

Ioannis Georgii Frickii ... Commentatio de Druidis, occidentalium populorum philosophis, multo quam antea auctior ac emendatior. Accedunt operum quaedam rariora historiam et antiquitates Druidarum illustrantia itemque scriptorum de iisdem catalogus / Recensuit singula digessit ac in lucem edidit ... Albertus Frickius.

Contributors

Frick, Johann Georg, 1703-1739.

Lescalopier, Pierre. Theologia veterum Gallorum.

Du Boulay, César Égasse, -1678. Historia veterum academiarum Galliae druidicarum.

Frick, Albrecht, 1714-1776.

Publication/Creation

Vlmae : Apud Daniel. Bartholomaei et filium, 1744.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/fc9w7n36>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

**wellcome
collection**

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b30537733>

Fridericus
78

DRUIDES.

IOANNIS GEORGII FRICKII, IOAN. FIL.

τοῦ μακαρίτου

A. M. AD AED. SS. TRINIT. VLM. PASTORIS ET GYMNASII
VISITATORIS ITEMQUE SOCIETATIS TEVTONICAE
LIPSIENSIS SODALIS

COMMENTATIO

DE

DRVIDIS

OCCIDENTALIVM POPVLORVM
PHILOSOPHIS

MVLTO QVAM ANTEA AVCTIOR AC EMENDATIOR.

ACCEDVNT

OPVSCVLA QVAEDAM RARIORA
HISTORIAM ET ANTIQVITATES DRVIDARVM

ILLVSTRANTIA

ITEMQVE

SCRIPTORVM DE IISDEM CATALOGVS.

RECENSVIT SINGVLA DIGESSIT AC IN LVCEM EDIDIT

FRATER GERMANVS

ALBERTVS FRICKIVS A. M.

VERBI DIV. MINISTER POES. P. P. ET BIBLIOTH. ADI. VLMENS.

ITEMQVE AMPLISS. ORDINIS PHILOS. LIPS. ADSESSOR.

VLMAE

APVD DANIEL. BARTHOLOMAEI ET FILIVM.

CIO IO CC XLIV.

IOANNES BAPTISTA VON STRAUSS

MAXIME GENEROSO AC MAGNIFICO

DANIEL BILDINGERO

COMITIO

INCITAE AC LIBERAE S. R. IMPERII

REIPUBLICAE ULMIENSIS

MAGNI NOMINIS SENATORI

AC AEDILITII SACRI PRAESIDI

AD SUAVISSIMAM RATIONEM

ABLEGATO ORDINARIO

DE MVNERIBVS SVIS AC RE PVBLICA OMNI

EXIMIE DVVM PROMERITO ET ADHVC MERENTI

MAGNIFICENTIA SVO PROPENSISSIMO

LIBELLVM HANC

VERBI DVMI MINISTER P. R. ET BIBLIOTH. AD. VLMIENS.

ALBERTVS FRICKIVS

AVD DANIEL. BARTHOLOMAEI ET FILIVM.

VIRO ILLUSTRIS
MAXIME GENEROSO AC MAGNIFICO
DANIELI BALDINGERO
IUNIORI

INCLITAE AC LIBERAE S. R. IMPERII
REI PVBLICAE VLMENSIS
MAGNI NOMINIS SENATORI
SVPERIORIS IVDICII ADSESSORI
AC AEDILITII SACRI PRAESIDI

ITEMQVE

AD SVEVICI CIRCVLI COMITIA
ABLEGATO ORDINARIO
DE MVNERIBVS SVIS AC RE PVBLICA OMNI
EXIMIE DVDVM PROMERITO ET ADHVC MERENTI

MAECENATI SVO PROPENSISSIMO

LIBELLVM HVNC

VETERI CLIENTVM MORE CVLTV

QVO FIERI POTEST DEVOTISSIMO

OFFERT FELICIA QVAEVIS PRECATVS

ALBERTVS FRICKIVS.

Non heri demum aut nudius tertius,
quod nunc exsequi audeo, consilium
inire debui, dicandi huius, excelso
NOMINI TVO, VIR ILLUSTRIS,
libelli exigui, sed ab eo statim tem-
pore, quo cura illius suscipienda mi-
hi erat, instituendum ad TE in pri-
mis illum, quum edendus aliquando esset, iudicavi.
Namque si vel nullam mei in hoc habendam negotio
ratio-

D E D I C A T I O.

rationem esse arbitratus fuisset, plurimam vero arbitratus, opinor, quam rectissime, erant tamen longe aliae causae omnino grauiores, quae ut id facerem non tam suaserunt, quam mihi prorsus imperarunt, quaeque veniam audaciae meae, incompta et agresti scriptione negotia TVA interpellanti, tanto pollicitae certius, quanto TE quidem illae, DOMINE, propius attingunt. Igitur et longius nunc quidem proscripito, quo alioqui perfusum me numquam non esse decet, dignitatis TVAE metu, oppido verecundo, exponendas mox illas sentio, ne temerarius TIBI ipsi, non dicam aliis TVI causa, videar, qui exilem hunc libellum nuncupatum dedicatumque TIBI cupio. Auctoris ille nomen praefert, adeo TIBI, VIR ILLVSTRIS, non ignoti, ut potius inde a triginta annis carum illud TIBI ante multos acceptumque exstiterit; ita enim amare non tantum verum et diligere beatum fratrem meum dignatus es, ut inde a prima adolescentiae lanugine perpetuam cum illo amicitiam inires, eamque posthac integram praestares redux finito feliciter academiarum et peregrinationum curriculo, et seruandam quoque perpetuo, non obstante honorum TVORVM magni nominis fastigio, ad usque eius obitum nimis eheu! praematurum, statueres. Hunc igitur adspernaturum TE mortuum iam credam, cui viuo tanto TV opere fauisti, et cui etiam defuncto, quum efferretur, ipse sincere es illacrimatus? Immo vero, quum vicissim TE co-

DEDICATIO.

leret ille, quoad viueret, admodum reuerenter, vt decebat, et vel ipse, quando datum fuisset, in lucem libellum proferre, nuncupatoria eiusmodi ad TE epistola, quanti TE faceret, publice testaturus fuerat, ego iam, qui, quod ille facturus erat, exsequor, nihil omnino facere TIBI videbor, quod indignationem TVAM mereat, et vero quod gratia TVA ac propensa voluntate, si non plane dignum, saltem non sit indignissimum. Neque vero, libellum si spectes ipsum, non idem mihi eandem promittere potest longe prolixissimam. Sacerdotes ille describit, veteris etiam Germaniae nostrae, non illos quidem solos, quorum religionem erat interpretari, et sacra curare ad vnum omnia, sed tales cum maxime, iustitiae quos sacerdotes iure vocaueris, a quorum partibus erat, legibus prospicere ciuium saluti, et consiliis, bene cuncta ordinare, quae vel ad rei gubernationem publicae, vel ad coetuum integritatem sacrorum, vel denique ad scholarum omnis constitutionem ordinis requiri poterant, domi porro forisque nobilissimis pace belloque et arduis maxime negotiis fungi, denique magna qui, immo summa, inter omnes, ob muneris amplitudinem, consiliorum prudentiam, et si quae sunt magnis dignae hominibus virtutes aliae, auctoritate, quanta fieri potuit, maxima eminebant. Antiquitates complectitur libellus eruditorum aequae ac clarorum in re publica virorum, quae, voluptatis quidquid ac deliciarum habent, a virtutis, quo illi coruscabant,

D E D I C A T I O.

bant, splendore accipiunt, tum venustam priscae integritatis fideiqueque Germanae imaginem exprimunt, vt difficile omnino sit, hac non adfici aut delectari, si vel minimum aliquis litterarum ac antiquitatum capi se dulcedine sit passus. Haecine TIBI sorderent, VIR MAXIME GENEROSE, qui talem ipse iustitiae sacerdotis personam sustines atque agis non mutam certe, plurima sed grauitate aeque ac virtute excellenter conspicuam; qui locum inter primi senatores ordinis ita egregie consilio pariter atque prudentia ornas, vt nulla re magis, quam ciuium TE bono delectari non tam intelligant, quam vno omnes ore fateantur; qui, dum bonos iuuare nullo non tempore studes, ita tamen illos iuuare soles, vt, quod princeps TVA publicae rei, non priuatae, cura esse pridem sueuerit, cuncti TIBI proin laeti semper alacresque adfurgant? Illa ne TIBI displicitura crederem, VIR ILLVSTRIS, qui in sacro illo, nec nisi maxime mihi verecunde appellando, concilio talem TE semper praestas, qualem optant boni, nec meliorem precari a Numine sanctissimo liceret, id est, diuinae gloriae reuerentissimum, ecclesiae omnis coetuumque illius singulorum vnice intentum saluti, scholarũ commodis vigilanter ardueque prospicientem, denique omnia, quae incliti senatus voluntate commissa TIBI sunt munia, ita religiose, caste, grauiter atque sollicitate obeunda statuis, vt ex omnibus, quae

DEDICATIO.

nis patriae causa agenda suscipis, integerrima TIBI laus
vndique constet? TIBI ne consecrari ista iure optimo
posse aut debere dubitem, VIR MAGNIFICE, qui,
quum et litterarum et litteratorum apud nos curam
geris publicam, ipse, quo pridem imbutus es, littera-
rum amorem adhuc non deponis, sed potius seruas
elegantem, atque per otia TVA vnice delectaris iisdem;
qui non olim modo sollertissimus eruditae scrutator
antiquitatis multo plurimas Europae prouincias, Ger-
maniam nostram, Belgium vniuersum, Angliam, Gal-
liam Italiamque, et quae sunt aliae, fructu ac studio non
minori peragraisti, sed adhuc variis, quarum callentissi-
mus es, linguis conscriptos euoluis haud perfunctorie
libros, non sine voluptate, tum pretiosae vetustatis the-
saurum, numos quos vocamus, colligis studiose in dies
ac adauges; qui tenellos generosae indolis filios TVOS
mature litterarum imbuendos amore sapienter statuis;
qui denique et eos, quos litteris operam dare nosti haud
ignobilem, fouere, tueri ac amare impensius num-
quam desinis. Singulis his TVIS virtutibus, quas nul-
lo me turpissimae praedicare publice posse adulationi-
nis vitio norunt ad vnum omnes, qui TE norunt,
quum tandem et illa accedat, plane nec tacenda, vt in-
tegritatis fideique vere Germanae non tam prae TE
ferre speciem videri cupias, quam re uera exprimere
priscum vbique candorem satagas, tanto TE quidem
digniore cunctis hisce praestas auitae maiorum glo-
riae,

DEDICATIO.

riae, quae propria his olim erat, heredem, quanto propius illorum legere vestigia soles, PATRVI maxime, immortalis vtique nominis viri ac perenni memoria dignissimi, et de TE quondam, quod gratus per omnem aetatem tenebis, longe meritissimi, illustre intuens subinde exemplum, strenueque consecutus. Ita ne vero instituti me poeniteat, qui tenuem TIBI laborem dicare nostrum decreui, immo vel sola virtutum causa TVARVM consecratum esse cupere debui? Accessit tandem consilio, itidem quae vel vna mihi ad in eundum illud suffecisset, insignis TVA, MAECENAS PROPENSISISIME, erga me voluntas, tot mihi abunde testata documentis, quam quae testatissima; tum pietas, qua TE colo, summa, hac re publice TIBI probare se posse, ac obsequia praestare, impensissime omnino laetata. Ex quo enim reducem me in patriam voluit, publicoque doctorum Lycei numero nostri adlectum, prouida benignissimi Numinis cura, indulgentissima patriae patrum voluntas, statim mihi licuit esse tam beato, vt non in numerum modo illorum me reciperes, queis bene cupis, verum etiam accessum ad TE nullo non tempore patulum concederes, tum prolixissimum subinde, quem exosculari me iugiter decet, fauorem pollicitus, denique et ita rationem mei, at quantuli! habens beneuolentissimam, vt anno abhinc sacro immissum muneri, communi procerum, quod ad res sacras, collegarum TVORVM suffragio, coetui

DEDICATIO.

coetui Christi regendo praeficiendum, nuperrime etiam noua muneris accessione exornandum decerneres.

Quae itaque dum singula mecum reputaui, non potui non, publicum TIBI, ILLVSTRIS DOMINE, deuotissimi cultus tum meo, tum beati FRATRIS mei nomine, statuere monumentum, quod ut casta iam mente purissimaque religione erigo, ita non tam aequis benignisque ut manibus accipias, deuotissime rogo, quam accepturum TE, pro generosa illa TVA indole atque in me voluntate, prorsus confido, nec hac proin TIBI pietate mea displiciturus. Quod reliquum est, ut ex officii ratione fundendae mihi ad Deum, pro TVA TVORVMque salute preces perpetuae sunt, sic, dum et mei causa obstrictissimum ad easdem intensissime continuandas me esse probe intelligo, hac pietatis parte ita me defuncturum spondeo, ut ex diuinae inexhausto gratiae fonte amplissimae benedictionis genus omne in TE, DOMINE, coniugem, pignora, stirpem et quaecumque in deliciis esse possunt, deriuetur, ac per TE tandem, ad sacram usque senectam, quod confido, victurum, nominis BALDINGERIANI gloria, maiorum more TVORVM, ad summos ciuitatis nostrae honores, quam felicissime euehatur. Atque his demum votis quum laetus, ad Dei nutum, immoriar, numquam tamen, nisi ad extremum usque spiritum propensissimae TVAE voluntatis ac beneficiorum iucundissime memor, vita decedam, quo vel sic non ingratum me obiisse omnibus quam luculentissime constet, nec TE umquam collocati in me fauoris aut beneficii poenitere debeat. Ita vale, VIR ILLVSTRIS,

Grande decus patriae, rerum columenque mearum!

Scribam Ulmae Sueuorum V. Calend. April. ann. a Sot. nat.
CIC IO CC XXXXIV.

LECTORI

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

ALBERTVS FRICKIUS,
IOAN. FIL.

QUod numquam antehac fieri a me posse aut debere putabam, vt in lucem me obstetricante prodiret, quam tibi nunc, lector candide, trado, beati fratris mei IOANNIS GEORGII FRICKII de Druidis commentatio, id dum opinione mea et expectatione citius omnino evenit, non possum non in fronte statim praefaminis huius non sine intimo doloris sensu praemonere. Etenim si vel maxime nihil vnquam optabilius est, quam vt ipsimet parentes liberis suis prospicere queant, ego certe nihil magis in votis habere debui, immo habui etiam, quam vt ipse libelli huius auctor illum aliquando in lucem emittere publicam potuisset, laboris adeo fui, fatis quidem illius molesti ac diuturni, non praemia magis quam finem exoptatum consequuturus, longeque venustiori, quam qua nunc compareret, forma eundem tibi omni procul dubio exhibiturus. Iam enimvero, quum istud ipsi felicitatis, Deo ita iubente, non obtigerit, quippe morte plane immatura ante hos quinque annos extincto, pietatis omnino meae erga optimum, meique diligentissimum, deque me etiam pluribus nominibus eximie promeritum FRATREM, cheu! quomdam meum, esse duxi, orphani huius ita curam gerere, quo vel tandem aliquando in lucem prodiret, atque sic demortui parentis famam posteris, vt spero, tu-

))))) to

LECTORI

PRAEFATIO.

to commendaret aequè ac conferuaret. Fidem itaque dum nunc publicam, quadriennio abhinc in nouis litterariis datam, a) rite exsoluo, equidem longe citius, si per me stetisset, eandem liberafsem, nisi in magna Germaniae nostrae calamitate et litteris his nostris patiendum fuisset, quas aegre iam et difficulter adhuc hodie typis exscribi, quae fors proh dolor! nostra est, scias. Iam vero quum prodeat liber vel tandem, integrum mihi spero per veniam tuam, lector, erit, quid illo praestitum sit, candide exponere, atque sic vsibus eundem tuis committere.

Tredecim fere effluxerunt anni, ex quo beatus FRATER, quum illud, quod nunc meum est, professoris poeseos munus in lyceo nostro obiret, nostram *de Druidis occidentalium populorum philosophis commentationem* litteris consignauit, atque septem illam plagulis comprehensam, publico, et acri certe, conflictui, disputantium more a. d. VIII. Maii anni MDCCXXXI. in magno hominum illustrium ac eruditorum consessu exposuit, respondentem, quem vocamus, nactus virum hodie praecellentissimum amplissimumque, IOANNEM FRIDERICVM HARTLIEBIVM, A. M. gymnasii nostri sub-rectorem ac professorem egregium, amicum nostrum atque collegam exoptatissimum. Non minimus erat, quem in conscribenda dissertatione adhibuerat, labor, neque vero nullo proin hominibus ab eruditis honore maectatus; immo potius passim laudatus cum publicis doctorum elogiis, tum priuatim per litteras, b) queis studium eius vehementer probatum. Quamprimum enim per *noua illa litteraria*, c) Lipsiae quae salutaris instituto, nec minori eruditorum commodo, inde a XXX. fere annis prodeunt, relatum, non sine elogio, fuit, in lucem foetum hunc nostri exiisse, mox lectus doctorum plurimis libellus ita qui-

a) *Neue Zeitungen von gelehrten Sachen ann. 1740. pag. 12.*

b) v. gr. BRVCKERI, FEVERLINI, LOTTERI, I. P. MILLERI, SCHELHORNII, ZIMMERMANNI.

c) *Neue Zeitungen von gelehrten Sachen ann. 1731. pag. 626.*

PRAEFATIO.

quidem arrisit perplacuitque, vt publicis illum quoque encomiis exornandum statuerent, quod factum passim a viris celeberrimis, BRVCKERO, d) DOEDERLINO, e) STOLLIO f) aliisque g) videas; immo fusiori paullo fermone illius contenta orbi litterato proponere simulque commendare digna iudicarent. Quo quidem postremo defungi officio quum suarum esse partium arbitrantur eruditissimi celeberrimae SOCIETATIS TEVTONICAE LIPSIENSIS sodales, h) mox illi publice nostrum, testandae insignis erga illum voluntatis suae gratia, et, quod numquam antea cuiquam factum, sponte ordini suo adlectum vnanimibus suffragiis, adscriptumque voluerunt, i) idque per litteras, humanitatis omnis plenissimas, nihil tale vel e longinquo cogitanti significarunt. Cunctis hisce quum et amicorum blanda variorum exhortatio de augenda, et secundis curis perpolianda dissertatione accederet, ille tandem voluntati huic obediendum ratus, serio de hac re ita cogitare coepit, vt sensim sensimque colligenda statueret, quae spectare huc poterant, atque conquisitis vndique impigro, nec inficiando euolutis labore libris, ad institutum suum facientibus, tum

)((2

excer-

d) *Zusätze zu den Fragen aus der philosophischen Historie* passim, in primis pag. 96.

e) *Antiquitat. gentilismi Nordgauens.* pag. 55.

f) *Ganz neue Zusätze zur Historie der philosophischen Gelabrbeit* pag. 137.

g) Vid. GOETTENS *gelehrtes Europa* tom. II. pag. 52. GVNDLINGS *vollständige histor. litterar.* tom. I. pag. 837. NOLTENII *consp. thesauri antiquitatum Germ.* pag. 37.

h) Vid. *Beyträge zur critischen Historie der Deutschen Sprache, Poesie und Beredsamkeit*, heraus gegeben von einigen Mitgliedern der Deutschen Gesellschaft in Leipzig vol. I. pag. 341. et *sequ.* vol. II. pag. 69. *sqq.*

i) Vid. *der Deutschen Gesellschaft in Leipzig gesammlete Reden und Gedichte*, praefat. pag. 9. *it. exinde die neue Zeitungen von gelehrten Sachen ann. 1732.* pag. 219.

PRAEFATIO.

excerptis, iudicio critico adhibito, apum instar, quae vfu esse possent, obseruationibus, iustae tandem molis libellum pararet. His ita quum nauiter insudaret vir optimus, inter ea coetui sacro Pfuli (qui pagus est haud procul ab vrbe nostra distans, vbi et olim beatus PARENS noster, et ante hunc frater maior natu CONRADVS DANIEL, pastorum munere functi) regendo praefectus, Deo rem dirigente, alia longe obire iussus, et muneris fati negotioso immissus, has a se tanto adamas opere litteras non quidem penitus seponere, at vero mittere saltim ad tempus coactus est: adeo tamen Druidarum suorum non dememinit, vt potius per otium subinde illos resumere, in peruestigandis magis magisque eorundem antiquitatibus insigniter delitiatus. Et certe heic maxime loci, velut in secessu quodam litterario, aestatum praecipue tempore, quo otii plus ab habendorum multitudine sermonum sacrorum concessum apud nos est, (fere enim sex annos ibi exegit) natae accessionum, quas tibi, lector, exhibemus, si non omnes, saltim plurimae; heic instituta summo, quo fieri poterat, studio librorum non congeries tantum sed et accurata lectio; heic frequens eruditorum aliorum, FEVERLINI in primis summe venerabilis, quem fautorem olim maximum coluerat, de his rebus facta per litteras compellatio; heic denique, nisi me fallunt omnia inchoata libelli per vltimam limam recognitio, non vero nisi ad prolegomenorum vsque §. XI. protensa: vnde facile omnino iudicatu erit, non illum, quod a multis fieri solet, otiosum ac a litterarum fere studiis relictum agri pastorem egisse. Reuocatus deinceps anno cio MCC XXXVII. in urbem nostram, atque diaconi ad SS. Trinit. aedem officio sacro admotus, non quidem colligere, quantum temporis admodum angusti ratio permisit, desiit, ad exornandum aliquando opusculum suum, quae facere posse legendo varia aduerterat, at vero duplici de causa vacare huic labori plane non potuit, cum quod fati arduum, difficile molestumque esset proprii muneris onus,

tum

PRAEFATIO.

tum quod parenti seni, multisque laboribus ac vigiliis paene confecto, valdeque caecutienti, in auxilium saepissime veniendum pro pietate, qua ferebatur in illum, summa, non posset non statuere, hoc sibi felicitatis genus a sapientissimo concessum Numine, quod sua genitorem piissimum, et de se rebusque suisque eximie promeritum iuuare opera posset, vere ac impense laetatus. Itaque, dum otia Druidis concedenda ob concatenatam laborum, quibus premebatur vndique, feriem erant, ita tandem isti conquieuerunt, vt vna cum auctore suo, factorum quidem suorum nescio, interitui propiores spe omni et expectatione citius eaderent, dum non multo post beati patris mei IOANNIS FRICKII, ah quam dulcis memoriae viri! obitum, et filius IOANNES GEORGIUS, recens tunc pastor ad supra dictam aedem sacram constitutus, vix elapso sex hebdomadam spatio, nimis eheu! citato cursu parentem insequutus, ad caelestium animarum sedem, morte quidem suis omnibus luctuosissima, at placida tamen et beata emigravit.

Licet enimvero tristi fatis ac acerbissimo fato accidisse haec mihi numquam fere sine lacrimis recorder; nolui tamen committere, vt laboris eruditi memoria, quem per plures, vt diximus, annos vir desideratissimus sub manibus habuerat, vna cum ipso interiret; immo nec debui, neque potui, qui tot intensissimi, et plus quam fraterni, amoris documenta expertus olim ab illo, dum viueret, omnium nunc aegerrime istis carere me sentio, et candidissimo pectori plura multo debuisse me adhuc non tam profiteor officia lubens, quam quae exsoluere mihi licuisset, optarem; eo quidem magis, quo durius, si modo pie ita dicere liceat, et idem fatum accidisse visum est, quod superstitem FRATRI optimo filiolum tenellum vnicum, olim, quod sperabamus, paternam lecturum vestigia, itidem post sex ab eius morte hebdomades, votis nostris rebusque humanis eripuit. Igitur mihi tandem incumbere cura visa est, de libello hoc publicam in lucem edendo, quam

PRAEFATIO.

quam etiam mox post tristia PATRIS, FRATRISque fata, redux in patriam ex indulgentissima procerum voluntate factus, publicoque docendae poeseos in gymnasio nostro muneri admotus, in me lubens meritoque recepi, famae aequae FRATRIS apud posteros honeste hac ratione consulturus, atque pietatis (hanc etenim manibus eius omnino debeo) simul meae erga pie defunctum monumentum perenne collocaturus.

Accipis hinc iam, lector amice, libellum multo quam antea auctiorem, emendatiorem, atque vsibus tuis, ut spero, accommodatiorem, et ita quidem instructum, ut ipse beatus auctor, si superuixisset, instructurus illum erat; at vero non aequae locupletem, contum exornatumque, atque ab illo expectare poteras. Vix opus esse arbitror, de augmentis ubique fere adiectis, eorumque numero, plura praefari, quum vel ipsa libelli, qua nunc comparet forma, collata cum pristina illa, quae dissertationis modum prae se ferebat, et plagularum numerus abunde docere possit, haud inficiandas eidem accessiones factas esse: neque vero spernendas etiam illas idcirco quis iudicabit, spero, quod posthumae sint, si quidem a beato viro utique non priuati, sed publici omnino vsus gratia adscriptae exemplo manuali fuere, suo utique tempore omnium oculis publice exponendae. Equidem si, quod res est, non diffitear, crederem, fortassis et ipsum FRATREM mutaturum hinc inde aliqua, nonnulla verbosius, alia breuius dicturum, cuncta, verbo dicam, ex suo formaturum ingenio fuisse; neque vero nunc etiam peccasse mihi videor, qui fideliter omnia, quae ipsius manu adscripta deprehendi, expressi, eo quippe fine, adiecta, quo inde libellus auctior gratiorque lectoribus redderetur; ut adeo, si vel maxime supremam quis limam auctoris desideret, nihil fere mihi, nisi quod cum ipsismet rerum circumstantiis pugnet, poscere videatur, quum utique in scriptis illa posthumis frustra quaeratur. Neque vero ego aut breuitati, ubi videri posset nimia, aliisue, si forte ita vocare libuerit, lacunis mederi ita potui, ut optarent aliqui, quum, quod

initio

PRAEFATIO.

initio praefaminis huius monui, numquam de edendo hoc opusculo cogitavi, neque integrum mihi esse iudicavi, alterius laborem interpolare, immo, si vel hoc mihi fumere ipse voluiffem, verendum mihi vbique fuiffet, ne forte ego adfererem, quae a mente FRATRIS aliena fuerant, aut viciffim negarem, quae ille adffruenda iudicauerat. Igitur dum confultius effe omnino iudicare debui, mea qualiacumque, licet forte non defuiffent, plane non adiicere alieno labori, eumque nec immutare, nec meis corrumpere adffumentis; abieci etiam plane, quod prius mente volueram, confilium de addendo fingulari capite, Druidarum quod auctoritatem, priuilegia, regimen, ordines, fcholas, facrorum adminiftrationem, aliaque a beato FRATRE praetermiffa, exponeret. Quamuis enim varia nec vbiuis obuia, hanc in rem a viro optimo excerpta e fcriptoribus praefantiffimis fuerint, placuit tamen eidem in fchedis fuis illa tribus tantum verbis idemtidem, in fuos quippe vfus, adnotare, quibus poft ea copiofius enarrandis fi vel ftudium dicare meum lubenter omnino voluiffem, non raro tamen a via in iis exponendis aberrare fuiffet quam facillimum. Igitur miffis iis, quae me tuto exfequi poffe non credebam, ea folum retinui, quae FRATER ipfe litteris confignata reliquerat; atque fic vniuerfam eius tractationem, praeter *prolegomena* ab ipfo maximam partem absoluta et fic nuncupata, in *tria capita* diftinxit, quorum *primum* de Druidarum nominibus, origine, antiquitate, et fedibus primis in Britannia, tum etiam Gallia, Germaniaeque agit; *alterum* illorum philofophiam exponit; *tertium* denique abolitionem fiftit: et illa quidem ita exhibeo, vt facile meo, fi quem forte non plane inepte dare me potuiffet aliquis credidiffet, labore fupfedere poffit.

Partem vero opellae huius alteram, quam confpicias, lector beneuole, quod attinet, deliberato plane confilio adiectam illam a me effe fcias. Haec enim, quam procul dubio amplio-rem multo adhuc dediffet beatus FRATER, quae tibi nec iniu-

PRAEFATIO.

cunda, nec inutilia, vti spero, erunt, complectitur; maxime talia, quae in priori parte de Druidarum auctoritate, scholis praefectis cet. iure quodam velut tuo desiderabis, ita vt quasi postliminio hisce tuis, si quae sunt, desiderijs satisfiat. Nolo autem iam verbosus de hoc instituto esse, quum, quae scitu de illo sunt necessaria, ex praefamine illo, quod infra catalogo scriptorum de Druidis praemissum a me est, satis intelliges. Scilicet sunt ista, quae adiunximus ex beati FRATRIS voluntate, maximam partem ex rarioribus, praesertim in his terris nostris, operibus eo fine deprompta, vt non tam ob raritatem quam praestantiam recudenda duxerimus, hac quidem in re ita votis aliquorum velificaturi, vt de re Druidarum omni hocce non magnae molis libello abunde edoceri queant. Itaque, primus qui in arenam prodit, PETRVS LESCALOPERIVS theologiam illorum scite exponit, varia erudita, hinc inde admiscens, quamuis etiam superstitionis plus quam anilis et credulae specimina simul edens, cuius libelli apographum a celeberrimo FEVERLI-NO beatus FRATER accepit. Scholas, academias, doctrinamque in his tradi solitam BVLAEVVS enarrat, qui, suppar isti, proximo loco comparet, olim iam a me Ienae e summe reuer. WALCHII exemplo breuiter, nuper vero demum integre a viro clar. IOANNI NEFRICKIO, ciue ac amico nostro optimo, ex eodem descriptus, et quod publice gratus nunc profiteor, ad me transmissus. Tertio loco quae sequuntur ex AEG. BVCHERIO excerpta, humanitati debes viri praecellentissimi eruditissimique IOANNIS PETRI MILLERI, A. M. ampliss. ord. philosoph. Lips. adfessoris, hodie vero apud nos Graecae ling. ac historiar. professoris, gymnasii conrectoris ac bibliothecarii amplissimi longeque meritissimi, fautoris mei ac collegae multo aestumatissimi, qui quum Dresdae olim per aliquot annos in aedibus illustr. Dn. Bar. de Fritsch litterarum causa amplificandarum viueret, inde beato FRATRI non illa modo BVCHERII, sed et alia beneuole communicauit, tum et eruditas de Druidis obseruationes, ad illustrandam commentationem nostram, vna misit, quarum aliquam ex epistola familiari deprom-

tam

PRAEFATIO.

p. 106.

tam infra bona cum eius venia subiecimus. Excipiunt tandem haec MERVLAE et HAMCONII fragmenta, quorum alterum in specimen etymologici de Druidarum nomine conatus, alterum ut de veteribus Frisiae Druidarum praefectis mentio quoque iniiceretur, addidimus. De catalogo scriptorum, qui Druidarum antiquitates exposuerunt, hisce subiuncto, nihil hic monebo, quum singulari praefamine, quae dicenda de illo erant, copiose satis exposuisse mihi videar. Vnicum iam superest a me non omittendum. Constitutum erat adiacere libello huic dissertationem beati FRATRIS academicam, *de eruditionis apud Romanos initiis*, Altorfii olim publice habitam, non quod illa ob materiae adfinitatem iungenda visa esset, sed quod hac ratione ad eius mentem ab interitu illam, quippe non indocte scriptam, vindicare voluerim; idque proin pag. 6. *prolegom.* iamiam pollicitus. Enimuero dum festinanda typorum opera propter nundinarum aduentum votis nostris respondere non potuit, refecanda illa iterum fuit; vnde et de addendo breui rerum, quem paraueram, indice, frustra nunc demum, ob dictam temporis angustiam, cogitare liceret. Tu veniam his dabis aequae ut paucis litterarum, qui obrepere, erroribus, atque voluntatem saltim meam non improbabis. Fruere iam hoc nostro labore quam felicissime, et si ille tibi non displicuerit, hoc mihi, persuasissimus esto, non tam praemii loco honestissimi futurum, quam de conseruata feliciter optimi FRATRIS mei perenni fama impense laetabor.

De meis tandem conatibus litterariis si adiacere aliqua liceat, iunctim aliquando beati PARENTIS *opuscula* editurum me esse, tum etiam limatius conscriptam *Traditorum historiam*, binis quae a me dissertationibus academicis Lipsiae aliquot ante annos exposita fuit, exhibiturum tibi, lector, significarem, nisi experientia magistra edoctus satius fere iudicarem, nihil de his certi statuere. Etsi enim non tam immodicus mei sim amator, ut reculis meis multum iuuari posse ciuitatem eruditam existimem, vel ob id tamen praestabit, de iis filere, quod non raro laudatissimi-

PRAEFATIO.

tissimis immori destinatis consiliisue viros probos, factorum et ipsi nostrorum nescii, videamus, tum et iisdem maleuolorum saepe inuidiam innocentissime omnino incurrere. Quod si tamen per Numinis sanctissimi arbitrium exsequi illa aliquando licuerit, fuerintque, vt esse non postremi nominis viros noui, quibus non plane improbari labores meos tuto credam, id quidem incitamento mihi erit, vt, quanta fieri poterit diligentia, telam inceptam persequi studeam, quo laetum aliquando finem, dante Deo, attingat. Ita vale lector beneuole, ac mihi, si dignus tibi videbor, meisque studiis faue. Scribebam Ulmae Sueuorum a. d. X. Cal. April. ann. a Sot. nat. cjo io cc xxxiv.

Errata paucula.

Pag. 6. lin. 28. verba: *infra quoque parte II. legenda: deleantur.*
Pag. 41. lin. 22. STILLINFLEETO lege STILLINGFLEETO. Pag. 67. lin. 26. BVDDEVS lege BVDERVS. Pag. 156. lin. 1. LVCIANVS lege LVCANVS. Ibid. lin. 8. cap. XII. lege cap. XXI. Pag. 194. lin. 14. post I. A. FABRICII, insere, *exemplo.* Pag. 196. lin. 23. *virum* lege *virorum.* Pag. 213. lin. 24. *in semel* deleatur.

DE

DE
D R V I D I S
P A R S I.

FRICKIANAM COMMENTATIONEM
EXHIBENS.

Q. D. B. V.

PROLEGOMENA.

§. I.

E Gregie maiorum gloriae consuluisse illi mihi semper visi sunt, qui rerum ab iis gestarum memoriam aut renovare, aut sub accuratius examen vocatas magno posteritatis emolumento litteris committere tentarunt. 1)

1) Vt enim omnis historiarum antiquitatumque cognitio utilis et periucunda esse solet, sic maiori animus voluptate perfunditur, quando eorum, quae ad priscos patriae ritus, religionem, et omnis generis doctrinam eruditionemque pertinent, imaginem quasi viam ob oculos sibi positam cernit.

§. II.

Bene propterea et sapienter illos egisse censemus, qui non tam peregrinarum studio rerum, quam domesticarum suavitatem illecti Germaniae veteris notitiam, quacumque possent ratione, dare nobis allaborarunt. 2)

2) Iam suo quondam tempore CICERO *de fin. bonor. et malor. lib. 1. cap. 2.* praeclare inquit: *mibi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt.* Grauiissime de hoc argumento differentem producamus CHRIST. BROWERVM, quum initio *dedicationis antiquitatum Fuldensium* ait: „qui interesse parum ad vsum prudentiae aut virtutis, existimant, nosse, quid maiores ante nos gesserint, qua via ad virtutis metam, quibus gradibus ad gloriam adscenderint, ii dignitatis in commune tuendae rerumque gerundarum rationes velle ne scire, „

„scire, aut vitae cum laude degendae fructum contemnere et abiicere mihi videntur.„ Et paullo post, *urbes, inquit, exterasque gentes lustrasse, peregrinas didicisse linguas, istud bodie vero pro nobili et magnifico ducitur. At praeteritae memoriae, ac retroactae aetatis per tramitem uirtutis relegere vestigia, et priscorum agnoscere fidem, imitari candorem, probitatem, eccui magnopere cordi?* Adstipulatur alius adhuc itidem longe doctissimus Iesuita, PETRVS LESCALOPERIVS in praefatione dissertationis, quae *tbeologia veterum Gallorum* inscripta, partem commentarii eruditissimi in *Ciceron. de nat. Deor.* constituit, quando docet, cognoscere res suas, non huius modo temporis, quae vulgi ante oculos versantur, sed etiam ad anteaacti aciem intendere, propter longinquitatem paucorum quidem esse, sed sapientum. Consimilia habet NICOL. SERARIVS, Iesuita itidem magnis meritis inclitus, *rer. Mogunt. lib. 1. cap. 1. pag. m. 3.* ubi de utilitate historiae Moguntinae disserit, affirmans eam efficere, ne in sua ipsorum patria hospites Moguntini sint. *Qui enim, ita pergit, eorum quae in illa geruntur inscius ignarusque viuit, nonne in aliis nescio quibus oris peregrinari videtur, cui merito dici queat, tu peregrinus es in Hierusalem, et non cognouisti, quae facta sunt in illa his diebus, hisce annis et saeculis?* Addatur elegantissima beati NIC. HIERON. GVNDLINGII praefatio in *Auentinum*, in qua eos peruerso gradu incedere profitetur, *qui peregrina extollant supprimendo domestica, aliena colaudent negligendo propria, externa euebant, gloriosa ciuium nostrorum facta reticendo, cet.*

§. III.

Non iam commemorabo, quantum in hoc negotio difficultatis occurrat, neque disquiram sollicitus, quam felici aut inuita saepe Minerua a nonnullis hoc factum sit, quum obuia in vtramque partem exempla historiae patriae tam cupidos quam gnaros minime fugiant, sed illud tantum addo, ab eo tempore, quo beatissima litterarum luce, sacrae reformationis ope parta, fruitur orbis eruditus, exstitisse viros, uti bene multos, sic doctrina longe maximos, quibus antiquae gloriæ gentis infinito fere scriptorum numero illustrare pariter et vindicare curae cordique fuit. 3)

3) Quum omnis antiquitatum diuisio in *sacras, ciuiles et literarias* rite instituatur, neminem fugit, Germaniae antiquae res, triplici hoc

hoc modo spectatas, tanta doctissimorum hominum diligentia excus-
 sas esse, vt iustae magnitudinis formam liber, in quo omnia de re-
 bus Germaniae edita scripta commemorari deberent, indueret.
 Quod aliquot abhinc annis ad exemplum GRAEVII atque GRONO-
 VIII consilium, de thesauro antiquitatum Germanicarum proxime edendo, histo-
 rici et antiquarii studii cultoribus obtulit *Thomas Fritschius*, bibliopo-
 la Lipsiensis magni quoad viueret nominis, illud dolendum ab
 ipso postea neglectum iterum fuisse, atque, nescio quas ob causas,
 penitus reiectum, quamquam ad exsoluendam promissorum fidem
 frustra illum cohortatus sit vir amplissimus ac celeberrimus in aca-
 demia Goettingensi Professor GOTTLIEB SAM. TREVER in *diss. epi-
 stolica ad Thomam Fritschium, de thesauro antiquitatum Germanicarum augen-
 do et promouendo* Helmstad. 1721. 4. Vide *anal. acad. Iuliae tom. I. pag.
 92. sqq.* Ab eo tempore, quo haec scripseram, obseruationes non-
 nullas, easque praeclaras omnino, circa delineationem thesauri an-
 tiquitatum Germanicarum cum TREVERO communicauit vir cl.
 RVDOLF. AVG. NOLTENIUS, aduocatus Wolfenbüttelensis, in
conspectu thesauri antiquitatum Germanicar. limitibus suis circumscripti Lips.
 1735. 4. in qua diatribe critica luculenter enarrat, quos omittendos
 eliminandosque censeat libros, quos item admittendos et operi va-
 sto inserendos auctores arbitretur. Iungantur doctissimi duumviri,
 qui pari eruditione ac industria prouinciam hanc ornandam susce-
 perunt, nempe CHRIST. GOTTL. BVDERVS, cuius *bibliotheca scri-
 ptorum Germ. ad calcem corporis histor. Germ. Struviani* impressa, insignem
 notitiam scriptorum ad antiquitates Germ. spectantium pandit;
 itemque HENR. CHRISTIAN. SENCKENBERGIUS, cuius *prodromus
 iuris feudalis Francof.* 1735. 4. editus adnexam habet *bibliothecam anti-
 quitatum Germanicarum*, multo cum fructu itidem euoluendam.

§. IV.

Quod aliis licuit, illud etiam nobis datum esse putamus, 4)
 vt in Germanorum veterum studia horumque origines variasque
 et docendi et discendi rationes pro virili inquireremus. Non
 autem ciuiles, nec etiam sacras, nisi ex parte, sed *literarias Ger-
 manorum et maxime quidem philosophicas antiquitates* consimili o-
 pera perlustrare animus est, qua olim de initiis eruditionis apud

Romanos academica scriptione nonnulla sumus commentati. 5)

4) Erunt fortasse, qui post tam frequentes aliorum in hoc eruditionis genere labores nos Iliada post Homerum canere obiicient. Et sane fatemur lubentes, esse multorum huius commatis μελετηματα tam egregie tantoque doctrinae ac πολυμαθιας apparatu conscripta, ut facile palmam aliis praeripere posse merito censeantur. Quum tamen, quae de Druidis perperam ab aliis tradita sunt, corrigere, quae omissa supplere, quae minus ordinate dicta, concinniori ordine proponere, quaeque a multis haud obseruata deprehenduntur, in medium afferre liceat, neminem inter doctiores fore arbitror, qui spicilegium post messem forte haud contemnendum paranti mihi amplius succenseat. Agat interea nostram defensionem caussamque peroret vir eruditissimus ac integerrimus, dum viueret, GVIL. CAVEVS, cuius verba plane nostra faciemus ex *praefatione ad chartophylac. ecclesiast.* quum pag. 5. et 6. inquit: „fateor, quod res est, plures in hoc genere scriptores exstare, quorum lucubrationes a me quam longissime absit, ut ex studiosorum manibus excuti vellem. Habent aliorum libri suos vsus, habet forsan et meus suos. In eodem stadio decurrentibus non eadem omnibus currendi ratio, non eadem terenda semita, neque eadem cursum feliciter conficiendi adminicula, nec, qui in amoeno amploque deambulant horto, eosdem semper decerpunt flosculos. Latissime patet scriptorum - - campus, in quo plures absque aliorum damno sese exercere possunt. Praefiscine id dicam, non pauca in hoc libello reperiri, quae frustra alibi quaeras, multa compendio et tribus quasi verbis dicta, quae alii per aliquot paginas diducere solent, cet.,

5) Prodiit dissertatio, quum in academiis adhuc ante duo lustra versarer, *Altorfii* nimirum anno 1728. infra quoque *parte II.* legenda. Omnem propterea cauillandi libidinem euitabimus, ac si, peregrinae gentis arcana ruspando domesticarum rerum indagacionem nauseabundi ommitteremus, probe quippe memores non supra ad §. II. dictorum tantum, sed et eorum, quae IO. ALB. FABRICIVS ὁ μακαρίτης, ille cuius immortale nomen ac merita in rempublicam litterariam nulla umquam posterorum saecula reticebunt, et nulla delebit obliuio, in prodigiosae lectionis opere, *bibliographia antiquaria cap. II. §. 4. pag. m. 32.* vbi monemus, ait, *studiosos iuris praecipue atque historiarum, ne in aliarum gentium, Romanarum v. c. atque Graecarum, antiquitatibus ita se abdant, ut interim in patriis rebus*
sint

sint hospites, quod aequè esset ridiculum, ac si quis in Germania viuens Graece loqui disceret, Germanicam linguam ignoraret atque adsperneretur. Praeter GUIL. CAMDENVM, qui in *praefat. ad Britanniam suam* eos merito ridet atque explodit, qui in vrbe sua hospites, in patria peregrini et cognitione semper pueri esse velint, vnicum adhuc memorabimus, beatum D. IAC. CAROLVM SPENERVM, qui in *praefat. ad notitiam German. antiquae pag. 4.* „ non improbamus, ait, politioris Graecae Romanaeue antiquitatis saltim moderatius studium, sed quam habet et semper habebit venerandae vetustatis studium maximam commendationem, tam decere censemus ante omnia patriae commodis studere, eiusque antiquitates, si vtilis, si scitu necessarias, peregrinis priscis rebus antepone. „

§. V.

Placuit auctoribus, quos antea dixi, pluribus historicorum more simplici narratione tradere, quaecumque de Germaniae antiquae philosophis, eorum disciplina, habitu, doctrina apud veteres inueniebant. 6) Nobis, quibus non sanctius videtur ac reuerentius, de actis veterum credere quam scire, 7) praemissis, quae ex historia peti debent, valde necessariis, philosophice de maiorum philosophia scribere data opera lubet.

6) Iudicium, nostro conforme, formari poterit ex iis, quae vener. IAC. FRID. REIMMANNVS in *idea system. antiquitatis literar. pag. 6. seqq.* habet, quum PVFENDORFII, SCHARFII et SCHVRZFLEISCHII dissertationes de Druidibus recenset, quibus alios addere superfedeo.

7) Ex TACITO *de mor. Germ. cap. 34.* CHR. AVG. HEVMANNVS, magnus aevi nostri polyhistor, *actor. philosophicor. tom. I. pag. 670. 671.* quem vide.

§. VI.

Ita fati puto different nostri conatus ab aliorum laboribus, quando veri falsique discrimine probe obseruato, expensaue veterum scriptorum fide, ea tantum recipiemus, quae genuinam nobis priscae maiorum philosophiae faciem ostendunt. 8)

8) Non igitur, quae potuerint esse, sed quae fuerint reuera dogmata Germanorum philosophantium, sedulo indagabimus; minime

nime interim negantes, multa superesse, quae, varias ob causas, in sequentibus commemorandas, ad verisimilia tantum immo dubia et incerta referre liceat, ut ex postea dicendis patebit.

§. VII.

Expendendam antiquorum fidem in rebus facti, eorumque effata ad veritatis trutinam critico exigenda esse iudicio, 9) ille non dubitabit, qui quantum momenti in ipsa rerum pertractatione habeant, pragmatica historiarum lectione didicit. Nos igitur valde iuuabit referre curatius, quid dicere de vno alteroue habeamus e veteribus, 10) quorum testimonia subsequuturo propositi thematis ordine praecipuas in partes vocabimus.

9) Hoc post infinitos alios felicissime praestitit vir eruditissimus IO. GEORG. KEYSLERVS, cuius praestantissimum ac recondita doctrina plenum opus *antiquitatum septentrionalium et Celticarum* videatur, ut variis in locis, ita cum primis pag. 132. 133. Verba sequentia lectores probe velim notent: *Romani et Graeci in primis morum ac scientiarum elogio superbientes, invidia insuper alienae gloriae flagrantes, ridicula etiam nonnumquam de barbaris (vbi appellabantur) prodere, quam eos in societatem vllius laudis admittere malebant.* Qualem de antiquissimis Germaniae rebus Graeci Latinique scriptores notitiam habuerint, quibus insuper modis gradibusque ea sensim creuerit, ostendit HENR. MEIBOMIVS, iunior, in *progr. de X. historiae Germanicae periodis*, quod 1697. vulgavit.

10) Quum vetustissimam Germanicarum rerum notitiam usque ad Iul. Caesarem vel fabulis inuolutam vel obscuram admodum et tenebris fere immerSAM esse nemo sapiens negare queat, facile diuinatum est, eorum opera in indagandis rerum patriarum primordiis nos valde iuuari, qui temporibus retro actis aetate propinqui quaedam in litteras de statu illorum retulerunt, etsi non in omnibus fidem perfectam mereantur. *Von so entfernten Sachen*, verba sunt IO. IAC. MASCOVII in *praef. ad hist. Germ. ante tempora Caroling.* pag. 7. *kan keine weitere Gewähr gefordert werden, als welche sich durch alte Historicos bestellen lässt, die, so lang ihr Zeugnis nicht der Partheyligkeit oder Nachlässigkeit halber verdächtig ist, von den Gelehrten ohne Widerspruch angenommen werden.* Igitur deficientibus domesticis litterarum monumentis

mentis (de quibus postea) per externos Graeciae Latiique veteris ciues ac scriptores penuriam nostram supplere necessum habebimus. At horum testimonia, iudicium, aequitas, fides, experientia non tantae semper auctoritatis vsusque tanti esse deprehenduntur, vt nihil, quod in iis desideremus, superfit, quin potius supina in obseruando negligentia, vehemens ac minus laudabile partium gloriaeque propriae gentis studium, exigua Germaniae veteris notitia, obscura et ambigua scribendi ratio, ignorantia linguae maiorum vernaculae aliaque iure optimo ipsis exprobrantur. Non possum non, quin ex illustrissimi viri, Domini HENR. DE BÜNAV *Hist. Germ.* eiusque ad *vol. 1. praefationis pag. 16. 17.* locum sequentem excerpam: Zuförderst mangelt es gänzlich an einheimischen Geschicht-Schreibern. Was man von diesen Zeiten weiß, muß man aus frembden und noch darzu feindlichen Scribenten zusammen tragen. Diese haben selbst das innere von Teuschland nicht gekennet, sie haben sich auch nur um dasjenige bekümmert, was ihr eigen Volck angegangen, und was dieses mit den Teutschen zu thun gehabt; daher sie unsere Geschichte nur als Neben-Dinge, darum sie sich nicht hauptsächlich bekümmern dürffen, angesehen, und endlich blicket eine grosse, jedoch einem Geschicht-Schreiber unanständige Liebe des Vaterlandes und Haß der Feinde herfür. Adde *vol. 1. pag. 49. col. a. vbi*: Die Römische Scribenten, aus denen man alles dasjenige, was wir von den ersten Teutschen wissen, nehmen muß, von dem genauen und innerlichen Zustande der feindlichen Lande schlechte Kundschaft gehabt, und insgemein entweder dunkel reden, oder nur einen allgemeinen Begriff geben, öfters auch einander widersprechen, mithin ist das meiste, was wir von dem alten Teuschland wissen, mit vielen zweifelhaften Dingen vermischt, und beruhet oft auf blossen Muthmassungen., Addatur locus *pag. 66. col. b. vbi - - -*, Sie (nempe Graeci et Latini Scriptores rerum Germanicarum) haben das innere von Teuschland nebst der Sprache nicht verstanden, theils das Unglük gehabt, daß ihre Schrifften wieder verlohren gegangen, theils aber auch mehr für den Ruhm vnd die Ehre ihrer Republic, als für die Wahrheit in der Erzehlung gesorget., Und überhaupt haben die Römer Teuschland gar spat kennen lernen. Iunge, si placet, IO. CHR. CLEFFELIVM, qui in praefatione

ad antiquitates Germanor. potissimum septentrionalium ferme circa medium paria habet, inquit : „ Exteri scriptores non semper vera scribere „ aut voluerunt aut potuerunt, quod multis exemplis demonstrari „ posset, nec scripta eorum sufficiunt cet.

§. VIII.

Ante vero, quam de fide veterum historica in rebus, ad Germaniae antiquae statum melius perdiscendum spectantibus, dicere incipiamus, non pigebit probe notasse, nullum vel leuissimum litterarum superesse monumentum, 11) a maioribus nostris in gratiam posteritatis conditum, ex quo vel de doctrina eorum scribendique ratione iudicare, vel magnitudinem rerum ab iis gestarum penitus nosse, vel etiam, quae ab exteris scriptoribus aut perperam aut sublesta fide tradita sunt, emendare pariter ac supplere nobis integrum foret.

11) Quid causae sit, quo minus antiqui Germani rerum suarum memoriam posteritati reliquerint, ceterisque populis in hoc negotio tardiores fuerint, disquirere opere pretium duxit vir numquam nobis sine laude dicendus, IVST. CHRISTOPH. DITHMARVS in eleganti diss. de veterum scriptorum Germanicorum defectu, quae in sylloge diss. eius iunctim Lips. 1737. 4. editarum, numero decima quinta est, quam pag. 323. sqq. vide. Communis interim est eruditorum querela de Germanorum veterum in scribendo vel negligentia vel incitia. Ut de postremo incipiamus, nemo facile nescit, multum ab interpretibus aliisque viris doctis, an plane maiores nostri litteras ignorauerint, disputatum esse ad TACITI German. cap. XIX. ubi ait : *litterarum secreta viri pariter ac feminae ignorant.* Sunt, qui TACITVM his verbis omnem litterarum et vsum et notitiam Germanis abiudicasse putant; enumeravit eos solita diligentia vir πολυμαθεστατος ac laude nostra maior D. CHRISTOPH. AVGVST. HEVMANNVS in Poeciles tom. I. pag. 636. His autem quo minus adsentiamur, prohibent nos, praeter alias rationes, illa TACITI loca, in quibus clarissimi Germanorum principes Marobaudius et Adgandestrius epistolas scripsisse memorantur, *annal. lib. II. cap. 63. et 88.* Altera sententia eorum, qui *litterarum secreta* per litteraturam magicam aut mythologicam interpretantur, quorum nomina itidem HEVMANNVS

NVS l. c. pag. 637. exhibet, nobis aequè non placet, ac illa celeb. IVSTI CHRISTOPH. DITHMARI, qui in exasciatissimae doctrinae commentario ad Taciti Germ. pag. 113. coniecturam, nullo tibi sine fultam, in medium adferens, per *litterarum secreta* aliam maxime arcanam et secretam amandi artem intellexisse Tacitum sibi persuadet, nuntus nempe atque digitorum, vino madidorum super mensam ductus, quibus aliisque notis ac signis libidinosi homines apud Romanos sibi inuicem amores lasciuos in spectaculis atque conuiujs significare solebant. Enimuero ista nobis ab inurbano maiorum gentiliū et inexculto litteris ingenio nimium quantum abhorrire videntur. Adde tamen, quae vir doctissimus in *sylloge diss. acad.* pag. 327. in hunc TACITI locum commentatur. Ad eorum itaque partes accedere nos profiteamur, qui ex contextus ac scopi, quo TACITVS libellum de Germania scripsisse non immerito putatur, aliisque rationibus ducti, per *litterarum secreta* amatorias litteras, artemque amandi in iis traditam historicum Romanum significasse arbitrantur. Est praeter multos alios, quos ipse recensuit, in hac haeresi HEVMANNVS locum Taciti pag. 640. ita παραφραζων: *noli putare Germanos Romanorum more epistolis uti amoris internuncijs. Immo vero tantum abest, ut hoc modo amorem inter se concilient et alant, ut non feminae solum, quae quidem et Romae pertenuem litteris operam dant, sed etiam viri litteras exarare amatorias, clandestinoque uti epistolarum commercio, prorsus nesciant.* Haec ille πολλων αυλαξιος αλλων, cuius tamen consequentiam e loco Taciti elicitam, qua non solum amatoriarum, sed omnium omnino litterarum, usu Germanos caruisse autumat, vel ideo non probo, quia quotidie fieri videmus, ut scribendi artem probe quis, etiam ex hominibus plebeijs, calleat, licet idem amatorias scribere litteras nequaquam ex ingenio, minus vtpote liberaliori, valeat. Egregie veterum Germanorum causam defendit, maximoque verborum ac eruditionis apparatu peroravit illustris ac eloquentissimus vir IO. GVIL. BERGERVS in *diss. qua Germanum haud illitteratum sistit*, cuius §. VII. et sqq. quaeso videantur. Adde cl. HENR. HEISENIUM *orat. de eloquentia veter. Germanor.* pag. 48. sqq.

Ceterum quum, (obseruante beato IAC. CAROL. SPENERO *notit. Germ. antiq.* pag. 12. not. f.) facta praeclara canis, quam scribi inter maiores praestiterit, licet scripta esse mallet utique posteritas, inde per istam illorum incuriam euenisse videmus, ut nihil monumen-

torum hodiernum vllibi extet, quod ab aliquo ex ordine antiquo vel Druidarum vel Bardorum pridem in litteras relatum, magno posteritatis emolumento ad nostra vsque tempora servatum sit. Ea enim omittenda censeo, quae de HVNIBALDI, Franci, opere historico, quod e fragmentis historicis veterum Druidarum collegisse dicitur TRITHEMIO, inter doctiores commemorantur, fraudem omnino ac imposturam sapere, obseruatum est illustriss. Domino HENR. DE BVNAV *bist. Germ. tom. I. pag. 356.* itemque IO. ALB. FABRICIO in *biblioth. Lat. med. ac infimae aetat. tom. III. lib. 8. pag. 903.* Num carminibus antiquis fortia heroum facta non cecinerint solum, sed ea quoque scripto comprehensa aliis ad rerum notabilium memoriam fortius retinendam reliquerint, contra CAESAREM a multis asseritur, quos inter et beatus IOAN. SCHILTERVS, cuius notatu digna verba e *praefatione ad chronic. Koenigshouii* excerptare libet. Ita vero ille §. 2. „ Die Ursach dessen (nempe defectus monumentorum ingenii Germ.) „ will insgemein der Unerfahrenheit dieser Nation „ im schreiben beygemessen und geglaubt werden, ob hätten die „ alte Teutsche keine Buchstaben noch Schrifften gehabt. Gleich- „ wie aber anderswo dargethan worden, das es den hochverstän- „ digen alten Teutschen an Buchstaben und Schrifften nicht erman- „ gelt, auch einem von solchem Alterthum her blühenden Reiche „ nicht ermangeln können, also ist auch kein Zweifel, das zum „ wenigsten bey dem geistlichen Stande auch in dem alten Heyden- „ thum die vornehmste Begebenussen und Veränderungen aufgezeich- „ net, und auf die Nachwelt vererbet worden. Et §. 3. Dieses ist „ zwar nicht zu verneinen, das Teutschland keine solche Histo- „ rien-Schreiber gehabt, auf Art des Herodoti, Thucydidis und an- „ derer bey den Griechen, oder des Liuii und Taciti bey den Rö- „ mern. Nichts desto minder aber hat bey den alten Celtis, Cim- „ bris und Teutschen eben der auch bey den Griechen, Römern und „ andern ältern Völckern damals übliche Gebrauch vorgedrungen, „ das ihrer Könige und Helden Leben und Thaten, ihre Kriege „ und Veränderungen nicht in prosa, sondern in Verse und Lieder „ verfasset worden, wie solches I. Caesar, Tacitus, Iornandes und „ andere, auch die Nordischen sogenannten Eddae bezeugen. Wor- „ aus, und anderwärts auch dieses erhellet, das diese Edden und Ge- „ sänge nicht allein dem Gedächtnus überlassen, - - sondern sie sind „ auch

auch allerdings der Schrift einverleibet worden, wie solches cet., Quidquid horum sit, quae aliis definienda relinquimus, hoc interim verum est, defectum scriptorum veteris Germaniae historicorum, siue is ex ruditate ingenii maiorum, siue negligentia eorum deriuetur, magno nobis impedimento in veteris aevi rerum indagatione haecenus fuisse, multumque molestiarum creasse viris doctissimis, qui statum Germaniae priscum ex veritate describere sunt adnisi. Quum enim e scriptoribus extraneis, quibus nec animus nec facultas, vera scribendi, semper fuit, omnis Germaniae antiquae notitia haurienda sit, nemo non videt, quam facile decipiantur illi, qui promiscuam fidem exteris, tam parum nostrarum antiquitatum gnaris, in omnibus habendam temere putant. Eapropter ABRAHAM. FRENCELIVS in erudita de idolis Slauorum dissertatione, tom. II. scriptor. rerum Lusaticar. C. G. HOFMANNI pag. 64. (a) at vero, inquit, negligentiam (veterum Germanorum) in adnotando, seu potius in custodiendis illis, quae scripserant, non possum non dolere. Siue id factum sit, quod maiores gloriam in factis magis quam verbis quaesierint, siue quod banc scribendi rationem molliorem esse, quam ut virum deceret, crediderint fortitudinis et bellorum amatores, nunc non disputo. Fecit vero haec incuria natales eorum adeo obscuras, ut multi de illis solliciti fuerint, pauci in opere satis felices. Sic et IOANNES PICARDVS de prisca Celtopaedia lib. I. pag. 4. de Gallis suis refert non sine indignatione, quod nec litteris quidem ullis proavi nostri verbum umquam nobis vllum fecerint, quod si tamen fecerint, nihil omnino apud nos temporum fortasse vitio exstet; atque quum mira veteres de Graecis, Latinis, Aegyptiis cet. narrent, solos omitti Gallos conqueritur, non quod praeclarissima quaeque non semper praestiterint, sed quia in tantis rebus describendis nimium segnes fuerint maiores. Sed nec illos propterea, ita pergit pag. 8. 9. qui ante nos vixerunt, probe excusandos censeo. Debuerunt enim, si non pro rei dignitate, quod certe fieri non potuisset, (en quaeso vaniloquentiam Gallorum ineptissimi) saltem pro ingenii viriumque captu ea attigisse, quae ad conseruandam aliquam nominis Gallici memoriam faciebant. Quin eo usque tandem progreditur, ut pag. 10. affirmet, se non posse non eorum, qui nos praecesserunt, incuriae subirasci, et tacite diris eos deuouere, quod suapte negligentia Gallicam gentem tot litteris, tot philosophis, tot academiis, totque aliis rebus eximiis illustrandam, et historiarum conscriptione clarius aliquanto posteritati inculcandam, non procurarint diligentius. Inde effectum est, ut multo audacius mentiri ausi sint

tam Graeci quam Latini in his cet. Claudat agmen P. DROIT DE GAILLARD, qui dans sa *methode de lire l'histoire*, a Paris 1579. 8. pag. 559. scribit : „ ainsi ces Druydes, prestres de leur loy, peuvent estre vi-
 „ tuperiez, d'avoir esté si avaricieux, de rediger aucune chose par
 „ escrit, que de toutes les grandes entreprises de la Gentilleffe Gau-
 „ loise nous n'en avons presque cognoissance, que par em-
 „ prunt. Non temere, cetera, inficias aliquis iuerit, potuisse ma-
 „ iores, in rebus gestis olim clarissimos, perque suam fortitudinem
 „ aeternam nominis gloriam consequutos, eruditionis ac doctrinae lau-
 „ de maximos euadere, si tantum ad bene discendum ac scribendum
 „ assiduitatis, quantum ad pugnandum animi, adhibuissent. Habeant
 „ sua Romani lumina, laudent principes suos ac imperatores, tam-
 „ quam historicos, philosophos, artis que dicendi peritissimos, non nos
 „ mehercle poenitere deberet foetuum ingenii aut commentariorum
 „ historicorum, ab Arminiis, Maroboduis, Diuitiacis cet. profecto-
 „ rum, si tantos heroes aut litteris mandare aliqua, aut ad nos perue-
 „ nire quidquam eorum fata siveissent. *N'en doutons pas*, inquit vir qui-
 „ dam clarissimus in *biblioth. Italique tom. XIII. pag. 147. si Ariouiste,*
Marboduis, Godwalda, Arminius, Ciuilis, Attila meme, avoient laissé des memo-
ires comme Cesar, ou avoient eu des historiens de leur nations, nous jugerions
bien differement de ces chefs des Allemands, de leurs peuples, et des Romains.
Les Barbares auroient peut estre la meilleure partie de l'admiration, que nous don-
nons toute a leurs ennemis. Eo tamen iniquitatis in iudicio aduersus
 Romanos progredi nollem, vt assererem, eos ex odio plus quam
 barbarico tyrannicaque invidia omne, quidquid in veteri Germania
 scriptorum librorumue historicorum in manus eorum incidit, (si
 modo eos aliquid vidisse legisseue censeamus) aboleuisse plane, su-
 stulisse atque iniquissime suppressisse. Fecit tamen hoc scriptor Gallus
 saeculi XVI, PIERRE DE SAINT IULIEN in praefatione libri rarioris,
 et curiosa satis eruditione historica referti, cuius index: *melanges*
historiques et recueils de diverses matieres, a Lyon 1589. 8. Dabo illius
 ex praefatione verba : „ les commentaires ou memoires, et les anna-
 „ les et diaires des Druydes, et autres Chroniqueurs Gaulois ont
 „ d'ailleurs esté si furieusement opprimeez, supprimez et aneantisez par
 „ l'envie, que les Romains ont porté a toutes choses plus illustres
 „ et plus excellentes que les leurs : que (pour nous faire perdre tou-
 „ te la soubvenance des valeurs de nos ancestres, et nous abaïsser
 „ le

le coeur, a fin de nous rendre plus miserables, et esclaves de leur,, tyrannie) ils n'ont pretermis d'exercer leur rage sur les papiers,, livres, titres, marques d'honneur et signals des grandeurs. Et,, quant aux rudesses practiquees sur les deplorables Gaulois, elles,, sont lamentablement exprimees par St. Salvien Eveque de Mar,, seille cet.,, Adstipulari huic sententiae videtur vir cl. IVST. CHR. DITHMARVS in *diss. de veterum scriptorum Germ. defectu* §. 2. quae in *sylloge diss. acad. iunctim editarum XV.* est, quum pag. 325. ita disse- rit: *unde factum, ut plurima de maioribus nostris ignorentur, multa quoque ipsorum praeclare gesta silentio fuerint praetermissa, suppressis scriptoribus, qui virtutem Germanorum ingenue praedicauerant, ut PLINII libris viginti de bellis Germanorum accidisse suspicor.* Adde sis, quae pag. 404. idem tradit: *quorum meminit eius ex fratre nepos PLINIVS, iunior dictus, lib. III. epist. 5.* Illis denique, quos supra vidimus de pertinaci maio- rum in scribendo negligentia pigrificaque conquestos, addi possunt verba PETRI RAMI in libro *de morib. Gallor.* pag. 82. & STEPHANI PASQUIERII dans ses *recherches de la France liv. 1. chap. 1.* quae tamen, ne longiores simus, legi possunt in nobilissimo opere, quod Mona- chi Benedictini e congregatione S. Mauri nuper abs se euulgatum, inscripserunt *histoire litteraire de la France, a Paris 1733. cuius vide to- mi I. pag. 2. et 40.*

§. IX.

Solis itaque scriptoribus Romanis 12) debemus, quidquid vetustiorum rerum nostrarum notitiae ad nos peruenit. Est ve- ro inter eos, quorum opera in sequentibus eo lubentius vtemur, quo plus fidei, diligentiae, iudiciiique apud ipsos inuenimus, est, inquam, primus C. IVL. CAESAR, qui in commentariis suis, 13) egregio certe ac fide dignissimo ingenii monumento, 14) prae- clarissima multa de statu maiorum nostrorum, magno posteritatis emolumento, retulit.

12) Romanorum scriptorum, inquit I. C. SPENERVS in *notis. Germ. antiq. pag. 11.* qui Germanicas attigerint res, ingens raritas est. Eos deinde, qui scripserunt, admodum decepit et impediit in- tricata et obscura Germaniae rerum Romae notitia, et sollemnis in- curia,

curia, absonaque eorum negligentia, quae populos respicerent barbaros. His addimus, pauca illa, quae a Graecis et Romanis scriptoribus de rebus Germanorum antiquis referuntur, ab HERM. CONRINGIO peculiari libro esse congesta, nempe in *collectione monumentorum veterum de statu Germaniae*, Helmst. 1678. 4. atque G. G. LEIBNITIVM in principio *tom. I. scriptor. Brunsvicensis*. excerpta ex illis dedisse.

13) Eos innuo, quos *de bello Gallico* conscriptos reliquit. Equidem, si temerario illius anonymi iudicio tribuendum aliquid esset, qui apud IS. VOSSIVM in *responsionib. primis ad obiecta Rich. Simonis pag. 336.* falsi convincere studet, quaecumque in libris de bello Gallico continentur, et copiose insuper ostendere, ne vidisse quidem Caesarem Galliam, et numquam Alpes transiisse, omnis certe de maximi huius imperatoris ac historici fide disceptatio frustranea pariter et absurda foret. At vero vix poterat, bene iudicante D. G. MORHOFIO *polybist. litterar. tom. I. pag. mea 853.* edit. Lubec. 1714. quidquam magis ab omni ratione bonisque sensibus alienum excogitari, si modo ita censuerit serio quispiam, et non ioco VOSSIVS suis lectoribus imponat. Ambulat inepta ista opinio pari passu cum illa IO. HARDVINI, quam scepticam de veterum scriptis male sentiendi libidinem potius dixeris, de qua videri possunt GISBERTI CUPERI epistolae, censuram systematis Harduiniani continentis, quae exstant in anonymi *recueil de litterature, de philosophie et d'histoire pag. 47. & 125.* Certe absurdam ex merito dixit *ὁ μακροβίης* IO. ALB. FABRICIVS in *biblioth. lat. tom. I. pag. 161.* conf. NIC. HIERON. GVNDRINGII *collegium hist. litterar. pag. 30. sq.* Solide iudicavit PETR. DAN. HVETIVS, quando *demonstrat. euangelic. axiome I.* ait: „Caesaris „commentarios genuinos esse non aliunde scio, quam ex proxime „consequentium aetatum, aliarumque iis succedentium constanti „testimonio; nam et genuinos agnoscunt Cicero et Hirtius, ac de „inde Strabo, tum Suetonius et Plutarchus, et Grammatici postmo- „dum veteres, ac reliqui subinde ad hanc usque aetatem scriptores. Ex hoc etiam patet, quid tribuendum sit LVD. CARRIONIS et FRANC. FLORIDI SABINI sententiis, quorum hic *subsecivar. lect. lib. I. cap. 3.* ille vero apud IVST. LIPSIVM *lib. II. epistolicar. quaestionum, epist. II.* utrosque de bello Gallico & civili commentarios non Caesaris, sed alterius esse, temere contendunt, ideo confutati a G. I.

VOSSIO *de historic. lat. lib. I. cap. 13.* aliisque, quos appellat MART. HANCKIUS *de Rom. rerum scriptoribus part. I. cap. 4. pag. 33.* Quod autem fidem CAESARIS historicam attinet, iam olim obtrectavit illam omnis virtutis calumniator, quique nullius magni viri famae parcere solebat POLLIO ASINIVS apud SVETONIVM in *Iulio cap. LVI.* parum diligenter parumque integra veritate compositos eius commentarios putavit: quum CAESAR pleraque, et quae per alios erant gesta, temere crediderit; et quae per se, vel consulto, vel etiam memoria lapsus perperam ediderit, existimatque rescripturum et correcturum fuisse. Non tamen est, quod huic iudicio multum tribuamus, vti dudum ostenderunt duumviri clarissimi, qui istud expenderunt, MORHOFIVS nempe, in *eleganti libro de Patauinitate Liuviana cap. 4. pag. 45.* et IO. NIC. FVNCCIUS in *parte altera tractatus eruditissimi de virili aetate Lat. linguae cap. 4. §. 22. pag. 207. sqq.* Tametsi enim largiamur, in multis, quae melius rescire poterat, et in commentarios suos diligentius maiorique cura referre, Caesarem lapsum esse, hoc tamen non obstat, quominus cum IS. CASAVBONO in *praefat. ad Polybium Caesaris ὑπομνημασιν*, vti STRABO appellat, diuinum opus et maximarum atque vtilissimarum rerum doctrina foetum dicamus. Certe iis, quae obiecisse Caesari POLLIONEM antea vidimus, ex merito opponimus verba IO. BODINI, qui in *method. histor. cap. 4. pag. m. 50. sq.* de illo sic iudicat: *quae de bellis a se gestis conscripsit, ex magna parte vera iudicantur, praesertim quum - - - se vivo sua scripta in vulgus manare pateretur, et innumerabiles hostes haberet, qui se mendacii coarguere potuissent.* Adde huic aliud HENR. GLAREANI iudicium, qui in principio *annotat. in Caes. pag. 99.* edit. Iungerman. Caesar, inquit, scripsit hos libros in castris, et succisuiis quidem, horis, quibus hercle vel ob hoc maior fides debetur, quod rebus, gestis ipse, qui scripsit, interfuit. - - - Ceterum res suas vere, laudavit, vt hostes quoque eius, inter quos erat et Cicero, verissimos hos commentarios dicerent, auctoribus et ipso Cicerone et Suetonio. Cautior etiam in hoc, quod hostes laudauerit, quo maior ipsius gloria esset, qui eos vicerit., Consentire quoque cum hoc iudicio video PAVLLVM BENIVM, cuius cogitata excerpfit HANCKIUS *lib. cit. part. II. cap. 4. pag. 212.* Rectius igitur de Caesaris opera, in commentar. memoriae Gallorum Germanorumque veterum praestita, sentire tenebuntur ii, qui cogitabunt, eundem maximum

ximum imperatorem res Gallicas in administranda prouincia bello-que gerendo non auditione tantum, sed oculis accepisse, longoque usu tractasse, siquidem per decem fere annos bellum in Gallia quum gesserit, facile Gallorum mores ac ritus exactius perdidicisse potuit. Eapropter etiam commendatur valde a doctissimo viro, PETRO LESCALO PERIO, qui in *diff. de theologia veter. Gallor. cap. 2.* Caesarem prae ceteris vult, vt consulamus. *Licet enim breuius, quae ad religionem pertinebant, perstrinxerit, quum vnum fere bellum propositum haberet, vix tamen antiquiorem ac certiore[m] rerum Gallicarum scriptorem inueniemus, qui de Diis Gallorum (addo ego et de Druidis) plura paucis verbis docuerit.* In Germania vero quum Rheno transiecto Caesar vix pedem posuerit, plurima eum ignorasse nemo diffitebitur. Quae igitur partim verissime, partim nimis ignoranter de Germanis prodidisse audacter asseuerat PHIL. CLVVERIVS *German. antiq. pag. 155.* haec Caesari facile condonabunt aequi rerum iudices, quemadmodum nec ignorantiam linguae rerumque Germanicarum vitio ipsi vertent; quod tamen facit I. C. CLEFFELIVS *pag. 425. antiquit. Germanor. septentrional. select.* inquit: „quia in Germania vix pedem posuerat, de illa gente non „admodum multa eum rescuisse certum est. Quum itaque rerum „Germanicarum ignarus esset, ea proposuit, quae aut sibi verisimilia „aut vtilia videbantur, aut ex aliorum relatione ac interpretatione „hauriebat. „ Huc etiam referendum erit iudicium praestantissimi theologi, et historici CASP. CALVOER, quod de Caesare *im alten beydnisch- und christlichen Niedersachsen lib. I. cap. 10. §. 68. pag. 28.* sequentibus prodidit verbis: „Caesar hat kaum die erste Grenzen „Teutschlandes berührt, und also von dessen Zustande, wenigstens „aus eigener Erfahrung, keinen vollkommenen Bericht haben können. „ Adde sis, lector, satis hisce de Caesaris fide dictis, quae habet IO. SELDENVS in *Iano Anglorum tom. II pag. 976. splendidae operum collectionis a DAV. WILKINS curatae; itemque HECT. GOTFR. MASIVS sched. de Diis obotritis pag. 3. not. (a)* et quae prudentiae historicae magistri, FRESNOIVS *catal. hist. pag. 93. ad calcem meth. legendi hist. DEG. WHEAR relect. byem. pag. 79. 80. NEVIUS access. pag. 121.*

§. X.

Secundus eorum, quos in rebus Germanorum antiquis testes saepius excitabimus, CORNELIVS esto TACITVS 15) qui,
vti

vti aetate minor Caesare plus integro saeculo fuit, atque e vicino Germaniae Belgio, cui regendo praefuisse dicitur, 16) propius illam cognoscere potuit, sic libro peculiari 17) religionem ac mores incolarum descripsisse, multaque ipsum satis bona fide retulisse, 18) ceu testem omni maiore exceptione, partimque *αὐτόπλην*, doctissimi homines existimarunt.

15) TACITVM multis laudare velle idem nobis videtur, ac Iliada post Homerum canere. Expediant alii hoc negotium, aut euoluant, in quibus praeclarissime de eo dicta inueniuntur, volumina CONRINGII, VOSSII, HANCKII, MORHOFII, FABRICII, BAEII cet. Nostra tantum interest referre, ceteris inter Romanos de antiquitatibus Germanicis scriptores iure meritoque praehabendum esse Tacitum, vt qui vnus omnium, iudice CLUVERIO in *proemio ad lib. I. Germ. antiq. pag. 1.* non modo quam plurima de Germanis, eorumque cum populo Romano bellis, in suis annalium historiarumque libris adnotauit, sed et priuatim librum de situ ac populis huius terrae ac moribus vniuersae gentis tam accurate, tamque diligenter conscripsit, vt nullam aliquam gentem aeque descriptam ab vlllo veterum auctorum habeamus.

16) Ita quidem optime limitanda censemus ea, quae olim, plurimum suffragia doctorum sequuti, sine vltiori examine scripsimus: cui regendo praeerat. Ast valde dubium, si non plane falsum, hoc esse, exquisitis rationum ponderibus euicisse mihi videtur cel. DITHMARVS tum in *diff. de fide C. Cornel. Taciti in rebus Germanorum §. 3.* qua communem opinionem, quod procurator Galliae Belg. atque in ipsa Germania versatus fuerit Tacitus, oppugnat, tum in *praefatione ad syllogen diff. acad.* qua dubiis beati NIC. HIERON. GUNDLINGII, contra hanc suam sententiam in *Gundlingian. part. XXV.* propositis breuiter, sed accurate, si quid iudicamus, respondet.

17) Liber, quem inuimus, est ille, quem *de situ, moribus, et populis Germaniae* Tacitum scripsisse constat, a doctissimis quibusque patriarum antiquitatum cultoribus variis adnotationibus editum, atque nouissime perpetuo et pragmatico commentario illustratum a IVSTO CHR. DITHMARO Francof. ad Viadr. 1725. 8. Legatur de illo instar omnium beatus IO. ALB. FABRICIVS in *bibl. lat. vol. I. pag. 470. et vol. II. pag. 751. sq.* Quod si perpulcrum est et magnum

laudari a laudato viro, nemo profecto inuidebit maxima encomia, quibus vel ob hunc solum libellum Tacitum ornarunt immortalis gloriae ac doctrinae viri. *Laudo studium grauissimi scriptoris ac prudentissimi, habes verba IO. GVIL. BERGERI in diss. de prisco Germano baud illiterato §. 4. pag. 9. cui praecipue, quidquid nouimus Germaniae veteris, referimus acceptum. Hoc teste locupletissimo, Germana virtus, quae hostium obtreptione oppressa iacuisset, effertur altius et enitescit. Et paullo post eadem §. Non prudentiam Taciti, non grauitatem, non eloquentiam neruosam quadamque praeditam maiestate, non alias tam illustris ingenii dotes, in medium reuoco, ubi satis esse puto, Tacitum vel nominari. Quod si beatus sibi videbatur Plinius, si annalibus Taciti infereretur, hocque sibi acriter expetendum censebat, quanti tandem putabimus Germani, a Tacito res patriae antiquissimas integro quodam libro expositas esse.*

18) Quae BARTH. CHRIST. RICHARDVS in *diss. de dubia et incerta C. Taciti fide in Germ. Deorum historia* Ien. 1719. 4. edita contra fidem historici praeclari protulerit, neque vidimus, neque tanti putamus esse, vt nocere auctoritati scriptoris prudentissimi queant. Optima enim fide Tacitum de Germanis nostris scripsisse, argumentis in medium adductis exemplisque probat *diss. cit. DITHMARVS*, quando eum ostendit 1) plurima de Germanis ex aliorum narratione percepisse 2) multa ab ipsis Germanis captiuis in Italia didicisse, multa 3) Virginium Rufum aliosque familiares ipsius, qui aduersus Germanos militauerant, eum docuisse 4) saepissime quoque ad communem famam prouocare 5) nonnumquam et coniecturis suis indulgisse 6) nihil tamen temere assumisse aut credidisse, fabulosis et incertis in medio relictis, et denique 7) optimos adhibuisse scriptores. Haec autem omnia ita comparata esse opinor, vt nullam in Tacito sublestae fidei suspicionem, vel si aliquam, certe in paucissimis, admittant. Neque tamen in nullo peccasse Tacitum volo, sed ex ignorantia eum magis et incuria quam dedita opera peccasse pugno. Vide FRID. GVIL. BIERLINGIVM de *Pyrrhon. hist. pag. 79.* qui etiam ex CHR. THOMASII *delin. hist. iur. Rom. et Germ. §. 76.* obseruat, Tacitum multa, quae consuetudines Germanorum attinent, comparando ad mores Romanorum falso sibi imaginatum esse, quippe non cohaerentia cum moribus aliis. Cui obseruationi alium magni eiusdem THOMASII locum, in celeb. C. G. BVDERI *biblioth. script. Germ. pag. 12.* obuium addam. Ita vero ille: *Tacitus peritiam*
morum

*morum Germanicorum habuit aliquam, non adeo magnam et exactam. Neque enim ad intimiora Germaniae accessit. De iis multa retulit ex auditu, multa iudicavit ex moribus Germanorum, Romanis finibus proximorum; quos tamen ab his corruptos fuisse saepius adnotat ipse. Multa etiam iudicavit ex moribus mancipiorum Germanicorum, ad mores Romanos non accurate comparatorum, eosque incaute ad mores Germaniae applicavit. Ita bona quidem fide scripsit, quae de moribus Germanorum tradidit, sed saepe etiam bona fide erravit. Aliorum de Tacito iudicia, ut I. C. SPENERI in *hist. Germ. part. I. pag. 7. 10.* BODINI *metb. hist. cap. 4. pag. 66.* itemque IOD. WILlichii, FRANC. HOTOMANNI, STEPH. VIN. PIGHII, apud HANCK. *de Rom. rer. scriptorib. part. II. pag. 279. 280.* et FVNCIVM *lib. cit. pag. 584. sqq.* nunc praetermitto. Reliquos, qui vel e Graecis vel Romanis mentionem in scriptis de Germaniae statu antiquo fecere, tanti non habemus, ut multum iis iuvari nos posse credamus. Neque tamen ideo spernenda censemus, quae ad nostri illustrationem argumenti postea in medium adferemus testimonia et loca ex DIODORO SICVLO, STRABONE, DIOGENE LAERTIO, POMPONIO MELA, LVCANO, et PLINIO maiore, cui, ut et AMMIANO MARCELLINO, ob eximiam in rebus Germanicis peritiam, post HERM. CONRINGIVM in *praefat. ad edit. tertiam Taciti 1678.* curatam, multum tribuit eruditissimus vir H. CANEGIETER *diss. exasciatissima de Brittenburgo pag. 49.* De his vero et aliis temporum iniuria nobis ereptis auctoribus, qui de rebus Germ. vet. tractarunt, euoluantur CHR. CELLARIVS *diss. acad. pag. 575.* I. C. NEVIVS in *mantissa ad W'hear. relect. byemal. pag. 2. sqq.* it. anonymus in *brevi introduct. in historiam rerum German. literariam pag. 106.* et qui primo dicendus nobis erat celeb. C. G. BVDERVS in *bi- blioth. scriptor. Germ. pag. 6. sqq.**

§. XI.

Satis haec de veteribus dicta sunt. E recentioribus nemo maiori eruditionis adparatu atque iudicio illam de veterum Cel- tarum, quorum pars Germani fuere, 19) religione ac philoso- phia materiam pertractavit, quam IACOBVS MARTINVS, 20) nuperus antiquitatum patriarum indagator follertissimus. Proxi- me ille abesse a scopo nostro visus est, quando philosophica pla- ne ratione in dogmata Gallorum inquit, eorumque systematis

delineationem longe κριτικωτατην legentibus offert. Huic principem inter recentiores locum merito adscribimus.

19) Vide §. seq.

20) Ita nomen eius hinc inde effertur in *nouellis litterariis* (*denen neuen Zeitungen von gelehrten Sachen*) anni 1730. atque etiam aliorum. Index libri Gallice conscripti hic est: *La religion des Gaulois tirée de plus pures sources de l'antiquité. Par le R. P. Dom ***. Religieux Benedictin de la Congregation de S. Maur, a Paris 1727. II. voluminibus, forma quadripartita maiori. Quantis hoc opus laudibus certatim viri praestantissimi condecorarint, iam multis referre non vacat. Adeat, qui plura de illo nosse cupit, acta eruditorum Latin. mense Jun. 1728. pag. 242. sqq. item Germanica part. 132. pag. 837. sqq. it. part. 133. pag. 41. sqq.* Multa cum cura desideratissimum hoc opus inspeximus, inque nostrum quaecumque schediasma transtulimus, id quod publice gratissima mente profitemur. Interim nostra cum Gallicis, cui volupe est, conferat, et iudicet, num plagii vitio nos reos quisquam pronunciare possit.

§. XII.

Ante vero quam de ipsa Germaniae antiquae philosophia dispiciamus, duo nobis praemonenda esse videmus. Primo, illam, quae Celtarum olim erat, nostrorum etiam fuisse sapientiam Germanorum, 21) quos sub occidentalium populorum nomine simul comprehendimus. Deinde vocabulum philosophiae non stricto sed latiori paullulum significato a nobis sumi, ita vt omni eruditioni aequipolleat. 22)

21) Gallos aequae ac Germanos communi Celtarum nomine olim fuisse insignitos, plurimis, si opus foret, veterum testimoniis comprobari posset. DIONEM CASSIUM ex multis audire iuuabit, qui *lib. XXXIX. histor. p. m. 114.* ait: ἐπεὶ τότε πάνυ ἀρχαῖον Κελτοὶ, ἐκότεροι οἱ ἐπ' ἀμφοτέρω του Ῥήνου οἰκοῦντες, ὠνομάζοντο: *antiquissimis nimirum temporibus populi isti ad utramque Rheni ripam colentes, CELTAE appellati fuere.* Cui suffragium fert PAVSANIAS *lib. I. descript. Graec. fol. 6.* in-quiens: Ὅψὲ δὲ ποτε αὐτοὺς καλεῖσθαι Γαλάτας ἐξενίκησε. Κελτοὶ γὰρ κατὰ τε σφᾶς τὸ ἀρχαῖον καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ὠνομάζοντο: *verum vt Galli appellarentur, non nisi sero usus obtinuit. Celtas enim cum ipsi se antiquitus, tum a-*

lii eos nominarunt. Adde sis ex instituto hac de re differentem CHRISTOPH. BROWERUM *antiquit. et annal. Treuir. tom. I. cap. VII. proparascueus pag. 14. sqq.* ubi fuisse tempus adfirmat, quum Celtarum, Gallorum, Germanorum, Galatarum vocibus subiecta notio esset eadem, populosque et immensas, ultra citraque Rhenum introrsum extrorsumque, nationes usu atque vi sua comprehenderet. Et pag. 15. ubi Celtarum vocem proprie in Germanos cadere disputat, sic pergit: *Germaniae constat populis hanc certe vocem tam fuisse peculiarem, ut velut palmaria praecipuaque non ab ultimis modo Graeciae scriptoribus, sed omnium aetatum historicis, huic prope nationi sit attributa.* Haec ille. Euolue porro, lector, si placet, REINESIVM *var. lect. lib. III. cap. I. pag. 306.* MENAGIVM *ad Laërt. pag. 3.* HERTIVM *notit. vet. Germaniae populor. pag. 6. 7.* reu. WOLFIVM, τὸν πᾶν, *ad Orig. philosophum. pag. 169.* HECHTIVM *German. sacr. et literat. pag. 38. sq.* virum illustriss. HENR. DE BÜNAV *in der Teutschen Kayser- und Reichs- Historie tom. I. pag. 630.* IAC. CAR. SPENERVM *notit. Germ. antiq. lib. III. cap. 4. pag. 121.* G. G. LEIBNITIVM *in den Beyträgen zur critischen Historie der deutschen Sprache cet. tom. I. pag. 363.* atque IO. GEORG. WACHTERVM *in glossario Germanico minori praefat. §. 36.* Optime GVNDLINGIVS *stricte, inquit, nimis philosophiam Celticam describunt, qui ad solam Gallorum gentem restringunt, meosque Germanos excludunt. Hist. phil. moral. pag. 44. not. t)* Conf. *la religion des Gaulois praefat. §. XIV. sub finem.*

22) Res ipsa loquitur, quum de antiquarum gentium philosophia sermo est, longe aliter, quam de illa nostrorum temporum philosophandi ratione, pronunciandum esse. In tantum igitur cum Graecis veteres barbaros habemus pro philosophis, in quantum aliquam veritatum, ad omnem eruditionem pertinentium, cognitionem illi habuerunt. Clarissimus vir IACOB. BRVCKERVS *in quaest. bist. phil. tom. I. pag. 189.* ad quaestionem; num apud Celtas philosophiae studia umquam floruerint, optime respondet: *Wenn man das Wort Philosophie für die Gelehrsamkeit selbiger Zeiten nimmt, so kan man wol ja sagen.* Add. summe reu. ac longe celeberrimi IAC. WILH.

FEVERLINI, patroni ac praeceptoris nostri plurimum honorandi, *cursus philosophici tab. I.*

CAPVT I.

De Druidarum nominibus praecipuis, origine, antiquitate, et sedibus primis in Britannia, tum etiam Gallia, Germanique.

§. I.

AD rem ipsam igitur properamus nunc sine mora longiori, atque ea iam, quae ad pernoscendos antiquissimos Celta- rum philosophos, tum et illorum philosophiae ac dogma- tum rationem faciunt, succincte trademus.

§. II.

DRUIDAS innuo, quum mihi de philosophis occidentis, et nostrae quoque patriae sermo est, quorum nominis etymologia obscura nobis potius quam explorata esse videtur. a) Quum vero, vti postea videbimus, primae Druidarum origines e Bri- tannia repetendae sint, illorum sententiam proxime omnino ad veritatem accedere censemus, qui a vetustissimo, Britannis olim ac Celtis vsurpato vocabulo DERV, *quercum* denotante, eos sic appellatos fuisse contendunt. b) Minus contra probabili ra- tione vtuntur, qui vel a Saxonico DRY, c) vel Germanico sub- stantiuo DRVHTIN, d) vel Graeco ΔΡΥΣ, e) vel aliunde f) ve- ram vocis originem deriuandam existimant.

a) Cum summe reuer. WOLFIO loco antea cit. Memini hoc lo- co fortassis haud inepte illius iudicii, quod de etymologiis iam o- lim verissime tulit S. AVGVSTINVS apud cel. HEVMANNVM vol. I. poecil. pag. 56. quando ait: *vt somniorum interpretatio, ita verborum origo pro cuiusque ingenio praedicatur.*

b) Praeclara doctissimi GVNDLINGII est obseruatio, quum bist. phil. moral. pag. 49. ait: *multo sanius nominis Druidarum origo ab ipsis Celtis petitur, quibus aut peculiaris sua lingua constitit, aut cum Britannis seu Cambris Germanisque communis.* Vnde parum referre arbitror, siue ex hac siue illa ducas. Consentiant autem nobiscum MARTIN de la religion

religion des Gaulois tom. I. pag. 176. vbi simul PEZRONVM, alium vocis ἔτυμον quaerentem, notat, GVIL. CAVE in *antiquitat. apostol. pag. 26.* et EDMVND. DICKINSON in *Delphis phoenicissantib. pag. 188. edit. Crenii, qui, illis potissimum adsentior, inquit, qui Druides arcessunt a Celtica voce Deru, id est, quercus, quam vel hodie Cambro-Britanni Derv vocant. Et ab illa Druidas Dervyddon nuncupant.* Qua in re BOXHORNIVM in *orig. Gallicis cap. III.* sequitur, atque DAVIESII *dictionarium Cambro-Britannicum*, (auctoritate regis Iacobi I. ante saeculum editum, quemadmodum THEOD. HASAEVS *syllog. dissert. et obseruat. philologicar. pag. 613.* testatur,) euolui a legentibus cupit, mihi numquam visum. Omitto ROB. SHERINGHAMI & IO. GEORG. ECCARDI, tamquam ὁμοψύφων, loca, pariter e DAVISIO hausta, obuia apud HASAEVM *loc. cit.* quibus iungi merentur, quae inter Anglos huius aevi doctissimos haud postremus, IO. DAVISIVS ad CAESARIS *de bello Gall. lib. VI. cap. 13.* in sua huius editione, *Cantabrigiae 1706. 4.* euulgata, hanc in rem obseruauit. Constat nimirum ex sequentibus, maximo semper honore cultuque quernam arborem Druidas fuisse prosequutos, adeo, vt nihil sacratius robore habuerint, nihil bene peractum in religionis negotio, Diisue gratum censerent, quod non ad querceta, tamquam verissimam numinum sedem referretur. Homines igitur, qui sub quercetorum vmbri sacra gentilitia curabant, illa Druidum vox denotat. Ceterum nostrae quam proximè sententiae accedunt IO. ISAAC. PONTANVS, et ES. PVFENDORFIVS, quando vterque Druidarum appellationem a vocabulis Britannicis *Try*, arbor, & *wys*, sapiens, arcessunt, atque sic quasi siluestres, siluaticos aut arborum philosophos, qui vitam suam iugiter in siluis traducebant, Druidas interpretantur. Ille quidem in *glossario prisco Gallic. pag. 292.* hic in *diss. de Druidis pag. 35. opusculor.*

c) Cum ARNOLDO MONTANO apud GODOFR. HECHTIVM in *Germania sacra et litterata pag. 33.* Ille enim ex ALFRICI glossario Saxonico Latino obseruat, Saxones in Britannia magos sua lingua vocasse *Dry*, quae appellatio Druidibus optime conueniret. Sed nec a magia nomen Druidis, nec ad sequiora demum tempora, quum Saxones in Anglia dominarentur, referendum est, quum multo habeamus antiquiora Druidum in Britanniiis vestigia.

d) Ita quidem nonnulli apud CLVVERIVM *German. antiq. lib. I. cap. 24.* et GER. IO. VOSSIVM *de idololatr. lib. I. cap. 35.* Ita et eru-

ditissimus olim IO. PHILIP. PALTHENIVS apud SCHILTERVM tom. III. thes. antiquit. Teuton. pag. 212. „ubi adiectivum censet esse nomen „*Drutarum*, siue liquescente magis sono *Drütarum* vel *Druidarum*, formatum a substantiuo *Druthin* (dominus, deus) quasi, qui „rem diuinam faciunt, plane diuinos dicas.,, Pari ratione verisimilem Druidarum deriuationem a *Druthin* esse sibi persuadent

HERM. VLRIC. VON LINGEN in kleinen Teutschen Schrifften part. 1. pag. 31. celeb. KOELERVS diff. de scholis German. pag. 13. OBRECHTVS diff. de philosophia Celtica §. 3. et cum illo DITHMARVS syllog. dissert. academicar. pag. 329. itemque CASP. CALVOER in Saxonia infer. antiqua gentili et christiana part. 1. lib. II. cap. IV. §. 151. fol. 68. inquires: *Wie aber? wenn der Nahme der Druiden herstammete von Druthin, welches bey den alten Francken so viel hiefs als Gott? Bey dem Ottfrido kömmts in denen Evangeliiis und sonst mehrmalen vor; et post loca ex hoc citata: Wie denn noch heutiges Tages die Mutter ihr geliebtes Kind, der Ehe-Mann sein geliebtes Gemabl in dem liebkosen pflegt sein Druitchen, das ist, sein Göttichen oder kleinen Gott, welches er beynabe wie Gott liebe, zu nennen. Wann dann die Druitchen oder Druiden bey denen alten Teutschen oder auch Gallis so viel gewesen als Priester, welche als kleine Götter, zumahlen sie dem Druthin, oder grossen Gott mit ihrem täglichen Dienst und Verehrungen gar nahe getreten, gehalten wurden, würde man dann, wann man die Benahmung der Druiden daher leitete, eben was ungereimtes sagen? Auf solche masse würden die Druides so viel heissen, als Σεμνόθεοι, Dei veneratores, Gottes Ehrer oder Diener, gestalt hieber geböret, was Diogenes Laërtius in prooemio schreibt: γεγενῆσθαι παρά τῆς Κελτοῦς καὶ Γαλάταις τοὺς καλουμένους Δρυΐδας καὶ Σεμνοθέους; Es habe bey denen Celtern und Galatern gegeben solche Leute, welche man nennete Druiden und Semnotheen, das ist, Gottes Verehrer und Diener. Inuertit rem celeb. STRVVIVS dicitque: non denegauerim, a voce *Druidae* vocem *Druthin* s. *Truthin* fuisse subortam, quae dominum notabat, Deo etiam tribuebatur, fol. 31. corporis historiae German. At nullam ego rationem sufficientem video, cur cum PALTHENIO et STRVVIO statuamus, maiores nostros Deum et sacerdotes vno eodemque nomine appellasse.*

e) Iam olim PLINIVS hist. nat. lib. XVI. cap. 44. hac de re mentem suam ita explicauit, vt dubitare de sententiae propositae veritate

tate

tate queat videri, id quod accurate legentibus patebit. Consentit nobiscum, quod laetamur, et nunc demum, postquam haec scripseramus, cognouimus, ESAIAS PVFENDORFIVS *de Druid. pag. 36. opusculor.* Sequuti sunt eum e recentioribus multi, quos inter et magnus ille SAM. BOCHARTVS, in *Chanaane lib. I. cap. 42. pag. 666. edit. PET. DE VILLEMANDY*; inquit: *De nomine Druidum Plinio assentior, qui deducit ἀπὸ τοῦ δρυὸς a quercu.* „Nihil, inquit, habent, Druidae visco et arbore, in qua gignatur, si modo sit robur, sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos: nec vlla sacra sine, ea fronde conficiunt, vt inde appellati quoque interpretatione, Graeca possint Druidae videri. „ *Nec est quod quis miretur, cur Druides Graeco nomine appellentur, quum etiam apud Celtas quercus deru dicta sit. Britanni in Anglia derw scribunt, et nostrates deru.* A quo parum deflectit vir cl. IO. SCHVLZIVS, qui in *florum sparsione ad loca quaedam, in re litteraria controuersa pag. 217.* Druides denominatos contendit a δρυός, quod et quercum et quamlibet arborem Graecis significet, vti roboris vocabulum Latinis; prouti docent ACTA ERVDITOR. LIPS. *ad ann. 1707. pag. 122. sub fin.* Sed praestat cum STRABONE et CASAVBONO *adnot. ad Laërt. pag. 2.* negare, in appellationibus gentium barbararum graecas etymologias esse quaerendas. Vid. VOSIUS *de idololatria lib. I. cap. 35.* Graecam potius vocem δρυός a Celtica *Deru* formatam contendit DICKINSONVS *l. c. pag. 189.* quod suo loco relinquimus. Lepide iocatur SCHOTTELIUS *von der Teutschen Haupt-Sprache pag. 56.* quum ait: „Das Wort Druiden kommt von, einem Teutschen uralten Stamm-Worte, welches auch Clue- rius mit mehrerm beweisslich gemacht. Irrig ist es, das mans, vom Griechischen δρυός, welches einen Eich-Baum bedeutet, abgauckeln will, wie kommt von einem Eichen-Klotze der Nahme der vornehmsten Land-Richter und heiligsten Priester doch her? will man sagen: darum, dieweil sie unter einem Eichen-Baume zuweilen gefessen, so meyne ich gleichfalls, δρυός käme von, einer Drüse, denn wenn ein Eich-Baum einem auf den Kopf fiel, würde solches eine grosse Drüse schlagen. „ Placent enimvero egregie verba clarissimorum virorum, qui operam suam in euulgandis ACTIS ERVDITOR. GERMANICIS ponunt, quando *part. 149. vol. XIII. pag. 359.* inquit: *Es haben uns allezeit dieienigen ein gelebrtes Spiel-Werck zu unternehmen geschienen, welche in Herleitung der Worte ei-*

ner Sprache aus einer andern fremden, keinen andern Grund, als einen gleichlautenden Ton, und etliche unerwiesene Einfälle angeben können.

f) Vide IO. PICARDVM, qui *lib. II. Celtopaediae pag. 58. 59.*
 „Suam, inquit, Druides appellationem sortiti sunt a principe suo
 „Druide, siue Dryio, qui an quartus fuerit Gallorum rex, an vero
 „quintus; rursus an pater huius fuerit Saro, an vero Namnes hu-
 „iusce nominis primus, pendet adhuc fides veri. Hic regnare, et
 „cum regni administratione philosophari coepit anno, post dilu-
 „uium, decimo supra quadringentesimum, anno vero post primam
 „regni Gallici exstructionem quinquagesimo quinto supra ducente-
 „simum. De exquisitissima et admirabili huius eruditione ac theo-
 „sophia multa passim, cet. Consentit STEPH. FORCATVLVS *de*
Gallor. imperio et philosophia pag. 40. ubi: „Post Saronem, inquit, ar-
 „duum et iustum principem, qui Gallos - - domiciliis primum,
 „deinde coniugiis, studiis denique communibus coniunxerat, vs-
 „que ad Galatheum, Herculis magni filium, imperauere Galliae hi
 „gradatim reges: Dryius, Bardus, Longho, Bardus iunior, Lucus
 „et Celtes. Dryium peritiae plenum Berosus vocat, a quo Dryi-
 „dae seu Druides nominati. „ Iisdem delectatur fabulis BARTH.
 CHASSANAEVVS in *catal. gloriae mundi pag. 559. sqq.* edit. Colon. 1690.
 fol. De aliis nominis originibus vide etiam FLAGIVM apud PV-
 FENDORFIVM *l. c. pag. 34.* SPELMANNVM et M. ANT. DOMINI-
 CVM apud DICKINSONVM *loc. cit.* BVCHERIVM *Belgii Rom. lib. V.*
cap. IV. §. 14. itemque SCHEDIVM *de Diis Germanorum pag. 376.* cum
 IARKII *ad illum locum observatione;* et qui primo loco nominandus
 erat, cel. IO. GEORG. WACHTERVVM *tom. I. glossarii German. fol. 311.*
sqq. nec non IO. TOLANDVM in *ACTIS ERVDITOR. ann. 1729. pag.*
357. qui post RODERIC. FLAHERTVM *Ogyg. domestic. part. III. cap. 22.*
 a vocabulo Hibernico *Drui*, corrupte *Droi*, et magis corrupte *Draui*,
 personam Deo sacram denotante, repetit. Recentissime THEOD.
 HASAEVS *pag. 609.* de etymo vocis Druidum ita commentatur, vt
 tandem *pag. 618.* a voce *True* fides, fidelitas, deriuet. Eandem de-
 riuationem tuetur HVGO GROTIVS in *indice nominum priorum Got-*
thicorum, historiae Gothorum, Vandalor. et Langobardorum a se congestae,
subiecto pag. 588. inquit: „*Drectulf. Drucht-ulf.* fidelis auxiliator.
 „*Druch*, et *Trud, Trouwe*, fides. *Truchtin*, dominus. Saepe occurrit
 „in nouo testamento vetere Germano. *Truchtin* in glossario, et
 „nunc

nunc quoque Suedis regina. *Drot-ning*: puto, quod fides ei data,, sit: vt qui fidem dederunt *Drudos, Drudi, Druides.*, Conf. et DV FRESNE *glossarium ad scriptores mediae et infimae Latinitatis tom. II. fol. 200.* vocibus *Truchte, Druthe, Drudes.* Meritissimus quondam Gymnasii nostri Professor, meusque in obeundo docendae poeseos munere non sine honore appellandus antecessor, b. MARCVS BRAVNIVS anceps erat, quam partem in eligendo vocis Druidarum etymo acciperet, vbi in *corollario V. exercit. circular. XXXVIII.* mentem ita suam expressit: ,, Druidarum nomen, siue a Saxonum Dry, Magus; si., ue a Germanorum Dru, fides; deducatur, sapientem denotat., Adeo dissentiunt inter se viri eruditi in constituendo nominis Druidarum etymo, vt difficile omnino sit, singulas eorum sententias referre, nedum examinare, aut certi quid statuere. Bene propterea et sapienter iudicant doctissimi monachi Benedictini e congregatione S. Mauri *tom. I. pag. 30.* operis eruditissimi, *histoire litteraire de la France*, dicentes: *Qu'importe au reste de rechercher si scrupuleusement l'etymologie du nom de ces savans, pourvu que nous sachions, qui ils étoient? c'est là le principal, et ce qui nous doit suffire.*

§. III.

Praeter communem illam et vulgarem appellationem alia habebant adhuc nomina Celtarum philosophi. *Drysidas* vocat AMMIANVS, g) *Semnotheos* LAERTIVS, h) *Saronidas* DIODORVS, i) *Bardos* et *Vates* STRABO, k) *Senanes* e recentioribus MARTINVS. l)

g) *Lib. XV. cap. 9. histor.* vbi VALESIVS pro *Drasydae* restituit *Drysidae*, quod idem valet ac *Druidae*, prout e vett. codd. probat in *adnot. ad b. l. p. m. 97.* edit. Paris. 1681. fol. Nescio itaque, quid sibi velit SCHILTERVS, quum *pag. XVIII. praefat. ad glossar. Alamannic.* Valesium reprehendit, qui meo quidem iudicio nihil egit, quod censura dignum esset. Nempe AMMIANVS *Druidas* non tamquam populum, siue nationem, sed tamquam testes fide dignos adducit.

h) *Prooemio ad vitas philos. pag. 2.* τοὺς καλουμένους Δρυΐδας καὶ Σεμνοθέους. Prolixe de hoc vocabulo commentatur IO. GALESIVS apud MENAGIVM in *obseru. ad Laert. pag. 3. sq.* ed. Amst. contenditque, *Σαμνίλας* pro *Σεμνοθέους* legendum videri. Nos, vti doctissimae

huic coniecturae nihil obuertimus, eorum nihilo minus admittendam esse sententiam censemus, qui LAERTIVM, neglecta voce Gallica aut minus intellecta, aliam commodiorem, et Graecis auribus vsitatiorem, qualis Σεμνοθέων erat, substituisse credunt. Neminem poenitebit legisse quantiuis pretii obseruationem IOACH. KVHNII de hoc vocabulo, quae prima est inter eius *obseruat. in Laert.* MENAGII commentario subiunctas a MEIBOMIO pag. 511. Vocantur etiam *Samothei*, a Samothe, eximio quondam, si diis placet, rege et philosopho, quem in suo Beroso finxit ANNIVS, cuius nugae multis placuere, quos inter haud postremus est IO. PICARDVS *Celtopaediae* pag. 51. sqq.

i) *Biblioth. lib. V. fol. 308. D. edit. RHODOMANNI.* Φιλόσοφοι ἢ ἴνες εἰσι καὶ θεόλογοι περιστῶς ἡμιώμενοι, ὅους Σαρωνίδας ὀνομαζουσι, i. e. *Philosophi apud eos (nempe Gallos) sunt et theologi, eximio honore culti, quos Saronidas vocant.* Non certe a Sarrone nomen traxere Saronidae, de quo ineptissimarum fabularum artifex IO. ANNIVS in suo pseudo-Beroso pag. 53. b. edit. Witteb. 1612. 8. „Quando, *his*, ait, *temporibus regnavit apud Celtas Sarron, qui vt contineret ferociam hominum tum recentum, publica litterarum studia instituit, et apud Tuyscones Ingaeuon. Nomen arguit, a Sarrone duce Saronidas dici Gallos doctos, de quibus in VI. libro Diodorus.* Nos, missis hisce turpissimi impostoris ineptiis, meliora tradimus, & certiora. Nempe Σαρωνίς, vt ex HESYCHIO liquet, quercum, cuius cortex hians et conuolutus erat, Graecis denotabat. Ita enim ille: Σαρωνίδες, αἱ διὰ παλαιότητα κεχηνυῖαι Δρύες. Adeo verum est, quod supra de quercu, ceu palmaria denominationis ratione, diximus, vt ipsimet etiam Graeci vocabula effinxerint, quibus genuinum Celtici vocabuli significatum patria lingua exprimerent, vid. DICKINSON. l. c. pag. 189.

k) *Geograph. lib. IV. fol. 302. edit. ALMELOVEENII, vbi* τρία Φῦλα τῶν τιμωμένων, tria hominum inter Celtas maxime honoratorum genera adducit, *Bardos, Vates, atque Druidas.* Locum habes apud CLVVERIVM *German. antiq. pag. 163. vbi triplex eorum, quos poetas, philosophos et theologos appellare posses, differentia, collatis veterum locis, explicatius ostenditur. Pauca de illis in gratiam lectorum adnotare liceat. Bardos vocat MARCELLINVS lib. XV. cap. 9. eos, qui fortia virorum illustrium facta, heroicis composita versibus,*

bus, cum dulcibus lyrae modulis (μετὰ ὀργάνων ταῖς λύραις ὁμοίων, ita exprimit DIODORVS SICVLVS l. c. biblioth.) *cantitarunt.* Poetae igitur erant et cantores, ὑμνισαὶ τε καὶ ποιηταὶ teste STRABONE l. c. Addit TOLANDVS in *actis eruditor.* 1729. pag. 395. tertiam classem, nempe *chronologorum*, s. eorum, qui temporum rationes obseruabant. Sed nescire me fateor, quo fundamento haec proferat, quum veteres nihil, quod sciam, doceant. POMPEIVS quoque FESTVS, *Bardus*, inquit, *Gallice cantor appellatur, qui virorum fortium laudes canit.* LVGANVS lib. I. *pharsal.* v. 447. ita de illis:

*Vos quoque qui fortes animas belloque peremtas
Laudibus in longum vates dimittitis aeuum
Plurima securi fudistis carmina Bardi.*

Vix risum tenui, quum viri olim eruditissimi CASP. CALVOERII cogitata legerem de discrimine, quod STRABO Bardos inter, Vates atque Druidas posuit. Audias quaeso, lector, verba eius e *Saxonia infer. antiq. gentili et christ.* pag. 65. et iudices velim: „Mit einem,,
Worte, mir scheint wahrscheinlich an, dass die drey genera ob-,,
erwähnter geistlicher Männer Gleichheit gehabt, einmal mit de-,,
nen heutigen Schul-Lehrern in denen Triuial-Schulen, darinn,,
auch Poesis gelehret wird, dann mit denen gemeinen ordinairen,,
Dorff- und Stadt-Predigern, und drittens mit denen hohen Stiffts-,,
Collegiis oder Academien, die an statt der Stifter, da die Pro-,,
fessiones disciplinarum darinn aufhöreten, introducirt worden.,,
Parallelismum deinde pag. 69. instituit inter Druidas et Capitulares sedium episcopalium modernos: „dass also der Druidum Collegia,,
haben geglichen denen alten hohen Dohm-Stiftern und sedibus,,
episcopalibus, in welchen die Dohm-Herren nebst dem, dass sie,,
zu Chor giengen, auch und zuförderst Professores, wie in andern,,
Facultäten, also und insonderheit in der Theologia waren, und,,
dannenhero in denen wichtigsten casibus, so wohl in der Kirchen,,
als Polickey, wie heutiges Tages bey denen Facultäten auf Uni-,,
versitäten geschicht, consuliret wurden.,, Et eadem pagina:
Der Parallelismus und Gleichheit der Druiden und hohen Stiffts-,,
Collegien wird sich hervor thun, wenn man wird des Caesaris,,
Worte herbey setzen, cet.,, Alia est Bardorum atque Druidarum
comparatio cum Curetibus, Iouis olim curatoribus, a PEZRONO
facta

facta in libro : *antiquité de la nation et de la langue des Celtes* ; qua de vero, quum ad manus nostras liber non peruenerit, non iudicamus, sed potius ad pleniorē sententiæ huius recensioem, quam ACTA ERVDITOR. LIPS. ann. 1704. pag. 15. seq. exhibent, lectorem nostrum remittimus. Ceterum Bardos ut a Druidis, ita etiam a Scaldis non diuersos, nec nisi vnum cum his genus hominum fuisse, sed diuerso tantum nomine, pro regionum diuersitate, in Gallia et Britannia Druidas, in Germania et Belgio Bardos, et in Scandinauia Scaldos vel Vates vocatos, arbitratur vir cl. IO. AVG. EGENOLFFVS in *der Historie der Teutschen Sprache part. II. pag. 207. sqq.* et quem ille allegat doctiss. HERM. VLR. VON LINGEN *part. I. der Ienaischen academischen Neben-Stunden pag. 42. & 45. sq.* Adde his, quæ ex M. FABIANI TOERNERI *dissertatione academica de poesi Skaldorum septentrionalium, Vpsal. 1717.* habita, allegant doctissimi societatis Teutonicæ Lipsiensis sodales *part. I. der Beyträge zur critischen Historie der Deutschen Sprache, Poesie und Beredsamkeit Vol. I. pag. 112. sq.*

Magna vero erat olim Bardorum auctoritas, et magna veneratio, adeo ut integrae ipsis committerentur acies, arbitriumque pugnae penes ipsos esset, si DIODORO antea citato credimus. Confirmat certe TACITVS, quando *cap. III. de morib. Germanor.* ita pergit : *Sunt illis haec quoque carmina, quorum relatu, quem Barditum vocant, accendunt animos, futuraeque pugnae fortunam ipso cantu augurantur.* Qualis autem iste fuerit cantus, ipse docet in sequentibus, quem, qui velit, inspiciat. In eandem rem pronunciat TAILLEPIED *dans son histoire de l'etat et la republique des Druides part. I. pag. 77. sq.* „ On faisoit venir „ le Bardes de la cité de Lyon sur le Rhosne, ou plusieurs la faisoient „ leur repaire, ou bien d'Othun, ou il y en avoit un college, et e „ stans arrivez au lieu de la bataille, ils rompoient la felonnie des „ combattans par leurs chansons harmonieuses. „ Facile porro adducor, ut credam cum GVNDLINGIO *hist. phil. mor. pag. 49.* illos non poetas tantum Germanorum primos, sed et *historicos* fuisse. Laudatus antea TACITVS hoc ut faciamus suadet, quando *cap. II.* vnum apud illos memoriae et annalium genus esse fatetur, carminibus antiquis heroas celebrare, quod Bardorum erat officium. Confer, si placet, clarissimum DITHMARVM *ad b. l.* Erant praeterea Bardī non poetae solum, laudumque a maioribus partarum cantores, sed et *morum censors.* IAC. MARTINVS, *tom. I. pag. 173. sq.*
de

de la religion des Gaulois, hoc ita edifferit : „ Les loüanges ne faiso- „ ient pas l'unique occupation des Bardes, ils se mêloient encore de „ censurer, de syndiquer les actions des particuliers : sur tout ils „ chargeoient ceux, dont la conduite ne répondoit pas à leur devoir. „ Ambigua DIODORI verba de Bardis, οὓς ὑμνοῦσι, οὓς δὲ βλασφημοῦσι, an- sam fortassis praebuere HADR. VALESIO, Romanorum parasitis et mimis eos adsimilandi. Sed quemadmodum bene monuit GVN- DLINGIVS, loca ATHENAEI, ab illo producta, hoc neutiquam pro- bare, ita mihi cum b. SCHILTERO glossar. teut. fol. 88. Bardis hone- stiores fuisse videntur, seriis magis exerciti, quam iocis aut adula- tionibus. Conf. omnino celeb. IO. GEORG. WACHTERVS glossar. German. tom. I. fol. 119. sq. itemque fol. 125. voc. Barten, pugnare. Sed satis de his, et forte plus satis diximus de Bardis, magno inter- rim desiderio expectantes vberiore Bardorum historiam, cuius exhibendae spem eruditis gratissimam fecit vir longe doctissimus, HENR. HEISENIVS orat. de eloquentia veter. Germanor. pag. 21. sq. vbi primas promissi lineas opusculi elegantissime duxit.

Pergimus ad *Vates*. Retinuit STRABO nomen Latinum, et 'Ουάλεις dixit ἱεροποιούς καὶ Φυσιολόγους, qui sacra curant, rerumque naturam explicant. DIODORVS lib. V. Μάντις appellat. Sunt et *Vates*, ait, magna apud eos existimationis. Hi ab auspiciis et victimarum extis de futuris praedicunt, omnemque plebem dicto audientem habent. *Vaties* vocat SCHE- DIVS pag. 625. *Ouuates*, *Offwyr* seu *Offyddion* vetus Britannorum lin- gua expressit apud HENRIC. ROWLANDVM in ACTIS ERVDITOR. LIPS. tom. IX. supplem. pag. 414. Forte hi erunt *Eubages*, quorum loc. cit. meminit AMMIANVS, siue, vt mauult VALESIVS, *Eubages*; nisi, quod cum CLVERIO l. c. fol. 163. non sine ratione suspicor, mendum in textum irreplisse statuamus, atque pro *Eubages*, et cor- ruptissimo 'Ουάγεις, 'Ουάλεις siue *Vates* legamus. Nimis temerarius est IO. SAVBERTVS, qui libro cetera eruditissimo de sacrificiis cap. VII. p. m. 168. contra codicum probatissimorum fidem Diodorum et Strabonem ex Ammiano emendare studet, atque pro 'Ουάλεις, 'Ευβά- γεις legere mauult. Quod si etiam tueamur, minime corruptam esse in AMMIANO lectionem, atque sic nouum Druidarum ordinem, *Eubagum*, inferamus, nihil hoc causae oberit nostrae, modo illos Druidis dignitate minores, et in officiis subordinatos fuisse cum e-

ruditissimo nostro MARTINO, tom. I. pag. 173. 201. contendamus. Horum vero officium non satis accurate a Druidarum officio CAESAREM distinxisse, non sine stomacho queritur TAILLEPIED dans l'histoire de l'estat et de la republique des anciens François, Druides cet. lib. I. cap. III. pag. 32. 33. „ Vacies, inquit, les appelle Iules Cesar, quand „ il traite des Druides, assez confusement neanmoins, et sans aucun „ ordre, n'attribuant à chaque secte, ce que luy appartenoit en particulier : ce que je suppleray icy, et tirerois de son texte ce qui „ n'implique de contradiction, et les mettray au net sans confusion, „ a fin qu'on ne s'arreste plus au chaos d'offices, qu'il a attribué a „ nos Druides, quasi comme s'ils se fussent meslez de tous mestiers. Et postquam ista non in odium CAESARIS, eiusque commentariorum (quos ob eruditionem et elegantiam laudat, atque se non sine fructu adhibuisse testatur) scripsisse adseuerasset, sequentem in modum pergit : „ Comme il est vraysemblable, son intention principale „ n'estant d'escrire l'estat des Druides Gaulois, si non qu'en passant, quand il est venu a parler de ses vaillantises, au lieu de mettre qu'il avoit rompu le bel ordre, qui estoit entre eux et la Police ordonnée, il a seulement remarqué ce que pesle mesle luy venoit a la fantaisie, ou bien que tout ainsi possible, que la Gaule de son tems estoit sans ordre, qu'aussi l'a il descrite, comme elle estoit.

1) *La religion des Gaulois tom. I. pag. 177. sqq. et tom. II. pag. 64.* * vbi nouam plane Druidum appellationem e veteris cuiusdam monumenti Parisiensis inscriptione semet eruisse gloriatur. Deducit vocem *Senani*, s. *Senanes* a graeco $\Sigma\epsilon\mu\upsilon\varsigma$, *venerabilis, reuerendus, sanctus*, huc quoque referens *Semnotheorum* appellationem, de qua *ad not. b.* diximus. Gallorum illos *Senanes* idem comparat cum Indiae philosophorum secta, quos CLEMENS ALEXANDRINVS $\Sigma\epsilon\mu\upsilon\varsigma$ τῶν Ἰνδῶν vocat *lib. III. stromat. fol. 539.* edit. POTTERI. *Mais, doctissimum audis Benedictinum, ce qui nous fournit des grandes lumieres sur une matiere si peu connue, c'est, que parmi les Gymnosophistes il y avoit une secte des philosophes, composée aussi bien des femmes que d'hommes, qui portoient le nom des Semnes, qui étoit celui de Senans et de Senes des Gaules.* Aliorum esto iudicium, num acu rem tetigerit noster, dum instituta utrorumque comparatione pro vna illos eademque secta vult haberi. Conferenda tamen, quae idem pag. 188. habet, vbi eos in rebus maxime fundamentalibus dissentire pronunciat, certissime
sine

sine dubio persuasus, utrosque per omnia comparari non posse. Hoc mihi certum videtur et exploratum, eosdem esse Σεμνοῦς CLEMENTIS cum iis, quos *lib. I. Stromat. fol. 359. Σαμωναῖους* itemque Σαμῶνες vocat, de quibus POTTERVS ad *b. l.* et GVIL. SPENCERVS ad *Orig. contra Celsum pag. 19. 20.* videantur. De Senecionibus Scotorum, quos HERM. CONRINGIVS *praef. ad Tacit.* geminos facit cum nostris illis maiorum Vatibus, nempe Bardis, ita vt idem de vtrisque iudicium sit ferendum, euoluatur GE. BVCHANANVS *rerum Scot. lib. II.*

§. IV.

Inquirentibus nobis in primas Druidarum origines perquam difficile visum est, certi aliquid adferre. m) Fabulis delectantur nimium, qui vel *Samothem*, n) vel *Tuisconem*, o) vel *Drwydem*, p) vel *Belemum*, q) vel *Fynmanum*, r) vel *Istaeuonem*, s) vel *Sarronem* t) pro auctoribus et institutoribus habent. Omnium optime nostro iudicio sentiunt, qui ex vltima antiquitate illorum initia repetunt, ita tamen, vt nec auctorem nec tempus certum definiant. u)

m) Quae diximus, praeter complures alios, confirmat DICKINSONVS, quum tractationem de Druidis adgressus initio monet: *Quum nemo sit, cuius aures eorum fama non personuerit, pauci tamen inueniantur, qui probe norint, quis auctor istius sectae Philosophorum, quae nominis ac religionis origo fuerit. l. c. pag. 186.*

n) Non sine stupore video, tantae doctrinae virum, qualis modo laudatus mihi DICKINSONVS erat, adeo turpiter labi potuisse, vt, dum Samotheo Druidarum institutionem tribuit, fabulosas et plus quam aniles ANNII illius Viterbiensis impostoris naenias, ab IS. CASAVBONO ad *Laert. loco mox citando* dudum explosas, suo calculo approbaret. Verba ANNII *pag. 35. a.* haec sunt: „Celtas s. „Gallos Francigenas condidit Samothes. Samothes fuit frater Go- „meri atque Tubalis ex Iapeto patre, a quo primum Britnes, inde „Galli Samothei dicti fuerunt, et praecipue philosophi atque theo- „logi sectatores eius. „ Finxisse fortasse putes ANNIVM suos Samotheos ex male intellecto Σεμνοθέων nomine.

o) SCHEDIVM pag. 374. ista tradentem eo minus miramur, quo plus constat, eum multae quidem lectionis summaeque industriae, sed exigui admodum iudicii hominem fuisse.

p) ANNVVS Dryium et Dryiudem vocat, vbi pag. 55. b. anno XXIX. inquit, apud Celtas regnat Dryius peritiae plenus. Et mox: supra retulimus, quid Caesar de Dryiudis huius successoribus scribat. Eadem fere ratione FRANC. GVILLIMANNVS de rebus Heluetior. lib. I. cap. V. pag. 20. edit. GVNDLING. „Vetustissimi post diluuium reges, Samothes „tum Magus eius filius - - hunc Drys sequutus, qui vt Cecrops „postea apud Graecos, Numa apud Romanos, homines a terrestrium „et militarium studio, ad caelestium et superiorum, philosophiae „que meditationem transtulit, Druidumque sectas instituit. „ Ad- dendus his est AVENTINVS annal. lib. I. fol. 22. b. edit. Germ. Fran- cof. 1580. cui SCHEDIVS iungit LVD. VIVEM, qui ad lib. VIII. AVGV- STINI de ciuitate Dei cap. IX. Druidarum quidem meminit, sed ita, vt de origine illorum a Dryde repetenda taceat. Quae IO. PICAR- DVVS Celtopaed. lib. II. pag. 58. hac de re nugatur, lubentes omittimus.

q) AVSONIVS apud SAVBERTVM de sacrif. cap. VII. pag. 155. vbi haec: Initia eorum si respiciamus, quidam a Beleno, i. e. Apolline, No- riorum deo, satus autumant. Ausonius in profess. Burdigal. carm. IV.

*Tu Baiocassis stirpe Druidarum satus
Beleni sacratum ducis e templo genus.*

Conferatur de vocabulo Baiocassis SCHVRFLEISCHIVS opp. bistor. polit. pag. 825. adde MARTINVM tom. I. pag. 388.

r) HECT. BOETHIVS lib. II. bist. Scotor. apud SCHEDIVM loc. cit. at lib. I. iuxta PVFENDORFIVM pag. 40. Verba BOETHII apud IAN. GRVTER in chron. chronicor. polit. pag. 402. haec leguntur: „Finna- „nus decimus a condito Scotorum regno summum obiuit magi- „stratum, Iosinae regis antecessoris filius, religioni deuotus, Drui- „dibus Monam insulam, vbi primariam sacerdotii sedem esse vo- „luit, erogauit: feliciter mortuus apud Berigonium sepelitur, post- „quam triginta annos regnauerat.

s) MICRAELIVS alii que apud PVFENDORF. l. c. pag. 38.

t) MIDDENDORPIVS de academiis lib. VI. pag. 342. apud PVFEN- DORF. pag. 34.

u) Vt

u) Vt solent esse perobscurae rerum etiam maximarum origines, vbi ob monumentorum defectum caliginosa nocte cuncta premuntur, sic cum veris Druidarum primordiis res se habet, vt nesciantur potius, quam definiri certa ratione queant. Non iam disquirimus, qualis Germaniae philosophorum fuerit origo, quum in sequentibus de hoc differendi locus remaneat, sed ad quae tempora Druidismi referri debeant initia. IACOBVS MARTINVS, dum *cap. XXII. libri I. de la relig. des Gaul.* in antiquitatem Druidarum magno eruditionis apparatu inquirat, multum ex merito tribuit testimonio LAERTII, qui Druidas cum reliquis gentium barbararum philosophis in eodem plane loco et honore collocat, quo isti philosophiae omnis, aetate sequiori posthac a Graecis excultae, parentes, auctores atque exempla habebantur. Τὸ τῆς Φιλοσοφίας ἔργον ἐνίοι Φασιν ἀπὸ βαρβάρων ἀρξάι. γεγενῆσθαι γὰρ παρὰ μὲν Πέρσαις Μάγους, παρὰ δὲ Βαβυλωνίοις, ἢ Ἀσσυρίοις Χαλδαίους. καὶ Γυμνοσοφιστὰς παρὰ Ἰνδοῖς· παρὰ Ἰε Κελτοῖς καὶ Γαλαταῖς τοὺς καλουμένους Δρυΐδας καὶ Σεμνοθέους· κατὰ Φασιν Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Μαγικῷ, καὶ Σωλίων ἐν τῷ κγ τῆς διαδοχῆς. h. e. *Philosophiam, quod ad rem attinet, a Barbaris initia sumfisse quidam autumant. Nam Persis Magos, Babylonii et Assyrii Chaldaeos, Indis Gymnosofbistas, Celtis et Galatis DRUIDAS et qui Semnothei appellabantur, eius rei fuisse auctores, ait Aristoteles in Magico, et Sotion in XXIII. de successionibus libro.* Neque vero tantum LAERTII quam ARISTOTELIS potius atque SOTIONIS fidei tribuendum erit, qui saeculis aliquot ab aera christiana remoti, ideoque multo antiquissimi, testimonium veritati, temporibus illis notissimae, et a nullo Graecorum, iactantiae ceteroqui plenissimorum, infringendae, omni exceptione maius dedere. His CELSVS addo, iuratum christiani nominis hostem, qui antiquitatem religionis nostrae sanctissimae, a Iudaeis acceptam, derisurus, parem religionis et sapientiae Galactophagorum, Getarum et Gallorum *Druidum* vetustatem opponit. Etsi enim, prouti bene obseruat ORIGENES, pater ecclesiae ob pietatem et doctrinam maxime venerabilis, *lib. I. contra Celsum pag. 14.* CELSVS haec non veraciter, sed infenso animo scribere videatur, σκοπὸν ἔχων κατηγορεῖσθαι τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡρξημένης ἀπὸ Ἰουδαίων, vt cuius propositum sit, *criminari christianae religionis, initia habentis a Iudaeis, originem,* ingens tamen pondus ad demonstrandam Druidum antiquitatem maxime remotam, ista CELSI verba addere, statim ille videbit, qui vim argumenti, contra

christianae religionis veritatem ducti, bene capit. Facile itaque, opinor, ex haecenus dictis constabit, eodem tempore, quo in orientis partibus philosophiae barbaricae studia florere, etiam iis in terris, quae solem spectant occiduum, homines fuisse, qui magna itidem sapientiae laude claruerunt. Num ab omni aevo (ex quo nimirum terrarum orbis pars occidentalis inhabitari coepit) apud has gentes viguerint philosophi, siue hominum ordo, nomine, studiis, et vitae instituto a vulgo aliisque distinctus, qui Druides dicebantur, ut vult BURNETIVS *archaeolog. philos. pag. 340.* alia quaestio est; quemadmodum et illa nondum extra omnem dubitationis aleam posita videtur, vnde sua hauserint Druides, et num forte multa debeant Indorum Brachmanibus, aut hi ab illis suam philosophiam didicerint, quo spectant illa, quae fuse differit MARTINVS *tom. I. pag. 184.* Ceterum illud mihi semper verisimillimum visum est, palmarias praecipuasque veritates, quas olim agnouisse Druidas postea dicemus, ex oriente, vnde omnis veri bonique cognitio, deriuandas, nulli vero genti aut sectae philosophantium singulari adscribendas esse, quum ex vno fonte suam barbari, si qua dici meretur, sapientiam omnes hauserint. Risum interea mouent prudentioribus conatus eorum, qui *Druidas* nostros PYTHAGORAE *discipulos* inepte venditant, ne maximae scilicet sapientiae gloria, ab illo Graecanae philosophiae parente vnice deriuanda, illis desit. Tam falsum autem hoc est, quam insipidum iam olim esse iudicauit CICERO *Tuscul. quaest. lib. IV. n. 1. et de oratore lib. II. num. 37.* eorum laborem, qui NUMAM sapientissimum Romanorum regem inter Pythagoraeos referebant. Vide *nostram*, si tanti est, *dissert. de initiis eruditionis apud Romanos sect. I. §. VIII.* Breuiter et bene proinde STEPH. FORCATVLVS de hoc argumento scribit, quando ait: *Ceterum cuilibet vel modice perspicaci patebit, Druidas philosophatos plus mille annis ante, quam eruditio Pythagorae, qui primus nomen philosophi sibi adsumsit, innotuisset in Italia; de Gallor. imperio et philosophia pag. 41.* Eapropter non valde miror, tam multos illam de Pythagora, magistro Druidum, opinionem et prius et nostris temporibus habuisse patronos, siquidem, ut CICERONIS ore loquar, *l. c. multa saecula postea sic viguit Pythagoraeorum nomen, ut nulli alii docti viderentur.* Grauiter ita lapsi sunt e veteribus DIODORVS SICVLVS *lib. V.* AMMIANVS MARCELLINVS *lib. XV. cap. IX.* VALERIVS MAXIMVS *lib. II. cap. VI.* PSEVDORIGENES *philosophum cap.*

cap. XXV. pag. 170. quos e recentioribus sequuti magni nominis vi-
ri, vt SELDENVS *analect. Anglo-Britannic. pag. 882. sq.* BROWERVS
antiquit. et annal. Treuirens. tom. I. proparasceues cap. XI. pag. 28. SCHEF-
FERVS *de philos. Italic. pag. 18.* SCHILTERVS *fol. 17. praef. ad glossar.*
Alamannic. tom. III. thesauri antiq. Teutonic. 10. RELICANVS *annotat. in*
Caesar. de bello Gall. VI. 14. pag. 40. edit. Caesaris Iungermannianae. WOL-
FIVS *ad Orig. philos. l. c. aliique.* Dubitanter loquuntur LIPSIVS *phy-*
siolog. Stoic. lib. III. diff. XII. p. m. 172. et EZECH. SPANHEMIVS *pag.*
303. commentar. ad Iuliani caesares edit. primae. Rectiora hos omnes
edocere potuisset locus CLEMENTIS ALEXANDR. *stromat. lib. I. fol.*
357. sq. vbi testimonium profert ALEXANDRI POLYHISTORIS, ex
eius libro, de symbolis Pythagoricis, ἀκηκοέναι τε πρὸς τούτοις Γαλατῶν καὶ
Βραχμάνων τὸν Πυθαγόραν βούλειαι, i. e. vult praeterea (Alexander) Pytha-
goram Gallos audiuisse et Brachmanes. Adstipulatur BURNETIVS *l. c. pag.*
341. clarissimus GVIL. IRHOVIIVS *libro eruditissimo de palingenesia s.*
metempsychosi veterum lib. I. cap. II. §. 6. pag. 20. et MARTINVS *de la re-*
lig. des Gaul. tom. I. pag. 184. 189. tom. II. pag. 220. quibus et nos lu-
bentes subscribimus.

§. V.

Nonnisi in terris occidentalibus Druidarum quaerendam esse patriam, ex haecenus dictis constat. Iam porro demonstra-
bimus, nomen illorum ac disciplinam, ante quam in Galliam Ger-
maniamque transirent, in Britannia viguisse primum, et cum aliis
postea fuisse communicatam. x)

x) Quum ex antiquorum testimoniis pateat, Britanniae vete-
ris statum adeo incognitum ipsis fuisse, vt velut nouum orbem il-
lam insularum reginam considerauerint, quemadmodum probatum
dedit KEYSLERVS *antiquit. septentrion. et Celtic. pag. 285. sq.* nihilque
certum compertumque tradere de illa sint ausi, nemo non videt, pe-
riculosae plenum esse opus aleae, si quidquam circa Druidarum in-
ter Britanos degentium origines tentaremus. Notae sunt Roma-
norum, de insufficienti rerum illius insulae notitia, quaerelae, qua-
lis illa VIRGILII *eclog. I.*

Et penitus toto diuisos orbe Britanos:

et TACITI *vit. Agricolae cap. XI. vbi, ceterum, inquit, Britanniam, qui*
mortales initio coluerint, indigenae an aduecti, vt inter barbaros, parum com-
pertum.

pertum. Venerabilis BEDA *histor. eccles. gentis Anglor. lib. I. cap. II. fol. 4. edit. Antwerp. 1550. testatur: Britanniam Romanis usque ad C. Iul. Caesarem inaccessam atque incognitam fuisse.* Immo habemus fatentem ipsum CAESAREM *lib. IV. cap. XX. de B. G.* „ Britanniae omnia fere „ non Romanis tantum, sed ipsis etiam Gallis fuisse incognita; ne- „ que enim temere, praeter mercatores, illo adire quemquam, ne- „ que iis ipsis quidquam, praeter oram maritimam, atque eas regio- „ nes, quae sunt contra Galliam, notum esse. „ Idem vero impe- rator adserit, *Druidum disciplinam in Britannia esse repertam; de B. G. lib. VI. cap. XIII.* Quo autem tempore, et a quo illa sit instituta, nostri non fert instituti ratio multis disquirere. Neque tamen o- mittenda puto cogitata HASAEI, quando, *venerint, inquit, Druides e Britannia primum in Gallias, neque tamen id impedit, quo minus antea ex ipsa Germania delati sint in Britanniam l. c. pag. 631.* Legat, qui narratiun- culis aura leuioribus animum pascere consuevit, HECTORIS BOE- THII somnia de Fynnano, Scotorum rege, Druidum institutore, a- pud SAUBERTVM *l. c. neque tamen obliuiscatur verborum GUND- LINGII, pag. 421. colleg. bist. litter. ita iudicantis: qui cupit legere hi- storiam fabulosam regum Scotiae, legat Boethium.* Legat, nasoque suspen- dat adunco fabulosissimam Dryidis et successorum stemmatis recen- sionem, a IO. LEWIS in *historia magnae Britanniae, (nuper Anglice per THOMAM TWYNE Londini 1729. fol. euulgata) institutam, excer- ptamque in bibliotheq. raisonnée des ouvrages des sçavans de l'Europe tom. IV. pag. 363.* Antiquissimos sane fuisse Druidas, Britannorum in statu gen- tilitio doctores, theologos atque philosophos, et longe celebratissi- mam eorum disciplinam, neminem excitatus CAESARIS locus du- bitare sinit; quidquid etiam in eius emendationem aut saltim limi- tationem eruditos homines, et Gallos maxime adferre videas. Conf. AEGID. BVCHERII *Belgium Romanum lib. V. cap. IV. §. 7. pag. 160. sq. itemque l'histoire littéraire de la France tom. I. pag. 11.* Vnde DICKIN- SONVS *l. c. Druidis, ait, sane Britannia nihil habet celebrius, nihil, quod o- stentet, antiquius.* Latius haec breuiter a nobis dicta, et stupendae copia doctrinae explicauit Anglorum etiam post fata maximus, ae- ternaque laude dignissimus, IOANNES SELDENVS in incomparabi- li *analector. Anglo-Britannicorum opere, quibus ea maxime, quae ad ci- uilem illius, quae iam Anglia dicitur, magnae Britanniae partis ad- ministrationem, res domi publicas, sacras, profanas cet. attinent,*
ex

ex antiquis simul et neotericis depromta, temporum iuxta seriem digesta historice et arctissime componuntur. Exstant illa in magnifica operum eius editione, quae supra mihi laudata est, *volum. II. tom. II. fol. 861. sqq.* Nec tacendus hic erit famosissimus, dum viueret, inter Anglos, IOANNES TOLANDVS, cuius *de religione atque eruditione Celtarum historiae criticae specimen* exstat in *collectione variorum opusculorum*, quae post mortem illius prodire Londini 1726. 8. duobus voluminibus. Quantum ex recensione in ACTIS ERVDITORVM ad ann. 1729. pag. 356. sqq. data constat, primas hoc specimine lineas ducere TOLANDVS voluit subsequuturae mox plenioris Druidum historiae, cui scribendae prae ceteris aptus, ex iis, quae prodromus continet dignissima lectu, videbatur. Quum etiam insula Mona, Britanniae adiacens, prisca fuerit ac praecipua Druidum Britannorum sedes, vbi academiam quasi ac seminarium habuisse dicuntur, euoluendus erit HENRICVS ROWLANDS in *commentatione archaeologica, de antiquitat. natural. et historicis insulae Anglesgae s. Monae, priscae sedis Druidarum Brit.* Anglice scripta, et recensita in ACTOR. ERVDITOR. SUPPLEM. tom. IX. pag. 412. sqq. Diligentia certe laudatissima pertractauit ista auctor, multaque praeclarissima de Britanniae non tantum Druidibus, sed etiam Hiberniae ac Scotiae (de quibus GE. MACKENZIE *defensio antiquitatis regalis Scotorum prosapiae*, LLOYDIO et STILLINFLEETO opposita cap. II. euoluenda) in medium protulit.

§. VI.

Ex Britannia in Galliam translata esse recte, y) non obstantibus aliorum rationibus, z) quae contrarium suadere possent, existimatur. Illa Druidum disciplinae celebratissima sedes erat, vnde late illius per orbem fama exiit, atque vnde postea Germani acceperunt. aa)

y) Cum CAESARE *de bello Gallico lib. VI. cap. XIII*, vbi, *disciplina, inquit, in Britannia reperta, atque inde in Galliam translata esse existimatur. Et nunc, qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo, discendi causa, proficiscuntur.* Quum de Druidis data opera CAESAR hoc in loco agit, ex quo tamquam fonte praecipuo reliqui sua fere omnia hausere, non suas de illis opiniones legentibus obtrudit, sed quid vniuersa crediderit Gallia, pulcre docet. Diligens et accurata hu-

ius argumenti pertractatio vnumquemque, qui curatius eam euoluit, conuincet.

2) TACITI *vit. Agric. cap. XI.* et PLINII, initio *lib. XXX. cap. I.* qui videntur significare, Druidum disciplinam ex Gallia in Britanniam transiisse. Vid. IO. GLANDORPIVM *annot. in CAES. l. c. pag. 144.* edit. Iungermann. Priorem nempe TACITVM cum CAESARE ita componere studet sollertissimus Druidismi Gallici indagatur MARTINVS *tom. I. pag. 12. sqq.* vt Gallos primum quidem Britanniam inhabitasse per colonias illuc deductas, et sacrorum etiam religionem transfulisse fateatur, eosdem tamen Gallos necesse habuisse simul inferat, vt de simplici priscae fidei puritate, quam per varios bellorum casus, susceptasque coloniarum translocationes, sensim ex animis perdiderant, a Britannis iterum edocerentur, apud quos castissima sacrorum semel acceptorum puritas incorrupta seruabatur. Confer eundem *pag. 15. 16.* Inde est, quod antiquiores Gallorum scriptores contra CAESAREM negent et pernegent, maiores suos a Britannis omnem eruditionem et religionis disciplinam petiisse, atque illam tantum Britanniam ab ipso (nisi contradicere sibi velit) intellectam omni nisu contendant, quae hodie regni prouinciam ad latus Britanniae maritimum sitam constituit, et Minor Britannia (la Bretagne) vocatur. Quin et eo vsque procedunt, vt Gallis, si non sacrarum rerum, legum certe studia Britanniae Magnae incolas debere adserant. Post GVIL. MARCELLVM, cuius cogitata, *tomo I. de l'histoire des Gaules cap. VI.* exstantia, paucis refert TENZELIUS in *monatlichen Unterredungen ann. 1689. m. Iul. pag. 714.* audiatur ex multis TAILLEPIED *part. I. pag. 83. 84. 85.* „Cesar nous „veut faire a croire, que les Gaulois de son tems se transportoient „en Bretagne pour apprendre le droict civil, ce qui n'est vraisem- „blable, car luy meme dit que, *humani iuris erant peritissimi.* (at haec „in CAESARE non lego) Secundement, comment auroient ils ap- „pris le droict par l'instruction des estrangers, et principalement „de ceux de Bretagne, que la Bretagne leur estoit incognüe, cel- „le dis je, que nous appellons aujourdhuy Angleterre? - - - Et „pour ne mettre contradiction aux paroles de Cesar (vide loca not. „x) et y) antea producta) il faut noter, que la Bretagne, divisée en „deux, a sçavoir en Bretons Gaulois et Bretons tonnans, lesquels „ont l'ancien idiome et langage Gaulois, comme affermoit Guil- „laume

laume Postel, homme d'eminente literature - - - car, disoit il, „ les Gots, Visigots, et Ostrogots vindrent en ce pais, qui firent par „ leur felonie fuire les Gaulois jusqu'es confins de la mer, ou ils sont „ encores de present. „ Quis non aetates gentium confundere turpi-
 ter POSTELLVM miretur, aut, qui eum non recte cepisse videtur,
 TAILLEPIED, qui et ita pergit: „ Mesmes que devant le temps „ de Iules Cesar, les gens doctes s'estoient pour la plus part retirez „ vers les quartiers de la petite Bretagne, a fin d'estre quiets en leurs „ estudes: et a eux envoyoit on les jeunes enfans abecedaires pour „ leur apprendre leurs rudiments de civilité. Ceux de la grande „ Bretagne n'ont point appris les lois a nos Gaulois Druides, mais „ plustost les Bretons Abbions ou Anglois, ont appris des nostres „ ainsi que confirme le Poete satyrique d'Aquin, (Iuuenale) disant: „

Gallia caussidicos docuit fecunda Britannos. „

a a) CAESARI debetur prima, partae Druidarum nominis inter Romanos famae, gloria, a quibus deinceps ad alias quoque gentes transit. Certe quae de Druidis scripta euoluimus, fere omnia de Gallorum Druidis agere vnice propterea sumus mirati, quod et Britanni suos habuerint et Germani Druidas, quibus itidem multae celebritatis honor minime deerat; horum etiam meminisse operae pretium omnino fuisset.

§. VII.

Germanos, qui sub vno Celtarum cum Gallis nomine quondam comprehendebantur, b b) suos etiam habuisse Druidas siue sacerdotes atque philosophos, extra omnem positum est contro- uersiam. c c) Postulant assensum clarissima veterum d d) loca, ex quibus mira vtriusque populi sacerdotum, et rerum, ad religionem et philosophiam, quae Druidum curae vnice relinquebantur, spectantium conuenientia elucet. e e) Quando vero in Germaniam venerint, iuste definiri nequit. ff)

b b) Res inter antiquos dudum testatissima, magnumque thesi nostrae robur addens, eosdem re ipsa, si non nomine, vtrorumque fuisse Druidas. Vid. supra prolegomen. §. XII. not. 21.

c c) Valde quidem dubium esse, an vmquam Germani habuerint Druidas, autumat clar. C. G. HALTAVS *calendar. medii aevi pag.*

142. Sed cum CAESARE, qui e veteribus expresse *lib. VI. cap. XXI.* negat, *Germanos Druidas habere*, e recentioribus faciunt plures, sigillatim CONR. SAM. SCHVRFLEISCHIVS *diss. de veterum institutis Druidum, opp. bistor. polit. pag. 832. sq.* eapropter modeste confutatus ab HECHTIO *pag. 38. German. sacr. et litter.* et nuper a CHRISTOPH. AVGVSTO FABRETTO (si modo verum nomen est) erudita *disquisitione, an Germani Caesaris Tacitique temporibus Druides habuerint*, inserta *tom. III. bibliothec. Lubecens. pag. 24. sqq.* porro G. G. LEIBNITIVS *epistolar. ad diuersos tom. I. epist. 230. pag. 422. cel. WACHTERVS glosfar. Germ. tom. I. fol. 120. voc. Bardi, et fol. 311. voc. Druiden*, itemque CALVOERIVS in *Saxonia inferiore antiqua et gentili part. I. fol. 70. §. 154.* quem postremum quidem speciose omnino hanc in rem differere, negari non potest, sed ita fortibus, vt necesse erat, argumentis pugnare non arbitramur. Temere enim omnino prouocare videtur ad diuersos Celtici regni ritus, quos tamen probatos non dedit, atque vnus potius eisdemque fuisse scriptorum plurimi diferte testantur; tum et sollicitare praeter rem ALEXANDRINI fidei CLEMENTIS, quasi nimium a terris occidentalibus remoti, et sibi fortassis ipsi non constantis, quem tamen falsi conuincere eo difficilius fuerit, quo luculentius aliorum consensus dictis illius robur conciliat. Demus etiam, per *Druidas* atque *Semnotheos*, LAERTIO commemoratos, non alios, quam, quos vult, *Deorum cultores aut sacrorum ministros* intelligendos esse, quam tamen nominum istorum significationem nostram plane non facimus, quinam erunt tandem isti, cuiusue generis homines alii praeter *Druidas*, quos sacris Celtarum non tantum prae aliis forte, sed vnice operatos fuisse quis inficiabitur? Andabatarum itaque more pugnare fere nobis videtur vir doctus, id simpliciter negans, quod verum esse nolebat, et insuper TACITVM in sententiae, vel coniecturae potius, suae subsidium vocans, quasi nulla apud illum Germanorum *Druidarum* facta mentio fuisset. Atqui vero contrarium luculenter ostendit vir clariss. IVST. CHRISTOPH. DITHMARVS, et TACITI CAESARISQUE loca non minus scite componit, quam vere, *Druidas apud Germanos aequae ac Gallos exstitisse*, pronunciat *pag. 329. sylloges diss. acad.* Ibi enim *adnot. f.*) induxisse quidem CAESAREM multos fatetur, vt idem cum ipso crediderint, at vero simul conferre quoque inter se iubet, quae CAESAR *lib. VI. de B. G. cap. XIII. de Druidibus Gallorum prolixè commemorat, cum iis, quae TACI-*

TVS de sacerdotibus Germanorum *cap. VII. et XI. de M. G. refert*, et gemina prorsus inuicem esse iudicat, tum et eadem sacra habuisse Gallos et Germanos ex collatis TACITI *l. c. cap. IX.* atque CAESARIS *lib. VI. cap. XVII.* dictis patere credit, recte denique nostro iudicio addens: *quidni itaque eosdem quoque sacerdotes?* Conferatur etiam omnino, quem idem vir doctissimus allegat, PHIL. CLUVERIVS *German. antiq. lib. I. cap. XXIV.*

dd) TACITI *de moribus Germanorum cap. VII. X. XI.* STRABONIS *geograph. lib. IV.* DIOG. LAERTII *prooem. vit. philosophor. segm. I. cet.* Placent hic verba cel. B. G. STRUVII in *notit. Sueviae antiq. pag. 31. §. XLVII.* inquentis: „An Germani, et sic etiam Sueui nostri, Druides habuerint, controuertitur adhuc, maxime quum Caesar, Druidas apud Germanos fuisse diserte neget. Ast salua res est; qui enim circa Deos et sacrificia Germanorum non leuiter errauit, non potuit non circa sacerdotes eorum enormiter quoque labi.

e e) Superfedere possumus labore, parallelismum inter Druidas Gallorum et Germanorum instituendi, quum otium nobis fecerint HECHTIUS et FABRETTUS, modo laudati. CAESAREM non moramur, quem hoc in negotio falsum esse praeter SCHEDIUM *pag. 371.* agnouit illustrissimus dominus DE BÜNAV in *der Teutschen Kayser- und Reichs-Historie vol. I. pag. 66.* cui merito excellentissimum iungimus MASCOVIVM in *den Geschichten der Teutschen pag. 50.* qui TACITO plus hic fidendum quam CAESARI eam maxime ob causam putat, quod ille in rerum Germanicarum notitia hunc multum superarit. Ex eo vero, quod Druidarum nomen non expresserit TACITVS, nihil sequitur; quum eam quidem appellationem Germanos non admisisse, rem autem ipsam diligenter tractasse ita clare, vt nemo possit inficiari, demonstraerit. Adstipulantur GVNDLINGIVS *bist. phil. mor. pag. 50.* et HEISENIUS *de eloquent. veter. Germanor. pag. 124. 156.*

ff) DICKINSONVM non mirabimur, qui *pag. 192.* iam olim sub Hermione, Germanorum post Abrahami mortem rege, collegia Druidarum floruisse cum aliis nugatur. Nec audiendum putamus AVENTINVM, qui idoneis destitutus testibus adserit, Druidas, Gallorum philosophos et vates, quos Tiberius imperator exegit omni Gallia, succisa eorum silua, ipsos in Germaniam trans Rhenum demigrasse. *Annal. lib. II. in Tiber.* Neque admittimus FRANC. IRENICVM,

qui exeges. *German. lib. II. cap. IX. fol. m. 55.* Germanorum magis quam Gallorum sacerdotes fuisse Druidas autumat. Nec probanda censemus, quae CONR. CELTES in *descriptione Noribergae* apud BILIBALD. PIRCKHEIMERVM *opp. fol. 123. et 10. RELLICANVM not. in Caes. ad b. l. pag. 40.* (vbi prolixum excerpfit locum) sed sine testibus, profert, nempe pulsos a Tiberio caesare Druidas in Germaniam concessisse, atque sub Carolis, Arnolphis et Ottonibus, christianam religionem interpretantes, totam Hercyniam occupasse. Nec nostram facimus sententiam CLVVERII, qui verba DIOG. LAERTII initio *prooem. παρά τε Κελτοῖς καὶ Γαλάταις τοὺς καλουμένους Δρυῖδας εἶναι φασί* sic interpretatur: *apud Germanos quoque et Gallos esse aiunt, qui Druidae appellantur*, statimque addit, vehementer ab interprete erratum, qui verterat, *apud Celtas sive Gallos*, quum Germanos per Κελτοὺς intellexerit auctor, Gallos vero per Γαλάταις. *Germ. antiq. lib. I. cap. XXIV. fol. 167.* Sed, etsi de Celtarum nomine facile largiamur, commune olim vtrisque fuisse, quod etiam supra euicimus, dubium tamen remanet, an DIOGENES hoc loco vtramque gentem nominare voluerit, quemadmodum VLR. OBRECHTO videtur *diss. de philof. Celtica p. m. 271.* an vero Gallos proprie dictos tantum subintellexerit? Nec adstipulamur H. L. SCHVRZFLEISCHIO *notit. biblioth. Vinar. pag.*

. coniectanti, Druidas temporibus demum Clodouaei a Germanis receptos esse, postquam rex iste, deuictis in Gallia Romanis, atque sublata cum ipsorum imperio religione gentili, introductaque in eius locum christiana, solum istos sacrificulos et philosophos ethnicos vertere coegerit; a qua etiam sententia haud procul abesse videtur cl. BVRCKHARDVS *de fatis linguae Lat. in Germania part. II. pag. 13. sq.* Tutius versari nos posse credimus, si a dubiis veterum locis in adsertione causae per se clarissimae prorsus abstineamus. Illud igitur, saluò aliorum iudicio, adfirmamus, certum originis Druidarum in Germania (quemadmodum et in Britannia et Gallia) tempus definiri non posse, *quum, vti bene monet HECHTIVS l. c. pag. 34. nullum eius rei testimonium apud scriptores, qui de Druidis aliquid memoriae prodiderunt, exstet.* Num aliquidtribuendum sit monumento Zwickauensi, tabulae nimirum plumbeae, nostris temporibus effossae, quibus verba: Δρυβαλεῖς Δρυιδῶν Μέγιστος, inscripta fuisse testatur SCHVRZFLEISCHIVS *diss. de Iuterboco §. 7.* alii videant. Conf. EGENOLFFI *Hist. der Teutschen Sprache part. II. pag. 192. it. DN.*

DE FALCKENSTEIN *antiquitates Nordgavienses fol. 109.* Veri simile interim esse existimamus, iam Caesaris et superioribus paullo temporibus Druidismum, licet non nomine, re ipsa tamen ibidem viguisse; id quod ex haecenus dictis abunde patet.

§. VIII.

Quae de Druidum auctoritate atque potestate, iuribus ac privilegiis, sacrorum administratione, habitu, regimine, collegiis, praefule supremo, scholis, discipulorum institutione, nec non de Druidissis, feminis olim fatidicis, auctoritate maxima inter Gallos Germanosque conspicuis, aliisque, bene multa possent addi, legantur apud eos, qui magna hoc argumentum industria pertractarunt. gg)

gg) Ante omnes CAESAR euoluendus erit, cui addendus TACITVS, aliique veterum, saepe nobis appellati. E recentioribus SCHEDIVS imprimis consulatur, itemque clarissimus IO. GEORG. KEYSLERVS, in *antiquitatibus selectis septentrionalibus et Celticis*, exquisitissimae doctrinae opere, vbi tam de Druidis, quam Druidissis potissimum, siue mulieribus fatidicis veterum Celtarum gentiumque septentrionalium, longe doctissime commentatur. Video tamen aliquid deesse nostrae de Druidis tractationi, nisi schema quoddam picturae illorum imaginem legentium oculis subiiciam. Duplicem igitur tabulam videbunt lectores mei, alteram in fronte commentationis nostrae positam ex aduersa tituli parte, alteram ad latus pag 49. exhibitam. Vtramque depromsi ex praestantissimi operis Gallicani saepe iam citati *tomo I. pag. 212. et 217.* aeri que satis quidem eleganter ac nitide, vti puto, incidendam curavi, vt pleniorum habeant ac perfectiorum de Druidis, Celtarum philosophis, ideam, qui et patriis delectantur antiquitatibus, et magni pretii librum, cui debentur ista, sibi propter varias rationes comparare non omnino valent.

Tabula I. duo continet antiqua operis anaglyphi (quod Galli *Bas relief* vocant) monumenta, quorum superius aeneum in agro Narbonensi casu inter arandum repertum, Druidam iuuenem ostendit, imberbem, pallio inuolutum, tunicaque ad pedes protensa vestitum, cuius caput sinuoso pallii flexu, qualem fere Romanorum olim sacrificulos gestasse nouimus, contegitur, frontem autem cingit fascia in coronae speciem, quae fortasse querneae quum esse deberet, vel
vetustate

vetustate attrita, vel minus bene sculpta, imperitam artificis manum ostendit. Insuper manu dextra pateram, instrumentum in sacrificiis adhibitum, tenet, sinistra sceptrum, cornucopiae haud ab simile, cuius pars summa sese findens, super duobus extremis lunulam habet impositam, qualis esse, quum crescit, die sexta solet. Quemadmodum vero sceptrum summae Druidum auctoritatis ac potestatis, qua super reges etiam et principes eminebant, indicium est; sic ex hoc potissimum monumento eruditi obseruant, viros etiam iuuenes, Druidarum disciplina innutritos, ad splendidum sacra faciendi munus olim apud Celtas fuisse admissos, et viam ad maximam praesulatus supremi dignitatem iunioribus aequae ac senioribus paruisse, ita ut filius nonnumquam patri datus sit successor, quod tamen postea demum obtinuit, ut intra certam familiam ius istud subsisteret, prouti latius haec, si huius loci essent, deduci possent. Conf. FABRICII *bibliogr. antiquar. pag. 447.* Luna crescens disciplinae signum est, cuius haud vltimam partem astrorum lunaeque diligentissimam obseruationem fuisse ex sequentibus deprehendemus. Inferius tabulae I. monumentum lapideum Augustoduni, (a *Autun*) celebri Burgundici Ducatus vrbe, effossum, duos exhibet Druidas senes, multo elegantissime atque ita depictos, ut viuere alterum illorum fere putes. Qui coronam in capite gerit iligneam, princeps forte Druidarum est, cuius CAESAR meminit *lib. VI. cap. 13. de B. G.* cuiusque suprema potestas sceptro in manibus conspicuo manifeste declaratur: reliqua, ut augustus simplici grauitate ac venerabilis vultus, barba senili aetati conueniens valdeque decora, elegans staturae proceritas, vestiumque haud valde dissimilis a superiori ratio, sanctitatem officii summam ac inuiolabilem aperte prodit. Adstans Druidarum alter, gradu priori inferior, nec sceptrum habet, nec coronam, e quercuum foliis contextam, sed crescentis lunae signum dextra prehendit, cuius rei ratio e *§. IV. capitis sequentis* petenda erit. Adde MONTFAUCON *l'antiquité expliquée tom. II. part. II. lib. V. cap. VI. §. 3. pag. 436. sq.* vbi idem describit monumentum singulare Druidarum, sacris ornatorum vestibus, his verbis: „Eorum quae Plinius „hic enarrat partem non minimam mire expressam in anaglypho „Augustodunensi cernimus, quod anaglyphum exhibitum fuit in libro AVBERII, de antiquitatibus Augustodunensibus. Hic liber „ignotus paene omnibus est, quia ipso auctore defuncto, postquam „primum

DRUIDES ET DRUIDISSAE

primum librum, partemque secundi typis dederat, cusa omnia fo-
 lio dissipata sunt, ita vt etiam vir ille Augustodunensis, qui ist-
 haec folia mecum communicauit, significauerit, hoc solum exem-
 plar nunc existere. In hoc anaglypho hinc Druida visitur, quer-
 nis foliis coronatus, quod vtique cum iis, quae Plinius modo di-
 cebat (nempe hist. nat. lib. XVI. cap. 44. vbi locum exhibet) ap-
 prime consentit, nempe Druidas sine ea fronde nulla sacra confi-
 cere. Est autem vti videtur sacrificus, et fortasse Druidarum prin-
 ceps, de quo supra Caesar, qui tantam in Druidas haberet aucto-
 ritatem, scepro, quod prae manibus tenet, significatam. Alter
 Druida, ad huius latus, non quernis foliis coronatur, sed manu,
 dextra tenet bicornem lunam, qualem sexta die lunae videmus,
 id vero tam perfecte conuenit cum scrupulosa illa Druidarum re-
 ligione, ne visci ceremoniam alia quam sexta die lunae celebra-
 rent, vt nihil dubii subsit, quin luna hic bicornis, vt est sexta die
 lunae, ad hunc Druidarum ritum respiciat. Druidarum secta a-
 stronomiae admodum dedita erat; et quia illa sexta dies prae o-
 mnibus ad visci caerimoniam requirebatur, ante omnia astrono-
 mus Druida hic bicornis lunae figuram gestat ea magnitudine, qua
 sexta die luna debet esse, vt significet, iam illam aduenisse diem.
 Hanc explicationem monumenti huius, haectenus paene ignoti, a
 paucis in controuersiam vocatum iri puto.,,

Tabula II. siue minor Druidas ostendit mares, vnamque ex fe-
 minis Druidissis aut Dryadibus, quemadmodum a VOPISCO in *Nu-
 merian. cap. XIV.* vocantur, quarum propter vaticinia disciplinam-
 que auguralem magnum itidem nomen olim Celtas inter erat. De
 viris nihil dicemus, quum eorum habitum antea explicauerimus,
 (de quo et LESCALOPERIVS *cap. XVIII.* videndus) sed tantum mo-
 nemus, sex eorum videri hic stantes, nudis pedibus vnum, et quin-
 que reliquos calceis indutos, quorum certe figura haudquaquam
 quinquangularis deprehenditur aut lunata, prouti vult SCHEDIVS
pag. 411. de Diis Germ. Tantum igitur de feminis, quae vtrumque
 latus claudunt, agere libet. Harum alteram nudam, lector, con-
 spicis, quae passis super humeros crinibus vtraque manu serpentes,
 pedibus eius corporique circumuolutos, mammis applicans, vide-
 tur esse Luna Dea, Herodias, Bensozia, et Noctacula quomdam di-
 cta (cuius explicationem et illam ipsam imaginem vide *tomo II. de*

la relig. des Gaul. pag. 59. 65.) ab EVSEBIO, IVLIO FIRMICO et MACROBIO ita descripta, tantique a Druidissis habita, vt nihil supra. Altera feminarum vna est ex illis fatidicis Celtarum matronis, quae, cirros decussatim implexos ac pendentes ab humeris habens, thoracem cum tunica more Gallicano confectum, manicasque paullo contractiores cum chirothecis gestans, priscam vestitus rationem Druidissis adhibitam declarat. Qui aliam illarum effigiem praeter hanc, quam exhibuimus, videre desiderat, is KEYSLERVM euoluat pag. 394. vbi tres vno in loco pictae occurrunt.

CAPVT II.

De Druidarum philosophia.

§. I.

NVnc tandem ad ipsam Druidarum philosophiam progressuri, quae generatim eius fuerit ratio, a) quaeque illam tractandi methodus, b) ante quam ad ipsam dogmatum singulorum evolutionem ire nobis licet, paucis inuestigabimus.

a) Quum Druidarum philosophiam in praesenti expendere animus nobis est, repetere ex iis, quae ad §. VII. prolegomen. diximus, iuuabit, non stricta, sed latiori significatione vocabulum a nobis sumi, ita, vt omnem eruditionis barbaricae ambitum complectatur. Quam igitur Druidum philosophiam dicimus, eandem esse cum eruditione, s. cognitione plurium veritatum bonae frugis plenissimarum accuratiori, multumque a cognitione vulgi rudiori discrepante, putamus. Huc refer in genere PAUL. HACHENBERGII *diff. de studiis veterum Germanor.* aliosque a NOLTENIO pag. 32. sq. *consp. thesauri antiquitatum Germanicar.* adductos. Eodem certe iure philosophos dici Druidas nostros posse contendimus, quo veteris Aegypti sacerdotes, Indorum Brachmanes, Chaldaeorum Magi; quemadmodum eos, vti supra vidimus, reuera in horum classem retulit LAERTIVS *init. proem. ad vitas philos.* Enimvero, si non omnis, sed earum tantum veritatum cognitio, quae solidam et huius et futurae vitae felicitatem pollicentur, quaeque hominum animos a statu feritatis naturali ad mansuetiorem viuendi rationem transducunt, philosophum efficit,

efficit, optimo certe iure Druidae nuncupandi erunt philosophi, tamque splendido honorandi titulo, quum primi fuerint, qui barbaris ac ferocibus maiorum nostrorum, Celtarum nempe, animis tam salutare, nulloque pretio redimendas veritates instillarunt. Quales illae fuerint, deinceps videbimus, minime interea negantes, maximam olim fuisse potentissimae nationis Celticae corruptionem, tam in sacrarum, quam in ciuiliu administratione rerum illis potissimum temporibus conspicuam, vbi omnis diuinarum humanarumque veritatum cognitio, Druidum ministerio, ad illos dimanabat; quod etiam de aliis antiquioribus terrarum orbis populis, in ethnicismo versantibus, operosa exemplorum inductione probari facile posset, si opus foret. Nomine philosophorum Druidas nostros insigniendos iam olim agnouere DIODORVS SICVLVS et POMPONIVS MELA, quorum ille τὸς φιλοσόφους καὶ θεολόγους, lib. V. biblioth. hic *magistros sapientiae*, vocat, *cosmograph. lib. III. cap. 2.* cum quibus IAC. MARTINVS tom. I. pag. 182. *de la religion des Gaulois* consentit, adeo, vt magnos dicat philosophos, atque se credere profiteatur, non fore quemquam, qui hunc titulum Druidis iure denegare queat. *Le genre de vie, qui menoient les Druides, et les sciences, qu'ils professoient, les ont toujours fait passer pour des grands philosophes. Et à parler franchement, il n'est personne, qui puisse leur disputer cette qualité: point d'école assez vaine, pour se flater de l'emporter sur eux, soit pour la gloire de l'ancienneté, soit pour la noblesse des sentimens, ou enfin pour l'intégrité des moeurs.* Procul abire debere ait omnem, si qua sit, veterum sectam, quae Druidas vincere se posse vana ratione gloriatur, siue quoad antiquitatem, siue dogmatum praestantiam ac nobilitatem, siue denique morum integritatem. Erat igitur Druidum philosophia, generatim spectata, complexus veritatum diuinarum pariter et humanarum, quae vel per oralem traditionem, vel ipsam rerum sublimium diligentem considerationem illis innotuere. Hinc eosdem more reliquorum veteris aevi populorum theologiam cum philosophiae studio coniunxisse discimus, quod insuper patet ex iis, quae doctissime persequitur PHIL. CLYVERIVS *German. antiq. lib. I. cap. 24. pag. 161.*

b) Methodum tractandi philosophiam describit CAESAR, cuius locum, etsi prolixiolem, in gratiam lectorum dabimus e *lib. VI. cap. 14.* *Tantis excitati praemiis, inquit, et sua sponte multi in disciplinam conueniunt, et a propinquis parentibusque mittuntur. Magnum ibi numerum*

versuum ediscere dicuntur. Itaque nonnulli annos videnos in disciplina permanent, neque fas esse existimant ea litteris mandare, quum in reliquis fere rebus publicis priuatisque rationibus (Graecis) litteris utantur. Id mihi duabus de causis instituisse videntur, quod neque in vulgus disciplinam efferrī velint, neque eos qui discunt, litteris confisos, minus memoriae studere, quod fere plerisque accidit, ut praesidio litterarum, diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant. Satis luculenter exponitur a CAESARE illa disciplinae secretioris, siue philosophiam docendi ratio, Druidis familiaris; eapropter non opus esse duco, multis verba haec sua luce radiantia illustrare. Nec quoque multis disputabo, vtrum Graecis litteris Galli sint vsi, et annon vox illa Graecis vnicinulis inclusa, e textu tamquam adulterina sit eliminanda, nec ne? Quemadmodum nostra nihil interest, vtrum eorum statuamus, ita, si quid iudico, hanc controuersiam criticorum omnium optime diremit excellentissimus et ipse quondam criticus FRANCISCUS HOTOMANNVS, qui solide demonstrat tam in *commentar. ad b. l. Caesaris*, quam in *Francogalliae cap. II. p. m. 9. sqq.* improbandam esse sententiam eorum, qui Gallos Caesaris tempore Graecam calluisse linguam autumant. Consentit magnus IO. SELDENVS in *Iano Anglor. pag. 977.* In HOTOMANNVM, at quam egregium olim virum, censuram iniquissimam extorsit hac occasione LESCALOPERIO petulans vituperandi libido, procul dubio ex inconsulto ac male sano sectae studio nata, vti videre licet ex *cap. XV. theolog. veter. Gallorum.* Modestius vero aduersus illum incedunt, dum refutant, doctissimi auctores de *l'histoire litteraire de la France, tom. I. pag. 12. 13.* vbi simul alium CAESARIS locum, de epistola Graeca ad Q. Ciceronem, *lib. V. cap. 48.* exstantem, erudite vindicant. Vnicum bene notandum velim, illud nimirum: Caesarem, etsi non aperte dicat, Druidas in docendis philosophiae praeceptis methodum adhibuisse fabularem s. μυθικὴν, aliis tamen ista tradentibus non aduersari. Hos inter est DIOGENES LAERTIVS, qui expresse de Druidis *l. c. segm. 6* οἱ δὲ Φάσιονες ἀπὸ Βαρβάρων ἀρχαί Φιλοσοφίαν, καὶ τὸν τρόπον παρ' ἐκάστοις αὐτῆς ἐκτίθενται· καὶ Φάσι, τοὺς μὲν Γυμνοσοφιστὰς καὶ ΔΡΥΙΔΑΣ αἰνιγματωδῶς ἀποφθεγγομένους Φιλοσοφῆσαι. h. e. Sed qui philosophiam a Barbaris profectam dicunt, (ARISTOTELES nimirum et SOTTION, de quibus supra) quomodo a singulis tradita fuerit, exponunt. Gymnosofistas ac DRUIDAS obscure ac per sententias philosophatos esse aiunt. Antiquum gentium vetustissimarum morem in tradenda philosophia
atque

atque theologia seruabant Druidae, vt aenigmatibus faciem velarent veritati, ac si vetuisset pudor nudam ostendere populo. Ex veterum lectione monumentorum constat, *quam totum genus humanum, quasi caelo tactum, impulsum fuerit et incitatum ad hanc doctrinam mythologicam*, vt verbis vtamur BURNETII *archaeol. philos. pag. 390.* qui more suo, hoc est eruditissime, de vsu mythologiae inter omnes gentes litteratas, deque illius antiquitate ibidem, vt et *pag. 408. et seq.* (edit. Amstelod. 1699. 4.) differit, ac probe obseruat, fabularum nomine non historiolas aut leues quasdam narratiunculas vulgo sic vocatas intelligi debere, sed fabulas philosophicas, quae semper habent fundamentum in re ipsa, quarumue fabuloso cortici subest veritas, eaque non vulgaris. Ideo cum PHVRNVTIO *de natur. deor. cap. vlt.* nobis persuademus, ὅτι οὐχ οἱ τυχόντες ἐγένοντο οἱ παλαιοὶ, ἀλλὰ καὶ συνιέναι τὴν τοῦ κόσμου φύσιν ἱκανοὶ, καὶ πρὸς τὸ διὰ συμβόλων καὶ αἰνιγματίων φιλοσοφῆσαι, περὶ αὐτῆς εὐεπίφοροι, *veteres non contemnenda fuisse capita, sed ad naturam mundi cognoscendam idoneos, ad eamque explicandam symbolis et figuris ingeniose felices.* Notissimus cetera et obseruatu dignissimus est locus CLEMENTIS ALEXANDR. *lib. V. stromat. pag. 658.* πάντες οὖν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, οἱ θεολογήσαντες, βαρβαροὶ ἴσ' καὶ Ἕλληνες, τὰς μὲν ἀρχὰς τῶν πραγμάτων ἀπειρῶσαντο· τὴν δὲ ἀλήθειαν αἰνίγμασι καὶ συμβόλοις, ἀλληγορίας τε αὐτῆς καὶ μεταφοραῖς, καὶ ἰοιουτοισί τισι τρόποις παραδεδώκασιν. *Omnes igitur, vt semel dicam, qui de rebus diuinis tractarunt, tam barbari, quam Graeci, rerum quidem principia occultauerunt, veritatem autem aenigmatibus et symbolis et allegoriis rursus et metaphoris, aliisque modis consimilibus, tradiderunt.* Ad dit in adnotationibus ad haec CLEMENTIS verba IOAN. POTTERVS locum ORIGENIS e *libris contra Celsum*, et quidem I. vbi consona his traduntur. Omitto dicere, magnam religionis partem numquam non in arcana quadam rerum ignotarum reuerentia positam olim fuisse, quae res fecit, vt vulgus praeter obseruationes rituum externas modum sacrae rei prorsus non cognosceret, immo ne sacerdotes quidem et sacrificuli omnes in remotos sacrorum recessus et prima fundamenta penetrarent; quemadmodum bene haec obseruauit doctissimus vir CHRIST. HENR. WEISSIVS in *antiqq. Saxon. Misnicis pag. 103.* Omitto etiam, methodum philosophiam tractandi fabularem, quae olim Druidis erat cum aliis gentibus communis, non tantum a veteribus, sed etiam recentioribus laudatam, veluti a summe venerabili, nunc beato praeceptore nostro, IO. FRANC. BVDDEO

in *diss. qua φιλόσοφον φιλόμυθον, philosophum fabularum amatorem sistit, analect. hist. phil. pag. 43. nec non isagog. hist. theol. pag. 292. sq.* itemque ANDR. CHRISTOPH. ESCHENBACHIO in *ethica mythologica, siue de fabularum poeticarum sensu morali* dissertatione, quae prima est inter *dissertatt. eius academicas*, iunctim excusas Noriberg. 1705. 8. In eo ceterum Druides nostri, quod nefas esse duxerint, ea litteris mandare, quae ipsimet edocti alios iterum docuere, conuenire cum PYTHAGORA constat, qui summo itidem rigore prohibuit, ne quaedam ex disciplina sua in vulgus per scripta efferrentur. Notiora sunt, quae de silentio Pythagorico memoriae prodita leguntur, quam quae multis a nobis referantur. Falsus autem est SCHEDIVS, quum nullo innixus veterum testimonio *pag. 435.* perhibet, Druidas a discipulis iuramentum silentii exigere consueuisse, eamque in rem valde inepte iusiurandum VETTII VALENTIS, Antiocheni ciuis, et professione astrologi, quod primus edidit SELDENVS *cap. 3. prolegom. de diis Syris p. m. 35.* speciminis loco profert. Nihil horum veteres, nihil e recentioribus ipse SELDENVS, qui alio tamen loco, nempe in *analectis Anglo-Britannic. pag. 881.* parallelismum Pythagoram inter et Druidas instituit.

§. II.

Vt omnem Druidum philosophiam, eiusque tradendae methodum obscuram diximus et intricatam, sic *theologia* inprimis, quae primarius ipsorum scopus, praecipuumque studiorum obiectum erat, c) varias ob causas d) explicatu perquam difficilis est. Duabus illa maximi momenti veritatibus absoluebatur, quarum prima *Deum* ens natura longe perfectissimum ac potentissimum, e) ideoque cultu debito externo, casta mentis veneratione tacitaque admiratione dignissimum f) sistebat, altera de *anima* hominis, quod sit materiae omnis expers, immortalis propter ea et aeterna, g) praecipiebat. Num tertium substantiarum praeter Deum et animas hominum genus, daemones nimirum aut angelos h) admiserint, incertum?

c) Patet hoc ex iis, quae §. *praeced.* monuimus, Druidas more gentium antiquissimo theologiam cum philosophiae studiis semper

per coniunxisse. Hoc insuper adeo verum est, vt veterum testimoniis confirmari possit, velut DIODORI SIGVLI, qui *lib. V. bibl.* dicit: ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστὶ, μηδέν τι θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου; *absque philosopho sacra illis facere non licet*; et CAESARIS *lib. VI. cap. 13. de B. G.* vbi de Druidis: *illi rebus diuinis intersunt, sacrificia publica et priuata procurant, religiones interpretantur*: tum etiam ille nobis facile adsentiatur, qui indolem philosophiae priscae aevi probe cognitam habet.

d) Multa hic possemus de suscepti laboris difficultate praefari, quam arduum sit, ex caliginosis illis et anigmaticis, summoque semper studio a Druidis occultatis, theologiae praeceptis certam eruere veritatem, quam periculosum, in tanto contradicentium pruritu bene de illis iudicare, quum nihil eorum scriptis vumquam tradiderint, inque litteras retulerint; quam etiam minime tutum, per omnia fidere auctoribus, quorum vel ignorantia in rebus antiquis, vel peruersae iudicandi rationes, auitae religioni patriisque sacris superstructae, aliaque hoc nobile de religione maiorum argumentum obscurarunt potius quam illustrarunt. Nostra hinc plane facimus PLINII verba, qui *hist. nat. lib. I. pag. 6. edit. primae IO. HARDVINI, res ardua est, inquit, vetustis nouitatem dare, nouis auctoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem, fastiditis gratiam, dubiis fidem, omnibus vero naturam - - - Itaque etiam non adsequitis, voluisse, abunde pulcrum atque magnificentum est. Equidem ita sentio, peculiarem in studiis causam eorum esse, qui difficultatibus victis, vtilitatem iuuandi praetulerunt gratiae placendi - -* Atque in eandem sententiam conferre iubemus, quae MARTINVS *de la relig. des Gaul. praefat. §. IV. pag. III.* et illustris DE BÜNAV *vol. I. der Teutschen Kayser - und Reichs - Historie pag. 63.* adferunt. Parum igitur aut nihil, si specialem numinum patriorum recensionem instituere animus esset, iuuare nos possent ea, quae CAESAR et TACITVS *interpretatione Romana* (quemadmodum *cap. 43. de morib. Germ.* hic loquitur) de illis dixerunt. IO. CLERICI et KEYSLERI huc spectantia loca IVST. CHRISTOPH. DITHMARVS, vir amplissimus, inseruit *notis suis in Tacit. Germ. cap. 9. pag. 51. 52.* cum quibus compara IAC. MARTINVM de Caesare iudicantem *Tom. I. pag. 333. lib. cit.*

e) Quum varia sint, quorum vt mentionem faciamus praesentis negotii tractatio requirit, ne rerum multitudine obruamur, sequentem in dicendis ordinem obseruabimus, vt inquiramus I.) num aliquem Dei sensum habuerunt maiores nostri? II.) a quo religionem

nem acceperint? et denique III.) qualis ea fuerit, quid de Deo ratione essentiae et attributorum spectato, itemque de cultu ipsi praestando senserint, crediderintque?

Ad *primum* quod attinet, quum Deum omnino credidisse veteres Celtas in thesi nostra fateamur, procul ab eorum sententia nos esse declaramus, qui detestando atheorum conuitio magis quam nomine infamandos eos censent. Quemadmodum enim AELIANO facile adsentimur, tradenti *var. histor. lib. II. cap. 31. μηδένα τῶν βαρβάρων ἄθεον εἶναι*, barbarorum neminem esse atheum, apud WOLFIVM *de atheismi falso suspectis pag. 4.* atque cum IO. ALB. FABRICIO in *syllab. scriptor. de verit. relig. Christ. pag. 309.* certum exploratumque arbitramur, nullam vel olim fuisse, vel hodienum esse gentem tam barbaram et immanem, atque ita extra leges moresque proiectam, vt non aliquod numen crediderit, colendumue cogitet, sic damnandi nobis ac reiiciendi ex merito sunt illi, qui nefandam de Celtarum atheismo calumniam in vulgus sine fronte sparserunt. Iam olim IVLIVS CAESAR agnouit *lib. VI. cap. 16. de B. G. nationem Gallorum omnem admodum deditam esse religionibus*, eamque ab impacto crimine absoluit. Quam vellem ista CICERO, cui CAESARIS commentarii probe cogniti lectique erant, prouti testatur ipse *cap. 75. in Bruto*, obseruasset, quum in *orat. pro M. Fonteio* Gallos, tamquam deorum immortalium hostes, ausu impudentissimo spectandos proponit. Quam optarem, curatius de adstruenda dictorum fide sibi prospexissent PAVSANIAS, Graeculus inepte mentiens, itemque IUSTINVS, vel solum ob hoc factum minime iustus dicendus, eadem turpiter chorda oberrantes: ille quidem *lib. X. Graeciae descr. pag. 648. edit. SYLBVRGBII*, hic autem *lib. XXIV. cap. 6. historiar.* Sed bene est, ab aliis pudendam eorum audaciam firmissimis repressam esse argumentis, bene inquam, innocantiam Celtarum a posteris agnitam et vindicatam, speciatim a MASIO *pag. 1. sqq. libri, de diis obotritis*, vbi CAESAREM etiam propter imputatum Germanis atheismum reprehendit, nec non CLEFFELIO *antiq. Germ. septentr. pag. 419. sqq.* vbi praecognita theologiae veterum Germanorum exhibet, reuer. IAC. FRID. REIMMANNO *hist. atheismi pag. 304.* et IAC. MARTINO *tom. I. pag. 77. sqq.* cuius solidissimas responsiones ad argumenta ab aduersariis prolata neminem legisse poenitebit. Operae quoque pretium erit, ad ea, quae de Celtarum religione ex CAESARE produximus, conferre

conferre PET. LESCALOPERIVM *theolog. vett. Gallor. cap. I.* Adde
 sis cl. DOEDERLINVM *init. antiqq. gentilijsmi Nordgauiens. §. 1.* et HENR.
 ANDR. KOCHIVM *de puriori vett. Germ. theologia apud NOLTENIVM l.*
c. pag. 34.

*Alterum tractationis nostrae caput in eo versatur, vt, vnde pri-
 mitus Celtae religionem cultumque numinis acceperint? paucis in-
 dagemus. Quum omnes omnium populorum gentiumque antiqua-
 rum origines a Noachi filiorumque, post vniuersalem illam terra-
 rum orbis inundationem superstitem, posteris repetantur, omnis
 etiam siue vera siue falsa Deum colendi ratio ab iisdem ad alios di-
 manasse censenda est, id quod sacrae insuper litterae nos docent.
 Iam vero constat, et ab aliis satis luculentis ac verisimillimis expo-
 situm est argumentis, Celtas s. Gallorum Germanorumque nationes
 veterum Cimbrorum esse propaginem, qui olim dicti a Iapheti filio
 Gomero, quem una cum filio Aschenaze pro vtriusque gentis condito-
 ribus habent. Paulo quidem aliter haec et latius edisserit NIC. PE-
 TREIUS in *Cimbror. et Gotbor. originibus pag. 1. sqq.* FLAVIUS VERO IO-
 SEPHVS, (et cum eo plures alii apud b. BVDDEVVM *hist. eccl. vet. te-
 stam. tom. I. pag. m. 217.* quem vide, vt et MARTINVM *tom. I. pag. 47.
 de la relig. des Gaul.*) *antiquit. Iud. lib. I. cap. 6. tom. I. fol. 20.* edit. HA-
 VERCAMPI, iam olim contendit, τοὺς μὲν γὰρ νῦν ὑφ' Ἑλλήνων Γαλά-
 τας καλουμένους, Γομαρεῖς δὲ λεγομένους, Γομαρὸς ἔκτισε, h. e. *Qui enim nunc
 a Graecis Galatae vocantur, olim vero Gomarenses dicti, Gomarus condidit.*
 Adstipulatur post CLVVERIVM *lib. I. cap. 6. German. antiq.* infinita re-
 centiorum, ab illustriss. BÜNAVIO *tom. I. pag. 6. et 7. it. 626. sqq.*
 allegatorum multitudo, quorum diuersas ambitiose conquirere sen-
 tentias, aut rationum pondera, nostri non fert instituti, nedum in-
 genii, ratio. Parum tamen abest, quin cum b. SPENERO *hisor. Ger-
 man. lib. I. cap. II. §. 2. pag. 16. 17.* *vanum omnino esse studium existime-
 mus, accurate velle exponere, quis filius neposque Noachi proprius Ger-
 manorum sator paterque fuerit, et per quas regiones primae familiae in Ger-
 maniam peruenerint. Quis enim ex summa obscuracione rerum ea euoluerit?*
 Immo nostra facere verba M. VELSERI nulli dubitamus, vbi sub *init.
 libri I. rerum Boicar. pag. 3. opp. grauissime scribit: Nos hoc genus narra-
 tiones, quo merentur loco, seponimus, operam iis, ad aliquam veri speciem con-
 formandis, non lufuri. Quando igitur Celtas nostros a Noachidarum
 posteris deriuamus, omnem etiam eorum religionem et sacra e sat**

bono profluxisse fonte, non sine ratione putamus, colligimusque exinde nobis tam antiquitatis quam puritatis, si non omnino defaecatae, certe aliqualis, in religione maiorum conspiciendae praeiudicium nasci. Quo simpliciores enim eius origines, quoque plus ab omni corruptione remota, eo castior etiam atque augustior illius erat in antiquissimis temporibus facies.

Supereft *tertium* idque praecipuum membrum, quo eruere conabimur, qualem de Deo ideam Celtae sibi quondam formauerint, qualemque illis conceptibus superstruxerint cultum. Ante vero quam hoc fiat, paucis praemonendum duximus, non nobis sermonem esse de religione vulgi, cuius crassiores, et mobili ingenio affectibusque inordinatis accommodatae opiniones plerumque de maxima corruptione testantur, sed de illa *disciplina*, cuius CAESAR meminit, de illa Dei colendi ratione, quam Druidas, e non adeo lulentis doctrinae fontibus haustam, bene ordinasse, posteritati commendasse nouimus. His praemissis ad rem ipsam pergimus, quumque Deus tam ratione *essentiae* s. attributorum, quam *operum*, et denique *cultus* possit considerari, de illo primum agemus.

Satis quidem sublimes ac magnificos de Deo, quoad *essentiam* spectato, conceptus eos habuisse testatur CORNEL. TACITVS, dum *cap. 9. de morib. Germ.* ait: *Ceterum, nec cobiberi parietibus Deos, neque in ullam humani oris speciem adsimilari ex magnitudine coelestium arbitrantur. Lucos ac nemora consecrant, Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reuerentia vident.* Nemo hic nobis obuertat, in praecedentibus TACITVM expressisse nomina Deorum, vt Mercurii, Herculis et Martis, nec minus CAESAREM locis saepe citatis meminisse Apollinis, Martis, Mineruae, Iouis, Solis, Vulcani, Lunae, cet. quos Celtae diuinis prosequutae sint honoribus; minus conuenientes propterea videri eorum de diuinitate ideas, quum pluralitas numinum s. *πολυθεότης* vero ac genuino de Deo conceptui e diametro aduersetur. Nemo, inquam, nobiscum hic pugnet, quum minime omnium negemus, puram illam ac simplicem Celtarum religionem sensim in adulterinam et maxime corruptam degenerasse, quemadmodum postea videbimus, quum ad cultum eorum peruenerimus. Nunc primam illius ac simplicem eamque genuinam intuentes indolem, egregiam fuisse Deoque dignam, sine haesitatione pronunciamus. Singularis certe de diuinitate sententia, quae Celtarum animis

mis infixata erat, LVCANVM permouit, vt aut vnice veram aut vnice falsam prae omnium aliarum gentium religione ac cultu pronuntiaret, quum *lib. I. v. 452.* ait:

*Solis nosse Deos et coeli numina vobis,
Aut solis nescire datum.*

In quorum tamen verborum explicacione aliam ingreditur viam LESCALOPERIVS, et non tam laudari, quam notari Druidas existimat ob arrogantiam, qui se aliquid prae ceteris mortalibus acutius in Deo vidisse gloriarentur. *Theol. vett. Gallor. cap. XVI.* Immo vero adeo differebant maiorum nostrorum placita a reliquarum gentium religione, vt nihil habuerint commune cum profano Deorum cultu, Romanis vsitato, qui tamen soli sapere sibi videbantur. Probe hic tenenda sunt, quae monet illustris doctrina et munere vir, EVERARDVS OTTO, in doctissimo *de diis vialibus* opusculo: Quia eos, nempe Deos (Germani) diuersimode expresse- runt, ideo diuersis quoque Deorum suorum nominibus eos appellarunt scriptores Romani, parum tamen apposite, quum satius fuerat, barbaras appellationes retinuisse, vt erudite monuit *Vossius lib. I. de idol. cap. 37.* Suis enim nominibus Deos suos vocabant Germani, nec eadem, quae Graeci, colebant numina; *Tacitus* vero (addo et *Caesar*) ex signi similitudine vel muneris paritate, istos statim eodem putabat esse, quos Romani in patria colebant. Et sane, si verba TACITI paullo exactius consideremus, ita de Deo statuisset Celtarum Druidas videbimus, vt eum pro ente omnium perfectissimo habuerint. Si nulla Dei habitatio intra parietes (sive templa domusue, vt bene explicauit haec verba CVRTIVS PICHENA in *not. ad b. l. pag. m. 253.*) est, nullis idem quoque terminis per naturam includi potest, ideoque immensus erit. Si nulla ipsius exstat corporea imago, sed animo tantum cernitur, non materialis erit, sed spiritualis naturae. Spiritualem igitur, inuisibilem, immensumque Deum agnoscebant, qui insuper sit ens supremum, et propter excellentiam naturae summam admiratione sacroque silentio dignissimum. Videamus porro, num etiam unitatem entis illius supremi agnouerint? Ipsa, si philosophice loquamur, entis perfectissimi notio omnem in Deo pluralitatem prorsus tollit et exulare iubet; summa itidem ve-

neratio erga numen sanctissimum, antiquitas religionis Druidarum, horum ingens studium ne corrumpetur, gentiumque consensus in hac veritate, suadent omnino, ut credamus, unitatem essentiae diuinae Celtis olim probe fuisse perspectam. Audi quaeso MAXIMUM TYRIVM *diff. I.* ἐν τοσούτῳ δὴ πολέμῳ καὶ ζήσσει καὶ διαφωνία, ἕνα ἴδοις ἄν ἐν πάσῃ γῆ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι Θεὸς εἷς, πάντων βασιλεὺς καὶ πατήρ, καὶ θεοὶ πολλοὶ, Θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες Θεῶ. Ταῦτα δὲ ὁ Ἕλληγ λέγει, καὶ ὁ Βάρβαρος, καὶ ὁ ὑπερήλθς, καὶ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ σοφός, καὶ ὁ ἄσοφος. *In hac tanta pugna (de Dei essentia s. natura) contentione atque opinionum varietate, in eo leges ubique terrarum atque opiniones conuenire videbis; DEVM esse VNVM, regem omnium et patrem. In eo Graecus cum barbaro, mediterraneus cum insulano, sapiens consentit cum stulto. Huic loco similem adde HELMOLDI apud HECHTIVM Germ. sacr. et litter. pag. 10. vbi de Slauiis, inter multiformia, inquit, Deorum numina, quibus arua, siluas, tristitias atque voluptates attribuunt, non diffitentur vnum Deum in coelis, ceteris imperitantem, illum praepotentem coelestia tantum curare. Quum igitur gentium πολυθεότητα errorem tantum popularem fuisse, a sapientissimis eorum semper reiectum videamus, (quorsum conferantur IAC. LENTFANT theologi inter reformatos celebratissimi, praefat. ad innocentiam catech. Heidelbergens. pag. XI. sqq. SOUVERAIN in Platonism. detecto pag. 64. MICH. MOVRGVES tom. I. epist. I. du plan theolog. du Pythagorisme, BOSIVS in opuscul. pag. 554. sq. edit. cel. WALCHII, FABRICIVS de V. R. C. pag. 312. sqq. et qui rem extra omnem controuersiam posuit CVDWORTHVS in system. intellect. vniuersi pag. 226. sqq.) quidni Celtas etiam nostros, ratione religionis inter sapientissimos certe ponendos, unitatem Dei credidisse statuamus? Idem facit, sed aliis rationibus principiisque innixus MARTINVS tom. II. pag. 69. * de la relig. des Gaul. Fuit nihilo minus vir de antiquitatibus patriis longe cetera meritissimus, PHILIPPVS CLVVERIVS, qui, nimio Germanae gentis amore abreptus, ausu maxime temerario prorsus persuadere nobis conatus est, sanctissimum Trinitatis mysterium cognitum maioribus nostris olim fuisse, ita quidem, ut sub Solis, Lunae ac Ignis nominibus illi Deum Patrem, Filium et Spiritum Sanctum adorauerint. Lib. I. cap. 29. Germ. antiq. Immo alios quoque sententiae huius patronos, quos inter et CASP. CALVOERIVM Saxon. infer. gent. et christ. pag. 14. 18. esse, non sine stupore deprehendi, indicat D O E R L I N V S l. c. pag. 2. §. 3. et CLEFFELIVS l. c. pag. 438. quibus et ipse*

ipse accedit. Conclamatum esset cum ista maximi momenti veritate, si naeniis eiusmodi inniteretur. Egregie, si quid iudico, ac solide ὁ μακαρίτης H. G. MASIVS l. c. pag. 4. ait: *Haec curiosius finguntur, quam probantur: tantum enim Germani a vera Dei notitia, quantum reliquae gentes, abfuerunt; tantum vero de mysterio Trinitatis cognitum habuere, quantum ratio sibi relicta nosse potest, i. e. nihil.* Idem vir doctissimus pag. seq. auctores indicat, qui absurdam illam, tantoque, qualis CLVVERIVS erat, viro indignam sententiam pluribus perstrinxerint, quibus adiungendus erit TROG. ARNKIEL in *der Cimbr. Heyden-Religion part. I. pag. 24. 25.* Optime huc quadrat illud VIRGILII lib. II. *Aeneid. v. 521.*

Non tali auxilio nec defensoribus istis

primarium hocce fidei nostrae christianae caput eget. Hinc istos innuisse CLVVERIVM, SCHEDIVMque (cuius similis furfuris cogitata lege pag. 321. *de Diis Germ.*) puto HVETIVM, quando lib. II. cap. 3. quaeest. *Alnetan. pag. 98.* inquit: *Fuerunt, qui existimarent, Celtas sub Hesi, Beleni et Tharamis nominibus unicum Deum Teutatem coluisse, et qui ex eo, quod de Germanis scriptum reliquit Caesar, Deorum numero eos solos ducere, quos vident, Solem, Vulcanum et Lunam, colligerent, Deum ipsos unum et trinum veneratos.* Quae de duplici principio, bono et malo, Belboch et Zerneboch, Germanis olim credito, referunt VLR. OBRECHTVS *diss. academ. pag. 273.* IO. CHR. WOLFIVS in *Manichaeismo ante Manich. pag. 101. sq.* MASIVS *de diis obotr. pag. 31. sq.* CLVVERIVS *Germ. antiq. fol. 218.* HECHTIVS *Germ. sacr. et litter. pag. 11.* et clar. DOEDERLINVS *antiquitt. gentilismi Nordgau. pag. 64.* alibique in antecedentibus, ea ad recentiora spectant, nec nostra tangunt, de quibus agimus, tempora.

Nunc porro spectandus nobis Deus erit ratione *operum*, quibus gratiosam suam voluntatem erga homines in regno naturae manifestavit. Horum duo cum primis Celtae nostri admittebant: creationem huius uniuersi et hominum, atque prouidentiam. Quod ad prius, nempe *creationem* attinet, quum duplici iterum ratione considerari possit, de hominis tantum productione, sed pauca, dicemus, illam de condito mundo materiam ad dogmatum physicorum contemplationem reseruaturi. Hominum igitur primordia nemini, nisi Deo, adscribenda esse, qui eos ex terra matre formauerit, recte maiores nostri crediderunt. Referri huc debent CAESARIS lib. VI.

cap. 18. de B. G. TACITI que de morib. Germ. cap. 2. loca, quorum ille; Galli se omnes, inquit, ab Dite patre prognatos praedicant, atque id a Druidibus proditum dicunt. Hic vero ita: Celebrant carminibus antiquis Tuistonem deum terra editum, et filium Mannum, originem gentis conditoresque. Explicabit illa TACITI: Tuistonem deum terra editum, omnium optime TERTULLIANVS apologet. cap. 10. scribens: terrae filios vulgus vocat, quorum genus in incerto est. Ad quem locum operae pretium erit conferre GVNDLINGIVM Gundlingian. part. VIII. pag. 208. (*) itemque CELLARIVM diff. academ. p. 576. et OTTONEM de diis vial. pag. 57. sq. Multi sunt in eo interpretes, vt, quis sub Ditis ac Tuistonis nominibus lateat, si non demonstrent, saltim disquirant. Ita v. gr. CASP. CALVOERIVS Saxon. infer. gentil. et christian. lib. I. cap. 10. §. 75. pag. 32. Tuistonem Taciti neminem vult esse alium, quam communem illum ac primum humani generis parentem Adamum, et pro Manno eius ex posteris nepotem Noachum habet. En ejus verba: Man siehet leicht, was für ein Gott unter des Taciti Tuistone, Deo terra edito, et filio eius Manno, verborgen liege. Es ist nemlich Adam der Ur-Stamm-Vater, welcher aus einem Erden-Kloß gemachet, und dann sein Sohn oder Nachkömmling, der andere Stamm-Vater menschlichen Geschlechtes, Noa, welcher etwa durch Versezung der Buchstaben, Ano, und mit dem Vor-Buchstaben M, Mano oder Manno genennet worden ist. Euoluatur vero ex multis illustrissimus dominus DE BÜNAV in immortalis histor. German. opere tom. I. pag. 625. sq. qui et pag. 628. „Apud Romanos, ait, terrae filii, hoc est, noui homines, atque auorum obscuritate ignoti vocabantur., Addatur perillustris DN. HENR. DE FALCKENSTEIN in egregio opere antiquitatt. Nordgauenensium tom. I. cap. III. §. 3. pag. 28. 29. qui Tuistonem magnum inter prisicos Germanos heroem fuisse, ab illis deorum in numerum relatum, arbitratur; nec non clar. DITHMARVS not. in Tacit. l. c. vbi varia variorum cogitata congeffit. Ego, prouti non repugnabo, si vel Deum O. M. huius vniuersi hominumque creatorem potentissimum (quod facit CLVERIVS pag. 66. et cum eo PVFENDORFIVS l. c. pag. 37. sq.) siue Mercurium Teutatem, (quemadmodum vult MARTINVS tom. I. pag. 326. vbi dicit: „Teutates idem significat, quod parens populi, conditor gentis. Teut populus. Tat parens. Teu dicimus pro τῖνος sensu indefinito, et significat cuiuscumque; τῶτα pater: Graeci etiam dicunt τέτρα pater), aliumue magni nominis heroem sub Ditis aut Tuisco-

Tuisconis vocabulo intelligas ; ita facile adducor, vt omni non modo veritatis specie destitui censeam eruditissimi amici CHRIST, WEISII sententiam, qua originem huius (Germanorum erga Teutatem) religionis Aegyptiis deberi censet, *diff. II. de numinib. vialibus pag. 29.* sed insuper credam cum CLVVERIO *l. c. famam eius rei* (nempe creationis hominis a Deo factae) *atque memoriam ad posteros mortales, veluti per manuum traditiones, a patribus in filios deuolutam, longinqua vero saeculorum extensione penitus, vt fieri solet, obscuratam esse, ita vt Celtae, quemadmodum vnaquaeque gens reliquas antiquitate antecellere voluit, primam sui corporis originem, primumque conditorem terra editum praedicauerint.* Sufficit latere in hisce veterum locis maximae illius veritatis, de creatione hominis ex terra, a Celtis agnitae, etsi saeculorum decursu corruptae, vestigia. Quod ad alterum non minus gloriosum potentiae diuinae opus, nempe *providentiam*, spectat, testis non tantum esse potest AELIANVS, quum *lib II. cap. 31. variar. histor.* Celtas inter eos refert populos, qui et esse Deum, et nostri curam gerere contendunt. Ipsum, si placet, audi. *Λέγουσι δὲ τῶν βαρβάρων οἱ προειρημένοι, καὶ εἶναι θεοὺς, καὶ προνοεῖν ἡμῶν, καὶ προσημαίνειν τὰ μέλλοντα, καὶ διὰ ὄρνιθων, καὶ διὰ συμβόλων, καὶ διὰ σπλάγχχνων, καὶ δι' ἄλλων τινῶν μαθημάτων τε, καὶ διδασμάτων.* h. e. *Sed barbari hi, quos dixi, (Indi, Celtae, Aegyptii, quos retulit in antecedentibus) contendunt et esse deos, et nostri curam gerere, et praesignificare futura per aues, signa, vel omina, viscera et alias quasdam obseruationes atque doctrinas.* Non AELIANVS tantum, sed TACITVS etiam ac PLINIVS abunde testabuntur, aliique, qui de Germanorum Gallorumque sortibus, auspiciis, praesagiis, et vaticiniis, a feminis fatidicis petitis, anxios illorum, et expectatione rerum futurarum, circa providentiam suspensos animos demonstrantibus, pluribus egerunt. Egregie, vti semper solet, ac iudiciosissime haec edisserit vir dignitate pariter ac doctrina illustris, IO. IAC. MASCOVIVS *tom. I. pag. 49. operis lectu dignissimi, quod Geschichte der Teutschen* inscripsit ; multum te, lector, iuuabit, si hoc euoluas.

f) Tertium adhuc superest, vt de ratione ac modo numina colendi, siue de *cultu* Deo a Celtis olim praestito, quaedam addamus. Quemadmodum enim omnis religio duabus absoluitur partibus, vero de Deo sensu, debitoque ipsius cultu, ita quoad vtrumque maiores satisfecisse rei suo modoprehendimus. Recte proinde GLEF-

FELIVS *antiqq. Germ. septentr. pag. 419.* inquit: *Eo processit Romanorum in scribendo maledicentia, et in detrabendo nimia libido, immo in Germanorum gentes invidia, ut quam alii detrectabant (atheismi) infamiae notam, maioribus nostris inurere veriti non sint. Sic enim de Germanis IVL. CAESAR:*
 „Germani neque Druidas habent, qui rebus diuinis praesint, neque sacrificiis student. „ Et *pag. 420. Tantum enim abest, ut ad atheismum inclinarint, s. sacrificia neglexerint Germani, ut potius - - mirum in modum sacrificiis operam dederint - - Testantur luci veteres, - - testantur arae, quarum tantus numerus, ut vix terrae tractus nominari possit, qui illis instructus non sit cet. Et pag. 422. Ipse CAESAR sibi contrarius est; allatis enim verbis iis, quae supra adduximus, subnectit: „Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, et quorum opibus aperte iuuantur, Solem, Vulcanum et Lunam; reliquos ne fama quidem acceperunt. „ Si ergo Deos iis tribuit, etiam sacrificia et deorum cultum iis adscribat necesse est.*
 DIOGENES enim LAERTIVS, ubi supra de Druidis loquitur, simpliciter et indeterminate illos docuisse perhibet: *σεβειν θεους, colendos esse deos*, non addita ratione vel modo, quo fieri istud debeat, eam ob causam sine dubio, quod *αινιγματωδως* philosophantes Druidae summo studio prae populo, crassioribus tantum ideis adueto, tam nobiles veritates occultauerint. Verum clariora sunt multo, quae habet TACITVS, ubi nec templis, nec imaginibus, vlloue sculptilium genere vsos Germanos perhibet, sed lucos tantum et nemora consecrasset, deorumque nominibus appellasset secretum illud, quod sola reuerentia videbant. Falsus itaque sine dubio MASIVS est, qui iam ante Caesaris tempora Germanis templa tribuit, *de diis obo. pag. 11. 14.* et ex merito aduersatur KEYSLERVS *antiqq. septentr. et Celtic. pag. 59. sq.* Ex supra vero dictis in memoriam reuocare libet, Celtas, Noachidarum posteros, dispersis per orbem terrarum gentibus, multum ex auita pura illa et sancta religione non retinuisse solum, sed aliorum quoque secum asportasse, multoque castius Deum ac reuerentius, quam reliqua ethnicorum multitudo, coluisse. Nec dubium videtur, eos Druidarum ope tamdiu integriorem seruasse numinis cultum, ceu partem religionis alteram, vsque dum per varios bellorum, praecipue cum Romanis gestorum, casus, ac frequentiora cum iis commercia, studiumque placendi, priscam purae fidei sacrorumque simplicitatem per idola et delubra alterarunt, et penitus postea amiserunt. Conf. DOEDERLINI *antiquitates gentilibus Nordgaviens. pag. 2.* Ad saeculum igitur

igitur post Christum natum secundum usque, quo TACITVS ista scribebat, extendimus felicem illam defaecationis Celtarum religionis (quoad cultum Deo praestitum) epocham, quo demum victoris Romanorum populi summo nisu, PLINIO ac STRABONE testibus, factum est, vt peregrinorum receptione sacrorum illa tandem in spuriam degeneraret ac immutaretur. Et haec tenus quidem pie ac sapienter consueuere Deum reuereri maiores nullis inclusum templis, (id quod etiam alios, vt Persas, Aegyptios, Scythas, Nomades et Seres fecisse constat, vid. CLYVER. pag. 234.) maxime tamen in eo rursus peccarunt, quod ex historia Abrahami, filium Isaacum immolaturi, aut minus bene intellecta, aut turpiter deprauata, detestabiles et infandos sibi finxerint formauerintque sacrorum consuetudines, qualis erat horrenda illa ἀνθρωποθυσία, seu dira humanarum victimarum immolatio. Scilicet, quum ipsomet Deo O. M. teste, qui omnis veritatis fons est, *omne figmentum cogitationum cordis humani tantum malum sit omnibus diebus, Genes. VI. 5.* in ipso etiam sanctissimo religionis negotio malitia earum sese sole clarius ostendit. Ad primas fatalis idololatriae origines hic respicio, qua factum est, vt omnes fere, Hebraeis exceptis, habitabilis orbis gentes detestando polytheismi vitio se coinquinarent, Deumque cum natura, creatorem cum creaturis turpiter confundentes (sive, quod supremum illum nulla cogitatione attingendum, nulla satis digna prosequendum veneratione, adeoque omni cultu externo superiorem esse, solo mentis recessu intimo venerandum et admirandum existimarent; sive, quod inferioribus diis commissam crederent a summo illo Deo mundi administrationem, cultumque omnem, qui his tribueretur, in supremum illum regem omnium et parentem existimarent redundare, quae verba sunt maximi FABRICII in bibliogr. antiq. pag. 232. sq.) non modo bonos angelos et homines, sed malos etiam daemones, astra, elementa, brutaque animantia, et res quasuis indignissimas cultu hominibus prorsus erubescendo, honorarent. Copiosius haec omnia edisserunt auctor venerandus libri sapientiae cap. XIII. et XIV. tum et ii, quorum praestantissima, de origine ac progressu idololatriae habemus opera. Idem etiam ingens πολυθεότητος malum Celtas inuasit nostros, etsi non opinantes, adeo, vt de iis dici possit, quod de vniuersa gentilium theologia pronunciauit PLVTARCHVS lib. de Iside et Osiride fol. 377. sq. tom. II. opp. ἐνός λόγου, τοῦ ταῦτα κοσμοῦντος, καὶ μίας προνοίας ἐπιτροπεύουσης, καὶ δυνάμεων ὑπουργῶν ἐπὶ πάντας τεταγμένων, ἕτεροι

ἕτεροι παρ' ἑτέροις γεγονάσι τιμαὶ καὶ προσηγοίαι, h. e. *Vnius mentis, vniuersum hoc temperantis, vniusque providentiae eidem praefectae, et facultatum administrarum omnibus rebus destinatarum (veluti deorum) alii apud alios honores, aliaeque repertae sunt appellationes.* Illis enim rebus, quas tamquam diuinae praesentiae signa olim summopere venerabantur, e. gr. quercubus, arboribus, lucis cet. figuras postea, certaue indidere nomina, vt singulae pro diis colerentur, *sibi*que (vt loquitur GREGORIUS TVRONENS. *hist. lib. II. cap. 10.* apud MARTINVM *tom. I. pag. 65.* quem et vide *pag. 134. de la relig. des Gaul.*) *siluarum atque aquarum, auium bestiarumque, et aliorum quoque elementorum finxere formas, ipsasque vt Deum colere, eisque sacrificia delibare consueti.* Conf. MASIVS *l. c. pag. 7.* Hinc statuis primum, deinde templis, et aris Gallia plenissima, hinc lacuum, fluuiorum paludumque apotheosis, hinc infinita deorum dearumque multitudo, Ogmius, Esus, Teutates, Taranis, Belenus, Abellion, Dolichenus, Adat, Atergatis, Magusanus Hercules, Volianus, Ardoina, Nehalennia, Onuana, et quae sunt eiusmodi barbarae nostrisque auribus infuetae appellationes aliae. „ Sic tandem, verba sunt IO. GE. ECCARDI *vol. I. comment. de rebus Franc. orient. pag. 406.* oblito vno Deo enata sunt multa millia deorum et geniorum, quorum etiam genealogias, vt ex Danielis Winton. episcopi, epistola ad Bonifacium (quae inter Bonifacianas epist. LXVII. est, exstatque apud ECCARD. *l. c. pag. 347. sq.*) patet, sollicite contexebant, atque a celebrioribus magnorum virorum origines repetebant. „ Conferenda hic clarissimi historiarum Professoris Giessensis CHRIST. FRID. AYRMANNI *exasciata de cultus idololatrici veterum Germanorum origine et incrementis* dissertatio, 1727. habita, quam me multo cum fructu statim quum prodiret, legisse gratus etiamnum recordor. Huc quoque pertinet *diff. beati OMEISII de Germ. vet. theologia et religione pagana, Altorfii 1693.* habita, ac reliqui, qui hoc argumentum data opera illustrarunt. Non possum hoc loco non, vel duobus tantum verbis, meminisse celebris illius, et doctioribus haud ignoti *indiculi superstitionum et paganiarum*, quem ECCARDVS, synodo Salzburgi ad Salam Francorum ann. DCCXLII. habitae adscriptum, data illustrauit opera *l. c. pag. 407. sqq.* multaue, reconditam in rebus veterum Germanorum sacris doctrinam spirantia, maximo lectorum fructui inseruientia congeffit. Agit autem iste modo dictus *indiculus* de variis pessimae notae reliquiis paganis, prisca maiorum

rum ethnicismi testibus, et saeculo etiamnum VIII. post C. N. hinc inde apud varios Germaniae populos, prouti difficulter eradicari sese patitur superstitio, retentis atque adhibitis. Capita illius sunt sequentia. De sacrilegio ad sepulcra mortuorum. De sacrilegio super defunctos. De spurcalibus in Februario. De casulis, siue fanis. De sacrilegiis per ecclesias. De sacris siluarum, quae Nimidias vocant. De his, quae faciunt super petras. De sacris Mercurii vel Iouis. De sacrificio quod fit alicui sanctorum. De filacteriis et ligaturis. De fontibus sacrificiorum. De incantationibus. De auguriis, vel auium, vel equorum, vel bouum stercoribus, vel stercoratione. De diuinis et sortilegis. De igne fricato de ligno, id est Nodfyr. De cerebro animalium. De obseruatione pagana in foco, vel inchoatione alicuius rei. De incertis locis, quae colunt pro sanctis. De petendo, quod boni vocant S. Mariae. De feriis, quae faciunt Ioui et Mercurio. De lunae defectione, quod dicunt, vince luna. De tempestatibus, et cornibus et cocleis. De sulcis circa villas. De pagano cursu, quem Yrias nominant, scissis pannis vel calceis. De eo, quod sibi sanctos fingunt quoslibet mortuos. De simulacro de consparsa farina. De simulacris de pannis factis. De simulacro, quod per campos portant. De ligneis pedibus vel manibus pagano ritu. De eo quod credunt, quia feminae lunam commendunt, quod possint corda hominum tollere iuxta paganos. Haecenus *indiculus iste paganiarum et superstitionum*, quem Liptinensi synodo cum aliis tribuit cel. I. A. FABRICIVS *biblioth. graec. vol. XI. pag. 479.* vbi plures indicauit auctores, qui hocce monumentum antiquitatis vberius exposuere. Addatur cel. BVDDEVS in *biblioth. scriptor. rerum Germanicar. pag. 22.* vbi et MSC. ECCARDI commentarium in hunc indiculum commemorat, nec non doctissimus CASP. CALVOERIVS, qui in *Saxon. gent. et christ. copiosis doctissimisque obseruationibus lucem eidem haud spernendam attulit, lib. II. cap. VI. toto; part. I. p. 73. sq. it. DN. DE FALCKENSTEIN tom. I. antiqq. Nordgau. pag. 269. sqq.* qui luculento commentario illustrauit.

g) Ad alteram Celtarum religionis partem ista pertinent, quam etiam paucis illustrabimus. Qui tam praeclare de Deo sensisse maiores vidimus nostros, minime miramur, eos de *anima humana* rectissime itidem credidisse, veramque tenuisse sententiam. Quum multa possent super hoc dogmate disputari, nos perpauca dicemus

de iis, ad quae veterum de isto argumento praecipientium loca nos manu quasi ducunt. Egregie Belgarum sidus olim fulgentissimum, HUGO GROTIUS de *verit. relig. christ.* §. 22. pag. 79. sq. edit. primae summe reuerendi CYPRIANI: *Quae antiquissima traditio* (nempe de immortalitate animae) *ad populos moratiores paene omnes manauit, vt ex Homeri carminibus apparet, et ex philosophis non Graecorum tantum, sed et Gallorum veterum, quos Druidas vocabant cet.* Atque hoc quidem ita verum est, vt vnanimis veterum in eo consensus facile deprehendatur. Pauca dabimus testimonia. CAESAR *lib. VI. cap. 14. de B.G. Inprimis hoc volunt* (Druidae) *persuadere, non interire animas.* AMMIANVS *lib. XV. cap. 9. Despectantes humana, pronunciarunt animas esse immortales.* Videantur et legantur plura apud GVNDLINGIVM *hist. phil. moral. pag. 53. et HECHTIVM Germ. sacr. pag. 29. 30. nec non GVIL. IRHOVIUM de palingenesia veterum, s. metempsychosi pag. 305. sq. itemque ECKARTVM de Francia orientali pag. 435. vbi ex mente veterum Germanorum adferit, animas humanas esse diuinae aerae particulas, et guttas veluti diuinitatis, quae post mortem in mare illud diuinitatis refluere.* Vid. eius *commentar. Franciae orientalis. tom. I. fol. 406.* Rationem huius de animae immortalitate dogmatis nonnulli in famosissima illa *μετεμψυχώσει*, sed, vti mox videbimus, minus feliciter quaerunt; rectius alii in persuasionem alterius post mortem vitae inuenere. Scopum fatentur omnes fuisse, vt forent ad bella meliores, vtque, metu mortis neglecto, hoc maxime ad virtutem excitarentur. Bene, praeter VALERIVM MAXIMVM *lib. II. cap. 6. et SILIVM ITALICVM lib. I. de Hispanis idem tradentem, mentem eorum expressit LVCAEVS, quum lib. I. v. 457. scribit:*

- - Certe populi, quos despicit arctos,
 Felices errore suo, quos ille timorum
 Maximus haud vrget leti metus. Inde ruendi
 In ferrum mens prona viris, animaeque capaces
 Mortis, et ignauum reditionae parcere vitae.

Quid vero de alterius vitae statu crediderint maiores, idem porro sic explicat:

- - Vobis auctoribus umbrae
 Non tacitas Erebi sedes, Ditisque profundi

Pallida

*Pallida regna petunt. Regit idem spiritus artus
Orbe alio : longae (canitis si cognita) vitae
Mors media est.*

SCHVRFLEISCHIVS *opp. hist. polit. pag. 828.* eleganter haec verba παραφράζει, sed ita, vt qui maxime υποθέσει τῆς μετεμψυχώσεως δουλεύων cum cautione legendus sit. Scilicet illi, de immortalitate animarum, principio aliud Celtæ nostri superstruebant, nimirum *aliam expectari debere post hanc mortem vitam.* Haec quippe altera erat ad manes vita, demum post mortem (quæ quasi inter vtramque hanc et illam media, interuallum et transitus esset) non tam incipienda quam potius continuanda. Non ad inferos, Erebum aut pallida regna Plutonis animas detrudi, sed alio, minime tamen destructibili corpore vestiri credebant. Eandem nobiscum defendit sententiam clariss. M. DAVID BERNARD, meritissimus scholæ Cizensis Rector, in *programme* pereleganti : *de statu mortuorum ex mente veterum Druidum ad LVCANI lib. I. vers. 404. seq.* Lipsiæ 1730. 4. vnica tantum plagula constante, atque solidis omnino argumentis paradoxam docti cuiusdam ἀνομήμου confutauit opinionem, qua id agit, vt ex his LVCANI verbis ostendat, priscos illos Druidas reuiuiscientiam corporum, instaurationem eorum et resuscitationem ex mortuis, qualem nos, qui Christi sacris initiati sumus, nixi oraculorum diuinorum auctoritate, et Iudæi quondam recte sentientes statuerunt, suos docuisse. Idem quod LVCANVS, etiam MELA tradit, qui varios insuper ritus circa funera ipsis obseruatos addit, e quibus patet, eos de huius dogmatis veritate longe fuisse persuasissimos, intimeque conuictos. Videatur beatus ARNKIEL *Cimbr. Heyden-Religion part. I. cap. 46. pag. 270. sqq.* cui iungendus clarissimus KEYSLERVS *antiqq. Celtic. et septentr. cap. 2. pag. 114. sqq.* vbi dogmata maiorum nostrorum de statu animarum post mortem explanantur, et multa iucunde de duplici earumdem sede; iustarum quidem in Gimle s. caelo, iniustarum in Nastrandis s. inferno, fortium vero animarum in Valballa s. felici caesorum ac bello peremptorum aula, domicilio gloriosissimo, eiusque appendicibus, pag. 178. proferuntur. Lectu quoque digna habet MR. DES ROCHES dans *l'histoire de Dannemarck*, in *præfationis parte II.* Antea monui, esse quosdam aut fuisse inter eruditos, qui immortalitatis animarum, a Celtis olim fortissime adsertæ,

fundamentum in celeberrima illa μεταμψυχώσεις, quam transanimationem bene cum SELDENO in *Iano Anglor.* pag. 979. latine dixeris, quaerere allaborarint. Et sane maxima eorum pars est, quibus ista sententia placuit, adeo, ut ipse clariss. KEYSLERVS in sequioris, licet verioris, sententiae patronos inuehatur, seque, quod factum doleo, a multitudine reliquorum tamquam a torrente sit passus abripi, quum pag. 117. ait: *Non me praeterit, esse nonnullos, qui praepostero patriae amore adducti, et hunc naeuum (hanc de transmigratione animarum opinionem) a maiorum gloria abstergere nitantur, adfirmantes, a solis peregrinis scriptoribus, aut ignorantia aut invidia, abreptis tribui, quod nulla patriae monumenta admittant. At hos refellimus vel solo testimonio Eddae antiquae, quae Semundo Frode tribuitur cet.* Alii, quum nimis crassum, atque ab omni veritatis specie alienum hocce PYTHAGORAE μεταμψυχώσεως dogma viderent, nostrorum cogitata maiorum ita emollire tentarunt, ut distinctionem maximi momenti inter utramque sententiam intercedere fingerent, illam nimirum, quod Pythagoras hominum animas ad pecudes etiam transire, Druidae vero ad homines tantum voluerint, quemadmodum explicauit IO. BRANTIVS in *not. polit. ad CAES. VI. 14. p. m. 454.* et post eum LESCALOPERIVS *l. c. cap. 17.* OBRECHTVS *l. c. pag. 278.* SCHVRFLEISCHIVS *l. c. pag. 826.* GVNDLINGIVS *l. c. pag. 54.* (m) atque HECHTIVS *l. c. pag. 30.* quibuscum etiam quod posterius, nempe transitum animarum humanarum in alios homines, consentit IO. AVG. EGENOLFF. *Histor. der Teutschen Sprache parte II. pag. 204.* Sed quemadmodum ista sine omni dicuntur fundamento, et a nobis supra ad *cap. I. §. IV. not. (u) pag. 38.* euictum est, falsissime omnium perhiberi, Druidas philosophiam suam debere Pythagorae, ita clariss. KEYSLERVS pro nobis sibimet ipsi respondeat ex *pag. 20. libri eruditissimi de antiquit. Celtic. et septentrional.*, ubi fatetur ingenuae, *Eddam* istam Islandicam (s. monumentum antiquissimum, per SNORRONEM STVRLAE Islandiae Nomophylacem anno 1215. compilatum, quod fabulas theologiae ethnicae maiorum nostrorum utcumque illustrat) *friuolis et ridiculis figmentis scatere*, ideoque maximas etiam egisse in illo negotio nugas, quas nemo sapientum facile pro veritatibus obtrudi sibi patietur. Reliquum itaque est, ut alteram illam ac saniolem amplectamur sententiam, dicamusque, credidisse quidem maiores nostros animas hominum immortales pariter et aeternas, sed ita, ut neque per brutorum

rum neque per hominum corpora easdem transire, sed vitam viuere, pro antea gestorum ratione, aut felicissimam, aut infelicissimam, eamque nullo tempore finiendam arbitrarentur. LOCUS POMPONII MELAE lib. III. cap. 2. tam clare hoc testatur, vt nullam exceptionem admittat. *Vnum, inquit, ex iis, quae praecipiant, in vulgus effluxit, videlicet, vt forent ad bella meliores, aeternas esse animas, vitamque alteram ad manes.* Nullam hic ego rationem video, cur alterum silentio praeterire μετεμψυχώσεως dogma maluerit, qui prioris meminit, nempe animarum aeternitatis, si quidem tam arcte inter se vtrumque cohaerere, atque a Druidis doceri MELAE rescuisset. Si prius ipsi aut lectum erat, aut ex traditione cognitum, cur non et alterum, ab isto minime separandum? Taceo nunc alias rationes, quibus nostrae, quam propugnamus, sententiae veritatem, a POMPONIO iam olim agnitam adstruere conatur IAC. MARTINVS tom. II. pag. 223. sq. atque facile adsentior eidem, dicenti, inepte admodum eos ratiocinari, qui posita immortalitate animae statim eius etiam transmigrationem s. descensum in alia corpora, prorsus inaudita temeritate inferant. *Mais peut on raisonner plus pitoyablement, que font ces auteurs (V. C. CAESAR, DIODORVS, VALERIUS MAXIMVS cet.) d'inferer du dogme de l'immortalité de l'ame admis par les Gaulois, qu'ils donnoient dès lors dans le sentiment de metempsychose? Vid. ipsum pag. 220. sq. atque iunge etiam l'histoire littéraire de la France tom. I. pag. 37.* Laudandus ea propter mihi quoque est PHILIP. CLYVERIVS, ceteris multum oculatior, qui pag. 219. *German. antiq.* ad ista MELAE supra data verba haec subiungit: *non ab alio ad alium transire ait animam, quemadmodum Caesar, sed in aliam vitam.* Adstipulatur etiam IAC. CAMPIVS apud SERARIVM rerum Moguntiacar. lib. I. cap. 15. pag. 63. et PVFENDORFIVS pag. 61. 62. atque ex consuetudinibus in funeribus veterum Celtarum obseruatis, ab istis μετεμψυχώσεως patronis recensitis contrarium euincit; cuius obseruationibus (lectu sane dignissimis, atque coniungendis cum iis, quas dedit MARTINVS l. c.) omnem hanc tractationem de theologia Druidum claudere liceat. Ita vero ille l. c. *Exinde factum, vt Soldurii saepe se in rogos suorum, velut in altera vita vna victuri, libenter immitterent.* Idem de Cambaiensibus refert MANDELSLOVIVS, testis αὐτόπτης, in itinerar. p. m. 80. sq.) *Id quod sane vix fecisse crediderimus, nisi subsequuturae vitae spes firmas in iis radices e-gisset.* Et quaeso, quo fine pecunias darent mutuas, quae apud inferos redderentur,

rentur, ut habet Valerius Maximus? Et quo fine, quum mortuos cremarent ac defoderent, apta viuentibus olim negotiorum ratio et exactio crediti deferretur ad inferos, ut habet Pomponius, si deliram illam animarum transmigrationem statuissent? Tu vide sis ad horum illustrationem locum EX PROCOPIO memorabilem, qui de bello Goth. lib. II. de Herulorum gente refert: Herulo viro defuncto, necesse fuisse uxorem, quae virtutis existimationem consequi, gloriamque apud posteros relinquere vellet, laqueo apud viri sepulcrum, non longe post vitam finire, quae hoc facere recusaret, hanc ignominiae notam mansisse, et a propinquis mariti infestationem. Adde KEYSLERVM, qui sectionis II. capite II. integro, pag. 114. sq. egregie commentatur de causis, quae maiores nostros impulerunt, ut simul cum defunctorum cadaueribus, bellicam aequae ac domesticam suppellectilem, equos, nummos, amicos, seruos, uxores, etiamsi saepe inuitas et nolentes, condiderint; CLYVERIVM lib. I. cap. 53. quod est de funeratione mortuorum, pag. 331. sq. itemque IO. KIRCHMANNVM de funer. Rom. lib. III. cap. 4. pag. 330. sqq. Iungi hic adhuc quaestio potest, de resurrectione ex mortuis, quid maiores nostri senserint? de qua pauca dicemus. Sunt certe, qui creditam ab illis eam existimant, nec omni, quod fatemur, isti fundamento destitui nobis videntur. Quamuis enim forte illa reuiuiscendi spes, qua se a-luisse priscos Germanos testatur APPIANVS, apud ARNKIEL, part. I. pag. 259. ambigue huc trahi queat, non tamen spernendum arbitramur MELAE testimonium, qui quum de Thracum ad oppetendam mortem alacritate differit, variamque id perficere opinionem ait, mox addit: *Alii redituras putant animas obeuntium; alii etsi non redeant, non extinguunt tamen, sed ad beatiora transire: alii emori quidem, sed id melius esse, quam viuere*, lib. II. cap. II. Quo ipso effato dum suffragium quoque fert iis, quae antea ex illo pro immortalitate animarum a maioribus nostris credita adduximus, satis simul manifeste illorum de resurrectione ex mortuis fidem prodit, qua de procul dubio istum animarum reditum intelligendum esse, non autem de $\mu\sigma\tau\epsilon\mu\psi\upsilon\chi\acute{\omega}\sigma\epsilon\iota$ accipiendum, nemo non videbit. Et haec est, nisi fallimur, ista de $\acute{\alpha}\nu\alpha\beta\iota\acute{\omega}\sigma\epsilon\iota$ sententia, quam vna cum aliis veterum creditam a Druidis tradit I. C. HARENBERGIUS in *idea iuris diuini*, quod theologorum est in couincendo et refutando pag. 12. per quam tamen illos corporis subtilis e corpore crasso demortuo euolutionem cum ipsa anima intellexisse vir doctissimus mauult. Ceterum naeniis potius, et lepidis

dis fabellis, quam veritati propiora esse iudicamus, quae de resurrectionis symbolo, leone scil. refert SCHEDIVS *de diis Germ. syngr.* III. cap. 7. lectoris ista iudicio plane relinquentes.

h) Videatur et expendatur CLVVERIVS pag. 209. 218.

§. III.

Ex *physicis* Druidarum dogmatibus pauca supersunt, quae propter aenigmaticam docendi rationem nonnisi dubiam interpretationem admittunt. Verisimile est, *mundi creationem* illos agnouisse, etsi de modo, quo ista contigerit, non satis constet. i) *Finem* illius ac *interitum* igne aliquando et aqua fieri debere, sunt qui eos credidisse perhibent. k)

i) Ex iis, quae in superioribus de antiquissima Celtarum aetate ac religione disputauimus, colligere omnino datur, fieri potuisse, vt illam de condito mundo veritatem, ab aliis etiam populis cognitam, ex traditione maiorum acceperint puram et illibatam, quam vero temporis successu fabulosis tectam inuolucris mirum in modum corruerunt, adeo quidem, vt paene nulla pristinae sinceritatis vestigia remanserint. Interim non sine censura placida dimittenda nobis videntur, quae de origine huius a maioribus agnitae veritatis disputat vir suo merito celebris, TROGILL. ARNKIEL, vbi *part. I. pag. 89. 90. operis praeclari, der Cimbrischen Heyden-Religion,* sequentem in modum differit: „Allem Ansehen nach haben unsere Vorfahren von der Welt Schöpfung Wissenschaft gehabt, aufs dem durch die Apostel oder Apostolischen Männer in dieser Nordischen Welt gepredigten Worte Gottes, durch die alte Sage fortgepflanzt, angesehen dieselben erkannt, das die Welt von Gott aufs einem Kloss und ungestalten Wesen erschaffen, und zwar erstlich der Himmel, hernach die Elementen, zuletzt die beyden erste Menschen herfür gebracht, welches nachgehends aufs Stiftung des Satans mit Fabeln ist verdunckelt worden. Das die Welt-Schöpfung aufs dem Licht der Natur probabiler könne erkannt werden, lehret auch die Heil. Schrift, Psal. XIX. 2. Rom. I. 20. Weissh. XIII. 3. 4. 5. Allein so hell und klar ist nach dem Fall das Licht der Natur nicht, das dasselbe die Art und Weise,

„se der Welt-Schöpfung beleuchtigen sollte, cet.,, Quum de maioribus Cimbris, salutari euangelii luce nondum collustratis, auctori doctissimo in antecedentibus sermo sit, ipseque vir beatus concedat, creationem huius vniuersi vel ex solo etiam naturae lumine probabili ratione posse elici, suffragante insuper Scriptura Sacra, non video, quo iure tanti doctrina momenti demum per sanctissimos Christi legatos Cimbris ethnicis innotuisse censenda sit, quum eorum ingenii in ratiocinando et cognitione rerum non minor habenda sit ratio, ac reliquorum gentilium, qui solo naturae ductu ex contemplatione stupendae huius vniuersi pulcritudinis Deum creatorem, i. e. ens omnium supremum, potentissimum ac sapientissimum agnouere, etsi, quod omnes fatentur, nec tempus nec modum tanti operis definire, omni reuelationis lumine carentes, potuerint, hinc et pudendis fabularum assumentis, dogma ingentis pretii conspurcauerint iuxta ac obfuscauerint. Quomodo vero existentia, potentia et diuinitas aeterna numinis ex vniuerso hoc, rebusque in eo obuiis, et cognosci potuerit a gentilibus, et agnita sit, ostendit praeclare CORNEL. ADAMI in *exercitt. exegeticis pag. 632. sqq.* Adde b. IO. CHRIST. WOLFFII *curas philol. et crit. in Rom. I. 20. pag. 25.* Quum igitur neque STRABO, (qui tamen alterum de mundi interitu dogma tetigit, vti postea dicemus) neque alii e veteribus de ortu mundi ex mente Druidarum quidquam retulerint, cui tuto innitatur, in tanta systematum Physicorum, quae ex historia philosophiae nobis innotuere, varietate vnicuique fas erit eligere, quod omnium facillime cum ceteris Druidarum hypothesebus conciliari posse ipsi videtur. Nobis quidem, saluis aliorum hypothesebus, prae reliquis arrisisse fatemur ea, quae Benedictinae in Galliis familiae socius longe doctissimus occasione solemnis receptionis oui anguini (cuius meminit, tamquam insignis Druidarum celebratissimi PLINIVS *lib. XXIX. cap. 12.* quod etiam nouissime obseruauit EVERHARD. OTTO, Ictus longe celeberrimus, in *iurisprud. symbol. pag. 62.*) coniectatur de sublimiori quodam doctrinae momento, hocce sub ritu magico latente. Non repetam hic multis verba PLINII, quum apud SCHEDIVM legi possint *p. m. 620.* sed illud tantum addo, non absque ratione credere MARTINVM *tom. II. pag. 107. * de la relig. des Gaul.* PLINIVM multa differentem, de maxima illius oui serpentum intra Gallias fama, stupendisque viribus eius, et nescio quam miris effe-

effectibus a Druidis ipsi tributis, in cortice tantum haesisse, ad nucleum autem minime penetrasse. Illa igitur veritas, quam teste LAERTIO Druidae cum reliquis schematibus obscuratam dedere, *originem mundi ex ovo*, qualem ORPHEVS et veteres crediderunt Aegyptii, forte docuit ac denotauit ex mente Druidarum, qui cum oriente reliquo eandem sunt amplexi. Ansam huic fabulae atque errori turpissimo inepta dedit interpretatio verborum, quibus sacratissimus vtitur MOSES, quum *Genes. I. 2.* incubationem Spiritus S. super aquas describit. Idea namque incubationis auium super pullos nondum exclusos, alarum expansionis, calefactionis et similia effecit, vt per modum oui mundum peperisse Dei Spiritum veteres crederent, vt ouum antiquius gallina facerent, voluerintque, vt omnium rerum ortum et antiquitatem complecteretur, quemadmodum ACHILLES TATIVS et PLVTARCHVS apud THOM. BURNETIVM *archaeolog. philos. pag. 156.* testantur. Conf. BAIERVM ad SELDEN. *de diis Syris pag. 290.* et cel. FABRICII *hydrotheol. pag. 322. sq.* Quae porro de *Cneph*, mundi huius opifice creatoreque supremo ex Aegyptiorum antiquissima theologia profert EVSEBIVS *praepar. euang. III. 11. pag. 115.* ea ita comparata sunt, vt eundem lasciuientis ingenii pruritus ex male accepta verborum Mosaicorum interpretatione ostendant. Deus enim iste *Cneph*, qui ex ore suo ouum mundanum effudisse narratur, idem est ac Deus T. O. M. qui omnipotenti suo verbo hoc vniuersum ex nihilo produxit. Conf. HVETII *demonstr. euang. prop. IV. cap. IV. §. 8.* et summe reu. MOSHEMII *obs. ad CVDIVORTHII syst. intell. vniuersi pag. 567. sq.* Plura de isto nascentis mundi mysterio non addimus, quum et notiora sint, quam vt a nobis fuisse repetantur, et ab aliis maximi nominis viris limatius sint pertractata, speciatim a beato BVDDEO *hist. eccles. V. T. tom. I. pag. 140. 10.* ANDR. SCHMIDIO *diff. de ovo mundano Ien. 1693.* ESCHENBACHIO *pag. 66. et 112. sqq.* *Epigenis, s. de poesi Orphica*, BURNETIO *l. c.* itemque ZORNIO *tom. II. opusc. sacr. pag. 418.**

k) STRABONEM innuo, qui *lib. IV.* haec ita refert: ἀφθάστους λέγουσι τὰς ψυχὰς καὶ τὸν κόσμον. ἐπικρατήσκειν δὲ ποτε πῦρ καὶ ὕδωρ. *Animas interitus expertes statuunt, item et mundum, aliquando tamen ignem et aquam superatura.* Vnicus est, si probe memini, STRABO, qui ista Druidis dogmata adscribit, quare nescio, etsi magni ceteroquin opti-

mae notae scriptorem facio, num ille mentem eorum recte ceperit, an vero deceptus ab aliis eiusmodi sine vltiori examine litteris tradiderit? Quod si vera esse largiamur, quae scribit, magnam omnino deprehendemus conuenientiam huius thesios cum illa systematis philosophiae PLATONIS ac STOICORVM parte, qua finalem rerum huius vniuersi omnium conuersionem et ἀποκατάστασιν per ignem et aquam, magno illo anno vertente, statuebant. Audiamus ex multis CICERONEM, qui in *somn. Scip. p. m. 432. propter eluiones*, inquit, *exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modo non aeternam, sed ne diuturnam quidem gloriam adsequi possumus.* Illustrat locum eruditissime DAN. WILH. TRILLERVS, criticus ac medicus excellentissime doctus, in *commentario, considerationibus poeticis*, vernacula lingua scriptis, inserto, quem vide. Neque Stoicos tantum aut Platonicos ista docuisse constat, sed antiquissimos etiam orientis populos, Aegyptios (quorum μεταμψυχώσεως s. migrationis animarum periodus demum post tria annorum millia finiebatur, mundi autem reuocatio et conuersio per ἀποκατάστασιν intra tria et triginta annorum millia) Chaldaeos, aliosque, de quibus non CLVERIVS tantum *pag. 225.* et SCHEDIVS *pag. 480.* sed PETRVS quoque DANIEL HVETIVS *lib. II. cap. 21. quaest. Alnetan.* IAC. THOMASIVS *pag. 62. de exust. mundi Stoic.* et H. C. TRICHORIVS *mus. Brem. vol. II. pag. 132. sqq.* Addendi his quoque b. ARNKIEL *part. I. cap. 44. pag. 264 sqq.* HEIDEGGERVS *histor. patriarch. part. I. exercit. XIX. p. m. 582. sqq.* BURNETIVS *theor. telluris sacr. lib. III. cap. VII.* et FABRICIVS *syll. script. de verit. rel. christ. pag. 714. sq.* Videmus ceterum, Druidas, si modo ista statuisse censendi sunt, veri aliquid et falsi admisisse. Verum erat, diluio illo vniuersali terrarum orbem aliquando obrutum, et tantum non deletum esse, quemadmodum ex sacris litteris constat, et memoriam insuper illius vniuersa gentium theologia habuit, prouti demonstrarunt CLVERIVS *l. c.* BVDDEVS *l. c. tom. I. pag. 183.* et PETR. ZORNIVS *opuscul. sacr. tom. I. pag. 38. 39.* Falsum e contrario, terrarum orbis panolethriam igne simul et aqua, s. exustionibus atque eluionibus denuo insequuturam; quum ea, quae de instanti rerum omnium in supremo die conuersione Deus nobis reuelauit, ista nec doceant, nec cognita ab Druidis, ethnicis quippe hominibus, vquam fuerint. Addunt alii, mundi renouationem a veteribus Germa-

Germanis creditam adfertamque fuisse. Vid. DOEDERLINI *antiqq. gentilismi Nordgauenf. pag. 74.* Sit fides huic rei penes illius auctores.

§. IV.

Multa praeterea fuisse dicitur l) eorum disputatio de sideribus atque eorum motu, m) de mundi ac terrarum magnitudine, n) de rerum natura, de Deorum immortalium vi ac potestate. o) In temporum obseruationibus noctes numerabant, p) atque auspiciatissima rerum agendarum primordia lunae deberi credebant. q)

l) Vid. CAESAR *de B. G. lib. VI. cap. 14.*

m) Egregie monet ad *b. l. Caesaris* HOTOMANNVS, ineptos esse eos, qui PLINIUM *lib. XVIII. cap. 25.* scripsisse perhibent, Celtas astrologiae studiosos non fuisse, siquidem, ubi ait, *Africam, Hispaniam, Galliam sileri, non erit mirum; nemo enim obseruauit in iis, qui siderum proderet exortus: tantum velit, Gallos s. Druidas potius nihil eorum, quae de hisce tradebant, litteris mandasse, uti ex antecedentibus nouimus. Immo possemus, nisi praescriptos transire limites prohiberemur, multa cumulare, quae Gallorum Germanorumque gentem superstitionibus vanissimoque astrologiae studio sensim cum tempore deditissimos olim fuisse docerent. Vti vero nulla gens ethnica reperta est, in qua cultus astrorum non fuerit primaria pars religionis, quemadmodum probe hoc obseruatum, exemplisque probatum CLEFFELIO *pag. 470. antiqq. Germ.* ita maiores nostros astronomiam inter sacra studia reposuisse, atque eos, qui contemplationi astrorum operam dare consueuerant, pro sacris quasi personis habuisse, mirum nemini videri debet. Conf. idem in sequentibus *pag. 471-474.* Nec tamen, ista dum profiteamur, negamus, multa bonae frugis circa obseruationem astrorum ab ipsis esse prodita, etsi nos lateat, quales quantosque fecerint in astronomia progressus. Specimen inter ea istorum dabunt illa, quae de eclipsi lunae a C. Sulpicio Gallo, tribuno militum, praedicta Romanis militibus in bello Macedonico, refert LIVIVS *lib. XLIV. cap. 37.* qui exinde Gallos Romanis militibus sapientia prope diuina visos addit.*

n) Si non eadem, quae veteres Chaldaei, Persae, Aegyptii cet. similia certe, parumque discrepantia statuisse Celtas maxime verisimile est. Lege CLVVER. *lib. I. cap. 33. pag. 228.* et conf. MOSHEMIVM *ad Cudworth. pag. 13. (6)*

o) Forte respicit ad ea CAESAR, quae supra de providentia diuina maiores docuisse nostros ostendimus. Vid. §. II. *huius cap. not. e) pag. 63.*

p) CAESAR *lib. VI. cap. 18. Spatia, inquit, omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt, et dies natales, et mensium et annorum initia sic obseruant, vt noctem dies subsequatur.* Scilicet antiquum tempora numerandi morem a noctibus retinere, illum, cuius ipse Deus auctor erat *Genes. I. 5.* illum, quem mortalium vetustissimi sacrum semperque solemnem habuerunt, quod pluribus ostendunt viri doctissimi, CLVVERIVS *l. c. SCHEDIVS pag. 490. KEYSLERVS l. c. pag. 197. DITHMARVS pag. 69. ad Tacit.* Adde b. AEGID. STRAVCHII *diff. de computo veterum Germanor. Witteberg. 1661.* Alia proinde ac longe praegnantior huius consuetudinis causa fuit, quam illa Caesaris ingenio prodita, quae a fabulosa Ditis s. Plutonis, noctis ac tenebrarum domini, progenie repetitur; qua in re nobiscum consentit vir doctissimus HERM. VLR. A LINGEN *opuscul. Germ. part. I. p. 8.*

q) Sacram Celtis fuisse lunam, et fausta omnia habita, quae aut inchoata illa aut impleta suscipiebantur, quamuis sine ratione in dubium vocet KEYSLERVS *pag. 256.* testatur inprimis TACITVS *cap. XI. de morib. Germ. Coeunt, nisi quid fortuitum et subitum inciderit, certis diebus, quum aut inchoatur luna aut impletur. Nam augendis rebus hoc auspiciatissimum initium credunt.* Non autem Germani solum, sed populi omnes boreales lunam magis quam solem venerati, et in ea tamquam in $\pi\alpha\nu\theta\acute{\epsilon}\omega$, et totius virtutis caelestis receptaculo, reliqua numina complectebantur; prout haec adferuntur in NOVIS ACTIS ERVDITORVM, EX EVER. OTTONIS libro *de tutela viarum publicarum, Traiecti ad Rhenum 1731. 8.* edito, quem et *pag. 81. de Dea Nehalennia, tamquam GVNDLINGIO in deriuatione vocis $\delta\mu\acute{o}\psi\upsilon\phi\omicron\nu$ euoluere iubent pag. 502. ad ann. 1732.* Consule etiam DN. DE BÜNAV *tom. I. der Teutschen Kayser- und Reichs- Historie pag. 53. FABRETTVM biblioth. Lubec. vol. III. pag. 48. sqq. et ECCARDVM, qui tom. I. Franciae oriental. pag.*

427. seq. docet, lunae defectioes s. eclipses superstitiose illis fuisse obseruatas, *vti noua luna, inquiring, cum gaudio et tripudio excipiebatur, ita deficiens non sine tristitia adspiciebatur, eique acclamabatur: vince luna; tamquam si a sole impugnaretur.* Idem et pag. 439. lunae feminas imperare posse, creditum ab antiquis ostendit. Huc omnino referendum quoque caput est in *indiculo paganiarum* obuium, quod de lunae defectioe, quod dicunt: vince Luna, inscribitur, ad cuius illustrationem CALVOERIVS sequentia notauit: „Weilen die Heyden den Mond, für einen Gott hielten, von welchem ihnen viel Gutes herab flös- se; als wurden sie auß Unwissenheit der natürlichen Ursachen sehr consternirt, wann der Mond verfinstert wurde, auß imagination, das deliquium lucis käme her auß einem deliquio animi, alldie- weilen der Mond etwan bezaubert wäre, oder sonst Noth litte, und dahero sein Licht und Krafft verlöhre: darum meynten sie die- sem ihrem Gott zu helffen mit Trompeten-Schall, Paucken, Trom- meln, Klingung mit den Becken, sie schrien, *vince luna*, um mit, solchem Geschrey den Mond aufzumuntern., - - pag. 81. *Saxon. inferior. antiquae gentil. et christiana.*

§. V.

In iis porro, quae ad philosophiam practicam s. moralem spectant, maiores nostros multa bene praecepisse, quum ex antiquorum testimoniis constet, r) non est, quod ambigamus. Absurdus tamen ille foret, qui systematicam nobilissimae disciplinae formam, qualem hodie habemus, iam olim apud eos obtinuisse sibi persuaderet.

r) Valet hic quidem in primis illud TACITI: *plus ibi* (apud Germanos) *boni mores valent, quam alibi bonae leges; de morib. Germ. cap. 19.* Sed et STRABO hic iterum in partes nobis vocandus est, qui l. c. perhibet, eam, quae de moribus et vitae bene componendae rationibus praecipit, philosophiae partem a maioribus valde fuisse cultam. *Πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦσι, ultra physiologiam etiam philosophiam moralem tractant.* Ad tria forte officiorum genera, quae hominibus erga Deum, semet ipsos, et alios in societate secum viuentes praestanda sunt, reduci possent, quae summatim tradit

tradit LAERTIVS, dum eos docuisse scribit : σέβειν θεούς, καὶ μηδὲν κακὸν δεῖν, καὶ ἀνδρείαν ἀσκεῖν, Deos esse colendos, nihil mali faciendum, fortitudinem exercendam. Sed aliis haec placeant, nobis non item, qui probe nouimus, a prisca philosophandi methodo quam longissime ista recedere, nec nisi coacte ad veterum Celtarum mentem applicari. Felicius in hoc negotio versantur, qui ex dogmatibus eorum theologicis, vero de Deo sensu rectoque illius cultu, ita tamen, vt supra fecimus, explicando, et credita immortalitate animae colligunt, totam morum doctrinam apud Celtas quoad plures officiorum gradus et partes profluxisse. Vberius hoc demonstrat GÜNDLINGIVS *hist. philos. mor. pag. 54. sqq.* quem legisse multum proderit. Adde SCHEDIVM *de diis Germ. syngr. II. cap. XIII. pag. m. 425. sqq.* et PETRI FRID. ARPI *ferias aestiuales pag. 383.* Num scriptas olim leges habuerint, nemo temere definiuerit, quum nec CAESAR, nec TACITVS, nec alii mentionem earum fecerint vllam. Vid. CONRING. *de orig. iur. Germ. cap. I.* Immo scriptas non habuisse propterea verisimile est, quod nefas existimauerint, aliquid mandare litteris, magnoque versuum numero, discipulis intra viginti demum annos pertinaci diligentia ediscendo, omnem philosophiam, sacra, leges, ac reliqua vitae praecepta incluserint. Consentit illustr. BÜNAV, dum *pag. 54. tom. I. der Reichs-Historie* inquit : „Vielleicht haben sie ihre Gesetze in Reimen und Lieder gebracht, und durch „Absingen fortgepflanzet, eben wie sie mit den Geschichten ihrer „Vorfahren, und mit den Thaten ihrer Helden zu thun gewohnt „gewesen.“ Contrarium vero tuetur TAILLEPIED dans *l’histoire de l’estat et republiques des Druides, part. I. pag. 83.* atque collectionem quamdam legum ciuiliū scripto comprehensarum et habuisse Druidas Gallicos, et quod amplius, Platonem eandem euoluisse ineptissime autumat. *Platon avoit mis les nez par tout, et aux loix de Moyse, et aux livres des Gaulois Druides, qui avoient entre eux quelque amas et recueils des loix civiles.* Idem eo usque procedit, vt antiquissimas illas XII. tabularum leges et inuentas et litteris consignatas esse in Druidarum museis sibi persuadeat : *Aussi faut il dire des loix des douze tables inventées et escrites dedans les cabinets des nos Druides.* Tandem ne operae aliquid desit, eas Gallorum antiquorum leges, quas quidem ipse cognouit, variis ex auctoribus, CAESARE, STRABONE, F. PATRICIO collectas, in forma publicorum edictorum lectoribus proponit, numero

numero viginti, infra parte II. a nobis exhibendas. *Reliqua quod at-
tinet placita, vt PVFENDORFII verbis vtar, pag. 60. eadem et scripto-
rum penuria et seuera lex, qua doctrinae promulgatio prohibebatur, nobis inui-
derunt.* Quae vero ad priscam Germanorum viuendi rationem per-
tinent, ea persequitur TACITVS egregio, *de moribus Germanorum li-
bello, (omnibus, qui non humi repere, sed ad altiora componere
animum didicerunt, omnibus inquam, quibus rerum et antiquita-
tum patriarum cognitio curae cordique est, numquam satis com-
mendando) et ex eo aliisque collecta exhibet CLVVERIVS German.
antiq. lib. I. a cap. XIII. ad XXII.*

CAPVT III.

De Druidarum abolitione et interitu.

§. I.

AD finem iam vergit nostra de Druidis commentatio, cui
ne quid desit, pauca de illorum interitu et abolitione sub-
nectemus. Quumque supra Britanniae, tamquam pri-
mae Druidarum patriae mentionem fecerimus, nunc porro re-
ferre iuuabit, pagana Druidum sacra ex felicissima ista insula per
Lucium regem, qui primus Christo nomen dedit, fuisse sublata. a)
Eorundem item religionem apud Gallos dirae immanitatis ciui-
bus interdixit Augustus, b) sustulit ex vrbe Roma Tiberius, c)
penitus abolere tentauit Claudius, d) Romanorum imperatores.

a) Contigit hoc saeculo a C. N. secundo. Vid. SELDENVM
*analect. Anglo - Britannic. pag. 896. FRID. SPANHEMIVM opp. tom. II.
pag. 389. sqq. et VSSERIVM antiquit. eccles. Britann. cap. III. IV.*

b) SVETONIVS in *Claudio cap. 25.* Incertum videtur, quo sen-
su vocabulum, *ciuibus*, in isto loco exstans capiendum sit, num de
solis Romanis intelligendum, an vero etiam ad Gallos trahendum?
quos ciuitatis iure cum aliis peregrinis deuietis populis, ac hosti-
bus antea Romanorum, gauisos olim esse luculenter constat. Euol-
ue illustris EZECH. SPANHEMII *orbem Roman. pag. 93. edit. celeb.
HEINECCII, vbi Galliae Comatae, s. Transalpinae primoribus da-
tam sub Augusto sine iure suffragii ciuitatem erudite probat.*

L

c) PLI-

c) PLINIUS *lib. XXX. cap. 4. pag. 728. tom. IV. edit. HARDVNI. Namque, ait, Tiberii Caesaris principatus sustulit Druidas eorum, (Gallorum) et hoc genus vatium medicorumque.*

d) Verba SVETONII ante citata haec sunt: *Druidarum religionem apud Gallos dirae immanitatis, et tantum ciuibus sub Augusto interdictam, penitus aboleuit, nempe Claudius, cuius hic vitam describit. Consentit SENECA in ἀποκολοκυντώσει, s. satyra Menippea de morte Claudii, itemque AVRELIUS VICTOR in Claudio. Quum vero pugna quaedam PLINIUM inter ac SVETONIUM appareat, dum ille Tiberio tribuit, quod Claudio vindicare hic adnititur, varia ratione vtrumque conciliare tentarunt critici. Alii se ita extricare conantur, vt dicant, eundem esse imperatorem a PLINIO nominatum et SVETONIO, atque in nominibus tantum esse variatum, siquidem PLINIUS pronomine Tiberium, SVETONIUS nomine Claudium appellauerit, quum integrum eius nomen fuerit, Tiberius, Claudius, Nero, Drusus. Ita argumentatur SCHVRZFLEISCHIVS *opp. polit. histor. pag. 831. et LESCALOPERIVS theol. vett. Gallor. cap. 19.* Alii cum IVSTO LIPSIO ita conciliant, vt Tiberium in vrbe quidem Roma, Claudium vero in Gallia delere voluisse dicant. Huc refer G. I. VOSSIVM *de idololatria lib. I. cap. 35. MERVLAM part. II. lib. III. pag. 42. Cosmograph. edit. Blaeuianae, Amsterd. 1613. in 12. excusae, 10. BRANTIUM not. in Caes. VI. 13. de B. G.* Alii denique neglectam Tiberii ac paene antiquatam legem renouasse Claudium noua eaque seuera prohibitione adauxisse, et pristinam auctoritatem reddidisse censent. Atque hanc quidem prae ceteris amplectimur sententiam cum MARCELLO DONATO *not. ad Tacit. annal. XIV. 30. TILLEMONTIO dans l'histoire des Empereurs tom. I. part. I. pag. 411. edit. Bruxell. in 8. et MARTINO tom. I. de la relig. des Gaul. pag. 229.* Ceterum nec spernenda est illa verborum istorum interpretatio, qua non tam ad litteram, quam potius ad sensum respiciendum esse, viri docti contendunt, ita quidem, vt sublatos non quidem penitus a Claudio Druidas omnes, sed abolita praecipue immania hominum sacrificia, ab illis adhuc fieri solita, indicari a TRANQVILLO existiment, quum Druidarum ipsorum vestigia passim, vt mox videbimus, in sequentibus temporibus occurrant. Ita quidem statuere videmus Monachos Benedictinos eruditissimos, auctores *de l'histoire litteraire de la France tom. I. pag. 42. tum et BVCHERIVM Belgii Rom. lib. V. cap. IV.**

IV. pag. 160. atque IOAN. SELDENVM, qui post adductum SVETONII loc. cit. lib. I. de synedriis vett. Ebraeor. pag. 1007. vol. I. tom. II. opp. ita pergit: „Sed de humanis apud eos hostiis potius accipiendum, videtur illud, quam de disciplina ipsorum reliqua, quae etiam post Claudium in vsu, adeoque exemplo hic esse potuisset. Certe de Druidarum regimine Dio Prusaeus plane loquitur vt de eo, quod suo in aevo nondum omnino euanuerat, vtcumque de religione eorum, seu dira illa in hostiis immanitate, sic ante statuisset Claudius. Floruit autem Dio ille sub Traiano. Et consule, si vis, quae de Druidibus postea vigentibus, habent viri docti. * Certe sub Vespasiano, seu annis post Claudium quasi XX. Druidarum disciplinam floruisse in Galliis et Britannis manifestum videtur, etiam e Plinio (*hist. nat. lib. XVI. cap. IV. et lib. XXX. cap. I.*) vtcumque Tiberium sustulisse Druidas Gallorum et hoc genus vatuum medicorumque scripserit etiam ipse; quod de vrbe Romana ac vicinioribus forsitan prouinciis, non de Gallis aut Britannis, etiam ex ipsius verbis videtur sumendum.,

§. II.

Non tamen penitus extirpari potuisse horrendos paganae crudelitatis ac saeuae superstitionis ritus, sed per aliquot saecula remansisse, veterum ex monumentis doctissimi homines demonstrarunt, e) vsque dum vel tandem exuta feritate, salutari euangelii lumine collustrati maiores Christo nomen dare, et paulatim a tenebris ad lucem transire didicerunt.

e) IS. CASAVBONVS Suetonii locum: Druidarum religionem penitus aboleuit; ita παραφράζει: hoc est, edicto iussit aboleri, exerceri-que vetuit. Sed non obtinuit Claudius. Commentar. in Sueton. pag. 463. Probarunt enim PETR. PITHOEVVS *aduersar. subsec. lib. I. cap. 3.* LAEVINVS TORRENTIVS *comment. in Sueton. ad b. l.* itemque MARTINVS tom. I. cap. 29. et 32. ex antiquorum scriptis, non ita sustulisse Claudium

L 2

hor-

* Forcatul. lib. I. P. Merula *Cosmogr. part. II. lib. III. cap. 11.* Lipsius *ad Tacit. annal. XII. num. 98* Salmasius *ad Lamprid. p. 237.* Ant. Gosselin *hist. vett. Gallor. cap. 35.* aliique de rebus Gallicis, Germanicis, Britannicis.

horrendam Druidarum ἀνθρώπων θυσίαν, et barbaram consuetudinem, humanas immolandi victimas, vt non in ipsa quoque Roma, et reliquis prouinciis, Gallia praesertim, longo posthac tempore feritatis abolitae vestigia (qualia erant sortilegia, aruspicia, fontium auguria, diuinationes daemonum, incantationes, sacrificia mortuorum, aliaque nefanda sacrilegia, quorum apud CASP. SAGITTARIUM *antiqq. gentilismi Thuring. lib. I. cap. III. §. 4.* mentio) remanserint. Conf. MELLINI *Sueuia gentilis pag. 34.* Certe WILHELM. KYRIANDER in *annal. Augustae Treuerorum part. III. pag. 36.* vbi de abolita per Claudium Druidarum religione differit, locumque SVETONII adduxit, statim subiicit: *Sed publicus idolorum cultus in Gallia mansit vsque ad tempora Constantini M. cuius edicto iussuque Deorum arae subuersae, templa clausa sunt. Ita Dii, in aedes paucorum diuitum compulsi, deinceps in culminibus, veluti bubones delituerunt, Auentino teste lib. II. annal. Boior. de Constantini temporibus ex Hieronymo.* Neque minus ad PLIN. XVI. 95. HARDVINVS diu etiam post inductam Christi religionem inualuisse adserit in Gallia, Italia, Germania, Africa aliisque locis arborum lucorumque cultum, in quo euellendo multum insudarint pontifices, regesque ipsi; ad DV CANGII simul glossarium voc. *arbor*, remittens. Et adeo quidem diu remanserunt abolitae istius feritatis vestigia, vt saeculo post C. N. sexto etiamnum ac septimo religionis truculentae reliquiae deprehendantur. Tanta vis est superstitionis, vt eradicari se vix patiatur; quum saepe veritatem homines temere deserant. Ceterum adstipulamur b. IAC. THOMASIO, qui in eruditissima *de vagantibus scholasticis* dissertatione §. 121. sqq. friuolam CONR. GESNERI opinionem, in *Mitridate* suo *polyglotto* cap. 2. alibique proditam, explodit, qua is sibi frustra persuasit, fuisse olim scholares illos erraticos, saec. XV. celebres, atque *die fahrenden Schüler* dictos, reliquias Druidarum, e Gallia quondam pulso- rum in Germaniam, quum nullum probatae fidei testem aut veteris aevi monumentum ad stabiliendam sententiam suam GESNERVS adduxerit, quod inuitare nos magnopere queat, vt suffragium illi nostrum adiungamus.

DE
DRUIDIS
PARS II.

OPVSCVLA RARIORA INTEGRATA
ITEMQVE EX ALIIS EXCERPTATA
TVM ET
CATALOGVM SCRIPTORVM DE DRVIDIS
COMPLECTENS.

PETRI LESCALOPERII

S. I.

THEOLOGIA
VETERVM GALLORVM.

DENVO RECUSA.

P R A E F A T I O.

QUando superioribus libris sua cuique adiecta est appendicula, primo quidem Aristotelis, philosophorum facile principis, secundo vero principis item poematum Homeri theologia; tertius hic liber omnium breuissimus, ut fors aequa sit trium librorum, aliquo huiusmodi additamento destitui non debet. Itaque ex multiplici nationum omnium religione, totis libris olim abs me sedulo peruestigata, ne meus omnis labor ad irritum caderet, vnam selegi veterum Gallorum theologiam, quam huic postremo libro, totique *humanitati theologicae* veluti corollarium apponerem. Ac spero equidem illam non omnibus iniucundam fore, praesertim Gallis hominibus, qui pulchro quodam, et honesto sciendi studio ducti, cognoscere res suas in primis audent, non huius modo temporis, quae vulgi ante oculos versantur, sed etiam anteaevi, ad quae aciem intendere propter longinquitatem paucorum, et sapientum est. Quamuis enim haec veterum Gallorum theologia tota fere sit in errore posita; tamen ut habet praeteriti periculi secura recordatio voluptatem, sic aperti erroris certa cognitio delectatione carere non potest. Itaque primum inquiram, an quondam Galli Deum aliquem agnouerint, et merito prosequuti sint honore? Deinde in communi mortalium omnium caecitate, quos sibi Deos, et cuius apud illos existimationis adsciuerint? Tertio loco, cuiusmodi personae ad religiones et sacra procuranda praepositae? (vbi varias illarum sectas, mores, instituta placitaque describam.) Quarto, templane habuerint? Quinto, quibus sacrificiis ac superstitionibus Deos suos demeruerint, aut placarint? Sexto denique,

nique, quos ritus in suorum funeribus obseruarint? Quae omnia breuiter complecti, quoad in tanta rerum copia fieri poterit, enitar.

CAPVT I.

An Galli Deum aliquem honorarint?

MARCVS CICERO vult fuisse absque omni fide ac religione Gallos, quod ita postularet Marci Fonteii causa, quam cum agebat, vt illis omnem cum religione fidem adimeret, ne quid Indutiomari cuiusdam, aliorumque Gallorum testimonia, quae contra Fonteium adferebantur, apud iudices valerent. Huc transcripsi verba ipsa CICERONIS, quae nostris auribus iucundissima semper accidunt, vel quum appetunt nostros populares.

An vero istas nationes religione iurisiurandi, ac metu Deorum immortalium in testimoniis dicendis commoueri arbitramini? quae hoc a ceterarum gentium more ac natura dissentiunt, quod ceterae pro religionibus suis bella suscipiunt, istae contra omnium religiones. Illae in bellis gerendis ab Diis immortalibus pacem ac veniam petunt; istae cum Diis ipsis immortalibus bella gesserunt. Hae sunt etiam nationes, quae quondam tam longe ab suis sedibus, Delphos usque ad Apollinem Pythium, atque ad oraculum orbis terrae vexandum ac spoliandum profectae sunt. Ab iisdem gentibus sanctis, ac in testimonio religiosi, obsessum Capitolium est, atque ille Iupiter, cuius nomine maiores nostri sanctam testimoniorum fidem esse voluerunt. Postremo his quidquam sanctum ac religiosum videri potest, qui etiamsi quando aliquo metu adducti, Deos placandos esse arbitrantur, humanis hostiis eorum aras ac templa funestant? vt ne religionem quidem colere possint, nisi eam ipsam prius scelere violarint, cet. Plura videre licet in orat. pro Marco Fonteio, sect. 20.

At CICERONI reclamant IVLIVS CAESAR, nulli causae seruiens, qui res Gallicas in administranda prouincia, belloque gerendo, non audicione tantum, sed oculis acceperat longoque vsu tractarat. Tantus ergo imperator non modo Gallicum nomen ea suspicione liberat, sed etiam Gallos omnes admodum religiosos facit in *commentario de bello Gallico, lib. VI. vbi de Gallis vniuerse ita pronunciat: Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus.*

Reclamant et alii permulti scriptores magni nominis, IUSTINVS, LIVIVS, LVCIANVS, DIONYSIVS HALICARNASSEVS. Re-
centio-

centiores omitto, qui omnia propria Gallicae gentis vel numina vel idola, et eorum sacra passim enarrant ac recensent. Scilicet: *Nulla gens tam fera, nemo omnium tam est immanis, cuius mentem non imbuerit Decorum religio*, inquit ipse CICERO *Tusculanarum quaestionum lib. I* ne Gallis quidem tum exceptis, quum nullius ciuis sui dignitati et comodo, sed soli veritati studeret.

CAPVT II.

Qui Gallorum Dii fuerint, ex IVLIO CAESARE.

GAlli quondam impensius armis, quam litteris dediti, cum res ab sese bello praeclare gestas, tum religiosa sua mysteria, quae per manus dumtaxat posteris suis tradebant, nusquam in publicum ediderunt. Itaque quum nullum ab illis exstet auitae religionis monumentum, cogimur alienis hominibus hac in parte fidem habere, immo et hostibus: quis enim capitalior Gallorum hostis, quam CAESAR, qui libertatem illis eripuit? Hic tamen CAESAREM prae ceteris consulere debemus. Licet enim breuius, quae ad religionem pertinebant, perstrinxerit, quum vnum fere bellum propositum haberet, vix tamen antiquiorem ac certiore[m] rerum Gallicarum scriptorem inueniemus, qui de Diis Gallorum plura paucis verbis docuerit. Sic habet *lib. VI. de bell. Gall.*

Deum maxime Mercurium colunt. (Idem plane de Germanis TACITVS libro de morib. Germ.) Huius sunt plurima simulacra, hunc omnium inuentorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem: hunc ad quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc, Apollinem et Martem, et Iouem et Mineruam: de his eamdem fere, quam reliquae gentes habent opinionem: Apollinem morbos depellere; Mineruam operum atque artificiorum initia tradere; Iouem imperium caelestium tenere; Martem bella regere.

CAPVT III.

An alii fuerint Gallorum Dii, quam quos CAESAR modo recensuit, et quibus nominibus appellati.

Non desunt tamen, qui contra CAESAREM contendant, Gallos habuisse plane diuersos a Graecis Romanisque Deos: certe diuersi nominis fuere Gallorum Dii: Teutates, Belenus, Hesus,

M

Tara-

Taranis. Sed video passim totis scriptoribus Teutatem habitum esse pro Mercurio, Belenum pro Apolline, Hefum pro Marte, Taranem pro Ioue. Quae Dea Gallis fuerit Mineruae loco non comperi. De singulis aliquid dicamus.

Teutates.

Teutates hic, vel, ut alii scribunt, Theutas, aut Theutates, nonnumquam cum duplici adspiratione Theutates, plerisque videtur idem fuisse, qui ΘΕΥΘ Theuth Aegyptiorum, Graecis Ἑρμης Τρισμέγιστος, Hermes, Mercurius, Trismegistus. Id suadent utriusque nominis affinitas, et earundem artium inuentio. Idem ad Germanos, Longobardos Hispanosque peruasit: nam Teutates Mercurius Germanorum existit, inquit ANNIUS VITERBIENSIS, *comment. in suum illum Berosum*, ut aiunt, supposititium. Fidei melioris est PAVLLVS DIACONVS, qui Teutatem a Longobardis cultum esse tradit *lib. XVIII.* itemque LIVIVS, qui *lib. XXVI.* tumulum quemdam noxae Carthagini vicinum, *Mercurii Teutatis* nomine ab Hispanis dictum esse scribit in haec verba: *Quod ubi versus Scipio in tumulum, quem Mercurium Teutatem appellant, aduertit cet.* Eiusdem *Teutatis* dirum sacrificium LVCANVS, et LACTANTIUS post paullo notaturi sunt, quum de sacrificiis agemus. Quo immani sacrificio, si quod inerat in Teutate diuinae sapientiae vestigium, id vero penitus confusum, atque opertum erat.

CAPVT IV.

Belenus.

DE Beleno passim occurrit mentio in libris atque lapidibus: in libris quidem, apud IVL. CAPITOLINVM in *Maximinis*, apud HERODIANVM *lib. VIII.* ubi *de Maximin.* apud AVSONIVM in commemoratione *profess. Burdegal.* apud TERTVLLIANVM in *apolog.* ubi Belenum facit Noricorum Deum. Omitto recentiores, ut vetustos ad lapides veniam, qui nomen Beleni altius insculptum ad haec usque tempora seruarunt. Visuntur enim hodieque Venetiis arae Beleno nec non Belino dicatae, illuc e dirutae Aquileiae rudibus

ribus deportatae, quarum hae leguntur inscriptiones, multoque plures aliis in locis:

BELENO
MANSVETIVS
VERVS
LAVR. LAV.
ET VIBIANA
IANTVLLA
V. S.

Item APOLLINI
BELLENO
G. AQVILEIENS.
FELIX

Item. APOLLINI
BELENO. AVG.
IN HONOREM
C. PETTI. C. F. PAL.
PHILTATI. EQ. P. cet.

Item. BELENO
AVG. SACR.
I. CORNELIVS
I. FIL. VELL.
SECVNDIVS
AQVIL. cet.

Item. BELEN. AVG.
IN MEMOR.
IVLIOR. cet.

Vide integras apud GRVTERVM in *inscr. antiq.* Praeter has inscriptiones affert SCHEDIVS *syngramm. I. cap. VII. de Diis Germanis* Cunobelini regis Britanni numisma, in quo caelatus Belenus lyram pulsans. Et, quod mirum videri potest, in Graeco Beleni nomine numerum dierum inuenit, quibus sol cursum annum conficit, quod facile demonstratur: dicitur enim Graece Βήλινος. Porro β valet 2. η. 8. λ. 30. ε. 5. ν. 50. ο. 70. ς. 200. Qui quidem numeri si colliguntur, trecentos et quinque supra sexaginta dies omnino conficiunt, quibus annus circumscribitur. Atque haec Belenum Gallorum non alium, quam Apollinem fuisse ostendunt. Nonnulli tamen eundem faciunt Belenum cum Assyrriorum Belo. Sed ipsum Beli nomen tum soli, tum reliquis Diis attributum inuenio: *Bel* enim apud Assyrios Deum sonat. SERVIVS in *lib. I. Aeneid.* *Omnes in iis partibus solem colunt, qui ipsis Bel dicitur.*

Sed Mithrae quoque Persico nomine, quod dominum sonat, solem in Gallia, saltem a quibusdam eruditis viris dictum olim fuisse suspicari licet, tum ex vetere quodam epitaphio, (quod ad funera Gallorum reseruamus) tum ex alia canae antiquitatis inscriptio-

ne, Lugduñi iam dudum reperta. Porro, quod de Beleni Graeco nomine mox attuli, videlicet eo comprehensum dierum numerum, quibus annus definitur, idem pariter in hoc vocabulo *Mithens* nonnulli obseruatum volunt, eundem dierum numerum mysticis quibusdam notis contineri; quae quidem notae mihi sunt incomperatae. Certe hunc ipsum numerum Persis longe apertius repraesentabant trecenti iuuenes, qui Magos puniceis amiculis velati sequebantur: vti refert CVRTIVS. Et Gallis quidem, sed caecis hic Belenus, siue Mithra suis radiis *patrem luminum* indicabat.

CAPVT V.

Hesus.

PRO Heso quidam Heüm, nonnulli Esum sine adspiratione, alii Iesum substituunt, vel Iesum sub Hesi nomine cultum volunt, futili plane commento, quod etsi forte aliquam pietatis speciem habet, nullam profecto habet veritatis. Vero similis diuinant, qui Hesum, quasi Vesum, siue Vessum appellatum volunt (sic Hesperus pro Vespero dicitur) Vesus autem fortem sonat. Ita SERVIVS in *Virgilium*, qui fortes ait appellatos esse Vessos (vnde vox Gallica *Vassaux*) Nam qui opulentiores erant, agros fortibus viris distribuiebant, tamquam suis clientibus. Nec abludit Hebraea vox *izzuz* i. e. fortis. Porro nullum conuenientius nomen illi Deo, quem pro Marte habebant, imponi potuit, quam quod a fortitudine ductum est.

Praeter LVCANVM et LACTANTIVM iam ante laudatos, EVSEBIVS Hesi mentionem facit, multique alii recentiores philologi.

Atque hic Hesus quaedam Gallis vmbra fuit veri Dei, qui Deus fortis, Deus Sabaoth haberi dicique amat.

CAPVT VI.

Taranis.

VARIANT scriptores in hoc nomine, nec in numine quidem satis consentiunt: nam a quibusdam *Taranis*. LVCANVM ego sequor et illius grauiissimi poetae doctos interpretes, a quibus constantissime *Taranis* appellatur: quem alii sequantur, ex antiquis
scripto-

scriptoribus haud scio. Quamuis autem pro Ioue, vt dixi, vulgo sit acceptus, tamen (vt est admodum anceps et obscura misellorum deastrorum memoria) ab aliquibus Apollo putatus est, vel quispiam eiusmodi Deus, medendi scientia conspicuus: dictusque *Taranis*, quasi *homines repurgans* (eam vim barbarae vocis esse volunt.) Ita memini me legere in quodam MS. codice R. P. CAUSSINI, quo auctore, non memini; sed integerrimi doctissimi que viri magna per se est auctoritas. Quod si quis in Tarane medico Iouem tueri velit, tot inter Ioues facile medicum aliquem inueniet: puta Iouem ἐξακῆσιον, qui sanandi siue curandi vim habeat, apud HESYCHIVM παρὰ τὸ ἐξακέω, sano, curo. Sed forte non est necesse illam purgandorum hominum facultatem ad vim medicam referre: atque ita in Tarane repurgante agnosci poterit Iupiter ille καθάρσιος, piacularis, cuius est mentio apud PAVSANIAM in *Eliacis*, et ara describitur in *Olympia*; immo verus Deus, qui abluit sordes filiarum Sion *Isaiae cap. IV. 3.* qui emundat ipse argentum, et purgat filios Leui, quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum. *Malachiae III. 2. et 3.*

CAPVT VII.

Samothes.

AD communes illos omnium Gallorum Deos, quos CAESAR commemoravit, et alios adicere licet ex aliis scriptoribus. Praeter ceteris antiquissimus ille *Samothes* sese offert, Noëmi nepos, vt perhibent, ex Iapeto, cuius quartus filius fuit, idemque Gallici regni fundator, si qua BEROSO, qualem habemus ab ANNIO, fides est. Is autem ea causa Diis Gallicis adnumerandus videtur, quod cum Dite confundatur, quem Deum inferorum vulgo dixere. Ac siquidem olim insana mortalium pietas sui generis auctores diuinis honoribus prosequuta est, facile adducor vt credam *Samothem*, siue Ditem, quo patre Galli gloriabantur, ab iisdem in album Deorum adscriptum esse, quum praesertim magnis illum honoribus a Gallis affectum sciam. Audiatur CAESAR, a quo BEROSVS ANNII non nihil accipit firmamenti: *Galli se omnes ab Dite patre prognatos praedicant, idque ab Druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt. Et dies natales, et mensium et*

annorum initia sic obseruant, vt noctem dies subsequatur. Lib. VI. de bello Gall. Tum ergo diei noctem Galli praetulerunt. At Deus lux est, et tenebrae in eo non sunt vllae. 1. *Iob. I. 5.* Sed dilexerunt homines magis tenebras quam lucem. *Iob. III. 19.* Nihilominus vel in ipso Samothe principe tenebrarum radius quidam illuxit illius Dei absconditi, qui posuit tenebras latibulum suum: vel vt habet Chaldaeus, qui collocavit maiestatem suam in caligine.

CAPVT VIII.

Gallicus Hercules.

Gallicum Herculem, (cui *Ogmio* apud veteres Gallos nomen erat) Diis Gallorum accenseo cum LVCIANO Samosatensi: et eius effigiem ex eodem sophista hic vestros ante oculos pono, fidus interpretes.

„Is Hercules non robusto aetatis flore vigens et viribus integer,
 „vti a Graecis affolet, sed decrepitus senex a veteribus Gallis depi-
 „ctus erat, partim caluus, partim canus, rugis arata cute, et mirum
 „in modum atra, vt si diutius solis ardoribus esset exusta. Senicu-
 „lum aliquem portitorem, aut vetulum Charontem, aut grandem na-
 „tu Iapetum, aut si quem alium legistis apud inferos longaeuorum in
 „senatu sedere, fusco et contracto vultu referebat. Citius alium quem-
 „libet, quam Herculem ex fronte dixisses: at quamquam os illi fuit
 „eiusmodi, nihilominus Herculis amictus gerebat. Nam ex leo-
 „nis indutus erat exuuio, et clauam dextra et laeua tensum ar-
 „cum praeferebat, pharetra ex humeris pendente. Porro in-
 „gentem hominum multitudinem trahebat, omnes ab auri-
 „bus reuinctos: vincula fuerunt catenae tenues ex auro electro-
 „que fabrefactae, pulcherrimis monilibus persimiles, quas quidem
 „Hercules non manu prehensas tenebat, vtraque iam impedita; sed
 „(quod miremini) summae linguae, quae illi pertusa erat, quadam
 „veluti fibula adhaerescebant. Et licet adeo molli laxoque nexu te-
 „neretur vincta multitudo, nemo tamen fugam cogitabat, nemo re-
 „luctabatur, aut contra obnixus retrocedebat; sed laeti omnes festi-
 „que vltro sequebantur, quocumque traheret, immo ducem suum ci-
 „tato cursu non raro praeuertebant, quem laudibus prosequabantur.

Atque

Atque haec fuit Gallici Herculis pictura, quae oculos eruditos requireret. Si quis autem reconditam doctis coloribus vel umbris eloquentiam non statim agnoscit, commodum habet in LUCIANI Hercule virum, Graecis perinde, ut patriis litteris eruditum probe, e sapientissimis, opinor, Druidibus vnum aliquem, qui rem totam haud cunctanter exponat. Sic igitur ille:

Magnam illam dicendi vim Galli, non in Mercurio, ut Graeci, agnoscimus, sed eam attribuimus Herculi, propterea, quod hic Mercurio longe corporis animique robore praestantior fuerit. Neque, vero mirari debet quisquam, quod senior is Hercules fingatur; sola quippe oratio consuevit in senecta vigorem absolutum exferere, si modo vere cecinerunt grauissimi poëtae: ,,

*Obduci iuuenum densa caligine pectus:
Contra senectam posse quiddam dicere
Rudi iuuenta doctius.*

Hinc scilicet apud HOMERVM *Iliados* α. Nestoris tercentum annos, nati, ex ore cano mel profluit; et Troiani oratores e patribus lecti, liliatam ac floridulam vocem emittunt. Itaque si trahit homines ab auribus reuinctos noster hic Hercules, trahit quoque oratio, ac blandissime ductat rapitque auditores quamcumque in partem, propter eam, quae illi est, cum audiendi sensu cognitionem. Non, autem ad contumeliam illi perforata lingua est, quasi homini garulo, vel maledico, ut fert comicum illud: ,,

*Siquidem loquacibus
Extrema lingua perforata est omnibus.*

Denique nostrum Herculem virum sapientissimum nihil non dicendi vi, qua pollebat, perfecisse, persuasum nobis est, vrbesque deuicisse, ac populos vltro submissos suam in fidem accepisse. Nec vero aliud innuunt ipsius tela, quam acutas ac subtiles sententias, quae, quasi missiles, et cito ac confertim vibratae sagittae non corporibus, sed ipsis animis alta vulnera infligunt. Quoties Homericum, illud recantatum est? ,,

*Ἐπεὰ πτερόεντα προσηύδα,
Verba alata cecinit.*

Haec-

Haecenus Gallici Herculis interpretis. Ego vero in Hercule Gallico, tamquam sublustri noctis in umbra diuinum verbum, (si fas) totius eloquentiae caput videre mihi videor, quod semel auditum in terris, omnes homines ad se pertraxit, vti promiserat ore prophético, *in funiculis Adae, in vinculis caritatis. Osee XI. 4.*

CAPVT IX.

Quercus, et aliae arbores a Gallis cultae diuinis honoribus.

Primum omnium constat Gallos Iouem suum, quem Taranem, vti diximus, patria lingua nominabant, non aliis in simulacris coluisse, quam in proceris quercubus, MAXIMO TYRIO teste, cuius haec verba sunt in oratione XXXVIII. "Αγαλμα Διὸς Κελτικὸν ὑψηλὴ δρυς, id est, *simulacrum Iouis Celticum excelsa quercus.* Hanc autem arborem suspicor a Gallis vel eo nomine cultam, quod sacrum ex ea viscum legerent, praesentissimum omnibus malis, vt sibi quidem persuadebant, remedium (quod infra sumus per otium retrahaturi.) Neque Gallorum modo, sed aliarum etiam gentium fuit haec communis in quercus religio.

Porro ea superstitionis, ni fallor, praetexta causa fuit: scilicet ex quercubus durum hominum genus credidit se natum. Antequam enim essent ad habitandum aedificia constructa, passim in siluis, ferarum more, in excanatis quercubus degebant vitam, vnde quum prodirent, quasi recens in lucem ex roboris vtero mitti se putabant. Adde, quod glande ipsa vescebantur, quam illis eadem arbores subministrabant, vt vnae quercus generis humani parentes, altrices, custodes esse viderentur. Nec in solis quercubus se continuit vana religio, alias quoque arbores, totasque adeo siluas peruagata est: quas LVCANVS, poeta grauissimus, lib. VII. de bello Pharsalico infandis sacrificiis funestatas canit. De quibus alias opportunior erit dicendi locus.

Gandauenses, in ceteris Belgicae populis, dicuntur apud SVRIVM in vita beati Amandi nullo discrimine arbores et ligna coluisse. In rebus gestis diui Martini memorabilis est victoria, quam veterano ab hoste retulit. Annosa et ingens arbor fuit, in qua confederat

federat daemon, tam obstinato animo, vt ab ea nullis precibus, nullis, quos vocant, exorcismis deturbari posset. Inde magnum vesana religio ceperat incrementum. Non tulit D. Martinus impune regnare superbum sathanam vel vna in arbore: illam igitur, qua valebat apud omnes auctoritate, protinus excindi iubet; sed ea lege sibi imponita, vt cadentem arborem exciperet ipse suo corpusculo. Nihil terret casus arboris, quem

*Si fractus illabatur orbis
Impavidum feriant ruinae.*

Excinditur arbor ab imis radicibus. Martinus sola munitus fide, quae illi erat pro muro, quam in partem ruitura sit, periculi securus exspectat. Omnes sancti viri capiti, ac vitae timere, solus Martinus stetit interritus, et eo vultu, qui prae se fiduciam ferret: neque casum declinauit, vel latum vnguem, sed vno salutiferae crucis opposito signo, immanem arborem, quum iam in eum corrueret, procul ab sese auertit.

Porro Gallorum siluestri, vt ita dicam, religioni fauisse visus est Stoicus SENECA epistola XLI. vbi haec scribit: *Si tibi occurrit vetustis arboribus, et solitam altitudinem egressis frequens lucus, et conspectum caeli densitate arborum aliarum alias promouentium submouens, illa proceritas siluae, et admiratio umbrae in aperto tam densae atque continuae, fidem numinis facit.* Haec ille. Cui adstipulatur PLINIUS lib. XII. cap. I. *Nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra, quam lucos, et in iis silentia ipsa adoramus.* Et vero umbrosum illud siluarum silentium per se nescio quid horroris parit, cuius reuerentia fere est comes: eamque ob rem olim multi viri sanctitate clarissimi illas sibi sedes delegerunt, quas colendo Deo et religiosis exercitationibus scirent esse peridoneas.

Quod autem Gallos in quercubus Christi Domini crucem adorasse nonnulli dictitant, scilicet ex quercu olim conficiendam, id vero religiosi cuiusdam commenti speciem habet, re ipsa nihil habet veritatis; quod nefanda, quae in illis lucis fiebant, sacrificia post paullo manifeste ostendent. Lubens tamen in quercu, quae viscum ferret, praesens omnibus malis remedium, obscura velut in imagine, Seruatoris crucem agnosco, quae medicum simul, et nostrarum omnium calamitatum medicinam tulit. Haecenus de communibus omnium Galliarum Diis: etsi non dubito, quin alii quo-

que fuerint, sed minus celebrati, vt puta Saturnus, Dii Auerrunci, cet. Nunc venio ad proprios et peculiare vrbium aut prouinciarum Deos.

CAPVT X.

Carnutum Dea virgo paritura.

GRande miraculum orbis, *virgo paritura*, grande priuilegium Galliarum, partus virginis, longo ante tempore praeuisus; quamquam quid priuilegium appello, quod multis aliis perinde gentibus commune cum Gallis fuit? Non est quod ceteris nationibus hanc gratiam inuideamus: nihil de publico beneficio nobis deperit: et qui nasciturus ac moriturus erat patenti in loco, omnium causa, communis sui praesagia debuit omnibus impertire: et quae communem mortalibus vniuersis Saluatorem erat editura, communibus ostentis paritura virgo praemonstranda erat. Itaque quod multis ante Christi natalem annis euangelicus propheta cecinerat: *ecce, virgo concipiet et pariet filium*; illustre hoc prodigium Aegyptiis reuelatum fuisse, auctor est diuus EPIPHANIVS, ab diuino item vate HIEREMIA, cuius est illud: *femina circumdabit virum*. Ac deinceps Aegyptii parituram virginem magno in honore habuerunt; quin soliti sunt puerum effingere iacentem in praesepi, qualis postea in Bethlehemitica spelunca Christus natus est.

Apud Graecos Argonautas pariturae virgini templum, reparato vellere aureo consecrasset scribit VALLADERIVS, *decimo octauo partitionum orator*. Romani quoque Sibyllinis ex carminibus admirabilem virginis partum subodorati sunt: adeoque ipsi Augusto, Romanorum imperatorum maximo, sublimem in aëre virginem, infantulum in gremio gestantem, se visendam exhibuisse, quum Apollinem consuleret, memini me legere in *apparatu ad annales ecclesiasticos eminentissimi Cardinalis BARONII*.

Neque his Europae atque Asiae finibus contenta, extremam Asiam ultra Garamantas et Indos pariturae virginis fama peruasit: nam refert GONZALES, qui *Sinarum historiam* scripsit, Lusitanos quosdam, quum in regnum illud, tum quidem exteris hominibus imperium, et in hospitale, clam penetrassent, templum ingressos esse,

esse, intus et extus inauratum, in quo postquam omnia diligentibus oculis perlustrassent, inter infinita, quae illic erant, simulacra, *pariturae virginis* effigiem conspicati sunt.

At secundum diuina prophetarum oracula, quae nefas est in dubium reuocari, nullibi certius virginei partus prognosticon fuisse putem, quam apud Carnutas, nostra in Belsia, Gall. *la Beauisse*.

Rem dico admirabilem, omni tamen fide dignam, quam faciunt antiquissima Carnutensis ecclesiae monumenta fastique, ac qui ex illis erutam tanti prodigii memoriam typis vulgarunt probatissimi scriptores; et in recentioribus quidem P. FRANC. POYRAEVS, acri iudicio vir, integritate singulari, ac tenera in Deiparam pietate insignis, qui *triplicem coronam*, quae hodie est omnium in manibus, pio sane et religioso artificio excellentissimae, potentissimae, optimae matri contexit.

Itaque sic a maioribus acceptum referunt; signum Carnutensis virginis, quod hodieque visitur, quondam excisum esse in sacra Carnutum silua, et prisci regis, procerumque illius gentis vnanimi consensu per Druidum manus, sanctiore quodam in antro collocatum, ac consecratum *virgini pariturae*: siue id mysterium ex oraculis Sibyllinis aut propheticis intellexerunt, siue acceperunt diuinitus, extraordinaria reuelatione. Moriens Priscus coronae, ac ditionis suae Carnutensis heredem scripsit *virginem parituram*. Quae autem occasio nouae illi religioni fecerit initium, ita narratur.

Quum inter Gallos magna quaedam exorta esset dissensio, nullaue interposita magistratum auctoritate graues irae sedarentur, ac iam eo ventum esset, vt omnia publicis contentionibus labefactata pessum ruerent, cuiusdam viro graui, ad restinguendum tantum incendium, si quis alius, idoneo, imago coelitus est oblata, cuius in basi haec inscripta verba: *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis*. Hanc ille imaginem quum Gallis, qui in vnum conuenerant, palam ostendisset, pauca, quae sibi monstrante Deo, reuelata fuerant, praefatus, sic derepente omnium animos affecit permouitque, nemo vt abeundum sibi domum putaret, priusquam reconciliata pax esset. Ergo alii alios arcte complexi, sibi inuicem, quidquid peccatum erat, condonarunt. Porro ad perennem tam fortunatae reconciliationis memoriam, pariturae virginis imaginem

expresserunt, quam summo deinceps honore sunt prosequuti. Haec fere RIGORDIVS.

Iam tum credebatur haec animorum potentissima reconciliatrix, quam hodie hoc toto regno pacis reginam omnes imploramus, nec vti videmus, in cassum. Necdum erat, et iam pacis erat artifex; necdum pepererat pacis principem, et iam pariebat pacem; nec obses erat modo, vel arrha, sed praeses, sed ictus, sed vinculum pacis. Expectabatur olim mortalibus cum partu datura pacem, et Gallis mirificam tranquillitatem vltro ante partum ferebat. Quamquam anticipata illa pax, si vere loqui velimus, pignus dumtaxat fuit futurae cum Deo reconciliationis, quae paullo post partum virgineum, conuersis ad Christum Carnutibus, feliciter obtigit.

Positum hoc pariturae virginis simulacrum tradunt ante Christi natalem, annos circiter centum. Post vero labente tempore, quum diuus Potentianus vna cum Albino et Edoaldo in Gallias ab Apostolo principe legatus esset, Carnutes nullo fere negotio ad Christum adduxit, et antrum aramque ac pariturae virginis imaginem Christiano ritu consecrauit: nec quidquam saeuiente Quirino, qui tum temporis pro Romanis prouinciam administrabat, cuius immanissimo decreto quam plurimi e nouo grege Christiani, adeoque ipsius Quirini filia, cui *Modestae* nomen erat, in altissimum puteum, virginis arae proximum, deturbati sunt: puteum inde *sanctorum fontium* appellant.

Quin fama est Carnutes Hierosolymam ea tempestate destinasse legatos, qui virgini adhuc superstiti, tamquam dominae suae, communi omnium nomine, publico sacramento se, suamque fidem adstringerent, rogarentque vti humiles subditos in clientelam acceptos vellet: quo factum est, vt eam saepe alii, tum ipsa se virgo *Carnutum Dominam*, eo titulo plurimum delectata, nuncuparet.

At postquam rex Ludouicus, gloriosae ac triumphantis memoriae princeps, iusto cognomento *Iustus*, se, suaque omnia, sceptrum, coronam, vniuersas amplissimi regni prouincias regiis litteris palam virgini matri subiectas voluit, tanto priscis regibus superior, quanto in virginem Deiparam profusior, non iam Carnutum dominam dicemus te, *virgo parens!* quantula ista est regni tui portio? Sed Francorum, ac totius Francici, quod per te amplificatur in dies, imperii

imperii reginam , quotannis redintegrata pietate , idibus Augusti , solemni supplicatione , festa voce , plausuque secundo proclamabimus. Dominare virgo Deipara ex tua illa caelesti sede : dominare , regna , impera Francis , Ludouici Iusti iustissimo decreto. Tuis in primis regem Ludouicum , muneratoris tui filium , maternis consiliis rege : ac demum commune Francorum votum redde tuis iterum e coelo pacem.

Annuis , o regina ! et ecce , dum haec iam pridem a me scripta publicis typis in lucem emitto , post diuturni ac luctuosi belli annos omnino quinque et viginti , acceptis vtriusque conditionibus , Galliam inter et Hispaniam , pacis , nisi per te non sperandae , sacrosancta denique federa sanciantur. O quis tibi , reconciliatrix talibus pro meritis dignas persoluat grates ? Regem adde regno , rex Ludouice ! teque ipsum non minus , quam populos tibi subiectos , patris tui regis exemplo , reginae Mariae clientem ac seruum profiteri : sic bene tua , tuorumque Francorum nomina , quibus paciferae virgini obstringimur , expedies , quum regiam seruiet seruitutem , sic pacem regno virgineo , sic regnum virginea pace firmabis.

CAPVT XI.

Nonnullorum veteris Galliae populorum peculiare Dii.

CORNELIVS TACITVS *annalium libro primo* , celeberrimum apud Marfos , hodie Cliuenses , *Tanfanae* templum a Germanico Caesare solo aequatum narrat , quum gentem illam indomitam ferro flammisque peruastaret. Quis vero Deus ? Quae Dea ? quaerit eo Taciti loco IUSTVS LIPSIVS , idemque sibi respondet. Quidam *ἐτυμολογίζουσι* , quasi esset *Taenfanct* : quod lingua nostra , principium rerum. At Britanni priscae *Tan* ignem vocant. , Ita IUSTVS ille.

Phocenses gentis suae Deos Massiliam , quam condidere nostra in Gallia , secum adduxerunt , Delphicum Apollinem , et Ephesiam Dianam. Nec dubium , quin Romani nouorum Deorum turbam in Gallias , cum iugo seruitutis , importarint. Certe simulacrum Auentinae Dianae apud eosdem Massilienses collocarunt : et Quintus Fabius

bius Maximus Aemilianus, quum ducenta Gallorum millia ad confluentem Isarae et Rhodani profligasset, duo templa illic fundasse traditur, alterum Herculi, alterum Marti: quae quidem omnia ex *lib. IV. STRABONIS* expressimus.

Fertur *Leucotoë* (eadem omnino, quae Dea *Matuta*, aut *Matutina Mater* in fastis Romanis) sedem praecipuam et cultum Parisiis obtinuisse: vnde *Lutetiam*, quasi *Lucotetiam*, potius quam a luto, dictam volunt.

Ita Rhotomagum a quodam idolo, cui *Rhot* nomen erat, et *Mago* secundo Gallorum rege nomen traxisse perhibent, quod idolum postea Millus Rhotomagensis episcopus deturbavit e sede, eiusque templum sanctissimae Trinitati dicavit.

Namurcum, a Deo *Namo* vel *Nano*, qui, quum ea in vrbe sua oracula redderet, Christo nato siluit.

Quin Augustus Caesar, quum adhuc esset in viuis, caelestium honores apud Lugdunum inuenit (qua de re plenius suo loco dicturi sumus.) Itemque Druso, Claudii Caesaris genitori, tota Narbonensi Gallia publice supplicatum est. Sed infinitus sim, si singularum Galliae urbium aut prouinciarum proprios Deos velim scribendo percensere. De theologis, ac religiosis veterum Gallorum personis, diuino cultui addictis, nunc dicendum videtur.

CAPVT XII.

De theologis ac religiosis veterum Gallorum personis.

IVLIVS CAESAR vnum dumtaxat eiusmodi personarum genus memorat, nempe Druides. Quum enim ita scribit *lib. VI. de bello Gallico*: *In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore genera sunt duo: non continuo de solis sacerdotibus is locus intelligendus est: (vt innuit CASAVBONVS in Strabonem lib. IV.)* nam paullo post addit: *Sed de his duobus generibus alterum est Druidum, alterum est equitum.* Cur autem e multis Gallorum sacerdotum generibus CAESAR vnus meminerit, omissis reliquis, non video, nisi quod forte tum temporis Druides splendore nominis sui ceteros obscurarant: vt facile colligi potest ex iis, quae CAESAR ipse de Druidibus magnificentissime narrat.

DIOGENES LAERTIVS initio statim operis sui duos philosophorum ordines apud Gallos constituit Δρυΐδας, καὶ Σεμνοθέους; *Druides et Semnotheos*. Quo posteriori nomine dictos a Graecis volunt eruditi viri, quos Galli Samotheos nominarunt. Druides autem et Samothei non solum philosophi, sed etiam sacerdotes fuerunt.

DIODORVS SICVLVS hoc genus hominum tres in classes describere videtur, in *Bardos, Saronides, et Vates*; lib. V. *biblioth. hist.* ubi de Gallis agit: cuius verba statim proferam, quum de singulis classibus dicam.

STRABO geographus insignis, imperatore Augusto, ac DIODORO suppar, tergeminum itidem ordinem constituit honoratorum virorum, qui sacris rebus utcumque addicti videntur fuisse. Παρ' ἅπανσι δ' ὡς ἐπίπαν τρία φύλα τῶν τιμωμένων διαφερόντως ἐστὶ, Βάρδοι τὲ, καὶ Ουάταις, καὶ Δρυΐδαι. *Apud vniuersos autem (nempe Gallos) fere tria sunt hominum genera, quae in singulari sunt honore, Bardi, Vates et Druidae.*

Ad DIODORVM et STRABONEM accedere videtur AMMIANVS MARCELLINVS *rerum gestarum lib. XV.* ubi legitur: *Per haec loca (scilicet prouinciae, de qua loquitur) hominibus paulatim ex cultis vigere studia laudabilium doctrinarum, inchoata per Bardos, et Eubages, et Druidas, cet.* Quos enim *Eubages*, siue, vt legit VALESIVS, *Eubages*, in *Vatum* locum introducit, eos cum ipsis *Vatibus* plerique confundunt. Qua de re postea, quum de hoc hominum genere separatim dicemus. Deinceps enim de singulis harum personarum ordinibus, quos modo breuiter descripsimus, peculiarem disputationem instituemus.

CAPVT XIII.

Samothei et Saronides.

G Allorum sacerdotum ac theologorum antiquissimi videntur fuisse Samothei, qui disciplinam et nomen acceperunt a Samothe, quem Gallici regni fundatorem ante diximus. Porro hic Samothes (cuius vel ipsum nomen excelsum aliquid ac diuinum sonat; ex gemina voce Graeca conflatum, ex σαυοὶ, i. e. *sublimitates*, auctore EVSTATHIO in *Hom.* et Θεὸς Deus) Samothes inquam, vt erat ab auo Noëmo, et a patre Iapeto de rebus diuinis probe institutus, suae sapientiae ac religionis nominisque reliquisse potuit here-

heredes. Sed vereor ne postea labentibus annis ipsi Samothei, primae institutionis immemores, tum vesana in suum auctorem pietate (si haec pietas dicenda est) tum prauo ceterarum gentium exemplo inducti, Samothen habere coeperint pro Deo.

Saronides.

SAmotheos exceperere Saronides, dicti a Sarone Gallorum rege tertio, de quibus ita DIODORVS SICVLVS *biblioth. hist. lib. V.* φιλόσοφοί τε τινές εἰσι, καὶ θεόλογοι περιτῶς τιμώμενοι, οὓς Σαρονίδας, vel potius Σαρωνίδας ὀνομάζουσι. *Philosophique quidam sunt et theologi supra modum honorati, quos Saronidas appellant.* Qua causa RHODOMANNVS, DIODORI latinus interpres, *Druidas* Saronidum in locum substituerit, haud scio: fuerunt enim Saronides a *Druidibus* diuersi, atque, vt videtur, antiquiores.

CAPVT XIV.

Druides.

Qui Druides a CAESARE dicti sunt, ii parumper inflexo nomine, tum a PLINIO *lib. XVI. cap. vltimo*, tum ab AMMIANO MARCELLINO *lib. XV. Druidae* sunt appellati, immo et *Dryfidae*, vel *Drysfudae*; si VALESIVS auditur in *Marcellinum*: quam appellationem gemina firmat auctoritate, antiquarum PLINII editionum, et MS. codicis AVRELII VICTORIS in *Claudio*, in quo haec leguntur, locupletissimo teste P. ANDREA SCHOTTO: *Compressa per eum vitia, ac per Galliam Drysudarum famosae superstitiones.* Quin affert idem VALESIVS vir egregie doctus, ex *lib. I. ORIGENIS contra Celsum*: Τοὺς Γαλατῶν Δρυάδας, *Gallorum Dryadas*: quasi fecerit illos ORIGENES Nympharum Dryadum cognomines, (vt semel cum PLAVTO loquar.) Certe vtriusque nominis eadem origo notatur ἀπὸ τῆς δρυὸς, *a quercu*, quod de Druidum appellatione non obscure docet laudatus modo PLINIVS.

Nec tamen continuo reiiciendus ANNII BEROSVS, qui Druidibus, a *Dryio* quarto Gallorum rege, et illo quidem sapientissimo vult factum esse nomen: Neque enim opus est, ex Graecis omnia
tam

tam longe repetere, nedum requirere res Gallicas, quas, vt originem, sic nomen apud Gallos et ex Gallis accepisse vero propius videtur.

Druidum officia, dignitatem, disciplinam, mores, instituta, immunitates ac doctrinam pluribus descripsit IULIVS CAESAR, in rebus Gallicis versatissimus, quibus non interfuit modo, sed etiam per multos annos praefuit. CAESAREM audiamus:

Druides rebus diuinis intersunt, sacrificia publica ac priuata, procurant, religiones interpretantur: ad hos magnus adolescentum numerus disciplinae causa concurrit, magnoque ii sunt apud eos in honore: nam fere de omnibus controuersis publicis, priuatisque constituunt, et si quod est admissum facinus, si caedes facta, si de hereditate, de finibus controuersia est, iidem decernunt, praemia, poenasque constituunt: si quis aut priuatus, aut publicus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicunt. Haec poena apud eos est grauissima. Quibus ita est interdictum, ii numero impiorum ac sceleratorum habentur, ab iis omnes decedunt, aditum eorum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant, neque iis petentibus ius redditur, neque honos vllus communicatur. His autem omnibus Druidibus praest vnus, qui summam inter eos habet auctoritatem; hoc mortuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit; at, si sunt plures pares, suffragio Druidum adlegitur; nonnumquam etiam de principatu armis contendunt. Ii certo anni tempore in finibus Carnutum (quae regio totius Galliae media habetur) confidunt in loco consecrato. Huc omnes vndique, qui controuersias habent, conueniunt, eorumque iudiciis decretisque parent.

Disciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam translata esse existimatur. Et nunc qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo, discendi causa, proficiscuntur. Druides a bello abesse consueuerunt, neque tributa vna cum reliquis pendunt, militiae vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati praemiis et sua sponte multi in disciplinam conueniunt, et a propinquis, parentibusque mittuntur. Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur: itaque nonnulli annos, vicanos in disciplina permanent, neque fas esse existimant, ea literis mandare, quum in reliquis fere rebus publicis priuatisque rationi-

„tionibus Graecis litteris vtantur. Id mihi duabus de causis insti-
 „tuisse videntur, quod neque in vulgus disciplinam efferri velint,
 „neque eos qui discunt, litteris confisos, minus memoriae studere,
 „quod fere plerisque accidit, vt praesidio litterarum diligentiam
 „in discendo ac memoriam remittant.

„Inprimis hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab
 „aliis post mortem transire ad alios; atque hoc maxime ad virtu-
 „tem excitari putant, metu mortis neglecto. Multa praeterea de
 „sideribus, atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudi-
 „ne, de rerum natura, de Deorum immortalium vi ac potestate di-
 „sputant, et iuuentuti transdunt. „ Haecenus CAESAR lib. VI. de
 bell. Gall.

CAPVT XV.

Illustratur CAESARIS locus ac defenditur.

ET si summus imperator, scriptorque diligentissimus, quae coram ipse oculis vsurparat, ac singulari cognoscendi studio peruestigarat, ea tam perspicuis litteris, tamque certis ingenii sui monumentis consignata posteritati reliquit, nihil vt lucis, aut praesidii a quoquam desideret, quum sit ipse proprio splendore illustris, suaque auctoritate egregie munitus: tamen aequi bonique, pro sua facilitate, consulat, me illi, honoris causa praestantes viros adiungere, qui stipent Caesarem latus, illumque non iam aduersum coniuuratos ciues, sed contra criticos homines defendant.

Principio CAESAR rebus diuinis, ait interfuisse Druides: immo non interfuerunt solum, sed etiam praefuerunt. Quin scripsere nonnulli iustitiae, quam vocant, manum, quae inter regum nostrorum insignia hodieque visitur, olim Druidum in manibus pro sceptro, ac supremi iuris illustri nota fuisse. Ita P. RUSSELETVS in lilio sacro.

Confertam deinde adolescentum turbam idem imperator Druidibus instituendam tradit. At POMPONIVS MELA insignis geographus, non auditorum dumtaxat aetatem ac numerum, sed etiam dignitatem laudauit, atque insuper tempus, locum, modumque totius institutionis adiecit: *Docent, inquit, Druidae multa nobilissimos gentis clam et diu, vicenis annis, in specu, aut in abditis saltibus.* Haec MELA.

Quod

Quod autem IULIVS Druidum disciplinam e Britannia in Galliam translata esse refert, PLINIUS annuit his verbis: *Britannia bodieque magiam attonite celebrat, tantis caerimoniis, vt eam Persis dedisse videri possit.* Magiam dixit: nam et Britanni et Galli Druides pro magis apud Romanos vulgo habebantur.

Displicet HOTOMANO iurisconsulto, quod Druides a CAESARE dicantur in publicis priuatisque rationibus Graecis litteris vsi; et pro arbitrio hanc vocem (*Graecis*) expunxit: hanc autem liturae rationem affert: *Si in priuatis ac domesticis rationibus et accepti expensique codicibus patresfamilias omnes Graecis litteris vtebantur; quid est, quod superius dixit CAESAR libro V. se Graecis conscriptam litteris epistolam ad Quintum Ciceronem misisse, ne, intercepta epistola sua, a Gallis consilia noscerentur?* Haec HOTOMANVS. Non est sane quod verear hoc loco eius hominis censorium obelum notare, quem vir integerrimus HENRICVS SPONDANVS Apamiarum episcopus, monarchiae Gallicanae hostem capitalissimum appellat, probatque in *ecclesiasticis annalibus, ad annum 1573.* Videte igitur HOTOMANI fidem (si quam tamen habuit) certe hoc loco CAESAREM absque fide citat: neque enim CAESAR dixit omnes patresfamilias Graecis litteris vsos, sed tantum Druidas, vt legenti patet. Quod si soli Druides in scribendo Graecis litteris vtebantur, nihil mirum est, quod Graece scripserit CAESAR, ne sua consilia interceptis litteris agnoscerentur, siquidem non erant sparsi tota Gallia Druides, sed omnes vel apud Carnutes dumtaxat (vt CAESAR ipse affirmare videtur) vel modo apud Carnutes, modo apud Heduos, vt alii volunt, habitarent, et nisi magnis de rebus non consulerentur. Itaque ea visa est CAESARI maxime tuta scribendi ratio, quae paucis esset cognita, iisque longe positis ab ea regione, ad quam litteras transmitteret. Castra enim Quinti Ciceronis, quem litteris de aduentu suo certiolem faciebat, erant apud Neruios (nunc Tornacum) et a Carnutibus, et ab Heduis distitos longo locorum interuallo. Quum vero TITIVS pro *Graecis litteris caecas litteras reposuit, quarto controuersorum locorum libro, acutiusne viderit quam HOTOMANVS haud scio.*

Nec video cur critici homines Graecas litteras a Gallis Druidibus adeo putent alienas. Non huc afferam Graecum illum Herculem, qui quum in Gerionem Hispanum tenderet, generosam in Gallia prolem reliquit, fors et linguam. Sed tota illa Herculis ex-

peditio admodum est incerta. Nec defunt qui Herculem illum velint Aegyptium, cognomento Lybin: quamquam LVCIANVS in *Hercule Gallico*, et AMMIANVS MARCELLINVS libro XV. Graecum volunt. Tacebo quod Galli, vastata quomdam Graecia, vna cum spoliis opimis, Graecos et libros et magistros suam in patriam reportasse potuerint. Nec vrgebo, quod admodum verisimile est, nihil facilius fuisse, quam vt Graecae litterae ex Massilia, colonia Graeca, in Gallos homines praesertim studiosos et sciendi percupidos quasi profeminatae sint. Omitto coniecturas omnes, quae tamen obscuris in rebus locum habent. Adducam paullo post, quum de Gallorum funeribus agam, peruetus epitaphium Graeca lingua, Graecis litteris exaratum, quod omnem suspensionem amouet, nec dubio locum vllum relinquit: certe hunc locum CAESARIS reddit aliquanto firmiorem.

CAPVT XVI.

Quibus artibus ac scientiis fuerint instituti Druides.

HAec Druidum exigua laus est, quod Graece sciuerint, si comparetur cum maioribus illis liberalium artium ac scientiarum ornamentis, quae laudatus CAESAR, alique passim scriptores Druidibus magno consensu deferunt. Paullo ante CAESAREM audiebamus, quum philosophiam naturalem, illam inprimis, quae caelum terrasque contemplatur, nec non disciplinarum omnium altissimam theologiam iis vltro concederet; alii vicissim audiendi sunt. Et iam inde prae ceteris omnibus longius exauditur Hispanica illa tuba, quae bella canit plusquam ciuilia. Sic enim libro I. *Pharsaliae*, vbi pacem Galliae redditam narrat, orto Romanos inter ciuili bello, Druides compellat:

*Et vos barbaricos ritus, moremque sinistrum
Sacrorum Druides positis repetistis ab armis.
Solis nosse Deos, et caeli numina vobis
An solis nescire datum, cet.*

Hic haereo tantisper, et quaero, quid sibi velit LVCANVS, quum Druidibus datum esse canit, et solis quidem, nosse Deos simul, et nescire? Suspikor hic breuiter notatam esse Druidum arrogantiam, qui

qui se aliquid prae ceteris mortalibus acutius in Deo vidisse gloria-
rentur. Itaque haec ni fallor, grauissimi poëtae mens est: vobis
solis, vt quidem existimatis, o Druides! datum est nosse Deos; an
solis nescire datum est? qua quidem interrogatione tum se ipse, tum
Druides leuiter castigat; quasi dicat: immo sic mihi persuadeo, vo-
bis solis datum esse nescire Deos. Datum autem non sine falsa cata-
chresi dixit: nec enim solet in donis inscientia numerari. Ego ve-
ro LVCANO assentior; et eos maxime in ignoratione Dei Opt. Max.
versari puto, qui se apprime nosse Deum arbitrantur.

Non abludit AMMIANVS MARCELLINVS, qui Gratiano ac
Valentiniano iuniore imp. scripsit historiam. *Druidae, inquit, inge-
niis celsiores (vt auctoritas Pythagorae decreuit) sodalitiis adstricti consortiis,
quaestionibus occultarum rerum altarumque erecti sunt.* Sic ille. Quaestio-
nes autem occultarum altarumque rerum non alias interpretor,
quam de diuina natura, de sideribus, deque animis nostris, quorum
immortalitatem certam apud omnes volebant. Quamquam non-
nulli quaestiones illas occultarum rerum ad necromantiam spectare
suspiciantur: eam ob rem Druides relictis vrbibus habitasse siluas,
procul ab omni hominum coetu diffitas, vt auctor est LVCANVS,
qui veteres illos Galliae philosophos hunc in modum alloquitur:

*Nemora alta remotis
Incolitis lucis.*

At in huiusmodi solitudinem abdere se Druides potuerunt, vt ma-
iori cum libertate, ac tranquilliori animo melioribus disciplinis o-
peram darent.

CAPVT XVII.

Doctrinae Druidum de animorum immortalitate et metempsychosi.

PRaeclaram illam Druidum de animorum immortalitate doctri-
nam, quia magnorum digna virorum est, non modo CAESA-
RIS, sed aliorum etiam veterum scriptorum testimonio firmare
placet.

Fuit igitur hoc praecipuum Druidicae doctrinae caput, quod
inprimis persuasum esse voluerunt, teste ipso, quem audiuius, CAE-

SARE, non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios. Quibus ex verbis intelligimus Pythagoricam metempsychosin viguisse Druidum in scholis. Atque idipsum DIODORVS SICVLVS disertè testatur. Sic enim habet Latine donatus:

Solent vero et inter epulandum Galli, occasione nescio qua ex verborum iurgio quomodocumque abrepta, insurgere, ac singulari certamine ex prouocatione inter se dimicare nibili facientes vitae iacturam. Inualuit enim apud illos Pythagorae opinio, quod animae hominum immortales in aliud ingressae corpus, definito tempore, denuo vitam capebant. Ideo in funeratione mortuorum, epistolas propinquis inscriptas in rogam coniciunt, quae a defunctis deinde legantur. Ita DIODORVS lib. V. biblioth. Hic forte viri nobiles, qui hodieque ad singularia certamina, decretis regiis toties prohibita, tam leuibus de causis descendunt, vetus maiorum suorum exemplum praetendent. At longe dispar est hominum, temporumque ac fidei ratio: sic enim illi persuasum habebant, animas post mortem ex aliis transire ad alios; contra vero tenemus hodie certa fide, animas eiusmodi hominum, qui contra ius fasque ita inuicem decertant, ignibus addici sempiternis. Quanta igitur haec dementia est? quis furor, christianos homines hac fide informatos, hac religione institutos, scientes, volentesque in aeternum exitium ruere, et flammis sese inuoluere nunquam extinguendis?

Sed ad institutum redeo, et DIODORO VALERIVM MAXIMVM, nihil admodum abludentem, adiicio. Sic habet lib. II. cap. VI. *Massiliensium moenia egresso, vetus ille mos Gallorum occurrit, quos memoria proditum est, pecunias mutuas, quae his apud inferos redderentur, dare solitos, quia persuasum habuerant, animas hominum immortales esse. Dicerem stultos, nisi idem Braccati sensissent, quod palliatus Pythagoras credidit. Haec VALERIVS, qui eam ob rem auaram et foeneratoriam Gallorum philosophiam scite nuncupauit.*

Pythagoricam hanc sententiam Druidibus non sine perhonorifica commendatione tribuit AMMIANVS, lib. XV. *Inter hos (nimirum inter sapientes Gallos) Druidae ingeniis celsiores, ut auctoritas Pythagorae decreuit, sodalitiis adstricti consortus, quaestionibus occultarum rerum altarumque erecti sunt, et despectantes humana, pronuntiarunt animas immortales. Ita MARCELLINVS.*

Quamquam IOAN. BRANTIVS Antuerpianus, qui notis politicis Caesarem illustrauit, inter Druidum ac Pythagorae metempsychosin hoc

hoc discriminis esse statuit, quod Pythagoras hominum animas etiam ad pecudes transire vellet, et rursus e pecudibus ad homines reuocari; Druides vero tantum ad alios homines transmigrare. Recte: nec aliud sonant tum haec verba CAESARIS: non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios; tum LVCANI iam laudati carmina, qui qua coeperat oratione ad Druides conuerti, sic pergit:

- - *Vobis auctoribus vmbrae
Non tacitas Erebi sedes, Ditisque profundi
Pallida regna petunt. Regit idem spiritus artus
Orbe alio: longe canitis si cognita vitae,
Mors media est. Certe populi quos despicit Arctos
Felices errore suo: quos ille timorum
Maximus haud vrget leti metus. Inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animaeque capaces
Mortis, et ignauum rediturae parcere vitae.*

At si suos animos in pecudum corpora demigraturos Galli credidissent, iustus quidam leti metus non illos non vrgeret potuisset. Sed quia certa spes erat, se non tam esse morituros, quam in alios viros mutatum iri, hinc magnus ille vitae contemptus. Item differunt inter se VALERIUS ac LVCANVS. Vult enim VALERIUS, animas hominum ex Druidum sententia, quum cedunt e corporibus, inferos petere, vbi pecunias olim, quum essent in viuis, mutuo datas recipiant. Contra Druides apud LVCANVM volunt, vmbrae (hoc est animas hominum) non tacitas Erebi sedes, Ditisque profundi pallida regna petere, sed in alio quodam orbe (Antipodum puta, vti TABERIUS interpretatur ex OMNIBONO) alios artus regere. Item ex mente Druidum, mors media est, scilicet inter vtramque vitam, praesentem ac futuram: at si animae post mortem ad inferos commeant, nec in aliud corpus continuo transeunt, duas inter vitas mors media dici non potest.

Itaque tametsi multi magnique philosophi hominum animos immortales esse decreuerunt, non tamen omnes de illorum animorum statu ac conditione post mortem idem senserunt. Quippe nonnulli (quorum in numero fuisse Druides CAESAR, ac LVCANVS innunt) animos existimarunt statim a suo e corporibus exitu, in aliorum hominum corpora transire: quidam illos in corpora pecudum

dum emigrare nonnumquam : alii eosdem animos subire inferos voluerunt, et ex inferis quosdam, confecto annorum certo curriculo, in humana corpora redire, quosdam perpetuo illic remanere. Quod Virgilianus Anchises haud obscure docet *lib. VI. Aeneid.* ubi filium Aeneam, qui campos vsque in Elyfios, illius visendi gratia, penetrauerat, in hunc modum affatur :

*Animae, quibus altera fato
Corpora debentur, Letbaei ad fluminis undam
Securos latices, et longa obliuia potant.*

ac filio percontanti,

*O Pater ! anne aliquas ad caelum hinc ire putandum est
Sublimes animas ? iterumque ad tarda reuerti
Corpora ? quae lucis miseris tam dira cupido ?*

post longas ambages ita respondet :

*Has omnes, ubi mille rotam voluere per annos,
Letbaeum ad fluuium Deus euocat agmine magno :
Scilicet vt memores supera ad conuexa reuisant,
Rursus et incipiant in corpora velle reuerti.*

Quod si quis in his carminibus aliquid difficultatis patitur, habet ad manum eruditos MARONIS interpretes, quos consulat ; nam ego ad Druides, qui me reuocant, confestim redeo.

CAPVT XVIII.

Druidum schema.

Qui Druidum habitus, qui vestitus, quae forma totius oris ac corporis, quae denique insignia, plane apud antiquos scriptores non inueni : nisi forte quis illis torques aureos circa colulum et brachia, vestesque tinctas atque auro variegatas dederit : quod STRABO fecisse visus est. Sed Gallorum nobilium ac principum virorum potius, quam Druidum is ornatus videtur fuisse. Ego vero dum rem curiosius inuestigo, in eorum peruetusta simulacra incidi, quae habet CONRADVS, in *descriptione Nurenbergae urbis ingeniosae*

geniosae (sic enim vocitari a suis Germanis amat.) CONRADVM igitur in medium adduco, quem laudat IOAN. RELLICANVS suis in *Caesarem annotationibus*, et primum apud Germanos poetam fuisse dicit. „Druides, inquit, veluti oraculorum, sortium, fulminum, que interpretes tales confidebant, quales nudius vidimus, dum, IOANNES THEOPHILVS, vir summa eruditione et ingenio, nos, in patriam suam ad radices Piniferi secum adduceret. Hic, dum, forte in coenobium diuertissemus, lapideas imagines sex, vetustissimo in saxo, ad fores templi, parieti insertas, conspeximus. Septem pedum singulae, nudis pedibus, capita intectae, Graecanico pallio, et cucullato, perulaque, et barba ad inguina vsque promissa, et circa naris fistulas bifurcata. In manibus liber, et baculus Diogenicus, seuera fronte, et tristi supercilio, obstipo capite, figentes lumina terris. Haec Druidum schesis ex CONRADO.

Sed geminus hic scrupulus iniicitur. Primum enim cur nudis pedibus Druides, quibus ligneas quasdam soleas (quas Gallicas, quasi Gallorum proprias dixere, vulgo des Galloches) a SCHEDIO datas esse video? sed forsan eiusmodi soleae pedis dumtaxat plantam texere, sandaliorum instar. Deinde cur Druidibus libros in manus dedit, qui viua, quod aiunt, voce traderent suas disciplinas, vt ante diximus, nullos proinde libros haberent? At perlegenti mihi, quae sequuntur, omnis scrupulus exemptus est: hic enim describit Druides, non iam inanum Deorum cultores, sed Christianos; non magos, sed sacrae scripturae veraeque religionis interpretes: nam si forte absque libris antea fuerant, vbi Christo nomen dedere, sancta, quae vocamus, Biblia saltem admiserunt. Et vero pergit CONRADVS in haec verba: „Hi quondam apud Gallos siue interpretandae religionis, siue solitudinis gratia, quo expeditiores inquirendis rerum causis essent, in nemoribus et saltibus confedere, multitudinemque vulgi ad se pellexere. Postea autem quam Tiborius Caesar ipso propter factiones, quarum duces erant, Galliis excedere iussisset, illi in Germaniam commigrauerunt, et sub Carolis, Arnulphis, et Othonibus christianam religionem interpretantes, totam Herciniam, in amoenis et irriguis vallibus, aprorum et ceruorum saltibus, sub annosis et nigris quercubus (a quibus coenobiorum suorum nomina sunt) occupauerunt. Hactenus CONRADVS.

CAPVT XIX.

De sublatis Druidibus parergon criticum.

CONRADVS expenditur: PLINIUS et SVETONIUS
conciliantur.

PAtior equidem Gallos Druides ab CONRADO Germano factos esse Germanos, quando et Christiani ab eodem facti sunt: neque illi hoc nomine diem dicere velim. Quod autem ait Galliis excedere iussos a Tiberio, PLINIUM auctorem sequutus est, qui Tiberii caesaris principatum sustulisse Druidas docet. At SVETONIUS hoc ipsum imperatori Claudio attribuit. Hos scriptores IVSTVS LIPSIUS conatur inuicem conciliare, dum ait, Tiberium in vrbe tantum, Claudium in ipsa Gallia eos sustulisse. Sed verba SVETONII aliud sonare videntur (quod pace tanti viri dixerim:) *Druidarum religionem* (inquit SVETONIUS in Claudio) *apud Gallos dirae immanitatis, sed tantum ciuibus sub Augusto* (non sub Tiberio, vt diuinat LIPSIUS) *interdictam, penitus aboleuit.*

Alia, meo quidem iudicio conciliandi PLINII cum SVETONIO potest iniri via. Tiberii praenomen habuit Claudius, forte PLINIUS appellauerit eum illo praenomine, atque ita idem erit PLINIO, qui fuit Claudius SVETONIO. Neque id videtur a mente PLINII penitus alienum: nam sua memoria dicit sublatos esse Druides. Atqui Tiberii Claudii principatus, vel ad aetatem, vel ad memoriam PLINII propius accedit, quam Tiberii Neronis imperium. Porro de causa vel extinctionis, vel fugae Druidum, CONRADVM inter et SVETONIUM haud satis conuenit: quos enim hic ob religionis immanitatem de medio sublatos narrat, ille solum vertere coactos propter factiones refert. Hanc vtramque causam potuerunt iniuriae Romani praetexere; at posterior apud homines politicos plus habere solet auctoritatis.

An vero pulsos e Gallia Druides Germania Christianos acceperit, an fecerit ipsa, non est mihi compertum. Hoc autem certum habeo tum EX STRABONE, tum ex aliis scriptoribus, non ita exhaustam Druidibus Galliam a Romanis imperatoribus fuisse, neque sic radicitus excisam deletamque penitus religionis immanitatem, vt
non

non aliqua, longo etiam post tempore, illius vestigia exstarent. Immo vero vsque ad tempora Theodorici ac Theodeberti, regum Francorum, Childeberti filiorum, nepotum Brunehildis, aliquot Druides in Galliis remansisse, GREGORIUS M. suis ad Brunehildem reginam litteris perspicue significat, in haec verba: *Hoc quoque pariter hortamur, vt et ceteros subiectos vestros sub disciplinae debeatis moderatione restringere; vt idolis non immolent, cultores arborum non existant, de animalium capitibus sacrificia sacrilega non exhibeant.* In cultoribus autem arborum, quis, si modo legerit, quae capite nono scripsimus, Druides non agnoscat?

CAPVT XX.

De feminis Druidibus.

FInieram, quum me SCIPIO DVPLEIX admonuit in eruditis commentariis Galliarum, quos veluti prodromos historiae Francorum praemisit, in Druidum ordinem adscitas quoque mulieres fuisse, vt fidem facit FLAVIUS VOPISCVS in Aureliano primum, deinde in Numeriano.

In Aureliano sic habet: *Dicebat Asclepiodotus, quodam tempore Aurelianum Gallicanas consuluisse Druidas, sciscitantem, vtrum apud eius posteros imperium permaneret? tum illas respondisse dixit, nullius clarius in republica nomen, quam Claudii posterorum futurum.*

Alter locus fabellam habet oblectandis animis idoneam, quae commodum se nobis offert ad recreandum lectorem forte legendo defatigatum. Curiosum non puto (inquit VOPISCVS) neque satis vulgare, fabellam de Diocletiano Augusto ponere hoc conuenientem loco, quae illi data est ad omen imperii. *Auus meus mihi retulit ab ipso Diocletiano comper- tum. Quum, (inquit,) Diocletianus apud Tungros in Gallia quadam in caupona moraretur, in minoribus adhuc locis militans, et cum Druide quadam muliere rationem conuictus sui quotidiani faceret, atque illa diceret: Diocletiane, nimium auarus, nimium parcus es: ioco, non serio Diocletianus respondisse fertur: Tunc ero largus, quum imperator fuero. Druyas exceptit: Diocletiane! iocari noli, nam imperator eris, quum Aprum occideris. Semper exinde Diocletianus in animo habuit imperii cupiditatem, idque Maximiano conscio, atque auo meo, cui hoc dictum a femina Druide ipse retulerat. Denique vt erat altus, risit, et tacuit: apros tamen in venationibus, vbi fuit facultas, manu sua*

semper occidit. Denique quum Aurelianus imperium accepisset, quum Tacitus, quum Probus, quum ipse Carus, Diocletianus dixit: Ego semper apros occido; sed alter semper vititur pulpamento. Iam illud notum est atque vulgatum, quod quum occidisset Aprum praefectum praetorio, dixisse fertur: Tandem occidi Aprum fatalem. Ipsum Diocletianum idem auus meus dixisse aiebat nullam aliam sibi fuisse causam occidendi manu sua Aprum, nisi ut impleret Druidis dictum, et suum firmaret imperium. Haec fere VOPISCVS.

CAPVT XXI.

De Bardis.

Bardi, non quasi vecordes, vastique homines (quod vox Latina sonat) appellati sunt; sed a Bardo, V. Gallorum rege, illorum institutore nomen acceperunt, qui poësi et musicae imprimis addictus fuit, si fides est ANNIJ Beroso, vnde poëtae pariterque musici quondam apud Gallos *Bardi* sunt nominati. Nec omnia finxisse Berosum illum, quem plerique fictitium volunt, testantur iam saepe laudati scriptores, DIODORVS et STRABO: Sic enim DIODORVS vbi de Gallis sermonem habet: Ἐἰσὶ καὶ παρ' αὐτοῖς καὶ ποιητῶν μελῶν, οὓς Βάρδους ὀνομάζουσιν: i. e. Sunt etiam apud illos et poëtae carminum melicorum, quos *Bardos* nominant. Itidem STRABO: Βάρδοι μὲν ὕμνησιν καὶ ποιησίν. i. e. *Bardi* quidem laudatores et poëtae.

Porro SVPITIVS in LVCANVM annotat, *Bardum* vetusta voce Gallica cantorem sonare: atque inde nomina *Dagobardi*, *Sigebardi*, *Robardi* deducit; pro quibus hodie *Dagobertum*, *Sigebertum*, *Robertum* dicimus: *Dagobardus* autem exponitur cantor heroicus, *Sigebardus*, cantor victor, *Robardus*, cantor ruber.

Bardos habemus cantores. Quid vero canerent, coniiicere licet ex illa STRABONIS voce, (ὕμνησιν) licet enim ὕμνος laudationem omnem cantari solitam significet, tamen ad caelestium honorem praecipue pertinere certum est. Diuinas ergo laudes in primis *Bardi* cecinerunt. Adde et heroicas, et regias, et alias id genus, maxime bellicas: vt ex LVCANO licet cognoscere, qui lib. I. *Pharsal.* canebat in hunc modum:

*Vos quoque, qui fortes animas, belloque peremptas
Laudibus in longum vates dimittitis aeuum,
Plurima securi fudistis carmina, Bardi.*

Securi, scilicet posteaquam Caesar a Gallis in ciues arma conuertebat. Hic autem *vatum* nomine, non venturarum rerum coniectores, sed poëtas intellige, vt passim appellantur: nam res futuras diuinare apud Gallos alterius cuiusdam ordinis fuit, de quo mox dicetur.

Ad LVCANVM AMMIANVS accedit *rerum gestarum lib. XV. Bardi quidem* (in MS. Regio, et editione Rom. legitur *Vardi*) *fortia virorum illustrium facta heroicis composita versibus, cum dulcibus lyrae modulis cantitarunt.* Nec solum fortia, sed etiam imbecillia, teste DIODORO, quem modo laudauimus: *Οὔτοι δὲ μετ' ὀργάνων ταῖς λύραις ὁμοίων, οὓς μὲν ὑμνοῦσιν, οὓς δὲ βλασφημοῦσι.* Hi ad instrumenta lyris similia, hos quidem laudant, illos autem vituperant. Atque hoc pacto Galli rem strenue gerere honestissime cogebantur, quum spectatores haberent eos homines, qui parati semper essent, vel decantare quae vidissent gesta fortiter, vel quae per ignauiam et socordiam turpiter admissa, palam in ore omnium exprobrare ac diulgare. Quantam vero vim, et quam admirabiles effectus Bardorum cantus habuerit, ex DIODORO, capite proximo cognoscemus.

At sacri et heroici illi cantores non semper in gradu suo steterunt, sed (quae fors est humanarum rerum, vt quotidie dilabantur, et cum tempore deteriores fiant) ad abiectissimam parasitorum assentationem descendisse aliquando videntur. Certe POSIDONIVS apud ATHENAEVM *lib. VI. APPIANVS in Celtico*, et ex illis VALESIVS Bardos in parasitis, mensarum sectatoribus, recensent. POSIDONII haec verba sunt: *Κελοὶ περιάγονται μεθ' ἑαυτῶν, καὶ πολεμοῦντες συμβιωτὰς, οὓς καλοῦσι παρασίτους. οὔτοι δὲ ἐγκώμια ἀυτῶν, καὶ πρὸς ἀφρόους λέγουσιν ἀνθρώπους συνεσῶτας, καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν κατὰ μέρος ἐκείνων ἀκροωμένων. τὰ δὲ ἀκούσματα ἀυτῶν εἰσὶν οἱ καλούμενοι Βάρδοι. ποιηταὶ δὲ οὗτοι τυγχάνουσι μετ' ὠδῆς ἐπαίνους λέγοντες.* Galli circumducunt secum, etiam quum bellum gerunt, conuictores, quos appellant parasitos. Hi laudes illorum et apud confertos homines dicunt publico in conuentu, et priuatim ad vnumquemque audientium. Sunt autem illorum acroamata, qui vocantur Bardi. Assentior enim CASAVBONO, qui ἀκούσματα idem hoc loco sonare putat, quod ἀκροάματα: quae quidem Graeci passim accipiunt, non solum

pro dictis, quae audiuntur, sed etiam pro ipsis hominibus, quorum praeclare, aut etiam festiue dicta auscultantur, nonnumquam et pro cantilenis. Immo Latini ipsi suam vocem fecerunt, et quidem hoc ipso sensu, quem modo dixi. Nam CICERO quasi festiuum acroama Verrem appellauit: item alium nescio quem; in *orat. pro Sextio*.

Itaque dicuntur hic, opinor, *Bardi* fuisse Gallorum ἀκούσμαλα siue ἀκροάμαλα, quod inter conuiuia mecaenatum suorum, quorum gratiam captabant, eximia decora carmine cantuque prosequerentur.

At quod arbitratur idem CASAVBONVS, POSIDONIVM hic vocasse παρασίτους, quos Galli vetusta sua lingua *Soldurios* dixerunt, aegre annuo. Quamuis enim Soldurii eorum magnatum, quibus se deuouerant, impensis, item vt parasiti, alerentur; tamen inter Solduriorum fortitudinem multis periculis abunde probatam, et innatam parasitis, vnam ad mensam fortibus, ignauiam haud satis conuenit.

Haec enim Solduriorum conditio fuit, teste ipso CAESARE, lib. III. de bello Gall. vt omnibus in vita commodis, vna cum his fruerentur, quorum se amicitiae deditissent. Si quid iis per vim accidisset, aut eundem casum vna ferrent, aut sibi mortem consciscerent. Neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, inquit CAESAR, qui eo interfecto, cuius se amicitiae deuouisset, mori recusaret. Quid simile in parasitis, quorum viuit amicitia, dum feruet olla? Concinnior est graeca paroemia: ζῆ χύτρα, ζῆ Φιλία.

Vel si placet Soldurios appellare parasitos, reddenda huic vocabulo primaeva vis, quam ATHENAEVS affert lib. cit. Τὸ δὲ τοῦ παρασίτου ὄνομα πάλαι μὲν ἦν σεμνὸν καὶ ἱερόν. Parasiti vero nomen olim quidem erat venerabile et sacrum. Persona item sancta; quippe quae vna cum sacerdote victimae partem caperet in cibum: ex eodem ATHENAEO. Quamquam neque vel sic parasitorum nomen in Soldurios quadrabit, qui non sacris, sed proeliis toti fere addicti fuerunt. Sed redeamus ad Bardos, vnde parumper digressi sumus; nec longum ultra nos morabuntur: sedes enim dumtaxat et loca, quae infederunt, breuiter attingo, et finio.

Vir quidam eruditus existimat, praecipuam Bardorum sedem fuisse montem illum, quem vulgo Burgundi vocant *Montbarry*, Auffano in agro situm, Gallice *l'Aussois*; quem agrum ad veteres Mandubios spectasse plerique opinantur.

Item

Item urbem eiusdem paene nominis *Montbar*. Et aliis in Galliae partibus paullo distitis, alias vrbes propter appellationis affinitatem ad Bardorum ditionem nonnulli citra omnem iniuriam adii-
ciunt *Barrodocum*, *Bar le Duc*, *Barrum ad Albam*, *Bar sur Aube*,
Barrum ad Sequanam, *Bar sur Seine*.

CAPVT XXII.

De Vatibus et Eubagibus.

Vates cum Eubagibus coniungo, nec enim fuisse puto diuersos. De nomine primum: de munere et auctoritate deinde dicam.

Horum hominum nomen admodum varium inuenio. Qui enim dicuntur a DIODORO *Μάγισσι*, iidem a STRABONE *Ἐβάγεις* appellantur: quasi STRABO nonnihil a *Μάγισσι*, i. e. vatibus, siue diuinis, diuersos hoc barbaro vocabulo significatum voluisset. Et vero multi passim recentiores philologi, quorum alii Latine, alii Gallice scripserunt, CHASSANAEVUS, GVNEBALDVUS, SCHEDIVS, ceterique illos ipsos STRABONIS *Ἐβάγεις*, non *Vates* Latine, sed *Vat-
ties* appellant, Gallice *les Vacies*.

At HENRICVS VALESIVS, vir apprime doctus, suis in *Marcellinum annotationibus*, non *Ἐβάγεις* (vt in tergemino STRABONE diuersis temporibus typisque, tum Lutetiae, tum Attrebatii vulgato legi) sed *Ἐβάγεις* legit: nec vllum auctorem nouae lectionis appellat. Et tamen hanc affert ad emendationem AMMIANI confirmandam, in qua *Eubages Eubagibus* substituere non dubitauit (nam illo MARCELLINI loco, quem supra notauimus, Eubages adhuc a plerisque legebatur.) Sed emendationis suae grauius firmamentum VALESIVS habet, nec vnum, regium scilicet exemplar, et Romanam editionem, quibus omnino plurimum tribuere fas est. Huc adde, quod magnam et opportunam quoque hoc nomen affinitatem habet cum Graeca voce *Ἐβάγεις*, quae purum et sanctum sonat. Vnde vero commodius sacerdotes accipiant nomen suum, quam a sanctitate, quae illorum quasi propria virtus est?

Vates autem illi *Eubages*que, vel *Eubages* (vt a nomine ad munus aliquando veniam) sacerdotes fuerunt, *ἱεροποιοί*, vti STRABO dicitur
ferte

ferte scribit: καὶ Φυσιολόγοι, physiologi, hoc est, interprete MARCELLINO, qui scrutantes seria, et sublimia naturae pandere conabantur. At nihil magnificentius atque illustrius de hoc Gallorum hominum ordine dici potest, quam quod habet DIODORVS iam saepe laudatus, qui et sacerdotes illos facit, et cum diuina quadam auctoritate diuinos, Deorum internuncios, pacisque sequestres. Placet illum audire, sed Latine loquentem, vt faciliori negotio ab omnibus percipiatur.

p. 167
Viuntur Galli Vatibus, quos magno dignantur honore, qui per auspicia et immolationes sacrarum victimarum futura praenunciant, et habent omnem multitudinem audientem dicto. Dein, repraesentato illorum sacrificio (quod a nobis inferius suo loco exhibebitur, vbi de Gallorum sacrificiis agemus) pergit in hunc modum: Nec cuiquam sacrum facere fas est absque philosopho; i. e. absque aliquo Vate (quo de hominum genere sermonem habere coepit.) Per hos enim vt diuinae naturae vsuperitos, et eiusdem quasi linguae commercio vtentes, gratiarum sacra, τὰ χερειθήρια Diis aiunt offerenda, et per eosdem internuncios ab illis esse bona expetenda censent. Non solum autem in pacis negotiis, sed etiam in bellis, eiusmodi Vatibus inprimis morem gerunt, perinde vt melicis poëtis, non tantum amici et populares, verum etiam hostes ipsi. Hi Vates saepe inter aduersas acies, dum strictis mucronibus, et protensis hastis exercitus propinquant sibi inuicem, interueniunt medii, et ipsos a pugna reuocant, sistuntque furialem impetum, quasi feras incantarent. Sic et apud ferocissimos barbaros ira cedit sapientiae, atque (vt pulcherrimis DIODORI verbis rem concludam) ὁ Ἄρης αἰδέεται τὰς Μούσας. i. e. Mars reueretur Musas.

CAPVT XXIII.

De Templis.

HAud satis vero consentaneum videtur, quod nonnemo de veteribus Gallis scripsit ex CORNELIO TACITO (si tamen de Gallis, ac non potius de Germanis id scriptum CORNELIVS reliquit:) *Nec cobibere parietibus Deos, nec iis vllam humani oris speciem assimilare, atque ita ex magnitudine caelestium arbitrari. Nam plane contrarium habetur ex DIODORO SICVLO, qui Celtarum religiosam infanis ac delubris magnificentiam, non sine admiratione profequitur.*

Singulare

Singulare est, inquit, ac supra quam credi potest, quod a superioribus Celtis in fanis Deorum obseruatur. Nam in templis ac sacellis, in ea regione passim excitatis ac consecratis, magna vis auri proiecta iacet in honorem Deorum: et nemo est indigenarum, qui contingere illud audeat, ob seueri numinis metum ac reuerentiam. Haec DIODORVS.

Et supra cuiusdam templi Tanfanae, quod a Romanis solo aequatum est, ipsoque adeo CORNELIO suggerente, meminimus, et Herculis Ogmii simulacrum descripsimus ex LVCIANO, vt alia pleraque omittam.

Nolim tamen inficiari lucos, praecipue densis roboribus confitos a Gallis consecratos fuisse, Deorumque nominibus appellatos.

*Quos non ruricolae Panes, nemorumque potentes
Siluani Nymphaeque tenent, sed barbara ritu
Sacra Deum, structae diris altaribus arae,
Omnisque humanis lustrata cruoribus arbor:*

vt canit LVCANVS poëta. Bisontini, Deorum cultores maximi, in edito iugo montis Caelii suae ciuitatis, quem nunc *Stephanium* vocant, quatuor diis suis locum, cum quatuor columnis consecrarent, quem vulgus in hunc vsque diem *pantheon* appellauit: Deorum autem statuæ in columnarum fastigiis erant collocatae, et adhuc videntur columnarum fragmenta, quum nihil statuarum super sit, praeter vnicum Apollinis caput lapideum, sparsis crinibus radiatum. Haec fere IOANNES IACOBVS CHIFFLETIVS in sua *Vesontione, parte I. cap. XIII.*

CAPVT XXIV.

De sacrificiis veterum Gallorum.

Diximus adhuc de Diis Gallorum, nunc venimus ad sacrificia, caerimonias, et ceterum religiosi cultus apparatus, quo suos illi Deos venerabantur. In Gallorum inhumana sacrificia, in quibus humanas victimas Diis faciebant, TVLLIVS initio statim est inuectus, nec iniuria. Ego sine dolore meminisse non possum, quamquam sacrificiorum immanitatem malo cum CAESARE patriae religioni, quam Gallico ingenio dare; praesertim quum alibi pas-
sim,

sim, toto orbe solemnī vsu, recepta fuerint eiusmodi sacrificia, Iſidis Aegyptiae, Saturni Carthaginienſis, Iouis Cyprii et Latialis, Dianae Scythicae, et aliorum, quae apud LACTANTIVM poteris videre libro I. cap. XXI.

„ Natio est omnis Gallorum dedita religionibus, inquit laudatus CAESAR libro VI. de bello Gallico : atque ob eam causam qui sunt affecti grauioribus morbis, quique in praeliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolatos vouent, administrisque ad ea sacrificia Druidibus vtuntur; quod pro vita hominis, nisi vita hominis reddatur, non posse aliter Deorum immortalium numen placari arbitrantur, publiceque eius generis habent instituta sacrificia. Alii immani magnitudine simulacra habent, quorum contexta viminibus membra, viuīs hominibus complent, quibus succensis circumuenti flamma exanimantur homines. Supplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliqua noxa sint comprehensi, gratiora Diis immortalibus esse arbitrantur. Sed quum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt. „ Haec CAESAR.

Iuuerit indicasse tironibus supplicia pro sacrificiis accepta. Ita SALLVSTIVS de bello Catilinario, de quibusdam dixit : in suppliciis Deorum magnifici, id est, in sacrificiis.

Paullo secus ac CAESAR eadem simulacra et sacrificia descripsit STRABO libro IV. Geographiae : nam et simulacrorum materiam mutauit, et sacrificia latius extendit. Conficientes Colossum, inquit, et illum quidem ex foeno : lignumque iniicientes in eum Colossum, pecora, et omnis generis animalia, et homines omni flamma consumebant.

Nihilo mitius est, quod scribit DIODORVS SICVLVS de Gallis vbique ferocibus : Inprimis ubi de magni momenti rebus consultatio incidit, mirandum et incredibilem quemdam ritum obseruant. Hominem immolatum supra transuersum pectoris saeptum ense feriunt, quo caeso prolapsoque, tum e casu, et conuulsione membrorum, tum e cruoris fluxu, quid futurum sit, praesagiunt : et ex longa vetustatis obseruatione hoc apud eos fidem inuenit. Idem auctor paullo infra : Maleficos per quinquennium seruantes palis suffigunt in honorem Deorum, et cum aliis multis primitiis immolant, exstructis grandibus pilis. Vtuntur vero et captiuis, vt hostiis, ad Deorum sacrificia. Quin nonnulli et animalia bello capta cum hominibus maectant, aut cremant, aut aliis sacrificiis de medio tollunt.

Huc

Huc adde cruentum vrbis Massiliae sacrificium. Quum enim Massilienses peste laborarent, vnus e pauperibus offerebat se totum annum publicis, ac purioribus cibis alendum: postea verbenis, vestibusque sacris ornatus circumducebatur per vrbem cum execrationibus, vt inciderent in eum omnia mala ciuitatis, eoque habitu matrabatur, vel in mare deturbatus, mergebatur.

Porro non omnibus Diis humano sanguine litabant: quibus ergo? *Galli Hesus atque Teutamem humano cruore placabant*, inquit LACTANTIUS libro I. diuinarum institutionum cap. XXI. Quibus *Taranem* adiicit LVCANVS poeta libro I. vbi populorum contexit catalogum, qui sub Iulio Caesare meruerunt, in bello plusquam ciuili:

*Et quibus immitis placatur sanfluine diro
Teutates, horrensque feris altaribus Hesus,
Et Taranis, Scythicae non mitior ara Dianae,*

cui scilicet hospites immolabantur, vt nemo nescit.

Videtur et Saturnus humani sanguinis sitientissimus eiusmodi cruentas victimas in Gallia obtinuisse. Id certe DIONYSIUS HALICARNASSEVS non obscure innuit lib. I. antiquitatum Roman. vbi sic habet: *Ferunt etiam veteres Saturno sacra facere solitos, sicut Carthaginenses, dum stetit eorum vrbs: et apud Celtas ad hoc vsque tempus fit, et in aliis quibusdam occidentalium gentium homicidis.*

Quod si verum est, immolatas esse humanas victimas in Gallia vsque ad tempora DIONYSII HALICARNASSEI, qui Caesare Augusto imperante scripsit, senatusconsultum, quod ait PLINIUS lib. XXX. cap. V. factum esse anno vrbis 657. Cneio Cornelio Lentulo, et Publio Licinio Crasso, consulibus: *ne homo immolaretur*, vim suam apud Gallos non obtinuit. Et vero diras Druidum religiones nequidquam ante prohibitas, illis, quos dixi, consulibus, Augusti deinde imperio, saltem ciuibus interdictas, ac Tiberii etiam principatu damnatas, sustulisse Claudius imperator, et penitus aboleuisse traditur.

Est qui dicat generosae cuiusdam et magnificae pietatis fuisse, (si qua pietas esse potest in tanto scelere) litasse non bruto, sed humano sanguine, quem acceptissimum putarent iis, quos ut Deos honore summo religiose colebant: et, quasi cum Diis liberalitate certassent, hominem pro homine reddidisse, adeoque pro vno plures;

quod vitam, nisi stare alterius sanguine, vilius redemptam putarent. Nihil est, quod dissimulemus hoc loco, poena illa fuit sane grauissima infandi criminis idololatriae: nam postquam se mortales obcaecati malo daemone turpissime manciparunt, vix satis vbi-que sanguinis habuerunt, vt crudelissimam saevi tyranni sitim restingerent. At ex barbaro illo immolandorum hominum more id certe commodi emolumentique, non tantum Galliae, sed etiam toti orbi prouenit, vt promptioribus animis ea religio susciperetur, quae victimam vnam, et eam quidem incruentam haberet: in qua is Deus coleretur, qui sibi ipsi pro gratissima hostia foret, sui sanguinis prodigus, vt alieno parceret. Ac quum ita persuasum haberent Galli, non posse aliter Deorum numen placari pro vita hominis, nisi vita hominis redderetur, eo faciliorem apud illos fidem obtinere potuit is religionis nostrae sensus, quae salutem hominum, nisi Dei hominis interitu reparari non potuisse docet. Sequuntur alia quaedam mitiora sacrificia, et superstitiones.

CAPVT XXV.

Praecipui honores Heso delati.

AVTOR est IULIVS CAESAR, in *commentariis de bello Gallico libro VI.* Gallos *Marti*, (sic Hesium appellat) *quum proelio dimicare constituerunt, ea, quae bello coeperint, plerumque deuouere, quum superauerint, animalia capta immolare.* Neque vero fas est praeterire silentio, quod iurisconsultus VLPIANVS praeclare annotauit *titulo 22. qui heredes institui possunt, §. 6.* vnum ex Diis Hesium fortunarum suarum heredem scribere Gallis senatusconsulto licuisse, vt Romanis Iouem Tarpeium. (Legi cum CIACONIO paullo aliter, atque iacet in vulgari-
bus typis.)

Quo loco mirari libet, quam ob rem CAESAR *Teutamem* (qui Mercurius fuit,) *Heso*, siue Marti anteposuerit, quum Galli Hesium eodem loco habuerint, quo Iouem Tarpeium Romani, hoc est, summo. Huc adde, quod supra vidimus a LACTANTIO *Hesium Teutati* praelatum. Constat denique Gallos non vsque adeo mercaturae et lucro addictos fuisse, vt non longe pluris arma facerent, quum et nobilissimi quique, et potentissimi vna cum clientibus et ambactis
(qui

(qui serui erant, quos, vt quisque erat genere et copiis amplissimus, ita plurimos circum se habebat) totum aeuum ferro tererent. Quod CAESAR ipse non diffitetur.

Eam ob rem huic quoque Deo principi oblata esse animalium capita suspicor. Cuius sacrificii meminit GREGORIVS cognomen-
to MAGNVS, pontificatu maximus, in quibusdam *litteris ad Brun-*
childem Francorum reginam datis: quod quidem ipsius adeo GREGORII
aetate adhuc erat receptum aliquibus in Galliae regionibus. Nec
mirum videri debet, tamdiu in Gallia idololatriae remansisse vesti-
gia, quum idem GREGORIVS testetur suis in *epistolis ad Chrysanthum*
episcopum Spoletanum, et *Agnellum Terracinensem*, eam in Italia repullu-
lasse et paene in ipsam urbem profanorum hominum malis artibus
esse reuocatam. Haec breuiter velut extra chorum.

CAPVT XXVI.

Minerua Mediolani culta.

Mineruam Mediolani praecipua veneratione cultam a Celtis, te-
statur POLYBIVS: et ALCIATVS refert, Mediolanum a Cel-
tis primum appellatum esse *Megdelant*, quasi virginis terram,
forte a Mineruae Parthenone amplissimo, quod in ea vrbe viseba-
tur. Creditur haec eadem aedes fuisse, quae hodie est diuae Te-
clae: fidem faciunt haec carmina:

Quam Mediolanum sacram dixere puellae
Terram, (nam vetus hoc Gallica lingua sonat)
Culta Minerua fuit, nunc est vbi nomine Tecla,
Mutato matris virginis arte domus.

Rusticus Deorum cultus.

Auctor est in vita D. Martini SVPITIVS: Gallorum rusticis eam con-
suetudinem fuisse, simulacra daemonum candido tecta velamine, misera per
agros circumferre dementia. Sic ille ad verbum.

CAPVT XXVII.

Gallicae decerpendi visci caerimoniae, et eiusdem superstitioni vsus, nec non selaginis, samoli, ac verbenarum.

Quas hic infero superstitiones, eas ad cultum aliquem Deorum pertinere puto; nec enim tot caerimonias rebus in speciem leuissimis adhibuissent, nisi vim quamdam diuinam adesse, animum induxissent. Viscum igitur, et salutare, quae mox dicentur, herbas, sic tamquam certissima Deorum beneficia, religiose et reuerenter a Gallis accepta par est existimare, vt non tam ipsa dona, quam Dii suis in donis honorarentur. Inprimis viscum, quod e robore decerpebant, procliuè fuit acceptum referre Ioui, quandoquidem illis robur erat pro Ioue. Iam vero totam hanc superstitionem e PLINIO cognoscemus. *Non est omittenda, inquit, in ea re et Galliarum admiratio. Nihil habent Druidae (ita suos appellant magos) visco, et arbore, in qua gignatur, si modo sit robur, sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos, nec vlla sacra sine ea fronde conficiunt, vt inde appellati quoque interpretatione Graeca possunt Druidae videri. Enimvero quidquid adnascatur illis, e caelo missum putant, signumque esse electae ab ipso Deo arboris. Est autem id rarum admodum inuentu, (scilicet in robore) et repertum magna religione putatur, et ante omnia sexta luna, (i. e. sexto die lunae) quae principia mensium annorumque his facit, et saeculi post tricesimum annum, quia iam virium abunde habeat, nec sit sui dimidia. Omnia sanans appellantur suo vocabulo. Sacrificiis epulisque rite sub arbore praeparatis, duos admouent candidi coloris tauros, quorum cornua tunc primum vinciantur; sacerdos candida veste cultus arborem scandit, falce aurea demetit; candido id excipitur sago: tum deinde victimas immolant, precantes, vt suum donum Deus prosperum faciat iis, quibus dederit. Fecunditatem eo potò dari cuiuscumque animali sterili arbitrantur, contraque venena omnia esse remedio. Tanta gentium in rebus friuolis plerumque religio est.*

Ita PLINIVS claudit librum XVI. historiae suae naturalis. Et iure quidem in rebus friuolis viscum numerat, damnatque Gallicam superstitionem. Quum vero viscum non obscuro scommate Galliarum admirationem appellauit, parcere poterat illi conuitio: habet enim viscum vel in ipso exortu suo aliquid admiratione dignum, non modo

do Galliarum, sed omnium vbiq̄ue nationum; quippe *quod non sua seminat arbos*, vt canit VIRGILIUS *Aeneid.* VI. Vnde vero nascatur, necdum factis a curiosis naturae indagatoribus compertum est.

Sin autem viscum illud virgae illius salutiferae diuinis oraculis promissae, ac virginei partus vel tenuis vmbra fuit, vt quibusdam visum est, habuit enimvero admirabilitatis non parum.

Porro ex verbis PLINII certe colligimus, non omne viscum Druidibus sacrum fuisse. Quum enim in quinque arboribus, eodem PLINIO teste adnascatur, in quercu, in robore, in ilice, pruno siluestri, ac terebintho, vnum illud ab Ioue missum putabatur, quod in robore adnatum erat. Quod autem ait PLINIUS viscum decerpi solitum sexta luna, quae faceret Gallis initium annorum, confirmari potest hodierna etiam consuetudine, quae multis in Galliae locis adhuc retinetur, vbi rustici anno ineunte clamitant lingua vernacula: *Au guy, l'an neuf: i. e. ad viscum, annus nouus*, pro vetusto Druidum more; nam ex OVIDIO:

Ad viscum Druidae, Druidae clamare solebant.

Nec superstitione vacabat aliquot herbarum excerpendarum ratio, nempe selaginis, samoli, et verbenarum, a quibus contra perniciem omnem praesentissimum remedium expectabant. Qua de re legendus item PLINIUS *lib. XXIV. cap. II. et lib. XXV. cap. 9.*

CAPVT XXVIII.

Anguinorum ouorum Gallica superstitio.

QVando verfor in Gallicis superstitionibus, omnium paene famosissimam omittere non possum, quam idem naturae scriptor, *lib. XXIX. cap. 3.* narrat in hunc modum: „Est ouorum genus in magna Galliarum fama, omissum a Graecis. Angues innumeri aestate conuoluti, artificii complexu glomerati, saliuus faucium corporumque spumis generant id ouum. Anguinum appellatur. Druidae sibilis id dicunt in sublime iactari, sagoque oportere intercipi, ne tellurem attingat: profugere raptorem equo: serpentes enim insequi, donec arceantur amnis alicuius interuentu. Experimentum eius esse, si contra aquas fluitet, vel auro vitum.”

ctum. Atque vt magorum sollertia occultandis fraudibus sagax, certa luna capiendum censent, tamquam congruere operationem eam serpentium, humani sit arbitrii. Vidi equidem id ouum mali orbiculati modici magnitudine: crusta cartilaginis velut acetabulis brachiorum polypi crebris, insigne Druidis. Ad victorias litium ac regum aditus mire laudatur: tantae vanitatis, vt habentem in lite in sinu equitem Romanum e Vocontiiis, a D. Clodio principe interemtum, non ob aliud sciam., Haecenus PLINIVS, qui vanissimam hanc superstitionem merito deridet, totamque magorum Druidum malis artibus tribuit.

CAPVT XXIX.

Diuini honores Augusto exhibiti.

CVM gentium omnium communis in Augustum, virum imperio dignum, voluntas fuit, tum Gallorum praecipuus amor in principem de totis Galliis optime meritum exstitit, vt ex Romanis Graecisque scriptoribus facile colligitur. Nam ei, quum adhuc esset in viuis, tamquam numini iam consecrato, splendidissimum templum communibus impensis Lugduni, ad confluentem Araris et Rhodani, exstruxerunt, aramque dicarunt, sexaginta gentium titulis insignem, quae singulae statuas ibidem singulas affixerant, quasi votiuam quaedam anathemata. Ad hanc aram eloquentiae solemne certamen, Graecis Latinisque litteris olim magno ambitu est celebratum, ex quo, qui recesserant inferiores, aut praemiis victores suos afficere, aut eorum laudes oratione persequi (quod summo dedecori fuit) iuebantur: illos vero, qui pessime scripsissent, spongia, vel etiam propria lingua, scriptiones suas delere coactos ferunt, nisi ferulis obiurgari, aut flumine proximo mergi maluissent. Quae quidem honesti certaminis lex sane barbara in mortalium saeuissimum Caligulam a plerisque scriptoribus refunditur. Quo factum est, vt in eam palaestram tanto cum nominis sui discrimine nisi trepidus intraret nemo. Eam ob rem IUVENALIS magnum quemdam timorem significaturus, sic hominem pallere dixit:

*Vt nudis preffit qui calcibus anguem,
Aut Lugdunensem rhetor dicturus ad aram.*

CAPVT

CAPVT XXX.

Gallorum funera.

FInem Gallicis religionibus imponemus, vbi pauca de funeribus Gallorum (quae pars maxima religionis fuit) pro eo, ac polliciti sumus initio, subiecerimus: vt profanam theologiam, quam dudum persequimur, tandem aliquando profanis in sepulchris quasi humatam postremum valere iubeamus. Commodum huic funebri caerimoniae quasi *δαδοῦχος* (si fas) praelucet, qui iam saepe antea in hac veterum temporum ac mysteriorum caligine nobis facem praetulit IULIVS, Caesarum princeps et parens *libro VI. de bello Gall.*

Quum paterfamilias, inquit, illustriori loco natus, decessit, eius propinqui conueniunt, et de morte, si res in suspicionem venit, de vxoribus in seruilem modum quaestionem habent; et, si compertum est, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica et sumtuosa: omniaque quae viuis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia; ac paullo supra hanc memoriam serui, et clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, iustis funeribus confectis, vna cremabantur. Atque hic mos sane barbarus olim multis in locis obtinuit, in Thracia praesertim et India: cuius rei permulti sunt auctores.

Praeter ea quum Galli certam haberent animorum immortalitatem, litteras coniciebant in eundem rogam, quo suorum cadauera cremabant, quas scilicet in alia quadam vita legerent ii, quibus inscriberentur: quod ante iam accepimus ex DIODORO SICULO, huius *theol. Gall. cap. XVII.*

At vtrique historico tum CAESARI, tum DIODORO reclamasse visus est PAVSANIAS, egregius belli dux, et scriptor tota Graecia percelebris. Scribit enim mortuorum sepulturam a Gallis neglectam esse, vt eius immanitatis opinione hostem magis terrent, quod mortuos, more ceterorum hominum, nulla misericordia prosequerentur. Sed PAVSANIAM cum CAESARE ac DIODORO facile conciliabimus, si dixerimus, Gallos quidem nullum sepulturae honorem concessisse mortuis hostibus, maioris contumeliae causa, non tamen suis negasse. Quod si suorum quoque funera, et sepulturam neglexisse Gallos voluit exterus ille scriptor, ab ipsis veterum Gallorum monumentis, et elogiis monumentorum, quae nostra etiam

aetate reperta sunt, falsi conuictus tenetur. Vnum e multis huc afferam insigne, et certis auctoribus confirmatum, vti me allaturum recepi; praesertim ad confirmationem Graecarum litterarum, quas Gallis hominibus *НОТОМАНУС* ereptas volebat.

CAPVT XXXI.

Chyndonaētis sepulcrum.

ANno reparatae per Christum salutis, MDIIC. eo ipso die, quo fidelium defunctorum animabus piaculari carcere liberandis praecipue intenta est ecclesia, quidam vinitor vnaque duo filii, dum solum pangendis vitibus effodiunt, haud procul Diuione, hodie primaria Burgundiae ciuitate (non autem Augustoduni, vt scribit *GRVTERVS* in *antiquarum inscriptionum appendice*, pag. M C LIX.) saxum crassiuscula mole, rotunda figura, pedali altitudine, parique diametro, colore, vt postmodum apparuit, candido, et ea teneritudine, quae facile scalprum admitteret, retegunt, quo quidem extracto, ne vitis incremento noceret, item alterum eiusdem formae lapidem, qui subiectus erat, offendunt, sed concuum (quod patuit amoto eiusdem materiae operculo) plane dolioli in modum: medio pede, quem vocant, regioprofundus, septem omnino pollicibus latus fuit.

Hic alicuius thesauri adinueniendi bonis rusticolis facta continuo magna spes est, quae cito se delusam sensit: quippe in lapidis cauo vitream duntaxat urnam, cineribus, et comminutis officulis plenam inuenerunt. Tum nihil propius abfuit, quam vt iuuenes spe bona lapsi et vasculum perfringerent, et cinerem dispergerent in auras: sed vetuit pater, urnamque sedulo custoditam ad *GVNEBALDVM* medicum, ciuem Diuionensem, eius vineae, in qua reperta fuerat, possessorem detulit. Hic vir apprime eruditus tota re ex vinitore cognita, vtrumque pariter lapidem suam illico domum asportari iubet, et a terra situque purgari. Ac continuo palam fiunt quaedam litterae in saxeo illo doliolo, quod urnam includebat, primum hae duae solae in medio, X V; dehinc epitaphium sub eodem Graecis litteris ouatam in figuram, et geminam quidem, vt alteram altera, minorem maior includat, ita plane insculptum: non vt
habetur

habetur in GRVTERO nonnihil deprauatum; qua de re GVNEBALDVVS ipse conqueritur:

ΜΙΘΡΗC ΕΝ ΟΡΓΑΔ. ΧΩΜΑ ΤΟ CΩΜΑ ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΧΥΝ-
ΔΟΝΑΚΤΟC ΙΕΡΕΩΝ ΑΡΧΗΓΟΥ. ΔΥCΕΒ. ΑΠΕΧΟΥ. ΑΥCΙΟΥ
ΚΟΝ. ΟΡΩCΙ.

Quod Latine ita donari potest ad verbum, at sine vlla litterarum suppressione.

Mithrae in luco tumulus corpus abdit Chyndonactis archisacerdotis. Impie abstine. Liberatores Dii cinerem tuentur. Gallice vero, vt nemo Gallorum sit, qui praeclarum hoc religiosae antiquitatis monumentum non intelligat:

Dans ce sacre bocage de Mithra, ce tombeau cache le corps de Chyndonax archiprestre. Impie, n'y touche pas: les Dieux Libérateurs gardent sa cendre.

CAPVT XXII.

Exponitur inscriptio.

Tanta in re peruetusta nouitas, multos, vt fit, vndequaue praefertim eruditos, et studiosos antiquitatis homines ad visendum exciuit: quin spectatores habuit, admiratoresque, viros etiam generis claritudine principes, quos appellat GVNEBALDVVS, in eo libello, quem de hoc monumento conscripsit, cui Gallicum hunc titulum fecit, *le reveil de Chyndonax*; vbi quodcumque est obscuritatis hoc in epitaphio (nec enim vetustas vlla non habet aliquid tenebrarum) docte admodum illustratum reliquit, vt praeclarum hoc monumentum eodem tempore geminam pariter et a sole, et a GVNEBALDO lucem acciperet. Abs me quoque aliquid illustrationis habebit, ne quis hic laboret.

Prima vox ΜΙΘΡΗC initio statim etiam minime rudibus nonnihil negotii faceffit. Qui factum enim est, vt Mithra Deus ille Persarum (quo nomine Persae solem appellabant) e coelo, certe e Perside in Gallias, et in sepulcrum vsque Galli sacerdotis descenderit? Item vnde profectus est femineus hic gignendi casus? Nam a-

pu**D** HESYCHIVM Μίθρας ὁ ἥλιος παρὰ Πέρσαις. i. e. *Mithra sol apud Persas.* Et iterum : Μίθρης ὁ πρῶτος ἐν Πέρσαις Θεός. i. e. *Mithra primus in Persis Deus.* Ac proinde aliis scriptoribus, vt HESYCHIO, tum Μίθρας, tum Μίθρης vbiq̄ue masculiei generis est. Quam ob rem igitur primus ille Persarum Deus Gallos inter maxime viros in feminam degeneravit? Nec enim hic alius casus esse potest in recto sensu, quam genitiuus, nec genitiuus hic alius generis, quam feminei.

Priori quaestioni respondeo, non raro euenisse, vt propria vnius gentis numina propagato cultu ab aliis quoque nationibus diuinos honores obtinerent, praesertim quum diuersarum gentium Dii, non reipsa, sed nominibus tantum diuersi forent. Itaque quum iam Galli solem sub *Beleni* nomine colerent, vt ante diximus, facile adduci potuerunt, vtique amantes nouitatis, vt eundem, sub noua Mithrae appellatione venerarentur, non solum in Burgundia, sed etiam Lugduni, vt modo dicemus. At magno inquires locorum interuallo Persis et Gallia seiunctae sunt: ita est; at Persepolis quoque et Roma nihilo minus sunt distitae, et tamen ad Romanos Mithra peruasit: vt ex multis constat inscriptionibus, quas refert GRVTERVS. Duas tantum affero, alteram Graecam, Latinam alteram. Graeca sic habet:

ΗΛΙΩ
ΜΙΘΡΑ
ΑΝΙΚΗ
ΤΩ
ΣΟΛΙ
ΜΙΘΡΑ
ΙΝΒΙ
CΤΟ.

Haud absimilis, quae Lugduni Latina reperta est in monte sancto:]

DEO INVICTO
MITHR.
SECUNDINVS
DAT.

Posterior quaestio pari facilitate dissolui potest. Certum enim est, quod SERVIVS annotat in lib. II. *Aeneid.* utroque sexu Deos existimari.

Qua

Quare dici potuit et *Μίθρας* *Μίθρου* masc. gen. et *Μίθρα* *Μίθρης* femin. Fateor tamen nusquam alibi me apud vllum auctorem Graecum vidisse hoc nomen feminini generis. Nam quod affert GVNEBALDVS ex lib. XV. STRABONIS, vbi de Persis: Τιμῶσι δὲ καὶ ἥλιον, ὃν καλοῦσι Μίθραν; id est: Colunt autem et solem, quem vocant Mithram; plane nihil efficit, si quidem hic accusandi casus *Μίθραν* perinde masculini generis et feminini dici potest, vt norunt vel ipsi Graecae linguae tirones. Nihilo probat amplius *Historiae Tripartitae* locus lib. VI. cap. 8. (pace clariss. viri dicam) falso citatus in haec verba: Pagani olim Deae Mithrae sacrificantes, homines immolabant. Sic enim omnino legitur in *hist. tripart.* ab EPIPHANIO Scholastico Latine donata. Pagani olim Deo Mithrae cet. quod argumento est auctorem Graecum habuisse: Τῷ Θεῷ Μίθρα, vel certe *Μίθρῳ* (vt illum appellat ipse SOCRATES *hist. ecclesiastic. lib. III. cap. II.* aut *Μίθρῳ*, vt scribit SOZOMENVS lib. V. cap. VII. Nihil tamen admodum esse video, cur solem, qui Hebraeis vtriusque generis est, fuisse Persis negemus. Nam *schemesc* Hebraeis sol ad vtrumque genus pertinet. Immo *hama* (quae vox idem sonat) generis est tantum feminini.

Quare non statim refellendi sunt nonnulli sacrarum litterarum interpretes, qui reginam coeli, de qua diuinus vates IEREMIAS saepe mentionem facit cap. 7. et 44. solem esse censuerunt: quamuis alii plerique reginam illam vulgo lunam interpretentur. Itidemque Germani, Hebraeos sequuti, solem effeminant, et e contra lunam faciunt masculam: nam Germanice dicitur *die Sonne*, haec sol: *der Mond*, hic luna. Est item ORPHEO luna, *Ἡλὺς τε, καὶ ἄρσην*, i. e. feminaque et mas. TERTULLIANVS in *apologetico* cap. XV. masculum lunam, vna cum aliis ridiculis Diis insectatur. SPARTIANVS in *Caracalla* Dei Luni meminit. EVSEBIVS lib. III. *de praepar. euangel. cap. III.* narrat Apollinopoli, quae vrbs est Aegypti, cerni simulacrum lunae, non forma muliebri, vt pingi solet, sed virili. Pluscula de Luno Deo P. NICOL. CAUSSINVS lib. I. *symbol.*

Quin Venus ipsa, qua nihil mage femineum vsquam est, mascula nonnumquam inuenitur. Vide MACROBIVM in illud *Aeneid. II.* vbi sic Aeneas:

Descendo, ac ducente Deo flammam inter et hostes
Expedior.

Qua re si utroque sexu Dii existimantur, ut paullo ante audi-
uimus ex Honorato, par est omnino femineum hunc genitium
(Μίθρης) hoc in epitaphio mitius accipi.

Punctum adiectum voci ΟΡΓΑΔ. vnus dumtaxat iota vicem
supplet: quo addito fit ὄργαδι, ab ὄργας, ὄργαδος, i. e. ἄνελος Θεοῖς γῆ,
γῆ ἱερά, dicata Diis terra, terra sacra, ut docet IULIVS POLLVX lib. I.
onomast. siue terra illa esset arboribus consita, siue non esset. Ma-
nifeste vero pro luco, et sacro nemore ὄργας accipitur apud PLV-
TARCHVM in *Pericle*, vbi dicitur Pericles hanc aduersus Megaren-
ses, quos priuato prosequeretur odio, publicae simultatis causam
praetexuisse, quod sacrum lucum cecidissent. Ita enim LAPVS Florenti-
nus, et XYLANDER, abs me consulti, Latine vertunt illud PLVTAR-
CHI: ἀποτέμνεσθαι τὴν ἱεράν ὄργαδα: quamvis AMYOTVS, illustrissi-
mus ac doctissimus antistes, qui PLVTARCHVM aetate patrum no-
strorum Gallice donauit, ab illorum interpretum, et, ni fallor, a
vero sensu longe discesserit, quum hunc locum in haec verba red-
didit: *Il leur osta, et retrancha les terres sacrées.* Certe multo commo-
dius malevolentiae praetenditur sacrilegium, quam multa, quae non
raro infanti et bene merito irrogatur; at sacrum lucum cecidisse
olim superstitionis hominibus immane sacrilegium fuit, et omni
odio dignum: agris autem priuari, mera multa esse potuit, quam
non satis honeste Pericles suo in Megarenses odio praetenderet:
immo sibi ipsi potius inuidiam atque odium ciuium suorum confla-
ret, ob Graecam urbem dedicatis agris multatam, cuius multae
causam ipse nullam afferret. Sed de hoc PLVTARCHI loco docto-
rum virorum esto iudicium. Mithrae ad lucum redeo, quem fir-
mant inuenta item propinqui fani quaedam quasi vestigia, tessellato
in pauimento, quindecim aut sedecim pedes longo, totidemque la-
to: nec enim sacra fuit aedes sine luco, ut auctor est CALLIMA-
CHVS; teste GVNEBALDO. Dicit forte quispiam, cur non ipsa
in aede sepultus est Chyndonax sacerdotum princeps? Quia lucus
non minus sacer, ac religiosus fuit, quam aedes ipsa: et mos anti-
quus apud plerasque gentes obtinuit, ut principum etiam viro-
rum cadauera in loco patenti, et sub dio, plerumque in siluis, in
hortis et sub arboribus sepelirentur. Sic apud Iudaeos Iabesithae
viri fortissimi cadauera regis Saulis, et filiorum eius combusserunt,
et tulerunt ossa eorum, et sepelierunt in nemore Iabes, lib. I. Reg. cap. XXXI.

13. item Paralipom. lib. I. cap. X. v. 12. Et sepelierunt ossa eorum subter quercum, quae erat in Iabes. Rursum Iosias violatae religionis egregius ultor, succis succensisque fictitiorum Deorum lucis, vidit ibi sepulcra, quae erant in monte, cet. lib. IV. Reg. cap. XXIII. 16. Iosephus et Nicodemus sanctissimum Christi Domini corpus exquisitissimis vnguentis magnificentissime delibutum in horto sepulturae mandarunt. Ioan. XIX. 41. Sed ad Iudaeos illa pertinent: haec, quae sequuntur, ad Italos, a quibus ad Gallos facilis morum quasi traiectus fuit. IUL. CAPITOLINVS in Antonino Pio, disertis verbis ita narrat: Sed Hadriano apud Baias mortuo, reliquias eius Romam peruexit sancte ac reuerenter, atque in hortis Domitiae collocavit.

Gratiani vero, quod oppidum est Montisferrati, repertum hoc epitaphium:

V. F.
 T. VTTIVS. T. L.
 HERMES
 SEPLASIARIVS
 MATER. GENVIT. MATER
 RECEPIT.
 HI. HORTI. ITA. VT OPT. MA-
 XIMI Q. SVNT.
 CINERIBVS SERVIANT MEIS. cet.

Quod reliquum est, videre licet apud GRVTERVM in *inscript. ant.* pag. DC XXXVI. Ex quo intelliges, delicatum hominem curatores substituisse eorum, in quibus sepultus erat, hortorum reditu alendos, qui tumulo praeberent rosam in perpetuum. Atque haec percontanti, cur in luco Chyndonax sepultus esset? pergo in declarando eius epitaphio.

ΚΩΜΑ PLATONI, ceterisque Graecis proprie *tumulum*, siue *terrae aggerem* sonat, sed et pro *quouis sepulcro* passim accipitur, quamvis nullus sit agger, qui exstet a terra circumiacente. Ortum volunt a verbo κέω, id est *humo egesta exstruo*, interdum etiam *sepelio*, quod scilicet ad sepulturam humus egeratur. Irrepsit Κώμα in GVNEBALDVM, pag. 21. vbi tum in voce, tum in accentu peccatur. Nam Κώμα *grauem et altum soporem*, item *veternum*, et quamdam, vt Graeci vocant,

vocant, *lethargiam* significat. Quamuis autem apud HESIODVM legamus:

Κακὸν δ' ἐπὶ κῶμα καλύπτει,

vt videri possit hoc Chyndonactis epitaphium ad HESIODI locum alluisse; tamen haud dubie κῶμα retinendum est, vt habetur in ipsa sepulchrali epigraphe: quippe longe conuenientius, quam sopor, tegere tumulus dicitur, et occultare.

ΣΩΜΑ. Corpus dicit Chyndonactis hoc tumulo tegi, non vero totum Chyndonactem: Druides enim animas hominum immortales esse certo credebant; vt antea *capite XVII.* tum ex ipso CAESARE, tum ex aliis antiquis scriptoribus cognouimus. Chyndonactis nomen nusquam alibi comparet. Nominis huius amplitudinem voluit G VENE BALDVS ad personae dignitatem apud Gallos pertinuisse: certius dignitatis argumentum est sacerdotalis praefectura, et quasi quidam principatus. Idem scribit, Chyndonactem fuisse principem *Vatium, le prince des Vacies*: quos cum Vatibus Eubagibusque, vel Euhagibus eisdem fuisse putamus.

ΔΥΣΕΒ. non pro δυσεβής (vt habet epitaphii saepe laudatus interpres) sed pro δυσσεβές in vocandi casu.

ΛΥΣΙΟΙ, supple ΘΕΟΙ, hoc est, *liberatores Dii*, ἀπὸ τοῦ λύειν: a soluendo. Quo nomine non intelligendi sunt hoc loco Castores illi, qui passim σωτήρες dicti; sed Dii inferi, qui mala, quae in manibus eorum essent, ab iis auertere putabantur, a quibus essent exorati. Ii vero multis nominibus tum a Graecis tum a Latinis appellati sunt: a Graecis quidem Ἀλεξίκακοι, Ἀποτροπαῖοι, Ἀποπομπῶοι, et Φύξιοι: a Latinis autem praesertim vetustis, *Auerrunci*; a PERSIO *satyra V. Dii depellentes*; a TARQVINIO PRISCO apud MACROBIVM *lib. III. saturnal. cap. 20. Auertentes*: vbi docet, *arbores, quae inferum Deorum, Auertentiumque sunt in tutela, eas infelices nominari*. Porro ad Deos inferos si qua custodia pertinuit, maxime sepulchrorum custodia debuit pertinere.

KON. per apocopen pro Κόνιν, a Κόνις, εως, id est, *cinis, puluis*. Denique ΟΡΩΣΙ expono per verbum, *tuentur*, vt defensionem aliquam prouidentium Deorum, ex sententia, opinor, inscribentis innuam: nec enim ὄρᾱν solum est *videre*, vt vulgo solet accipi; sed etiam *at-*
tentum

tentum animum habere; vt ex illo EVRIPIDIS loco fit manifestum: πρὸς πλοῦν ὄρω, ad nauigandum animum attentum habeo. Atque haec vetus epitaphium vtcumque explanant.

Quod autem GVNEBALDVS totam hanc inscriptionem ad quatuor carmina reuocat, quorum primum esse vult Hexametrum, secundum Spondaicum, aut Phaleucium, consequentia duo Lyrica, et posterius quidem Gliconicum, id illi non facile assentior. Quam vero sepulcrorum legem ad opinionis suae confirmationem attulit a PLATONE, vsquequaque fauentem non habet, immo, vt videtur, contrariam. Sic enim habet Latine donata lex: *Lapideae columnae superstruantur non maiores, quam vt demortui laudem capere possint, incisam quatuor heroicis versibus.* At hic vnus dumtaxat e quatuor heroicus est, ceteri diuersi quisque generis et mensurae, vt vel ipsi GVNEBALDO placet. Quam quidem metri varietatem in singulis carminibus an vehementer probaturi sint eruditi viri, haud scio.

Sed quo pertinent, aut quid sonant duae illae litterae, quae in medio, vti diximus, lapide sunt incisae? Expectabam vt epitaphii doctus interpret hic aliquid diuinaret; sed hoc diuinandum reliquit. Ergo sinite me hoc loco coniectorem agere.

Eiusmodi litteris Latini veteres decemviros significare soliti sunt, vt norunt antiquitatis haud plane inscientes. Fors igitur Chyndonax non modo sacerdotum praefectus, sed etiam decemuir fuit; vel sane illius funus a decemuiris publico sumptu procuratum est: idque notatum in sepulcrali lapide ad perpetuam rei memoriam. Sic enim magnis viris, optimeque de patria meritis apud excultissimas quasque nationes honoris causa factitatum esse passim legimus.

At Latina haec inscriptio neque cum Graeco epitaphio, neque cum homine Gallo satis apte cohaeret; inquit ille de genere criticorum. Mihi vero non videtur necesse, vt cum epitaphio cohaereat, et Graeca sit: quippe Chyndonactem, Graecarum litterarum apprime scientem, potuisse sibi ipsi Graecum epitaphium scribere: Gallos autem decemuiros iam Romanis permixtos, et viuentes Romano more suam illius sepulcri procurationem iisdem litteris Latinis donare, quibus Romani notabant: quum praesertim in diuersa plane lapidis parte Graecum epitaphium, et Latinae litterae inscribantur, vt patet. Qua re diuersa lingua diuersorum hominum, di-

uerfa in parte, et de re diuerfa, nihil admodum habet incommodi: Galli vero decemviri dum Romanis vtuntur notis, nihil alienum faciunt a gente subdita, quae ad captandam gratiam dominorum, et linguam et morem, quoad potest, imitatur.

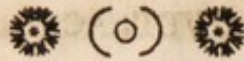
Sed ne Latinae sint hae litterae, vtque sit illis magnus quidam cum epitaphio Graeco consensus, dicamus esse Graecas, X et Y: cuius quidem posterioris pars inferior vetustate sit detrita: nisi forte placet Y, sic olim aliquibus locis pictum fuisse, vt V Latinum: quod videre licet apud GRVTERVM in *antiq. inscript.* Iam quid sonabunt hae duae Graecae litterae? Quidam legebat XTNDONAKTOC TIINOC, *Chyndonactis somnus*; alius: XTNDONAKTOC TAAON vel TEAON, i. e. *Chyndonactis vitrum*, per synecdochen, pro *vitrea vrna*: cuiusmodi Chyndonactis urnam fuisse diximus. Sed quid opus longinqua repetere, quum sit obuium Chyndonactis nomen, cuius haec prima sunt elementa duo? quae quidem ad vnum et idem vocabulum, non ad diuerfa pertinere, inde colligo, quod nullo puncto secernantur. Nihil autem verisimilius quam Chyndonactis nomen illi saxo per compendium inscriptum esse, quod eiusdem sacerdotis urnam contineret. Porro vt vanus essem, si haec pro certis venditarem, ita nimium austerus est censor, qui in re tam incerta, certi aliquid requirit. Haecenus de theologia, deque religione veterum Gallorum.

CAESARIS EGASSII BVLAEI
HISTORIA
VETERVM ACADEMIARVM GALLIAE
DRVIDICARVM.

TOMO I
HISTORIAE VNIVERSITATIS PARISIENSIS
PRAEMISSA
IAMQVE SEORSIM ITERVM EXCVSA.

CAPVT I.

De Druidarum nominibus, origine et numero.

Pag. 1.

AB initio statim antiquissimi et post diluuium primi Galliarum incolae cum eximia laude et dignitate disciplinas omnis generis exercuerunt. Ceteri enim populi fere omnes quum rudes initio et barbari fuerint, atque paullatim demum et procedente tempore siluestrem ferinumque victum edomuerint, artiumque tandem mitigauerint beneficio: statim, vt a Gomero Iapheti filio (a quo Gomeritae, teste IOSEPHO, primum dicti sunt Galli) seu vt alii volunt, a Samothe habitata est Gallia, artes in hac terra coeperunt coli, ac disciplinae omnis generis exerceri.

Samothes igitur, seu frater, seu filius Gomeri, et nepos Iapheti, filii Noae, cui Europa in diuisione terrarum obtigerat, anno post diluuium circiter 140. a Gomero, seu ab Aschenase (quem CLVVERIVS *German. lib. I. cap. IV.* totius plagae septentrionalis dominum facit) rex Galliarum constitutus, animarum immortalitatem primus docuit; vsumque litterarum, philosophiae praesertim et astrologiae. Quam doctrinam vt transmitteret ad posteros fideliter, instituisse dicitur sacerdotum, professorumque collegium, quos *Samotheos* nominauit.

Pag. 2.

Sarron rex Galliarum tertius, Samothae, vt aiunt, nepos, et filius Magi seu Magog, (a quo philosophos quoque Magos et Magiam deriuant) aui exemplum imitatus, *Sarronidas* instituisse dicitur, aliud philosophorum et theologorum collegium. Hinc FORCATV-LO *lib. I. de Gallor. imperio et philosophia* audit: *Rex, academiae Gallicanae, in Europa omnium cultissimae, eruditissimus fundator.*

Instituit et Dryus, Sarronis filius, *Druidas* tam celebres in historia: et Bardus *Bardos*, qui virorum illustrium facta versibus et lyricis instrumentis canebant. Ita fuerunt quatuor Gallorum sacerdotum collegia; *Samothei, Sarronidae, Bardi, et Druidae.*

Non-

Nonnulli quinque faciunt et distinguunt genera sacerdotum; *Sarronidas*, *Bardos*, *Eubages*, *Druidas*, et *Causidicos*, quibus diuersa tribuunt officia. Alii autem tres tantum ordines constituunt, quos vocant *Bardos*, *Vates* et *Druidas*. Sed reuera quoad officia tantum differunt a singulis exsequenda. De Samotheis vero nihil fere apud scriptores Latinos aut Graecos reperire licet; hinc sine dubio aut temporum lapsu oblitterata est illorum memoria, aut cum tribus aliis ordinibus confusi sunt atque permixti. DIODORVS certe, STRABO et MARCELLINVS trium tantum mentionem faciunt. Quumque nonnulli non *Vates*, sed *Eubages* legi velint, magis tamen audiendi sunt STRABO et DIODORVS, qui de *Vatibus* loquuntur.

Bardus Galliae rex instituisse *Bardorum* societatem dicitur, hinc et eorum nomen nonnulli ab eo deducunt. Verum Celtica vox *Bard*, cantorem significans, seu poetam virorum illustrium facta canentem, originem nomini huic potius dedisse videtur, quam Bardus rex. Confirmari haud inepte istud poterit ex LVCANI *lib. I. Pharsal.* qui Bardorum ita describit officium:

*Vos quoque, qui fortes animas, belloque peremptas
Laudibus in longum Vates demittitis aeuum,
Plurima securi fudistis carmina Bardi.*

Hinc forte rex ille Bardus dictus est, quod carminibus delectaretur, et quod cantores istiusmodi instituisset. Aiunt autem, regnasse Bardum circa annum mundi 2116. ante C. N. 1885. annis: quo fere tempore nati sunt Iacobus et Esauus. Habitabant vero Bardi in Aruernia et Burgundia, et prope Aliziam veterem collegium habebant. Hinc Mombard et Mombari, a Bardis montem incolentibus nomen accepisse dicitur.

Druidae vero omnium celeberrimi fuerunt. Erant enim phi-
losophi et theologi, et praeter rerum naturalium scientiam, de moribus etiam disputabant, atque cum Diis colloqui putabantur, ita, vt per eos, veluti per internuntios, plebs sacrificia Diis offerendo ab iis bona omnia expectaret. Habebant illi multas domos et collegia, in quibus iuuentutem litteris imbuebant; hisque omnibus praererat summus quidam praefectus, veluti pontifex maximus, vt infra dicemus.

Vnde nomen habeant Druidae, disputatur inter doctos et curiosos. Aliqui deducunt a rege *Dryo*, vel *Druide*; qui quartus a Samothe fuit. Alii ἀπὸ τῶν δρυῶν, id est, a *quercubus*, vel quia querceta inhabitabant, vel quia visco querneo in sacrificiis utebantur; et confirmant auctoritate PLINII, lib. XVI. cap. 14. sic aientis: *Nihil habent Druidae (ita suos Galli appellant Magos,) visco et arbore, in qua gignatur, si modo sit robur, sacratius. Nam per se roborum eligunt lucos; nec vlla sacra sine ea fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Graeca possint Druidae videri.* Verum antequam Galli cum Graecis Phoenicibus, qui, ut suo loco dicemus, Massiliam appulerunt, commercium vllum haberent, suos Galli Druidas habebant. Nonnulli deriuant a voce Saxonica *Dry*, ut AFFRICVS asserit in glossario Saxonico-Latino, indeque Saxonas Magos, seu sacerdotes suos appellasse *Dry*. Sed credibile est, Saxonas a Gallis hanc vocem, non Gallos a Saxonibus desumpsisse; sicut nec a voce Germanica *Druchtin*, vel *Truchtin*, quae *dominum*, seu *Deum* etiam adhuc Caroli M. temporibus sonabat, ut alii scribunt. Quidam deriuant a voce Ebraica *Derulsim*, vel *Drulsim*; quae *meditatores* significat, seu *mysteriorum scrutatores*; quales apud Persas Magi ab Ebraeis *Drusim*, id est, *meditatores* appellantur, et apud Phoenicas *Ouranoscopi*, id est, *coeli inspectores*. E nostris vero scriptoribus SEBASTIANVS ROVILLARDVS in sua *historia Carnotensi* contendit, vocem *Dru* meram esse vocem Celticam, vocatosque fuisse sacerdotes illos Gallice *les Drus*, et hinc a Graecis et Latinis *Druidas*; vel *Drusidas* appellatos: item urbem Druidarum, vel Drusidarum *la ville des Drus*, quae hodie *Dreux*. *Dru* autem significat *frequentem*, *densum*, *crebrum*. Druidae porro frequentes habitabant in eodem collegio, et societatem sodalitiumque aliquod componebant. Vnde Pythagoras coenobii seu homoeicii sui sumsit exemplum et originem, quem Druidarum auditorem fuisse ferunt. MARCELLINVS quidem lib. XV. meminit sodalitiis Druidarum, his verbis: *Druidae ingeniis celsiores, ut auctoritas Pythagorae decreuit, sodalitiis adstricti, et consortiis.* Addit ROVILLARDVS ad sententiae confirmationem, nullam esse gentem, quae non sumserit nomen a voce, seu lingua vernacula et materna; dubitari autem non posse, quin Gallia suam habuerit sibi que propriam.

Cete-

Ceterum non videtur contemnendum, quod de forma habitu-
que Druidarum refert IO. THEOPHILVS, apud MONTANVM, quae
in sex lapideis imaginibus, expressa se vidisse testatur, in vetustissi-
mo saxo ad fores templi parieti insertis. *Erant, inquit, septem pedum
singulae, nudis pedibus et capite inteetae, Graecanico pallio et cucullato, penula-
que, et barba ad inguina vsque promissa, et circa naris fistulas bifurcata. In ma-
nibus liber et baculus Diogenicus, seuera fronte et tristi supercilio, obstipo capi-
te figentes lumina terris. Hi quondam apud Gallos siue interpretandae religio-
nis, siue sollicitudinis gratia, quo expeditiores inquirendis rerum causis essent,
in nemoribus et saltibus confedere, multitudinemque vulgi ad se pellexere.*

An autem Druidae Galli essent aborigines; an vero aliunde in
Galliam profecti, quaerunt et disputant docti. Aliqui enim existi-
mant, e Britannia insula in Galliam venisse, et illi se tuentur aucto-
ritate CAESARIS sic scribentis lib. VI. *Disciplina in Britannia reperta, at-
que inde in Galliam translata esse, existimatur, et nunc qui diligentius eam rem
cognoscere volunt, plerumque illo discendi causa proficiscuntur.* Alii contra
putant, Britannos a Gallis disciplinam omnem hausisse, et praealla-
ta CAESARIS verba non de insula Britannia, sed de Britannia Are-
morica interpretantur. Quam Galliarum partem Gomeritas vete-
res e nauibus egressos inhabitasse, et primum incoluisse, ferunt. Ad
cuius rei confirmationem plurimum facit, quod Britones Aremori-
ci habent etiamnum hodie vocabula plurima originis Ebraicae,
quorum indicem ROVILLARDVS curiose contexit. Itaque Go-
meritarum nonnulli, qui in interiores Galliarum partes Carnutum-
que penetrauerant, seu potius Aremoricorum nepotes, memores
antiquae progenitorum suorum habitationis, ad ea loca proficisce-
bantur, quoties rem aliquam accuratius nosse et intelligere cupie-
bant, quippe existimabant, ibi retineri adhuc pure ritus antiquos,
et obseruari ad amissim, nullo gentium aliarum commercio viola-
tos, aut immutatos. Hinc AVSONIVS enumerans Burdigallenses
Grammaticos, Phoebicum ex eo laudat, quod Beleni aedituus,
quodque stirpe Druidarum gentis Aremoricae fatus esset; qui Druidae, in-
quit VINETVS, sunt Aremorici. Adstipulatur TACITVS in *Iulio Agri-
cola*, vbi de disciplina Druidarum. Quaerens enim, an illa a Ger-
manis, an ab Iberis, seu Hispanis, an a Britannis Insularibus pro-
fluxerit, demum sic statuit, omnem Britanniae superstitionem ac
persuasionem e Gallis profectam. Idem docet PLINIUS cap. I. lib.

XXX. qui quum dixisset, a Druidum magia possessam fuisse Galliam ad suam vsque memoriam, subdit: *Sed quid ego haec commemorem! in altum oceanum quoque transgressa et ad inania naturae peruecta. Britannia hodieque eam attonite celebrat tantis caerimoniis, vt dedisse Persis videri possit.* Quid? ipse quoque CAESAR lib. IV. ait, Britanniae mores et instituta Galliae incognita fuisse. Quae certe de Galliae institutis vice versa dici nequeunt, siquidem ab omni aevo Britanniae communicauit omnis generis disciplinas, iuxta illud IUVENALIS *satyr. XV.*

Gallia caussidicos docuit facunda Britannos.

Non est igitur audiendus CAMBDEVS in *Britanniae insulae chorographia*, qui vt probet natales Druidarum ei adscribi debere, ait, in Dendigeni agro etiamnum hodie locum exstare, qui populari appellatione *Lapides Druidum* dicitur. Nam in Gallia quoque vrbs est, quae a Druidibus denominatur; et mons, qui Druidum dicitur; Gallice *Mondru*. Nil ergo agit exemplum, quod litem lite resoluit; nec sic quaestio soluitur, quum et in Gallia, et in Britannia, et alibi etiam reperiantur loca nomine Druidum appellata. Nec certius profert argumentum BRIETIVS, quum ait, per Druidas in Galliam fuisse translata religionem, illosque in Mona insula ad Vespasiani tempora perdurasse. Nam certum est, Germanis, Gallis, et Britannis communes fuisse Druidas; sed e Gallia contendimus, ad Britanos et Germanos se contulisse, sacrorumque mysteria et religionem longe diutius in Gallia, quam in aliis regionibus perdurasse, nimirum ad Aureliani et Diocletiani tempora, licet Claudius imperator eos ob immanitatem sacrificiorum e Gallia expelli iussisset. Haec de origine Druidarum.

*Numerus
Druidarum.*

Ceterum magno illi erant numero, et tanto, vt equitum, seu nobilium numerum aequarent. Siquidem CAESAR Gallorum ordines enumerans lib. VI. ait, eorum, qui aliquo erant numero, duo potissimum fuisse genera, vnum sacerdotum, nempe Druidum: alterum equitum; tertium vero, nempe plebeiorum paene seruorum fuisse loco habitum. Praeterea Gallos in ea opinione fuisse, commemorat STRABO lib. IV. vt quo plures essent in anno Druidae, eo vberior futura esset bonorum omnium affluentia. Neque solum virorum, sed et mulierum quoque ingens erat numerus, quae *Druidae* appellabantur; satis commendatae in historia Aureliani et Diocletiani,

cletiani, quibus (erant enim magiae peritissimae) futura praedixerunt. De iis consuli possunt LAMPRIDIVS in *Alexandro Severo*: VOPISCVS in *Aureliano* et *Numeriano*: AVRELIVS VICTOR in *Claudio*: AIMOINVS in *cap. I. prooemii histor. Franc.*

Hinc facile colligitur, tantam hominum multitudinem vno loco confidere non potuisse; sed multas habuisse domos et collegia. In Gallia vero praesertim Celtica et Comata confedisse legimus; Pag. f. at non in vrbibus et magnis ciuitatibus; sed in lucis et nemoribus, veluti Anachoretas, a strepitu et turba populari remotas sedes habuisse, teste LVCANO *lib. I. Pharsal.*

*Solis nosse Deos et caeli numina vobis;
Aut solis nescire datum. Nemora alta remotis
Incolitis lucis.*

Vnum vero prae ceteris celeberrimum habebant in silua Carnotensi collegium, de quo CAESAR *lib. VI.* et nonnulli auctores, qui Galliarum origines obseruarunt, notant, in agro Carnotensi exstare adhuc vestigia praeclara palatii Druidum. Ibi residere solebat summus eorum antistes, quam ob rem illuc fiebat quotannis conuentus e tota Gallia celeberrimus, in quo lites disceptabantur, teste CAESARE, *ibidem*: *li certo anni tempore, in finibus Carnutum, quae regio totius Galliae media habetur, confidunt in luco consecrato. Huc omnes undique, qui controuersias habent, conueniunt, eorumque iudiciis decretisque parent.*

Omne autem Druidarum officium ad IV. summa capita reuocari potest, quae sunt sacrorum procuratio, legislatio, iurisdictio et scholarum exercitium, seu artium disciplinarumque professio; quae omnia idem CAESAR vno loco complectitur. *illi, inquit, rebus diuinis intersunt: sacrificia publica ac priuata procurant: religiones interpretantur. Ad hos magnus adolescentium numerus disciplinae causa concurrit, magnaeque sunt ii apud eos honore. Nam fere de omnibus controuersis publicis priuatisque constituunt. Et si quod est admissum facinus, si caedes facta, si de hereditate, de finibus controuersia est, iidem decernunt, praemia poenasque constituunt: si quis priuatus, aut publicus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdiciunt: tantis excitati praemiis et sua sponte multi in disciplinam conueniunt, et a propinquis parentibusque mittuntur. De his officiis sigillatim agendum.*

CAPVT II.

De academiis et doctrina Druidarum.

PRimi certe omnium gymnasia et academias habuerunt sacerdotes illi Gallorum indigenarum eo ordine, quo retulimus; maxime vero Bardi et Druidae, et hi potissimum, quos variis in locis per plurima saecula scholas publicas exercuisse maximamque auditorum frequentiam collegisse, manifestum est, tanta non apud suos modo, sed apud ceteras quoque gentes commendatione et nominis existimatione, vt ad eos, tamquam ad veros et solos musarum sacerdotes, vndique concursus fieret.

*Praefecti
Scholarum.*

Plura autem habebant collegia in variis Galliarum locis, vt iuuentutis institutioni commodius incumberent: quorum singulis praecerat aliquis inter eos primariae notae, veluti gymnasiarcha; aut praefectus; omnibus vero gymnasiis, et toti demum Druidarum ordini, quidam rector, veluti pontifex maximus, teste CAESARE loco citato: *His autem omnibus Druidibus praest vnus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit. At si sunt plures pares, suffragio Druidum adlegitur, nonnumquam etiam de principatu armis contendunt.* Quanto vero numero in singulis collegiis fuerint, quis dixerit? Certe Gallis persuasum erat, quanto plures quoque anno Druidae exstitissent, tanto maiorem agrorum fertilitatem et bonorum omnium prouentum fore, vt ex STRABONE supra docuimus.

Pag. 6.

Ex hoc autem loco CAESARIS satis intelligitur, summi illius pontificis, seu rectoris praefecturam fuisse perpetuam; et amplius liquet auctoritate MARCELLINI aientis *lib. XXVIII.* in hoc fuisse illius fortunam meliorem, quam regulatorum, quod isti ad tempus crearentur multisque discriminibus obnoxii essent; iste nullis, dignitatemque gereret perpetuam. Sic enim de Burgundionum rege et pontifice loquitur: *Apud hos generali nomine rex appellatur Hendinos, et ritu veteri potestate deposita remouetur, si sub eo fortuna titubauerit belli; vel segetum copiam negauerit terra; quemadmodum solent Aegyptii casus eiusmodi adsignare rectoribus.* At sacerdos apud Burgundios omnium maximus vocatur *Sinistus*, et est perpetuus, obnoxius discriminibus nullis, vt reges. Ceterum ab illo pontifice ceteri sacerdotes inaugurabantur, et penes eum summa sacro-

facrorum stabat, vt apud Ebraeos, a quibus Galli proximam originem duxerunt.

Porro amplissima et frequentissima Druidarum academia existimatur fuisse in silua Carnotensi, eo loco, vbi nunc vrbs a Druidibus nuncupata, Gallice *Dreux*, et in pagis siluae vicinis, qui etiamnum hodie, vt adserit ROVILLARDVS, *Druidarum domus* dicuntur. Et illuc certo anni tempore mittebantur e reliquis collegiis selecti viri ad publicum conuentum, quemadmodum coenobiarchae celebrant suum generale capitulum. *Scholae variae.*

Notat quoque CHASSANAEVS, Druidas instituisse aliud gymnasium non procul a Bibracte, seu Augustoduno Aeduorum; in monte scilicet, qui a Druidis nomen habet, Gallice *Montedru*. Habebant et aliud in agro Baiocensi, teste AVSONIO in *professoribus Burdigalensibus*, vbi de Attio Patera rhetore:

Tu Baiocassis stirpe Druidarum satus.

Item et aliud Vesontii apud Sequanos, in monte Iouis, ut docet IACOBVS CHIFFLETIVS, vbi ait, fuisse musarum sedem, eamque ob rem locum etiamnum hodie vocari *campum musarum*, vulgo *Chamuse*.

Nullum est autem fere disciplinarum genus, quod Druidae non exercerent. I. Rhetoricam et philosophiam publice profitebantur, teste POMPONIO MELA: *Habent, inquit de Gallis loquens, facundiam suam et magistros sapientiae Druidas.* Huc pertinet, quod LVCIANVS ait de Hercule Gallico, quem Ogmium vocabant, perforatam habente linguam et catenulas aureas, quibus adstantium et auscultantium aures attrahebat. Quo ornatu suaueloquens Gallorum sapientia et omnium artium intelligentia significabatur. *Disciplinarum et artium genera.*

II. Mathematicas disciplinas, geometriam et astrologiam, eodem MELA teste, exercebant. *Hi terrae mundique magnitudinem et formam, motus caeli et siderum, ac quid Dii velint, scire profitentur.* Idem docet CAESAR lib. VI. *Multa praeterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de Deorum immortalitate ac potestate disputant et iuuentuti tradunt.* Meminit CICERO lib. I. de diuin. cuiusdam Diuitiaci Druidae in astrologia, vt vocant, iudiciaria peritissimi. *Et in Gallia, inquit, Druides sunt, e quibus ipse Diuitiacum Aeduum cognoui, qui et naturae rationem, quam physiologiam Graeci appellant,*

notam esse sibi profitebatur, et partim auguriis, partim coniectura, quae essent futura, docebat. Erant et feminae huius artis gnarae, *Druadae*; vel *Druiaes* dictae. VOPISCVS: Dicebat enim quodam tempore Aurelianum Gallicanas consuluisse *Druiaes*. Sic lege, non *Druidas*. Et in Numeriano: *Vt impletet Druiaes dictum, et cum Druiaes quadam muliere rationes conuictus sui quotidiani faceret.* LAMPRIDIVS in *Alexandro Seuero*: *Mulier Druiaes eunti exclamauit Gallico sermone, cet.* Tales erant apud Graecos mantissae, Hypatia, Baro, Demo et Theano, cuius mentionem facit AVSONIVS in *ultimo carmine parentalium*. Notat SVIDAS Messum, Senonum regem, et Gannam virginem cum Bleda in Gallia vaticinio florentes ad Domitianum venisse ab eoque honorifice susceptos domum reuertisse.

III. Medicinam quoque profitebantur, vt videtur innuere PLINIVS lib. XXX. cap. I. *Tiberii Caesaris principatus, inquit, sustulit Druiaes Gallorum et hoc genus vatium medicorumque.* Et reuera e visco roboro medicamento aliquod componebant *Druidae*, quo utebantur, tamquam praesentissimo antidoto ad omnes morbos, ac proinde viscum eiusmodi sua lingua *omnia sanantem* appellabant, teste eodem PLINIO in *sine lib. XVI.*

IV. Nec dubium, quin iurisprudentiam quoque profiterentur: quippe de publicis priuatisque controuersiis, hoc est, de ciuilibus et capitalibus constituebant, teste CAESARE libro saepe citato: *Si quod est admissum facinus, si caedes facta, si de hereditate, de finibus controuersia est, iidem decernunt et praemia poenasque constituunt.*

V. Theologiam ipsam et altissima mysteria tractasse et docuisse, ex eodem auctore confirmatur. *Illi diuinis rebus intersunt, sacrificia publica ac priuata procurant, religiones interpretantur.* Praecipua vero huius doctrinae pars erat de animarum immortalitate. Nam vt indicat STRABO lib. IV. docebant ἀθάνατους εἶναι τὰς ψυχὰς, *animas interitus expertes esse.*

Pag. 7.

Verum circa hanc materiam disputant docti, quam illi immortalitatem animabus attribuerint. Quidam enim existimant, docuisse tantummodo transmigrationem earum in alia et alia subinde corpora, quos sequutus est PYTHAGORAS, eorum discipulus. Iuxta quam sententiam credebant Iudaei, Eliam et Ioannem Baptistam reuixisse in Christo. Fauet CAESAR: *Inprimis, inquit, hoc volunt persua-*

persuadere, non interire animas; sed ab aliis post mortem transire ad alios, atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. CAESARI succenturiatur VALERIVS MAXIMVS lib. II. cap. VI. Vetus ille mos Gallorum occurrit, quos memoria proditum est pecunias mutuas, quae his apud inferos redderentur, dare solitos, quia persuasum habuerunt, animas hominum immortales esse. Dicerem stultos, nisi idem Braccati sensissent, quod palliatus Pythagoras credidit. Idem docet DIODORVS lib. V. ἐπισχύει παρ' αὐτοῖς ὁ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθάνατους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὠρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης, id est, Pythagorae apud eos inualuit opinio, quod animae hominum immortales, in aliud ingressae corpus, definito tempore denuo vitam capessant.

Contra alii existimant, Druidas credidisse veram animarum immortalitatem, atque post exitum e corpore aeternam eas ducere vitam apud Manes; seu in campis Elysiis; vel in limbis, vbi erant primorum parentum animae ante Christi aduentum. Quam doctrinam verisimile est, eos per continuam successionem atque traditionem a Noëmi nepotibus, primis scilicet Galliarum cultoribus et rectoribus hausisse. Huic sententiae fauere videtur MELA lib. III. cap. II. sic aiens: *Vnum ex iis, quae praecipunt, in vulgus effluit, videlicet ut forent ad bella meliores, aeternas esse animas, vitamque alteram ad Manes. Itaque quum mortuos cremant ac defodiunt, apta viuentibus olim negotiorum ratio etiam et exactio crediti differebatur ad inferos, erantque, qui se in rogos suorum velut vna victuri libenter immitterent. Eidem sententiae adstipulatur LVCANVS paullo aetate posterior lib. I. Pharsal.*

Vobis auctoribus umbrae

*Non tacitas Erebi sedes, Ditisque profundi
Pallida regna petunt. Regit idem spiritus artus
Orbe alio, longae (canitis si cognita) vitae
Mors media est.*

Quorum versuum sensus est, animas defunctorum non quidem transire in alia et alia corpora; sed rursus idem corpus animare, et aliam vitam post mortem viuere, ita, vt mors inter duas illas vitas media sit. Quae sententia omnino catholica est. Hinc igitur persuasi et excitati Galli Germanique mortem contemnebant, et in praelia fortiter ruebant, vt canit idem poëta:

*Populi quos despicit Arctos
 Felices errore suo, quos ille timorum
 Maximus haud urget leti metus: inde ruendi
 In ferrum mens prona viris, animaeque capaces
 Mortis, et ignauum est rediturae parcere vitae.*

Quae vero Druidis ratio fuit tradendae disciplinae et docendi? Nemo CAESARE melius et clarius explicat. Sic enim ille libro citato: *Druides a bello abesse consueuerunt; neque tributa vna cum reliquis pendunt, militiae vacationem omniumque rerum habent immunitatem: tantis excitati praemiis, et sua sponte multi in disciplinam conueniunt, et a propinquis parentibusque mittuntur. Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur. Itaque nonnulli annos videnos in disciplina permanent; neque fas esse existimant, ea litteris mandare, quum in reliquis fere rebus publicis priuatisque rationibus Graecis litteris vtantur.* Ex quo loco multa colligimus in hanc materiam scitu dignissima.

I. Causam frequentiae tam magistrorum, quam discipulorum, fuisse immunitates et priuilegia, quibus fruebantur. Hanc enim ob rationem maxime parentes liberos suos tradebant Druidis in disciplinam, vt priuilegiis illis gauderent. Nam equites, seu nobiles bellis et bellicis sumtibus erant adstricti: plebei tributis onerabantur: soli sacerdotes et magistri cum discipulis immunes erant omni onere.

II. Druidae philosophiam suam artesque alias versibus comprehensas tradebant discipulis memoriter ediscendas, iuxta veterum Graeciae philosophorum morem, Empedoclis, Parmenidis, Melissi, Xenophanis: nimirum, vt facilius, celerius et certius memoriae mandarentur, quaecumque ita tradebantur. Nam vt ait SENECA *epist. 33. facilius et tenacius puerorum animis insidunt, quae sunt numeris circumscripta et carminis modo inclusa.* Sed quinam erant illi versus? HOTOMANVS in *notis ad Caesarem*, et quidam alii, nomine versuum lineas et paragraphos intelligi volunt, quemadmodum apud probatos auctores saepe vsurpari videmus. Verum alii longe probabilius versus intelligunt certis pedibus constantes, heroicos et hexametros: quo modo Bardii celebrabant virorum de republica bene meritorum praeclare gesta; quo modo etiam Germani veteres Deorum suorum laudes praedicabant, teste TACITO in sua Germania: *Celebrant,*

Celebrant, inquit, carminibus antiquis, quod vnum apud illos memoriae et annualium genus est, Tuistonem Deum terra editum, et filium Mannum, originem gentis conditoresque. Idem tradit STRABO lib. III. de Turdulis, gente Hispanica: Antiquitatis habent monumenta conscripta, et poemata ac leges metro inclusas a sex, ut aiunt, annorum millibus. Idem Mazacenorum in Capadocia legum interpretem appellat Νομωδόν, id est, legum cantorem, et Zoroaster, qui primus diuinas humanasque artes docuisse dicitur, teste HERMIPPO apud PLINIVM, de philosophia sua viciis centum millia versuum composuit. Vnde intelligimus, hunc morem fuisse antiquitus vsitatissimum.

III. Nihil illi scriptis; sed omnia memoriae discipulorum consignabant. Cuius instituti duplicem CAESAR causam adfert, his verbis: *Id mihi duabus de causis instituisse videntur, quod neque in vulgus disciplinam efferri velint; neque eos, qui discunt, litteris confisos minus memoriae studere: quod fere plerisque accidit, ut praesidio litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant.*

Quod ad primam causam attinet, ea gentibus omnibus communis olim fuisse videtur. Vnde qui sacris initiabantur, iuramento silentii adstringi solebant, ne quid forsan effutirent eorum, quae vidissent in sacris; aut audiuisent. Hinc illud HERODOTI lib. II. de Aegyptiorum theologia: *Quae mihi de Diis narrarunt, ea exponere, vel scripto mandare, non libet; nisi nomina eorum tantum, quod idem de illis omnes homines scire existimem.* Itaque omnium paene gentium philosophi ac theologi praecepta sua aut memoriae tantummodo mandabant, et idemdem repetendo imprimebant; aut signis notisue quibusdam vulgo ignotis implicabant, ne sacra profanis euulgare tenerentur. Sic de Ebraeis CLEMENS ALEXANDRINVS obseruauit. Eadem ratio Pythagorae fuit. Eadem Aegyptiorum in notis hieroglyphicis, Pythagoraeorum, Cabbalistarum, Brachmanum apud Indos etiamnum hodie, ut colligimus ex epistola FRANCISCI XAVERII, de quodam eorum discipulo sic scribentis: *Quum ambo simul essemus, arcana mihi quaedam commisit, primum a ludi rectore hoc agi, ut quos habiturus est auditores, iureiurando compellat, numquam se ea, quae audituri sunt, mysteria reuelaturos.*

Altera ratio, quam adfert CAESAR, quam ob rem Druidae nihil litteris, sed omnia memoriae mandarent, ne videlicet litteris confisi minus memoriae studerent; eadem fuit Aegyptiorum initio, cur
nullis

nullis litteris vterentur, teste apud PLATONEM Socrate in Phaedro: *Audiui equidem, inquit, circa Naucraticum Aegypti priscorum quemdam fuisse Deorum, cui dicata sit avis, quam Ibin vocant; Deo autem ipsi nomen Theuth.* Hunc primum omnium numeri computationem inuenisse, geometriamque et astronomiam, talorum alearumque ludos, et litteras. Erat autem tunc totius Aegypti rex Thamus in eminentissima amplissimaque vrbe, quam Graeci Aegyptias Thebas appellant, Deumque ipsum Ammonem. Ad hunc regem Theuth profectus artes ei demonstrauit suas dixitque, eas distribui deinceps ceteris Aegyptiis oportere. Verum ille, quae cuiusque utilitas foret, interrogauit, et ipso referente, quod bene dictum videbatur, probabat quidem; quod contra, vituperabat. Vbi multa de qualibet arte in utramque partem Thamus fertur Theutho ostendisse, quorum singula si enarrare pergamus, prolixa erit oratio. Quum vero ad litteras descendissent, disciplina haec, inquit Theuth, o rex, sapientiores et memoria promptiores Aegyptios faciet. Memoriae namque et sapientiae remedium est id inuentum. At ille, o artificiosissime Theuth, inquit, alius equidem ad artis opera fabricanda idoneus est, alius ad iudicandum promptior, quid emolumentum damniae sint utentibus adlatura? atqui et tu litterarum pater propter beneuolentiam, contrarium quam efficere valeant, adfirmasti. Nam illarum usus propter recordationis negligentiam obliuionem in animis discentium pariet: quippe qui externis litterarum confisi monumentis res ipsas intus animo non reuoluent. Quam ob rem non memoriae, sed monitionis remedium inuenisti: sapientiae quoque opinionem potius, quam veritatem discipulis tradis. Nam quum multa absque praeceptoris doctrina perlegerint multarum rerum periti, vulgo quam ignari sint, videbuntur. Consuetudine quoque et conuersatione molestiores erunt, utpote qui non sapientia ipsa sint praediti; sed opinione sapientiae subornati.

Pag. 9.

IV. Plures annos in audicione Druidum magistrorum ponebant discipuli, vicanosque ipsos philosophiae sub iis vacabant. Nec mirum. Quum enim omnia memoriae traderent, nihil litteris, nihil scripto; diutius erat in scholis immorandum. Germani antiquitus tantumdem suae philosophiae impendebant, immo amplius. Indi nonnumquam XXXVII. annos, ut ex MEGASTHENE refert STRABO lib. XV. quum XXXVII. annos sic vixerint, ad sua quemque regredi, et laxius licentiusque viuere. Aristoteles ipse Platonem magistrum audiuit per XX. annos. Idem autem confirmat de nostris Druidis MELA; et addit, nobilissimos gentis sub eorum ductu exerceri solitos: *Docent multa nobilissimos gentis clam et diu vicanis annis: recte quidem*

dem et prudenter, inquit CLVVERIVS; horum quippe summa postea in reliquos futura erat auctoritas, quae minus rite plebeiis conueniebat hominibus. Existimabant enim veteres, iniuriam fieri nobilissimis artibus, quum a plebeiis et vilibus mancipiis colebantur.

V. tum est de lingua, qua Druidae utebantur in tradendis disciplinis. Et circa hoc quaestionem mouent curiosi, quatenam esset lingua Gallorum primigenia. Aliqui existimant, Britannis insularibus et Gallis communem fuisse sermonem, ut colligitur ex multis vocibus, quae adhuc in Wallia Britanniae vigent. Puta Galli Iouem tonantem vocabant *Taranim*, Britannis *Taran tonare* est. *Caterua* et *Cataya* voces Gallicae sunt, *Kad* Britannis bellum sonat. *Couinum* Belgis vehiculi genus est, *Koua* in Britannis est curru uebere. *Armoricae* ciuitates et *Morini* a mari nomen habuere, Britannis *Ar-mor ad mare* significat. Sed quid inde? Galline a Britannis linguam mutuati sunt? an contra? Ex hisce vocibus hoc solummodo potest colligi, vicinas regiones habuisse quaedam vocabula communia et adfinia, dialectis differentia: ita Aquitanos cum Hispanis, Treueros cum Germanis, Neruios cum Belgis multa habuisse communia. Immo licet vna lingua esset Gallicana, omnibus Galliae populis communis; Aquitani tamen, Celtae et Belgae dialectis differebant, ut notauit STRABO *initio lib. IV. ουχ ὁμογλώττους, ἀλλὰ μικρὸν παραλλάττοντας ταῖς γλώτταις.* Hinc patet, quomodo sint explicanda haec verba CAESARIS: *hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt; scilicet haec non absolute; sed secundum varias eiusdem linguae dialectos sunt interpretanda.*

Alii existimant, vernaculam Gallorum veterum linguam eandem fuisse cum Armoricana, hoc est, cum ea, qua hodie vtuntur Britanni Aremorici, quam haecenus illi, propterea quod rarum habent cum ceteris gentibus commercium, incolumem retinuerunt. Primi enim Galli, duce Gomero, seu Aschenaze, in Aremorica confedisse creduntur, vnde nepotes profecti, et interiores Galliarum partes occupantes, asperitatem idiomatis paulatim demitigarunt.

Nonnulli cum GLAREANO Celtarum linguam eandem fuisse putant cum Heluetica, aut Treuirensi, quia D. HIERONYMVS ait, Galatarum Asiaticorum, qui ex Gallia profecti in Asia confederant, similem habuisse linguam ei, qua loquebantur Treuiri suo tempore.

Sed haec sententia communiter reiicitur ex eo, quod TACITVS de moribus Germanorum scribens colligit, Gothinos non fuisse Germanicae gentis, quia Gallica lingua utebantur.

ROVILLARDVS et quidam cum eo existimant, veterum Gallorum vernaculam non omnino discrepasse ab ea, qua utimur, nisi quod asperior erat et impolitior. Et licet multa vocabula in defuetudinem lapsu temporum abierint; multa tamen retulimus antiqua, ut sunt haec inter alia *un trepied, lieüe, le bec*, quae Latinitate sic donata sunt, *tripetia, leuca, beccus*. Quae autem mutatio aduenerit, postquam Phocenses Graeci Massiliam condiderunt, et Romani Gallias occuparunt, infra in academia Massiliensi dicetur.

CAPVT III.

De religione et sacrificiis Druidarum.

Pag. 10.

DRUIDAE non tantum litteris discipulos suos instituebant; sed bonis quoque moribus et virtutibus informabant; in primis vero Dei timorem imprimere connitebantur; vnde illi, ut religionis principes, summa in veneratione erant, et ad omnia sacra adhibebantur. Quae autem fuerit Gallorum religio, quae de Deo opinio, quibusue sacrificiis uterentur, operae pretium esse videtur inuestigare. Tria vero potissimum ad hanc materiam illustrandam pertinent, quos nempe Deos colerent, quo loco, et quibus sacrificiis.

Atque hoc in primis animaduersione dignum est, quod scribit CAESAR, Gallos omnes se a Dite progenitos praedicare, idque a Druidibus proditum habere. Nam licet satis probabiliter aliquibus videatur CLVVERIVS hanc vocem deducere ab hac originali *Tbotb*, vel *Theuth*; quam varii populi variis dialectis pronuntiarunt, aliqui *Tit*; aut *Tuit*: nonnulli *Zeus*, *Seus*: Latini *Deus*, deinde *Dis*; hincque Ditem accipiendum pro Mercurio, quem Galli ut supremum Deorum agnoscebant; aut pro Ioue; nihilominus non adeo videtur esse reiicienda ROVILLARDI coniectura, aientis, per Ditem intelligendum esse Adam protoplastum. Nam quum ex omnium historicorum fide certum sit, Gomerum seu Aschenazen, cum aliis Noemi nepotibus Galliam primos inhabitasse, non aliam religionem instituis-

stituisse videntur, quam eam, quam a parentibus didicerant. Sciebant autem, Adam primum peccauisse, et primum mortem in mundum intulisse, ac proinde recte patrem mortuorum appellari. Nec aliunde Graeci videntur accepisse hanc vocem Ἅδης, qua Plutonem, Deum terrae, diuitiarum, et mortuorum significauerunt, quam ab Ebraeorum fonte Adam, qui princeps terrae omniumque mundi diuitiarum constitutus est, mortuorum deinde caput et parens per peccatum effectus. Hinc quoque Galli ab eodem fonte primum suum patrem appellarunt; CAESAR vero rei ignarus aut vocem deprauauit et detorsit, Ditemque appellauit; aut, quem illi Adam aut Ἅδης more et sermone Graeco, quo illis temporibus utebantur, Plutonem, quem Latini Ditem appellabant, significari existimauit.

Ad fulciendam ROVILLARDI coniecturam facit, quod quum CAESAR ait, se a Dite patre progenitos, non Ditem pro Deo accipere videatur, sed pro homine gentis principe, quia paullo ante Deos, quos colebant, enumerans, Ditis nullo pacto meminit, quem certe non omisisset, si eum pro Deo habuissent. Sic ergo ille: *Galli se omnes a Dite patre prognatos praedicant, idque ab Druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis non numero dierum, sed notium finiunt, et dies natales, et mensium et annorum initia sic obseruant, ut noctem dies subsequatur.* Quem locum facile est de Adamo explicare, quem LXX. interpretes plurimis in locis pro morte interpretantur. Hinc nox, seu mors ab eo; dies vero, lux et vita a Christo; diem vero ideo nocti postponebant, quia nox praecessit per peccatum, dies vero successit per redemptionem.

Quod ad Deos Gallorum attinet, CAESAR loco saepe citato sic *Dii Gallorum* ait: *Deum maxime Mercurium colunt. Huius sunt plurima simulacra. Hunc omnium inuentorem artium ferunt: hunc viarum atque itinerum ducem: hunc ad quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc Apollinem et Martem et Iouem et Mineruam. De his eandem fere, quam reliquae gentes, habent opinionem: Apollinem morbos depellere: Mineruam operum atque artificiorum initia transdere: Iouem imperium caelestium tenere: Martem bella gerere: huic quum praelio dimicare constituerunt, ea, quae bello coeperunt, plerumque deuouent: quae superauerint animalia capta immolant, reliquas res in vnum locum conferunt.*

Non est vero existimandum, hisce nominibus Deos illos fuisse a Gallis appellatos, sed ex officiis, quae illis attribuebant, CAESAR

Pag. 11.

coniecit tales esse Deos. At LUCIANVS lib. I. *Pharsal.* verba faciens de exercitu Caesaris, ait, in eo fuisse Gallos, per quos Dii Gallorum praecipui, Theutates, Hesus et Taranis, placarentur, quae certe propria fuerunt Deorum vocabula, si Latinam dialectum excipias:

*Et quibus immitis placatur sanguine diro
Theutates, horrensque feris altaribus Hesus,
Et Taranis Scythicae non mitior ara Dianae.*

Item LACTANTIUS lib. I. *instit. cap. XII.* scribit, Gallos hominum cruore placare solitos Hesum et Theutaten. Porro per *Theutaten* omnes intelligunt Mercurium, per *Hesum* Martem, per *Taranim* Iouem. De *Theutate* primum agamus, quae vox deriuatur a primitiua *Theuth*, quae Deum sonat: quomodo Aegyptii Mercurium suum appellabant. CICERO lib. III. *de nat. Deor.* attribuit quinto Mercurio legum et artium inuentionem: *Hunc, inquit, Aegyptii Thouth (al. Thoyth, Thoth) appellant, eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur.* LACTANTIO lib. I. c. VI. *Theuthus* dicitur; vel *Thot*: PLATONI in *Phaedr.* *Theuth*, de quo ante diximus. Ab hac autem voce profluxerunt apud Gallos et Germanos, Graecos et Latinos istae, *Theath, Theoth, Theut, Thiat, Theuth, Tiat, Tiot, Tuit*: Item *Dead, Deid, Deod*: Θεός, Εσός, Ζεύς Dorice et Laconice, item Δεός, et Latine *Deus*, Gall. *Dieu*. Ab eadem Germani *Theutones* et *Thuitones* dicti: item *Thudisci* et *Thudisca lingua*.

Quum ergo Theutates apud omnes gentes communiter pro Deo habitus sit, non potuit non censerí verus Deus, rerum omnium conditor, quem Galli praecipue celebrabant. Huius Theutate filium Germani veteres aiebant fuisse Mannum, teste TACITO: Manno item tres filios adsignabant. Item Mercurium appellabant Wodan; vel Gwodan. Vnde vsque hodie, inquit GOTTFRIEDVS VITERBIENSIS in *chronico*, *Goth Theutonica lingua dicitur Deus.* Franci veteres eandem vocem in Galliam inuexerunt, et hodie haec vocabula sunt adhuc in vsu, *Bigot* et *Cagot*, quibus supersticiosos notamus in cultu diuino. Hinc quoque orta videntur rusticorum iuramenta, *Vertugoy, Morgoy, Sangoy, Iernigoy*, quae satis facilem ex se ipsis continent explicationem.

Quem

Quem autem Latini Martem, Galli *Hesum* appellabant. Vocem deriuat ROVILLARDVS ab Ebraeo *Iebus*, quo significatur *Deus existens, vir constans, propheta, consiliarius*, quod epithetum tribuit Esaias Deo Immanuel; vel a Phoenicio *Iebud*, i. e. *unicus Dei filius*, teste EVSEBIO lib. I. c. VII. vel a *Ieboua*. Galli enim ignari venturi Messiae, nihilominus ea, quae per traditionem acceperant, retinuisse videntur. Adde, quod ante versionem LXX. interpretum, teste IOSEPHO, patriarcharum scripta in alias linguas peregrinas versa fuerant, ut possent ab omnibus intelligi; at variata sunt vocabula post confusionem linguarum. Addit ROVILLARDVS, singulari Dei prouidentia contigisse, ut Galli Hesi nomine Martem intelligerent, qui Deus exercituum censetur, et Deus fortis appellatur, quod proprium est Messiae Iesu attributum. Dicitur enim Deus fortis, Deus Sabaoth, i. e. Deus exercituum. Praeterea locus, in quo Druidae Hesum adorabant, hodie etiamnum, eodem teste, vocatur *locus SS. Fortium, des Saints Forts*.

Quod ad *Taranim* attinet, sic appellabant Galli et plurimi Europaei Iouem tonantem. Hinc secundum varias dialectos Taran, Thoran, Tonar, Donnar, Tordan, Dondar et Tondar, *tonare* significat. Et hodie etiamnum Walli, Britanniae insulae populi tonitru vocant *Taran*. Sic Saxones *donner* dicunt et *tonner*: Belga *donder*: Angli *Tbo dunder*. Sed haec vocabula a Latino *tonare* videntur potius deducta. Porro ROVILLARDVS putat, Taranem fuisse solummodo Hesi Dei epitheton ab Ebraeo Tharanis, vel Tranis, id est, *repurgans homines*; quod proprie conuenit Messiae, qui homines a peccati labe purgavit.

Apollinem quoque sub nomine *Beleni* adorabant Galli; seu potius hoc nomine Deum vocabant. Quam vocem aliqui a Graeco *βῆλεν* deducunt, id est, *iaculari*, quia sol radios in terram iaculatur: minus id quidem probabiliter, quum Galli essent Graecis antiquiores. Alii a fonte Ebraeo *Baal*, id est, *dominus, herus, possessor*: Babylonice et Syriace *Bel* et *Beel*. Sic quoque idololatrae Deos suos Baalim appellabant. Vnde dialectus Gallicana *Belin* et *Belen*, et Latina *Belus* et *Belenus*. Phoenices Deum caeli et Deum solis *Beel-fames*; vel *Baal-simen* appellabant; a quo fonte deducunt etiam vocem *Beelzebud*, id est, *patronus ridiculus*.

Porro huiusce Dei sacerdotes speciali nomine vocabantur *Paterae*, ut ex AVSONII versibus liquet, sic aientis de Attio Patera rhetore, Delphidii Tironis patre:

*Beleni sacratum ducis e templo genus,
Et inde vobis nomina.*

*Tibi Patera (sic ministros nuncupant
Apollinaris Mystici)*

*Fratrī patrique nomen a Phoebō datum,
Natoque de Delphis tuo.*

Pag. 12.

Locus sacerorum.

Iam de loco, in quo Druidae Deos adorabant, dicendum. Commune fuit olim omnibus gentibus, Deum in aperto colere, non in templis manu hominum factis. Vnde illud Zenonis, Theodori aliorumque Graeciae sapientum ἱερὰ θεῶν μὴ οἰκοδομεῖσθαι. Persae, teste HERODOTO lib. I. neque statuas, neque templa, neque aras olim exstruere solebant, quinimmo vesanos reputabant contrarium facientes. Rationem hanc subiungit, quia non ex hominibus Deos esse ortos arbitrantur, quemadmodum Graeci. Non probat hunc morem CICERO II. de leg. Deorum, inquit, delubra in urbibus esse censeo. Nec sequor Magos Persarum, quibus auctoribus Xerxes inflammasse templa Graeciae dicitur, quod parietibus includerent Deos, quibus omnia deberent esse patentia ac libera, quorumque hic mundus omnis templam esset et mundus.

Certe hoc habebant Persae a populo Ebraico. Nam Adamus, primus mortalium parens, non in templo, sed in paradiso terrestri sacra Deo faciebat, et Abrahamus post pactum cum Abimelecho foedus, in luco, quem plantavit prope puteum iuramenti, dictum Bersabee. Ita nec Galli antiquitus vlla memorantur habuisse templa: sicut nec Germani, teste TACITO: Nec cobiberi parietibus Deos; neque in vllam humani oris speciem assimilari, ex magnitudine caelestium arbitrantur. Lucos ac nemora consecrant, Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reuerentia vident. Hinc CLAUDIANVS lib. I. de laud. Stilic. scribit, non licuisse venari prope siluam Hercyniam, propter lucos Diis consecratos arboresque, ad quas sacra fiebant:

*Vt procul Hercyniae per vasta silentia siluae
Venari tuto liceat, lucosque vetusta
Religione truces, et robora numinis instar
Barbarici nostrae feriant impune secures.*

Tangit

Tangit Gallorum morem, qui non ad quamvis arborem, sed maxime ad quercum, seu robur sacris operabantur, qua arbore nulla erat apud eos sacratior, teste PLINIO lib. XVI. cap. 44. *Nihil habent Druidae visco et arbore, in qua gignatur, si modo sit robur, sacratius. Iam per se eligunt roborum lucos; nec vlla sacra sine ea fronde conficiunt.* Vnde LVCANVS lib. III. describens obsidionem Massiliensem, ait, Caesarianos milites non sine ingenti tremore securi feriisse sacras illas arbores:

*Sed fortes tremuere manus, motique verenda
Maestate loci, si robora sacra ferirent.
In sua credebant redivuras membra secures.*

Neque habebant aliud Deorum simulacrum, quam altas quercus, teste MAXIMO TYRIO, *dissert. XXXVIII. Inter Barbaros, qui Deum non agnoscat, nemo est. Alii tamen alia ei statuunt signa. Celtae Iouem colunt; Iouis autem simulacrum apud eos est alta quercus.* ἄγαλμα δὲ Διὸς Κελτικὸν ὑψι-
λὴ Δεῦς. Forte tamen a Phocensibus simulacra Deorum efformare edocti sunt, siquidem CAESAR ait, fuisse Mercurii plura apud eos simulacra.

Restat, vt de sacrificiis Druidum agamus. Et primum de sacerdotibus eorumque habitu, cultu et ornatu: deinde de victimis, rituque immolandi. Certum est ex CAESARE, DIODORO et STRABONE, nullum sacrificium fieri solitum sine Druidis, quippe qui sacrificia omnia, publica et priuata, procurabant, et per eos, quasi per internuntios bona omnia a Diis expetebantur. Quum vero ad sacrificandum accedebant, Ebraeorum omniumque fere gentium more, candidas vestes et tunicas induebant. PLINIUS loco supra citato: *Sacerdos candida veste cultus arborem scandit, falce aurea demetit. Candido id excipitur sago.*

Victimas immolabant duplicis generis, homines et animalia. De hominibus infra dicetur. Animalia omnis quidem generis; at in solempni visci decerptione candidos tauros querna fronde coronatos, eodem PLINIO teste: *Sacrificiis epulisque rite sub arbore praeparatis, duos admouent candidi coloris tauros, quorum cornua tunc primum vinciantur.* Sed quo ritu quibusue caerimoniis id peragerent, placet fusius enarrare ex eodem auctore. *Nihil habent, inquit, Druidae, (ita suos ap-* Pag. 13.
pellant Magos) visco et arbore, in qua gignatur, si modo sit robur, sacratius.

Iam

Iam per se roborum eligunt lucos; nec vlla sacra sine ea fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Graeca Druidae possint videri. Enimvero quidquid adnascatur illis, e caelo missum putant signumque esse electae ab ipso Deo arboris. Est autem id rarum admodum inuentu, et repertum magna religione petitur, et ante omnia sexta luna, quae principia mensium annorumque his facit, et saeculi post tricesimum annum, quia iam virium abunde habeat; nec sit sui dimidia. Omnia sanantem appellantes suo vocabulo. Sacrificiis epulisque rite sub arbore praeparatis duos admovent candidi coloris tauros, quorum cornua tunc primum vinciantur. Sacerdos candida veste cultus arborem scandit, falce aurea demetit. Candido id excipitur sago. Tum deinde victimas immolant, precantes, ut suum donum Deus prosperum faciat his, quibus dederit. Fecunditatem eo potio dari cuique animali sterili, arbitrantur, contraque venena omnia esse remedio.

In hunc locum notat ROVILLARDVS, non sine mysterio dici Druidas sexta luna petere viscum magna religione, et sacrificium facere solitos: id religioni christianae applicans, quae magno cultu sacrum diem Veneris in parasceue celebrat. Sextam autem lunam vocari, quae nobis est sexta dies hebdomadae, seu dies veneris. Nam ut supra dictum est, Galli non dies et soles; sed lunas et noctes numerabant. Vnde etiamnum hodie haec vox Gallo-Romana annuunt pro *aujourd'hui*, more scilicet Ebraeorum et Chaldaeorum, qui a vespera ad vesperam, non ab oriente sole ad occidentem dies numerabant. Idem quoque notat, non sine mysterio et spiritu prophético quercum Druidis in tanta veneratione fuisse, quia vnum e lignis, ex quibus Christi crux compacta fuit, quercus fuisse, dicitur.

De visco
querneo.

Ceterum nouo potissimum anno sacrificium istud facere solebant, atque idcirco indicta scholarum vacatione mittebant pridie discipulos ad inquirendum et inuestigandum viscum. Vnde vulgatus iste versus:

Ad viscum Druidae, Druidae clamare solebant.

Quippe illi eo reperto populum inuitabant ad auspicandum nouum annum. Principium anni, inquit THEODORVS MARCILIVS, *Druidae solemnibus caerimoniis auspicati ad viscum magno clamore populum vocabant. Cuius caerimoniae vestigia hodieque in Galliae prouinciis omnibus cernere aliqua licet. Quae porro vestigia? Docet VINETIVS in notis ad Ausonium:* „Morem scilicet esse; sed fere exoleuisse, ut quotannis pridie ca-
„lendas

lendas Ianuar. nonnulli ex singularum curiarum, seu parochiarum,, adolescentibus, quini, seni, septeni, octeni, noueni, denique cunctos,, suae curiae vicos villasque, et qui in circumiectis curiis sunt pro,, ximi, cum tibicine obeant: carmine stipem petant: aliquid lari,, di aut panis, quod verubus infixum asportant; aut pecuniae quid,, piam accipiant: postridie quidquid collectum fuit, in aedem con,, uenientes, numini offerant: id statim auctione vendatur: ea pe,, cuniola, vt Deo consecrata in sacros vsus recondatur. Quod au,, tem carmen inconditum canunt, quum stipem accipiunt, et quo,, die id faciunt, *Aguilanneuf* vocitant., Haec VINETVS.

Quid autem vox ista significet, refert idem ex MERLINO SANGELASIANO Engolismensi, ad quem exstant CHRISTOPHORI LONGOLII quaedam litterae. *Aguilanneuf, Aguilanneuf, id est, ad viscum. τὸν annum nouum esse, dicebat, moremque istum ex vetere Druidarum religione ad nos manasse: quippe per suos adolescentes ita cunctis viscum suum anni principio mitterent, quod qui ferrent, iis aliquod quasi laboris praemium daretur, clamarentque omnes, eo viso, annum esse nouum.* Idem scribit MERVLA part. II. cosmogr. lib. III. c. 11. Sunt, inquit, qui illud *Au gui l'an neuf*, quod haecenus quotannis pridie cal. Ian. vulgo publice cantari in Gallia solet, ab Druidis manasse autumant, ex hoc forte Ouidii:

Ad viscum Druidae, Druidae clamare solebant.

Solitos enim aiunt Druidas per suos adolescentes viscum suum cunctis mittere, eoque quasi munere bonum, faustum, felicem et fortunatum omnibus annum precari.

Non omnino placet aliis haec interpretatio et coniectura, quod scilicet adolescentes a Druidis missi viscum ferrent ad populum. Nihil enim erat visco sacratius; nec profanis tangere licuisset, quod tam solemniter decerpebatur a sacerdotibus. Sed potius adolescentes reperto visco mittebantur a Druidis ad populum, vt nuntiarent faustum annum, et ad sacrificium inuitarent, his verbis: *Au guy l'an neuf.* *Ad viscum accedite; nouus annus est.* Et eam ob rem a populo mercedula aliqua donabantur. Procul dubio fluxit mos iste nuntiandi et precandi *Aguilanneuf* fausti ominis ergo, qui hodie etiamnum obseruatur plus minusue in omnibus Galliae prouinciis.

Quod ad humanarum hostiarum sacrificium attinet, in eo Graeci Romanique Druidas accusant feritatis. Qua de re sic CAESAR

lib. VI. *Natio est omnis Gallorum dedita religionibus, atque ob eam causam, qui sunt adfecti grauioribus morbis, quique in praeliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant; aut se immolatueros vouent; administrisque ad ea sacrificia Druidibus vtuntur, quod pro vita hominis, nisi vita hominis reddatur, non posse aliter Deorum immortalium numen placari arbitrantur, publiceque habent huius generis instituta sacrificia. Alii immani magnitudine simulacra habent, quorum contexta viminibus membra viuus hominibus implent, quibus succensis circumuenti flamma exanimantur homines. Supplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliqua noxa sint comprehensi, gratiora Diis immortalibus esse arbitrantur; sed quum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt.*

Verum non ea solum maiorum nostrorum consuetudo fuit, sed omnium paene gentium. Nescio, annon Abrahamus et Iephte, qui, iubente Deo, prolem suam immolare iussi sunt, huic consuetudini originem dederint. Ammonitae tempore Mosis haec sacra obseruabant. Aegyptii viuos homines Typhoni suo comburere solebant: Carthaginenses Saturno humanis hostiis litare: Latini Egeriae Nymphae: Albani Lunae: Graeci Dianae. Et quis nescit Iphigeniae immolationem? Et quis tandem ignorat id, quod PLINIUS refert lib. XXX. cap. I. nempe sexcentesimo, quinquagesimo septimo demum anno V. C. M. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso Coss. senatusconsultum factum esse, ne homo immolaretur, palamque in tempus illud sacra prodigiosa celebrata?

Porro sacrificium istud duplex erat, priuatum et publicum. Priuatum, quum quis grauiori aliquo morbo premebatur, aut in periculo imminente versabatur, hominem ad redimendam vitam suam immolari curabat per Druidas. Publicum, quum ciuitas aliqua, aut prouincia similiter magno in discrimine constitutam se videbat, publice certo liberorum hominum, immo nobilium, si malefici, aut captiui deessent, numero contributo Deorum iram auertere conabatur. Et hoc est, quod ait CAESAR: publice eius generis habent instituta sacrificia. Similiterque TACITVS de Germanis: Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus, humanis quoque hostiis litare, fas habent.

Hominum
immolatio.

Qui vero homines immolabantur, triplicis videntur fuisse generis, clientes, liberi et captiui atque malefici. Clientes quidem, quales erant *Ambacti*, quos, existimant aliqui fuisse seruos mercenarios, dominis suis certo pretio vitam addicentes. *Ambacht* apud veteres

teres Gallos minister erat, cuius vocabuli adhuc vsus est in Flandria. Vocant enim regionum, aut locorum praefectos praefecturasque ipsas *Ambacht*. Hinc procul dubio fluxit *Ambasciada*, *Ambassade*, *Ambassadeurs*.

Quodsi nulli eiusmodi clientes essent, liberi ipsi pro patre morti se deuouebant; pro ciuitate vero, si nulli essent captiui, aut malefici, homines liberi et innocentes, saepiusque nobiles immolabantur. De captiuis quidem et maleficis sic DIODORVS lib. VI. *Pari suae feritati impietate in Deorum sacrificiis abutuntur. Noxios enim quinquennio seruos sudibus adfixos Diis sacrificant, cumque aliis primitiis super ingentes pyras immolant. Captiuos quoque sacrificant Diis. Quidam de hostibus capta animalia una cum hominibus interfecta aut in sacris comburunt; aut aliis adficiunt poenis.*

Verum immania tandem illa sacra abolita sunt ab imperatoribus Romanis. Et primum quidem ab Augusto, qui ciuibus Romanis Druidarum sacris omnino interdixit, seu Romae, seu alibi; at Gallis et Druidis nullibi videtur interdixisse, ne in vrbe quidem. Tiberius Druidas, ipsorumque sacra ex vrbe sustulit. PLIN. lib. XXX. cap. I. *Tiberii Caesaris principatus sustulit Druidas eorum, et hoc genus vatuum medicorumque.* Claudius nec in Gallia quidem esse voluit, teste SVE-
TONIO in *Claud.* cap. XXV. Notat MELA, sub Tiberio defuisse humanas victimas immolare; admotis tamen ad aras sanguinem emis-
sisse et libasse, sic enim lib. III. cap. 2. *Manent vestigia feritatis iam abolitae, atque ut ab humanis caedibus temperant, ita nihilominus, ubi deuotas altaribus adiuuere, delibant.*

CAPVT IV.

De legislatione et priuilegiis Druidarum.

Pag. 15.

DVO Druidarum officia fusissime descripsimus, nimirum docendi rationem, et sacrorum procurationem. Nunc paucis de eorum iurisdictione et legislatione ac priuilegiis agendum. Certum est, eos in administratione politica Galliarum partem habuisse maximam: siquidem ait CAESAR, eos *praemia poenasque constituisse*; quae duo legislationis officium implent.

Habebant quoque iuris dicendi potestatem maximam, non modo in rebus ad religionem pertinentibus, sed etiam in quibuscum-

que causis, tam publicis, quam priuatis; ita, vt iudicia quoque capitalia exercerent, iusque gladii haberent. Clare id CAESAR lib. VI. *De omnibus controuersis publicis priuatisque constituunt, et si quod est admissum facinus, si caedes facta, si de hereditate, de finibus controuersia est, iidem et decernunt praemia poenasque constituunt.* Hinc, vt ex STRABONE notat FORCATVLVS, Galli Tectosages, et alii, qui in Asiam migrarunt, consilium trecentorum iudicum composuerunt, quod a quercu et sanguine *Drynemetum* appellarunt, quoniam eo imperio praediti, quod iureconsulti *merum* vocant, de rebus capitalibus iudicabant; de ceteris magistratus inferiores.

Certo autem anni tempore in siluae Carnotensis luco consecrato iudiciis exercendis comitia habebant generalia, vt notat CAESAR loco citato: *li certo anni tempore in finibus Carnutorum, quae regio totius Galliae media habetur, confidunt in luco consecrato. Huc omnes undique, qui controuersias habent, conueniunt, eorum iudiciis decretisque parent.* At semelne tantum in anno, an pluries? THEODORVS MARCILIUS existimat, id facere solitos Druidas sextis quibusque lunis mensium; atque idcirco singulis mensibus stata die iudicia illa generalia exercuisse.

Poena vero, quam contumacibus et parere detrectantibus infligebant, erat grauissima, cuiuscumque generis, fortis, aut conditionis essent. Nimirum execratio, et vt more nostro atque recepto loquamur, *excommunicatio.* Si quis autem, inquit CAESAR, *aut priuatus, aut publicus, eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicitur.* Haec poena apud eos est grauissima. *Quibus ita est interdictum, ii numero impiorum ac sceleratorum habentur: ab iis omnes decedunt, aditum eorum sermonemque refugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant. Neque iis petentibus ius redditur; neque honor ullus communicatur.* Hinc intelligimus, quanta Druidum esset auctoritas et potestas, tanta scilicet, vt magistratus ac regulos ipsos dicto audientes haberent; secus, sacris arcerent. Quod genus execrationis seu excommunicationis in vfu fuit apud omnes fere gentes.

Quae vero erant Druidarum priuilegia: haec duo praecipue, immunitas ab armis, et immunitas a tributis. Erant enim a ferendis armis immunes, et si bellis aderant, auspicio tantum gratia aduocabantur, vacationemque ab omni onere militari habebant. Praeterea nullum, qualecumque esset tributum, pendere tenebantur.

tur. Quibus praemiis adducti et adlecti complures in eorum societatem et sodalitium adscisci cupiebant. Nam plebs tributorum onere, seruorum ad instar, premebatur: nobilitas assiduo bellorum labore et sumtibus fatigabatur: illi soli eorumque discipuli ab utroque onere immunes erant. Hac de re CAESAR lib. VI. *Druides a bello abesse consueuerunt; neque tributa vna cum reliquis pendunt. Militiae vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati praemiis et sua sponte multi in disciplinam conueniunt, et a propinquis parentibusque mittuntur.*

EX

AEGIDII BVCHERII
BELGIO ROMANO

(edit. Leodii 1655. fol.)

LIB. V. CAPVT III.

*Veterum Belgarum Gallorumue sacerdotes et sacrificuli.
DRUIDAE praesertim.*

§. I.

A Pud Gallos Belgasque nostros non minus quam apud Roma- Pag. 156.
nos, Flamines, Auguresque fuisse, plures inscriptiones historiaeque testantur. Quia tamen iis omnia cum aliarum gentium Flaminibus Auguribusque communia fuere, nihil de illis dicam. Terna dumtaxat sacerdotum genera Gallis particularia hic exsequi consilium est. Ea STRABO primum sic recenset lib. IV. *Apud Gallos, inquit, vniuersos tria fere sunt hominum genera, quae in singulari habentur honore; Bardi, 'Ovâleis, Vates, et Druidae.* Idem paene AMMIANVS lib. XV. *Per haec loca, hominibus paullatim excultis, viguere studia laudabilium doctrinarum, inchoata per Bardos, et Eubages, et Druidas.* Quos 'Ovâleis STRABO, AMMIANVS *Eubages* ecce vocat: in reliquis consentiunt. CAESAR Druidum dumtaxat meminit.

X 3

§. II.

§. II.

Bardi (subdit STRABO) *hymnos canunt, poetaeque sunt.* AMMIANVS: *Bardi fortia virorum illustrium facta heroicis composita versibus, cum dulcibus lyrae modulis cantitarunt.* LVCANVS lib. I.

*Vos quoque qui fortes animas belloque peremptas
Laudibus in longum, Vates, dimittis aeuum,
Plurima securi fudistis carmina Bardi.*

Ante hos omnes DIODORVS lib. VI. *Sunt apud Gallos melodiarum poetae, quos appellant Bardos. Hi ad organa, lyris non dissimilia, hos laudant, alios vituperant.* Quin et FESTVS POMPEIVS, grammaticus, *Bardum Gallice cantorem* significare auctor est. Hinc quod TACITVS scribit, *carmina antiqua unum apud Germanos memoriae et annalium genus fuisse*, de omni Celtica gente capiendum est. Ita magnae prorsus auctoritatis Bardos existisse necessum est, a quibus vnis aliorum omnium laus aut vituperium, adeoque memoria penderet. Nihilque mirum, si Carolum M. Francorum regem EGINHARDVS in eius vita scribit, *barbara et antiquissima carmina, quibus ceterum regum actus et bella canebantur, scripsisse memoriaeque mandasse.* In S. Ludgeri vita, qui Caroli quoque M. temporibus claruit, legimus ab eo caecum quemdam *Berleest*, qui antiquorum actus, regumque certamina non inurbane cantabat, illuminatum. Nominis Bardorum viget etiamnum apud Wallos seu priscos Britannos memoria; qui fidicines, citharoedos et cantores suos, immo etiam eos, qui texendis genealogiis operam nauant, *Bardes*, teste CAMBDENO, vocant, *Britann. cap. I.* Quin apud Gallorum nostrorum quosdam antiquitatis scrutatores, vox *Rebarder* intercalarem versum significare scribit FAVCHETIVS lib. I. *cap. VIII. de lingua Gallica.* Hosce Bardos sacerdotibus adscriptos vel ideo existimo, quod Diis quoque hymnos canerent, oracula veluti Sybillae carminibus ederent, et in sacrificiis conuiuisque sollempnibus, homines ad Deorum heroumque amorem certis quibusdam modulis accenderent. Certe DIODORVS *melicis* hisce poetis, ita Gallos *auscultasse* dicit, *vt non amici modo, sed et hostes inter aduersas saepe acies, dum strictis gladiis et protentis hastis inter se propinquarent, horum quasi incantamentis cicurati, praelio abstinerent: adeo* (subdit) *quod agrestiores barbaros ira sapientiae cessit, Marsque Musas reueritus est.*

§. III.

§. III.

Ordinis paullo altioris fuisse videntur *Vates*, *sacrorum*, vt ait STRABO, *curatores, et phyiologi*, qui rerum naturam explicant. Quos hic STRABO *Ὀυάταις* seu *vates* Latino vocabulo appellare videtur, DIODORVS Graeco *Μάγταις* seu diuinatores vocat. *Ἐγώνων δὲ καὶ Μάγτων*, vtuntur quoque Galli diuinatoribus, qui apud eos magnae sunt auctoritatis. Hi ab auspiciis et victimarum extis futura praedicunt, omnemque plebem dicto audientem habent. Quum vero de rebus magnis consulunt, miram incredibilemque seruant consuetudinem. Iugulant enim ense hominem; quo cadente, tum ex casu, tum ex membrorum laceratione, tum etiam ex sanguinis effluxu, ex quadam antiqua rerum obseruatione, norunt futura. Ex quibus intelligimus, homines hos fuisse naturalium rerum scientissimos; ac proinde augurandi peritos, de caerimoniis ordinasse, sacrificiis adstisse, ex victimarum extis futura praenuntiasse; nec minoris apud suos habitos, quam Romae Augures, quorum locum vacantem ciuium primates ambiebant. Vnde IUSTINVS lib. XXIV. *Augurandi studio Galli praeter ceteros valent.* Hos AMMIANVS *Eubages* appellat: *Eubages*, ait, *scrutantes summa et sublimia naturae pandere conabantur.* Vbi CLYVERIVS, non *Eubages*, sed *Vates* legi vult, lib. VII. *Germ. ant. cap. XXIV.* Verum ego tam *Vates* quam *Eubages* Gallorum prisco- rum voces existimo, siue a Teutonicis *Wach*, *Wacht*, *Wachters*, siue alia origine, nobis incomperta.

§. IV.

Super hos omnes eminebant maxime, velut omnium rectores *DRUIDAE*; prorsus vt aliis omissis, horum dumtaxat meminerit CAESAR; quos et a Graecis *Semnotheos* siue *Samotheos*, et *Saronidas* appellatos video. *DIOGENES LAERTIVS: Philosophiam a barbaris initium sumsisse, plerique autumant. Nam Persis, Babylonis et Assyriis Chaldaeos; Indis Gymnosophistas; Celtis seu Germanis et Gallis Druidas, qui et Semnothei appellabantur, eius rei fuisse auctores, ait Aristoteles in magico, et Sotion in XXIII. successionis libro.* Similiter *DIODORVS: Philosophi, ait, ac theologi, quos Saronidas vocant, praecipue ab iis coluntur.* Mox de eorum functionibus: *Est apud eos moris, nullum absque philosopho sacrificium facere. Per hos enim vt diuinae naturae conscios, et quasi collo-*
loqu-

loquutores, gratiarum sacrificia Diis offerenda, per hos internuncios bona ab iis expetenda censent. Nec in pacis solum negotiis, sed etiam in bellis, his maxime sicut et melicis poetis auscultant, non modo amici sed et hostes. Hi inter aduersas saepe acies, dum strictis gladiis et protentis hastis inter se exercitus propinquant, in medium progressi, ac si feras incantamentis cicurarent, praelia dirimunt. Ista de Saronidis Gallorum philosophis DIODORVS; quae omnia in Druidas aequae cadere legimus. MELA lib. I. cap. II. Habent Galli facundiam suam, magistrosque sapientiae Druidas. Iuxta PLVTARCHVM enim sapientia est rerum diuinarum humanarumque scientia. Iidem ergo sunt Semnothei, Saronidae et Druidae.

§. V.

Ceterum quum plurima de Druidibus congerant scriptores, distinctionis gratia, omnia ad tria capita reuocabo. Primum erit eorum auctoritas, existimatio, ciuilesque functiones. Alterum studia quaedam particularia. Tertium theologia et sacrificia. Scio auctores nonnullos ea, quae Druidibus hic conuenire dicemus, etiam Vatibus seu Vactibus et Bardis attribuere, et contra: sed id ab iis fit, aut quia istas tres sacerdotum classes non agnoscunt; aut quia quae duobus prioribus sigillatim conueniunt, in Druidas vniuersa refunduntur.

§. VI.

Druidarum auctoritatem his verbis exprimit STRABO: *Druidae praeter naturalium scientiam, etiam de moribus disputant. De horum iustitia summa est omnium opinio: itaque et priuata iis et publica iudicia committuntur; adeo ut etiam bella, iam aciebus congressuris, componant. His maxime iudicia quoque de caedibus committuntur; quumque harum maxima est copia, agrorum quoque fertilitatem consequi putant. Fusius CAESAR commentario VI. Fere de omnibus controuersis publicis priuatisque constituunt, et si quod est admissum facinus, si caedes facta, si de hereditate, de finibus controuersia est, iidem discernunt praemia, poenasque constituunt. Paulo post: Druides a bello abesse consueuerunt, neque tributa vna cum reliquis pendunt; militiae vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati praemiis, et sua sponte multi in disciplinam conueniunt, et a propinquis parentibusque mittuntur. Et paullo supra: Druidibus praest vnus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit;*
aut

aut si sunt pares plures, suffragio Druidum adlegitur; nonnumquam etiam de principatu armis contendunt. Certo anni tempore in finibus Carnutum, quae regio totius Galliae media habetur, confidunt, in luco consecrato. Huc omnes undique qui controuersias habent, conueniunt; eorumque iudiciis, decretisque parent. Equidem si quae vulgaribus nostris annalibus fides est, Bauaci Neruiorum quempiam e Druidum principibus resedisse credemus, qui ius saltem subalternum hisce regionibus dixerit.

§. VII.

Quod ad eruditionem eorumdem pertinet, ac studia, per sodalitia in iis exercuisse se videntur. AMMIANVS enim, lib. XV. fin. *Druidae, inquit, ingeniis celsiores, ut auctoritas Pythagorae decreuit, sodalitiis adstricti consortiis, quaestionibus occultarum rerum altarumque ere-cti sunt.* ENUCLEATIUS CAESAR: *De sideribus, atque eorum motu, de mundi atque terrarum magnitudine, de rerum natura, Deorum immortalium vi ac potestate disputant et iuuentuti tradunt.* Quod autem paullo ante dicit: *In reliquis fere rebus, (extra religionem scilicet) publicis priuatisque rationibus, Graecis litteris vtuntur;* videtur eorum opinionem firmare, qui Druidas Graecorum lingua doctrinaque imbutos volunt. Quippe licet CAESAR hic nonnisi characteras apicesque Graecos acciperet, quis tamen crederet tanta scientia viros, sola characterum effigie contentos, nullum linguae tam diuitis hauriendae impetum cepisse, qua tot scientiae, quas illi quoque ipsi profiterentur, consignatae essent? De eorumdem studiis ita quoque reliquis antiquior CICERO lib. I. *de diuin. In Gallia Druides naturae rationem, quam physiologiam Graeci appellant, notam esse sibi profitebantur: et partim auguriis, partim coniectura, quae essent futura, dicebant.* Eadem totidem fere verbis STRABO et MELA. Addit tamen ille, *immortalem mundum esse asserunt, ignem et aquam aliquando superatura.* Rursum: *etiam de moribus disputant.* Quo pertinet illud DIOGENIS LAERTII: *Nil mali faciendum docent; et exercendam fortitudinem.* Sane hanc animi fortitudinem non docuisse tantum, sed et exercuisse quam maxime, testatur TACITVS annali XIV. quum in Suetonii Paullini contra Britannos in Mona insula praelio, *Druidae, inquit, circum, preces diras sublatis ad caelum manibus fundentes, nouitate adspectus percutere militem, ut quasi haerentibus membris immobile corpus vulneribus praeberent.*

§. VIII.

Quin et medicinam magiamue naturalem, multis tamen superstitionibus implicatam tractasse, docet PLINIVS lib. XVI. cap. ult. quum de visco roboris loquens, ita scribit: *Fecunditatem eo potō dari cuicumque animali sterili arbitrantur, contraque venena omnia esse remedio. Et lib. XXIV. cap. XI. Similis herbae huic sabinæ est selago appellata. Legitur sine ferro, dextra manu, per tunicam, qua sinistra exiit, velut a furante, candida veste vestito, pureque lotis nudis pedibus, sacro factō, priusquam legatur, pane vinoque. Fertur in mappa noua. Hanc contra omnem perniciem habendam prodidere Druidae Gallorum, et contra omnia oculorum vitia fumum eius prodesse. Idem samolum herbam nominauere nascentem in humidis; et hanc sinistra manu legi a ieiunis, contra morbos suum bouumque, nec respicere legentem, nec alibi quam in canali deponere, ibique conterere poturis. Et iterum lib. XXXIX. cap. XXX. fin. Praeterea est ouorum genus in magna Galliarum fama, omissum Graecis. Angues innumeri, aestate conuoluti, salinis faucium corporumque spumis, artificii complexu glomerantur. Anguinum appellatur. Druidae sibilis id dicunt in sublime iactari, sagoque oportere intercipi, ne tellurem attingat. Profugere raptorem equo; serpentes enim insequi, donec arceantur amnis alicuius interuentu. Experimentum eius esse, si contra aquas fluitet, vel auro vindum. Atque ut est magorum sollertia occultandis fraudibus sagax, certa luna capiendum censent, tamquam congruere operationem eam serpentium, humani sit arbitrii. Vidi equidem id ouum, mali orbiculati modici magnitudine, crusta cartilaginis, velut acetabulis brachiorum polypi crebris, insigne Druidis. Ad Victorias litium, ac regum aditus mire laudatur; tantae vanitatis, ut habentem id in lite in sinu equitem Romanum e Vocontis, a D. Claudio principe interentum non ob aliud sciam. Hic tamen complexus anguim et efferatorum concordia, causa videtur esse, qua re exterae gentes caduceum, in pacis argumentis, circumdata effigie anguim fecerint; neque enim cristatos esse in caduceo mos est. Ita PLINIVS, quodam modo caducei serpentibus inuoluti inuentionem Druidibus attribuens; licet, quopiam Romanorum praeiudicio, philosophiam illorum ad magicas quasdam caerimonias et superstitiones reuocet. Vnde et libro XXX. cap. I. et lib. XVI. cap. ult. ista illos inurit parenthesi, (ita suos appellant Magos) additque Tiberium Druidas aboleuisse, et hoc genus vatū medicorumque. Nisi forte nomine Druidum Vates seu Vactes intelligat, quos auguriis caerimoniisque solemnibus addictos supra vidimus: si tamen eos nouerit.*

§. IX.

§. IX.

Nobilissimum studii genus Druidibus fuit, diuinorum contemplatio, et celebris illa de animae, quae diuinae est particula aerae, immortalitate quaestio. Sane animam eos immortalem statuisse, vnanimis est auctorum consensus, cuius etiam a morte statum et in noua corpora transmigrationem agnouerint. Ex quo ceu stabili fundamento in sublimiora theologiae naturalis abdita, nec procul a christiana religione de corporum resurrectione diducta penetrasse, verisimile fit; tanta est vtriusque doctrinae permixtio. Quare DIODORVS eos *diuinae naturae conscios* appellat; et LVCANVS Deorum cognitionem ita illis propriam adscribit, vt canat:

*Solis nosse Deos, aut caeli numina vobis,
Aut solis nescire datum.*

Et CAESAR: *Multa de Deorum immortalium vi ac praesentia disputant, et iuuentuti transdunt.* Prorsus vt me quidem coniectura vehementior incessat, diuini verbi semen a primis Gallorum et Belgarum apostolis in terram adeo dispositam iactum, statim radicem egisse, et ortum fecisse fructum centuplum. Sane ORIGENES lib. IV. in Ezech. Britannos, ait, *in fidem consensisse, et ad Deum per Druidas viam sibi muniuisse, qui vnum Deum semper inculcarunt.* Ego quidem in hac materia lubens sensus eorum intimos indagarem, si quaedam priori capite non attigissem, aut secreto eorum non inhiaberer, quod hic mirum fuisse, scriptorum omnium consensus est. LAERTIVS *Gymnosopistas*, scribit, *et Druidas obscure et per ambages philosophari, colendos Deos, cet.* Similiter CAESAR notat eos, *qui in Druidum disciplinam conueniunt, magnum ibi numerum versuum addiscere, itaque nonnulli annos videnos in disciplina permanent: neque fas esse existimant, ea litteris mandare; duabus de causis; quod neque in vulgus disciplinam efferi velint; neque eos qui discunt, litteris confisos minus memoriae studere; quod fere plerisque accidit, vt praesidio litterarum diligentiam in perdiscendo, ac memoriam remittant.* In primis hoc volunt persuadere: *non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios; atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto.* Nec aliter MELA: *Docent multa nobilissimos gentis clam et diu, videnis annis in specu, aut in abditis saltibus. Vnum ex iis quae praecipiant, in vulgus effluit, videlicet vt forent ad bella meliores, aeternas esse animas.* Verbis istis: *vnum*

in vulgus effluit : clare plura alia theologiae eorum arcana significantur, magno secreto, et nudae memoriae tradita, ne profana euaderent, aut communicatione promiscua eorum vilesceret auctoritas. Tam acre, diuturnum, occultumque studium acuebat insuper accurate quaesita pertinaciusque seruata solitudo, *aut in specu, aut in abditis saltibus*. Vnde LVCANVS Druidas alloquens:

Nemora alta remotis

Incolitis lucis.

Vt plane fabula non sit, quod de Druidum in Ybriacensi silua palatio, aut de celebri Carnutensis basilicae crypta etiamnum occidit Gallica traditio.

§. X.

Ex his tam reconditis, tam diu, tanta solitudine, tantaque meditatione tradi solitis Druidum nostrorum arcanis mysteriisque, licet vnum tantum de animarum immortalitate in vulgus effluerit; quis tamen plura alia, eaque altiora subfuisse negauerit? Quid obstat, quo minus vnus saltem Dei cognitionem Druidibus relinquamus: aliis autem nominibus, non alios Deos, sed diuersa Dei dumtaxat attributa, beneficiaque mortalibus indulgeri solita, eos intellexisse dicamus? Intellexisse videtur SENECA, quum scribit: *Tot appellationes Dei esse possunt, quot munera; de benef. lib. III. cap. VII.* Et PLINIUS: *Fragilis et laboriosa mortalitas in partes ista digessit, infirmitatis suae memor; vt portionibus coleret quisque, quo maxime indigeret; lib. II. cap. VII.* Ita *Teutatem* supremum Deum suum Druides, modo *Taranim* appellauerint, a singulari potentiae iustitiaeque vindicatiuae signo tonitru, iuxta illud, *vox Domini in magnificentia, vox Domini in virtute*: modo *Hesum* siue Martem, quasi *Deum Sabaotb et exercituum*, qui armis transferat regna atque constituat dominetur in regno hominum, et, cuicumque voluerit, det illud: modo *Belemum*, siue Apollinem solemue, qui hominum vitam mortemque dispenset, tum varia non ad necessitatem tantum, sed et ad voluptatem abundantiamque profundat: modo *Mineruam*, quasi scientiarum omnium, consiliorum, prudentiae et luminis ingentis infusorem. Prorsus vt LVCANVS de Druidibus, adeo Dei notitia illustribus aptissime cecinerit.

Solis nosse Deos et caeli numina vobis,

Aut solis nescire datum.

Neque

Neque vero hic inter ista Druidum mysteria illud omittendum, tota etiamnum Gallia decantatum, in celebri illa basilicae Carnuten-
sis crypta specuue aram vnā eos virgini sacram habuisse, quae
Deum aliquando genitura esset; qua quidem in re Graecos et Sybil-
las si non superarint, certe aequauerint.

§. XI.

Porro quod ad templa simulacraue Diis ab Druidibus dari solita attinet, CAESAR, *immani magnitudine simulacra eos habuisse*; speciatimque *Dei Mercurii* (seu Teutatis, vt toties dixi) *plurima fuisse* subdit; lib. VI. Templorum autem etiam meminit AVSONIVS, quum familiae vnus antiquitatem e *Beleni templo* deducit:

Beleni sacratum ducis e templo genus;

alterius Phebicum quempiam Beleni aedituum appellat. Qua quidem in re a Germanorum more recesserint, de quibus ita TACITVS: *Nec cobibere parietibus Deos, neque in vllam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine caelestium arbitrantur. Lucos ac nemora consecrant; Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reuerentia vident.* Atque ex his videmus quales fuerint Druidae, quam sibi suisque viam ad vnum solum Deum agnoscendum muniuerint, vt ex ORIGENE libro IV. in Ezechielem superius audiuius.

CAPVT IV.

Belgarum Gallorumque sacrificia cruenta et horrenda: Pag. 159.

An a Tiberio Claudioque imperatoribus sublata? Vnde orti dictique DRUIDAE?

§. I.

DRuidas lucis, saltibus, densisque nemoribus addictos iam vidimus. In iis prae ceteris arboribus quercum seu robur veneratos, et eius visco, nescio quod, sacrificium peregrisse, docere videtur PLINIVS lib. XLVI. cap. vlt. *Nibil, inquit, habent Druidae (ita Galli appellant suos Magos) visco et arbore, in qua gignatur, si modo sit robur, sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos; nec vlla sacra sine ea fronde faciunt: vt inde quoque interpretatione Graeca videri possint appellari DRUIDAE: scilicet, quia quercus roburue Δρῦς Graece dicitur, de quo paullo*

post. Enimuero (pergit) quidquid adnascatur illis, e caelo missum putant, signumque esse electae a Deo arboris. Est autem id admodum rarum inuentu; et repertum magna religione petitur: et ante omnia sexta luna, quae principia mensium annorumque his facit, et saeculi post tricesimum annum, quia virium iam abunde habeat, nec est sui dimidia. Omnia sanantem appellantes suo vocabulo; sacrificio epulisque sub arbore praeparatis, duos admovent candidi coloris tauros, quorum cornua tunc primum vinciantur. Sacerdos candida veste cultus arborem scandit, falce aurea demetit; candido id excipitur sago. Tunc demum victimas immolant, precantes ut suum donum Deus prosperum faciat, his quibus dederit. Viscum igitur ut caelo missum venerabantur; et Deo, a quo accepisse se credebant, caesis victimis iterum velut in gratiarum actionem offerebant. Vnde OVIDIUS:

Ad viscum Druidae, Druidae clamare solebant.

Innocens igitur erat hoc sacrificium; et nonnisi bestiarum tauro-
rumque caede, sed licita, et a Dei quoque populo usurpata, cruen-
tum. Vitam enim quum se Deo debere pii mortales agnoscerent,
cuius tamen ipsi domini non essent, eam pecudum sibi subiectarum
vita redimebant, et auctori, a quo hauserant, quodammodo refun-
debant. At hostiarum humanarum immolatio nulli non genti paul-
lo ciuiliori barbara visa.

§. II.

Ea tamen Gallos Belgasque nostros non abstinuisse, scriptorum
variorum vna vox est. CAESAR *comm. VI.* *Natio est omnis Gallorum
admodum dedita religionibus. Atque ob eam causam qui sunt affecti grauiori-
bus morbis, quique in praeliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immo-
lant, aut se immolaturus vouent. Administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur;
quod pro vita hominis, nisi vita hominis reddatur, non posse aliter Deorum immor-
taliu numen placari, arbitrantur: publiceque eiusdem generis habent instituta
sacrificia. Alii immani magnitudine simulacra habent, quorum contexta vimi-
nibus membra binis hominibus complent, quibus succensis circumuenti flamma exa-
nimantur homines. Supplicia eorum, qui in furto aut latrocinio, aut aliqua no-
xa sunt comprehensi, gratiora Diis immortalibus esse arbitrantur. Sed quum
eius generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt. Addit
STRABO *lib. IV.* *Sed et alia feruntur hominum immolationis genera; alios
namque sagittis configebant, alios in crucem agebant in sacris: ac foeni colosso
exstructo,**

exstructo, omnis generis bestias, et homines concremabant. Nescio an Sicambri, Vsiptae, et Tenchteri Romanos illos, quos in suo solo deprehensos, in crucem egisse supra ex DIONE vidimus, hoc ritu Diis suis immolarint. Ad haec certe sacrificia referri debent, quae ex DIODORO supra diximus; quum Vates homine caeso prolapsoque, e casu et conuulsione membrorum, sanguinisque fluxu de futuro praesagirent. De omnibus ita canit LVCANVS lib. I.

*Et vos barbaricos ritus moremque sinistrum
Sacrorum, Druidae positis repetistis ab armis.*

Et paullo infra:

*Et quibus immitis placatur sanguine diro
Teutates, horrensque sacris altaribus Hesus,
Et Taranis Scythicae non mitior ara Dianae.*

Teutati ecce, Heso, et Tarani cruentam eam hominum immolationem attribuit; addo ego et Beleno, qui sanitati praesidebat. CAESAR enim, afflicti, ait, grauioribus morbis pro victimis homines immolabant, cet.

§. III.

Fuit Belgarum Gallorum ritus iste, fateor, immanis. Sed omnium paene gentium aliarum ritu nonnihil mollitus et veniabilior. Quippe vt DIONYSIVS HALICARNASSEVS lib. I. *Celae, ait, ad haec usque tempora* (sub Augusto scilicet, quo ille scribebat) *et occidentaliores fere omnes homicidio sacrificant.* Immo et orientalium omnium eundem morem fuisse, puta Indorum, Persarum, Aegyptiorum, Africanorum, speciatimque Carthaginensium, Scytharum, Graecorum, adeoque etiam Romanorum, ex probatis auctoribus fuse ostendit CLVVERIVS lib. IV. cap. XXXV. Ac licet PLINIUS lib. XXX. cap. I. anno V. C. DCLVII. *senatusconsultum factum scribit, ne homo immolaretur;* tamen id adhuc ab Aureliano imperatore factum ex VOPISCO in eius vita discimus, quum *capitolium illum inuectum refert, vt illic caederet seruos, quos captos vouisse Ioui opt. max. ferebatur.* Et LACTANTIUS lib. I. cap. XXI. sub Constantino iam Christiano scribens: *Latialis, ait, Iupiter etiam nunc sanguine colitur humano.* Ac ne quid de Americanis anthropophagis etiam hodiernis dicam, quis eundem ritum a populo

populo quoque Dei, Iudaeis inquam, vsurpatum non miretur? *Regum* IV. cap. XXIII. v. 10. *Contaminauit quoque Iosias Topbeth, quod est in conualle filii Ennon; vt nemo consecraret filium suum aut filiam per ignem Moloch; idolo scilicet Ammonitarum.* Idem exprobrat IEREMIAS cap. VII. v. 31. et cap. XIX. v. 5. aliique alibi saepius. Quod quidem vnde manare, adeoque valescere, potuerit, dum mecum inquiri, duas maxime causas reperio, ab insano cacodaemonis in homines liuore, et in Deum zelotypia profectas. Primum enim ille quum Isaaci immolationem, a patre Abrahamo tentatam paeneque peractam, tanto pere Deo placuisse, tantae hominibus admirationi fuisse videret, bestiarum sacrificium nimis vile persuasit, mortalesque ita efferauit, vt hominem optimam et gratissimam Deo victimam crederent; vt ait MELA. Tum vero, quum filium hominis Christum pro mundi expiatione propitiationem et acceptabile sacrificium aliquando futurum, eiusque tantae rei auram aliquam hominibus iam olim affusam non nesciret, verso in immanem barbariem tanto caeli beneficio, Deum quoque nonnisi hominum cruore, pro peccatis fuso, placari posse, per suos docuit persuasitque. Hinc ille *Romanorum* ritus, quo pontificem suum maximum prima eius consecratione, victimae cuiuspiam sanguine, teste PRVDENTIO, respergere solebant; argumento scilicet a maioribus accepto, venturum aliquando pontificem summum, qui sanguine suo mortales Deo reconciliaturus esset.

Pag. 160.

§. IV.

Ceterum hostias hasce humanas Druidae non ipsi immolabant; sed Vatum et inferiorum sacerdotum opera vsi, iis dumtaxat ceu directores assistebant, vt supra tetigi. Vnde CAESAR supra: *Druidae rebus diuinis intersunt, sacrificia publica atque priuata procurant, religiones interpretantur.* Et STRABO lib. IV. *Immolabant Galli non sine Druidis.* Similiter DIODORVS: *Est apud Gallos moris, nullum absque philosopho Druide sacrificium facere.* Hinc quoque sibi inobedientes a sacrificiis istis ac precibus arcere quodam velut interdicto poterant, et quasi reliquorum communione priuare. Si quis enim, ait ibidem CAESAR, *priuatus aut populus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdunt.* Haec poena apud eos est grauissima. Quibus ita est interdictum, ii numero impiorum et sceleratorum habentur, ab iis omnes decedunt, aditum eorum sermonemque defugiunt,

giunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant; neque iis petentibus ius red-
ditur, neque honos ullus communicatur.

§. V.

Sed quaestio esse potest, an tantam Gallorum Druidarumque immanitatem Romani, postquam eos sub iugum suum misere, non sustulerint? Ita quidem innuere videntur scriptorum plerique. SVETONIVS Claudio cap. XXV. *Druidarum, ait, religionem apud Gallos dirae immanitatis, et tantum ciuibus sub Augusto interdictam, penitus aboleuit.* Iuxta SVETONIVM ergo, primus Claudius imperator penitus aboleuerit. At PLINIUS lib. XXX. cap. I. Tiberio Caesari tribuit: *Sexcentesimo, inquit, LVII. demum anno urbis Cn. Lentulo, P. Licinio Crasso Coss. senatusconsultum factum est, ne homo immolaretur, palamque in tempus siluit sacri prodigiosi celebratio. Gallias utique possedit, et quidem ad nostram memoriam. Namque Tiberii Caesaris principatus sustulit Druidas eorum, et hoc genus vatium medicorumque.* BEROALDVS in superiorem TRANQVILLI locum, PLINIUM ita cum SVETONIO conciliat, vt Claudius idem huic sit qui PLINIO Tiberius. Nam posterior Tiberius Claudus Drusus dicebatur. Sed reclamat STRABO lib. IV. fin. qui ante Claudium, sub annum Tiberii Neronis XII. scribens, ita loquitur: *Romani ab his eos abduxerunt, et a sacrificiorum ac diuinandi ritibus, qui nostris repugnabant: hominis enim sacris deuoti tergum gladio ferientes, ex eius palpitatione ariolabantur.* Ex STRABONIS igitur sententia, Druidarum sacrificia Tiberius, etiam ante Claudium ex fratre nepotem, sustulerit. Sustulerit, inquam, seu omnibus interdixerit; nam vt ante ex TRANQVILLO audiuius, ipse Augustus adhuc ante illum ciuibus saltem Romanis interdixerat.

§. VI.

Contra tamen sub Nerone et Vespasiano post Claudium Druidas adhuc viguisse, praeter PLINIUM ipsum, qui de Druidibus semper vt adhuc stantibus loquitur, TACITVS quoque annali XIV. in celebri illo Suetonii Paullini contra Britannos in Mona insula praelio, *Druidae circum, inquit, preces diras sublatis ad caelum manibus fundebant.* Rursum hist. IV. sub Vespasiani primordia, quum Galli instigatore Ciuili rebellionem coeptarent, possessionem rerum humanarum transalpinis
Z genti-

gentibus portendi, superstitione vana Druidae canebant. Ita ille: qui tamen Druidas ipsos dumtaxat, non etiam eorum humana sacrificia viguisse scribit; quae sola ciuibus quidem Augustum, ceteris etiam Tiberium Claudiumque interdixisse, penitusque sustulisse, intelligunt STRABO, PLINIUS atque SVETONIUS; saluis semper Druidibus, et aliis eorundem minime humanis sacrificiis, vaticinationibus, disciplinis et institutis. Enimuero quantumuis ea ista tam immania sacra abolenda principes edixerint; non aequae tamen apud assuetas illis gentes obtinuerint. Nam longe post illos TERTULLIANUS in *apologetico*: *Maior aetas, ait, apud Gallos Mercurio profecatur.* Ne apud Romanos quidem senatusconsultum anni V. C. DCLVII. obstitit, quo minus Latialis Iupiter sanguine coleretur humano, aut Aurelianus imperator seruos Ioui Capitolino immolaret, ut supra dixi. Et potuit ea Gallorum immanitas si non palam, certe in occulto perseverasse. Potuit item aliqua saltem tam inoliti ritus imagine, etiam publice repraesentari. Idque ni fallor, innuit sub Claudio ipso scribens MELA, de Gallis ita loquens: *Gentes superbae, supersticiosae, aliquando etiam immanes, adeo ut hominem optimam et gratissimam Diis victimam crederent. Manent vestigia feritatis iam abolitae. Atque ut ab ultimis caedibus (hominum scilicet) temperant, ita nihilominus ubi deuotos altaribus admouere, delibant.* (quidpiam scilicet humani sanguinis extrahunt, et Diis suis libant offeruntque, aliquo adhuc immanitatis abolitae vestigio.) *Habent tamen et facundiam suam, magistrosque sapientiae Druidas.* Quasi dicat: Etsi immanis hominum victima penitus sublata sit, exili tantum eius manente vestigio, manent tamen adhuc Druidae, sapientiam de more docent, reliquaue seruant instituta.

§. VII.

Atque ex his omnibus fatis constat, Druidas Gallorum proprios fuisse sacerdotes, et eorundem immania sacrificia maxime in Galliis usurpata. Quomodo ergo vnus in ceteris CAESAR lib. VI. scribere audeat? *Disciplina Druidum in Britannia reperta, et inde in Gallias translata esse existimatur.* Et nunc qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo discendi causa proficiscuntur. Nimirum CAESAR, non amplius in Britannia versatus, quam ut posset, quod canit LVCANVS:

Territa quaesitis ostendere terga Britannis;

non

non tam haec et similia asserit, quam ex aliorum minus forte gnarorum sensu refert; quod verbo *existimatur* intelligere se satis inuit. Vnde *lib. IV.* planissime scribit: *Genus hominum*, (in Britannia scilicet) *loca, aditus, omnia fere Gallis erant incognita; neque enim temere praeter mercatores adit ad illos quispiam.* Si insula iam notiore scripsisset, non aliter, quam illum insequuti auctores paene omnes, scripsisset. Quin potius cum TACITO in *vita Agricol.* dixisset: *In uniuersum existimanti Gallos vicinum solum (Britanniam) occupasse credibile est: quorum ibi sacra deprehendantur, superstitionum persuasione, sermonem haud multum diuersum, in deposcendis periculis eandem audaciam: aut cum Britanniae alumno BEDA, cap. I. Britannos de Armoricano tractu in Britanniam aduectos: aut etiam cum ipso CAMBDENO, Britannos verum esse Gallorum propaginem, e nomine, situ, religione, moribus et lingua.* Et quis non videt, ita natura comparatum, vt a terra continente potius insulae, quam contra, primos incolas suos acceperint? (quod supra monuimus.) Ideoque tempore et potentia priores Gallos, religionem quoque sibi potius effinxisse, quam a coloniis suis tanto se posterioribus *hausisse*? Quod si Gallorum quidam disciplinae Druidarum audiores, in Britanniam discendi causa profecti fuerint; id maiorem Britannis Druidibus antiquitatem non asserit, quam asseruisset monachorum priscorum quilibet, qui ex Lirinensi vetustissimo monasterio in nouum Cassinense tempore S. Benedicti accuratioris disciplinae discendae causa transmigrasset.

Pag. 161.

§. VIII.

Sed quid de PLINIO censebimus, qui *Druidas* tradit, *nulla sine quercus fronde sacra facere, vt inde appellati quoque interpretatione Graeca possint Druidae videri?* Quercus enim Δεῦς Graece dicitur: vnde et *Dryades*, a quernarum maxime siluarum incolatu, Graecis dictae. Si autem a Graecis Druidae nomen, cur et originem non duxerint? praesertim, quum teste quoque CAESARE, *tam in rebus publicis quam priuatis rationibus, litteris Graecis vterentur.* Quod et in *Hercule Gallico* LVCIANVS confirmat, quum Gallorum philosophorum quempiam (indubie Druidam) picturas quasdam Graece sibi explicuisse testatur.

§. IX.

PLINIUS in primis non exserte affirmat, Druidas appellatione Graeca sic dictos, sed ita quercum amasse, ut inde interpretatione Graeca appellati videri possint; iis scilicet, qui Druidarum originem aliunde ignorarent. Ita PLUTARCHVS Hebraicae linguae profusus ignarus, Iudaicam vocem *sabbatum* a Ioue Sabbatio deriuat. Ita STRABO Germanos a Germana Gallorum fraternitate dictos scribit. Riddicule. Timidius hic PLINIUS, eoque cautius, loquitur. Sane Druidae si origine Graeci essent, aut ex Massiliensibus, aut ex vicina provincia, quae mediterraneo mari apposita, commercia cum Graecis instituere maxime potuit, orti essent. Hos vero longe primis Galliarum incolis posteriores esse, res ipsa loquitur; tum vero etiam AMMIANVS lib. XV. cap. IX. et ante eum TIMAGENES lingua diligentiaque Graecus, quum *Aborigines primos in Galliis visos esse* dicunt. Quis Aborigines istos, id est, primae incognitaeque originis Gallos, sine vlla religione, sine sacerdotibus sacrificiisque fuisse credat? Quis vllius Graecae gentis, quaecumque demum et quandocumque austrialia Galliae littora tenuerit, priscos sacerdotes Druidas inaudit? Quis eorum ceu Graeciam incolentium mentionem vmquam fecit? Quomodo ergo nomen Druidibus, aut cur iis potius quam Bardis et Vatibus aut Eubagibus imposuerint?

§. X.

Neque vero solos ego Druidas credo quercus et lucos amasse; omnium paene gentium iam inde ab orbis origine morem illum fuisse video. In lucis quidem plerosque omnes litasse sacraque peregisse, sicut et habitasse, non e VIRGILIO modo poetisque ceteris, sed e sacris quoque codicibus intelligimus. In quibus quum quercus et maiore sui frequentia, et altitudine, contraque caeli iniurias latitudine, robore, vivacitate, adeoque fructu (nam glande primum vixere mortales) maiorem quoque sui maiestatem conciliaret; quid mirum, si eam ceteris et amore et cultu praetulerint homines? quid mirum si Cerere deinde, frumentoque reperto, et glandium loco in hominum alimenta conuerso, Druidae nostri, aliique etiam gentium aliarum sacerdotes, ad quercus sacrificare perrexerint, seu auctorum rituum memores, seu lactiores Deo gratias acturi, quod siluestrem

uestrem insipidamque glandem, nouo adeoque suauis pabulo, tritico inquam, permutasset? Ita non magis Druidarum quam Dodonaea quercus, oraculo quoque memorata, mira nobis videbitur. Ita CLAUDIANVS *de laudibus Stiliconis libro I.*

*Hercyniam siluam lucosque vetusta
Religione truces, et robora numinis instar.*

apte memorauerit. Nec secus VIRGILIUS *Georg. III.*

*Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos.*

Et *Aeneid. III.*

*Quales cum vertice celso
Aeriae quercus, aut coniferae cyparissi
Constituerant, silua alta Iouis, lucusue Dianae.*

Denique Israelitis id per EZECHIELEM exprobrat Deus ipse *cap. VI. v. 13.* *Et scietis quia ego dominus, quum fuerint interfecti vestri in medio idolorum vestrorum, in circuitu ararum vestrarum, in omni colle excelso, et in cunctis summitatibus montium; et subtus omne lignum nemorosum, et subtus vniuersam quercum frondosam, locum ubi accenderunt thura redolentia vniuersis idolis suis.* Druidae igitur quercus non solum dilexerint coluerintue, nec ab iis magis quam aliae Graecum nomen inuenerint.

§. XI.

Nec me magis mouet quod subdit CAESAR, *Druidas in reliquis fere rebus priuatisque rationibus litteris graecis vsos;* quando ipse ne ex isto quidem ritu Graecam illis originem attribuit. Ad haec, litterae istae Graecae, vel pro lingua Graeca, qua consignatas scimus tot scientias, vel pro solis characteribus, Gallico idiomati aptatis, capiuntur. Si pro lingua ipsa seu sermone, nihil mirum Druidas eius ignaros haud fuisse, eo praesertim saeculo, quo STRABO sub Tiberii principatu Gallis paene omnibus adeo communem facit, vt de Massilia scribens ista tradat *lib. III. Vrbs ea barbaris loco ludi litterarii patefacta fuit; et Graecarum litterarum studiosos reddidit Gallos; vt contractuum quoque formulas Graece conscriberent.* Nunc vero nobilissimis etiam Romano-

rum persuasit, ut pro Atheniensi peregrinatione Massiliensem suscipiant. Quorum vident Galli, quia in pace viuitur, ipsi quoque lubentes otium huic vitae instituto impendunt, non modo priuatim, sed et publice. Nam praeter sophistas, qui priuatis sumtibus eo comitant, publicis etiam ciuitatum stipendiis cum sophistae tum medici illis aluntur. Ita ille. Druidibus igitur non origo seu ortus, sed ardens studium, et philosophiae medicinaeque amor Graecae linguae notitiam infuderat: praesertim quum philosophiam illi suam, cuius amore tantopere tenebantur, cum Graecanica tam celebri conferre percuperent. Qua proinde lingua, quum familiarem sibi reddidissent, nihil mirum, si etiam paullo ante publicis priuatisque rationibus vsi sint. Ita maiores nostri, ecclesiastici maxime, Latinas tota Europa scholas instituerunt.

§. XII.

Si litteras Graecas pro solis characteribus CAESAR capit (quod nonnulli probabilius existimant) tunc sermo Graecus ad Gallorum vrbes Massiliae dumtaxat confines vicinasque restringendus esset; quas barbaras supra eos sitas STRABO vocat. Sane linguam Graecam non omnibus Druidibus notam, pluscula persuadent. Primum enim id non tacuissent scriptores Graeci, tanti rerum suarum buccinatores. Ad haec CAESAR comment. I. quum Diuitiacum ad se vocari iussit, quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Troacillum principem Galliae prouinciae, familiarem suum, cui omnium rerum fidem habebat, colloquutus est. Graecae linguae probe gnarum fuisse Caesarem nemo negauerit; cuius tamen Diuitiacum nescium fuisse necessum est, quando per interpretem colloqui debuit cum eo Caesar. Quod si Diuitiacus Aeduorum princeps, adeoque, ut de diuinatione scribit CICERO lib. de diuinat. e Druidibus vnus, Graece nesciuit; tot inferiores alii, tot a Massilia in Boream remotiores, etiam Carnutes, etiam Belgae sciuisent? Quomodo igitur comment. V. CAESAR, epistolam ad Q. Ciceronem, in Neruiis obsessum, Graecis conscriptam litteris misisse scribit, ne ea intercepta, sua ab hostibus consilia cognoscerentur? Si obiicias Latinam quoque linguam tota iam Europa notissimam, a plerisque tamen nobilium ignorari; facile reponam ab ecclesiasticis et iudicibus, qui sententias et contractus Latine contexunt, non aequae ignorari posse. At Druidae, teste CAESARE, litteris Graecis

cis in priuatis publicisque rebus utebantur, praesertim quum de omnibus controuersis constituerent, sententiasue ferrent. In Anglia, Germania, alibiue, vbi etiamnum Latine iura redduntur, edita sanciantur, nihil mirum si nobiles aliquot Latine nesciant: at qui iudicum, sacerdotum, scribarumque munere funguntur, non mirum esset nescire?

§. XIII.

Ceterum quod ad characteres Graecos attinet, dici forte possit, Gallos ac Druidas, quum diu disciplinam suam non litteris sed memoriae mandassent, ac humaniores postmodum facti litteris etiam consignare vellent, litterarum figuras a vicinis Massiliensibus verisimiliter mutuatos, aut veteres suas minus concinnas, si quas habuerint, elegantioribus Massiliensium Graecorumue commutasse: sicut Germanos iam ac Boreales paene omnes natiuos suos characteras elegantioribus Italicis posthabere videmus. Non desunt tamen, qui prisca Druidarum characteras, et elegantes, et Graecis similes fuisse credant. XENOPHONTE siquidem et ARCHILOCHO testibus, litterarum figurae, quas in Graeciam e Phoenicia Cadmus intulit, Galaticis quam Punicis siue Phoeniciis similiores exstiterunt. Ac licet Galatas hic non nostros, sed Asiaticos, intelligamus; nihil tamen vetat, quin et Asiatici Galatae, Gallorum Europaeorum (quibus orti erant) characteras, aequae ac linguam, retinere potuerint; quam paene Treuerorum fuisse, praefatione in epistolam ad Galatas restatur HIERONYMVS: evidenti argumento, Galatas eos, qui post longos errores tandem in Asia sedem fixerint, e Treueris Belgisque ortos ac profectos. Quumque Gallia Galatae isti eodem fere tempore, nempe Tarquinii Prisci, quo Massiliam condidere Phocenses, excesserint; pari euidencia sequeretur, non a Graecis eos litterarum signa hausisse, sed pari minimum vetustate, et iam inde a prima linguarum diuisione possedisse. Ita quum Druidas ait CAESAR Graecis litteris, seu characteribus vsos, litterarum similitudine deceptus id dixerit. Nedum, quod PLINIUS dicere videbatur, Druidarum nomen Graecum extulerit.

§. XIV.

Celticum potius esse nihil dubium, siue ab hodierno Germanico *Trew* aut *Trauu* deductum, quod *fidem fidelitatemque* significat. Quibus

bus enim potius quam Druidibus suis eam animi notionem Galli tribuissent? Hinc in SIRMVNDI nostri *capitularibus* et conciliis alibiue *Drudos* legimus, pro regum vasallis et fidelibus, seu baronibus consiliariisue, qui fidem seruant. Sed et aliam Flandrica nostra Brabandicaue suggerit etymologiam, nempe *Truyt*, *Trut*, et *Trud*, aliquando *Drud*, quae vox antiquitus societatem copulamque, seu pace seu matrimonio initam, signasse, et personis nomina Gertrudis, Adeltrudis, Rictrudis, Waldetrudis formasse videtur; haec enim nihil aliud, quam Guerrae seu belli, nobilitatis, opum, et regnorum coniunctionem sonant. Ita Druidae, quasi eorundem studiorum, exercitiorum, functionumque, diuinarum maxime socii dicti fuerint; quo AMMIANVS quoque alludere videtur, quum eos *sodalitiis adstrictos consortiis* scribit. ALFRICVS quidam in *glossario Saxonico-Latino*, teste CLVVERIO *lib. I. cap. XXIV*. Saxonas in Britannia *Magum* sua lingua vocasse *Dry*, testatur: plane ad id, quod supra PLINIVS de Druidibus loquens, ait, *ita Galli suos appellant Magos*. Sed vnde vox illa *Dry* manarit, silet.

§. XV.

Postremo feminas quoque Druidas in Gallia fuisse, testatur in primis illa, quam Tungris imperium Diocletiano praedixisse infra memorabo; tum inscriptio illa GRVTERI *pag. 62*. Metis aut circa reperta: *STLVANO SACR. ET NYMPHIS LOCI ARETE DRVIS ANTISTITA SOMNO MONITA*. Ita duas Druidas Belgia nostra memorat. Denique HIERONYMVS *epistola ad Hedibiam*, quae cum Algasia de vltimis finibus Galliarum multa ei dubia, per quemdam Apodemium, proposuerat; maiores eam Paterium atque Delphidium habuisse scribit; quos Druidarum stirpe in Aremoricis et Baiocassis satus canit AVSONIVS *de professoribus carmine* V. VI. et XI. Ita iam tum HIERONYMI aevo, ea Galliarum pars extrema, quae modo Normandia dicitur, feminas nobiles, et quidem stirpe Druidarum satus, non Christianas modo, sed et in ea fide doctissimas, quaeque vel HIERONYMVM ipsum profundis quaestionibus exercere possent, alebat. Quantus esse potuit aliorum numerus? Quidni et Belgae contigui eadem caeli luce illustrati fuerint?

EXCER-

EXCERPTVM
EX
PAVLLI MERVLAE
COSMOGRAPHIA

P. II. L. III. cap. XI. p. 310.

ed. Amstelod. 1621.

DRuidarum etymon GOROPIVS BECANVS ex Germanico fonte petit. *Druis* enim illi lib. I. *Gallicorum*, quasi *Trouw-wis*, et Britannorum dialecto *Truwis*: a qua voce si tollatur littera *w* Latinis ignota, primaque, quae tenuis, commutetur in mediam, confestum erit *Druis*, veri sapiens, verum aliis monstrans, ostendensque, et cui sit fidendum, et quicum coniugii copula contrahenda; ita ut is, qui hoc sibi nomen sumit, sese omnis veritatis et fidei cum erga Deum, tum erga homines profiteatur doctorem, unde et *sapientiae magistros* facit eos POMPONIVS. Certe *Drutin*, vel *Trutin*, antiqua Germanorum lingua, DEVS, quasi *fidelis*, ut videre est in OTFRIDI *euangelio* typis excuso. Apud CAMBDENVM quoque in *Britanniae descriptione* ALBRICVS quidam scribit, *Dry* Saxonibus *Magum* vocari; ut non immerito *Magos* etiam nominet *Druidas* PLINIVS. Nomen enim ab *querca* ipsis non esse inditum, idem PLINIVS satis fatetur, dum addit, ab *querca* eos posse Graeca interpretatione appellatos *videri*. Nam qui possent ab Graeca voce $\Delta\epsilon\upsilon\varsigma$ denominati esse, quum ipsorum disciplinam repertam scribant CAESAR et TACITVS XIV. *annal.* in *Britannia*, ubi nulla umquam, nisi fabulis quis locum censeat dandum, Graecorum fuit colonia? Germanicae vero linguae in *Britannia* usum fuisse, docent iidem TACITVS et CAESAR: quorum hic ex *Belgica* (in qua eodem auctore Germani cis-Rhenani) colonos in hanc insulam transisse, ibidemque remansisse, scriptum reliquit: ille *Caledoniam*, insulae huius magnam partem, habitantibus Germanicam originem tribuit. Nominantur hi sacerdotes varie. *Druidae*, prima, ut grammatice loquar, inflexione, apud LVCANVM lib. I. *belli Pharsal.* et AVSONIVM in *Attio rhetore*, *professore*; ut et $\Delta\epsilon\upsilon\iota\delta\alpha\iota$ apud STRABONEM, DIOGENEM

LAERTIVM, et SVIDAM: *Druides* autem tertia, apud CAESAREM *de bello Gallico*, et M. TVLLIVM *de diuinatione*. Sic enim ibi legit NIZOLIVS, vbi *Druidae* in aliis sunt exemplaribus. Est autem hoc vocabulum inter ea, quae veteres librarii varie corruerunt: *Driudae* namque et *Driadae* frequentius, quam *Druidae*, in antiquis codicibus occurrunt. Synonyma Druidarum fuerunt, vti censet PITHOEVS, *Bardi*, *Vates*, *Eubages*, *Semnothei*, *Saronides*.

IOAN. PETRI MILLERI, A. M.

hodie in Gymn. Vlm. Con-Rectoris, Historiar. et Graec. Ling.
P. P. ac Bibliothecarii,

de nomine Druidum coniectatio.

Ex eius epistola familiari

ad B. IOAN. GEORG. FRICKIVM

excerpta.

PLacet certe mihi, quod in perpolita commentatione TVA Druidarum nomen non ex Graeca, sed ex veteri Celtarum lingua deriuandum autumas. Nec tamen eapropter TIBI penitus adfentior. Sunt enim, quae ad verum propius accedere videntur, quaeque, si extemporalem disputationem non fastidias, breuissime exponam. *Deru* aliquando *quercum* denotasse, recte probas, atque ego non diffiteor. At, nisi omnia me fallunt, haec significatio non propria, sed metonymica et tantummodo translata est. Etenim haec ipsa vox interdum quoque *ru*, *rue*, atque *roe*, a veteribus expressa est, omisso *de*, quod igitur nil nisi aliquem articulum (Angl. *the*, et German. *der*, *die*, *das*,) fuisse arbitror. Iam vero *ru* aut *rue*, *iudicium* et *regimen* potissimum significasse, adeo, opinor, inter eruditos certum est, vt prope nulla de re minus ambigant. Inde enim voces *rüge*, *rügen*, *ruggerichte*, et quae harum similes haud leui numero reperiuntur. Quod vero idem nomen *quercui* non minus datum sit, nequaquam insolens videri potest, quum iudicia ad quercum, ceu

ceu ad sacram arborem, haberi apud vetustissimos Celtarum sueuerint. Ceterum si recte PLINIUS, XVI. 44. *nihil habent Druides*, inquit, *ita suos appellant Galli Magos*, cet. quidni illos Celtico vocabulo *wys*, siue *wis*, h. e. *sapientes* esse appellatos concedamus? Quod si autem singula iam connectamus, *de ru-wys*, credo, alius non erit, quam *der gericht's-weise*, sapiens, qui iudicio sacrisque praeest, articulo nimirum *de* quasi per apostrophum (ut Sueui nostri hodiernum adsolent,) minuto, atque littera *w*, quam Romani veluti a linguae suae idiomate omnino abhorrentem reddere non potuerunt, penitus eiecta. Itaque habemus *Druis*, et Romani, quum hanc vocem satis aptam flexioni obseruassent, more quidem suo casus nominis formantes hos *iustitiae* et omnium sacrorum *sacerdotes* non incommode *Druides* appellarunt. καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα.

EXCERPTA
EX
MARTINI HAMCONII
FRISIA, SEV DE VIRIS REBVS
QVE FRISIAE ILLVSTRIBVS,

(edit. Monasterii Westphalor. 1609. 4.)

annotatiunculis illustrata

per

IOAN. GEORG. FRICKIVM.

Lib. II. Littera P. et Q.

Pontifices Frisiorum ethnici, seu praefecti Druidum.

HAIO.

Filius Frisonis * Frisiorum archegei: (ducis) primus hic gentili-
um sacerdotum pontifex, seu praefectus Druidum, quos *Druy-*
ten Frisii vocabant, ab ipso videtur patre constitutus. Scripsit,
vt SVFFRIDVS refert, de Diis patriis; de sacrificiis Deorum; ac

de delubris altaribusque in Frisia erigendis. HIERON. HEMMEN-
GES (HENNINGES) hunc, ob curam forte sacrorum, Hagionem vo-
cat, in *genealogiis principum Germaniae, editione priore*, ubi et stirpem
Frisonis regiam ad Radbodum vsque II. ** deducit. Haio hic ex
Heila, maiore Cauchorum principis filia, Geroldum, Haionis Ca-
gani, primi Amlandiae dynastae, patrem; et Mannum, perillustris
familiae Hermanae, portusque Manarmanis, PTOLEMAEO noti, con-
ditorem; ac Galonem, Gruni, Groningae fundatoris, parentem,
testibus STERCKENB. et SVFFR. genuit.

* Qui A. circiter 313. ante N. C. floruit, iuxta HAMCONIVM.

** Qui fratri Gondobaldo, regi, A. 749. post C. N. successit.

VITHO I.

Hic primus Haioni successisse inuenitur, sed longo ex interual-
lo: * integra enim pontificum, seu praefectorum Druydum, series
non exstat. Vixit vt ex HVBERTI SCHOTTI collectaneis apparet,
sub Diocaro Frisiae principe ** circa annum Domini 30. quum paul-
lo ante templum celeberrimum *Tanfane*, vulgo *T'aldenfanae*, id est, ad
vetus vexillum, in Marsis Frisicis, a Romanis euersum esset. De
quo TACITVS *lib. I. annal.* Vide SVFFRID. *de scriptoribus Frisiae dec.*
VIII. cap. III.

* Annorum scilicet 360.

** Regere hic coepit Frisios ann. Domini II.

SERAPIO.

Successit patri, * sedemque suam vt ceteri omnes, testibus SVF-
FRIDO et SCHOTTO, in aula Dei Stauonis, ** vbi nunc est Leo-
uardia, habuit. Vixit sub Dibbaldo principe, circa annum Domi-
ni 70. quo tempore S. Aegistus, † discipulus Domini, Roma a di-
uo Petro missus, Frisiis Saxonibusque Christum annuntiare coepit.
CAPPIDVS STAVRIENSIS in *ecclesiastica Frisiae historia.* VARNERVS
de laud. antiquae Saxoniae. CRANTZIVS *Metropol. lib. I.* sed is nomen
S. Aegisti non exprimit.

* Vithoni I.

** Staue

** Stauo Frisiorum fuit Iupiter, cultus praecipue in vrbe Stauria, regni quondam metropoli. Huic litatum fuit humanis victimis, vt liquet ex diuersis SS. vitis. HAMCONIVS lib. II. de eo sic canit:

*Frisicique exordia regni,
Nominis in patrii Stauonis molitur honorem,
Consecratque Dei: cui structo, altaria, phano,
Erigit, et supplex humano sanguine libans,
More litat patrum funesto thure suorum.*

† *Qui prima salutis
Per Frisiam, tenui, dispergens semina, fructu,
Saxoniam petiit: Bardeuicique peremtus,
Martyrio, signis, et sacra claruit vrna. Idem HAMCON.*

HARCO I.

Filius Serapionis: cathedrae simul, et publicae Frisiorum scholae * praefuit, nomenque *Sapientis*, teste SVFFRIDO, cum reliquis Druydum praefectis inde adeptus est. Schola autem haec, eo fuisse loco scribitur, qui adhuc Leouardiae vulgo Oldehooff, id est, vetus aula, dicitur. Vixit sub Tabbone principe, ** circa annum 120.

* Nota hic, lector, cathedras doctorum Druydum et scholas in Frisia publicas.

** Hunc doctum fuisse principem et litterarum amantem oportet, siquidem iuxta auctorem nostrum

*Illustria fagi
Scripsit in asserulis maiorum gesta suorum,
Erisonis antiqua condens ea bibliotheca.*

SYNNA.

Fuit et hic successor patris sui; * scripsit ad Asconium I. Frisiae ducem, ** de colendis Diis patriis et exterminandis christianis, † quorum nonnulli tunc in Frisia videntur fuisse, ex posteris forte eorum, qui olim a S. Aegisto conuersi erant; nam et coenobia ibi paullo post erecta, chronica Hollandiae referunt. Vixit anno circiter 165.

* Harconis I.

** Druydum patronus hic iuxta nostrum erat.

† Ideoque Haioni, supra dicto, zelo pro religione patria haud inferior.

HARCO II.

Hic Synnae Sapiēti (sic enim vulgo dicebatur) ex interuallo pontifex seu praefectus Druidum in aula Dei successit. Scripsit de immortalitate animae humanae, * et de anima brutali, vt HVBERTVS SCHOTVS refert. Vixit sub Harone orientalis, et Diderico occidentalis Frisiae ducibus, circa annum 310.

* Ex hoc loco patet, dogma de immortalitate animae humanae inter palmaria olim a Druidis relatum esse.

VITHO II.

Scripsit hic, CAPPIDO et SCHOTO testibus, de restaurandis delubris Deorum; * de reformandis gymnasiis; ** de publicis actis ad posteritatis memoriam diligenter conseruandis; † de locupletanda bibliotheca publica; quam Stauriae, cum ingenti antiquitatum Frisicarum damno, exustam SVFFRIDVS †† refert. Obiit sub Richoldo primo Frisiae rege, anno 452.

* Vide supra in Haione et Synna.

** Vide, quae sub Harcone I. dicta.

† Tabbonem principem imitatus, de quo ib.

†† *De script. Fris. dec. VII. cap. III.*

POPPO.

Ethnicarum litterarum longe peritissimus. Scripsit de cultu Deorum; * de ritu sacrificiorum; de officiis Druidum; ** de rebus gestis Harconis Rodmanni et Siuardi Hopperi, classis Hengistiana praefecti; † de vnione occidentalis Frisiae regni cum orientali, eiusdemque per Francos, caeso Beroaldo, oppressione. Exautoratus a Francis, per Radbodum I. dignitati restitutus est, circa annum 676.

* Vt Haio, Synna, Vitho II.

** Hofce si superstites haberemus libros, multa in luce clariori collocare de Druidum doctrina pariter et disciplina datum nobis esset.

† Immo praefectorum, anno Chr. circiter 500. clarorum. Inspice nostrum, si lubet, vbi de coloniis Frisiorum, et speciatim Frisiis insulanicis agit.

SIVARDVS.

Hic libros Ciceronis de natura Deorum tamquam erroneos damnauit, et publice exussit. * Scripsit historiam principum, ducum et regum Frisiae; ac de prohibenda Christianorum doctrina; quorum hostis erat acerrimus. ** Vixit, vt SVFFRIDVS notat, circa annum 770.

* En lepidum superstitiosi furoris exemplum.

** Vide supra in Synna.

OCCO.

Vir ferox, ac pontificum ethnicorum Frisiae vltimus. Scripsit de doctrina Druydum; * de successione professorum eiusdem doctrinae in aula Dei; de sacrificiis Deorum, et vindicando eorum cultu aduersus Christianos, ad Radbodum II. Frisiae regem; qui tamen regno priuatus, ** a S. Adelberto ad fidem conuersus est, et Egmondæ pie obiit, vt patet ex suo epitaphio.

* Haec conferenda cum iis, quae in Poppone notauimus.

** Frisiae rex vltimus fuit, qui per Carolum M. folio depulsus auito A.C. 775.

* * *

Non possum non modo dictis etiam sequentia addere ex HAMCONII libro II. plag. L. quibus superiora de Druidibus mirifice illustrantur.

Haio sacerdotum princeps fuit, atque magister,
Praefectusque Dei diuinæ Stauonis aulae;
Aulae, quae veterum gentili tempore patrum
Sacra fuit Druydum domus, et schola valde celebris,
Illo structa loco, quo nunc Leouardia templi
Reliquias videt, hac seruantes nomen ab aula.
Hagio materna, quodam velut omine, lingua,
Dictus hic est infans; nam rerum cura sacrarum
Omnis apud Druydes, oracula, litterae, et artes,
Et tota arcanis contenta scientia libris,
Quorum rarus erat populo tunc vsus agresti,
Quantumuis aliquos secum deuexerat istuc.

Non-

Nonnullos etiam Friso conscripserat ipse
 Litterulis Graecis, proprioque idiomate; sicut
 Tum quoque filioli dociles fecere nepotes,
 Atque ipsi Druydes gymnasia prima regentes:
 Occo, puta, et Poppo, Serapio, Synna, Vithones
 Herconesque graues, et tetricus ille Siuardus,
 Qui de natura Ciceronis scripta Deorum
 Doctrinae haereticae Stauonis damnauit in aula
 Publice, et exussit. Fluuio Burdone fauillas
 Excipiente sacras.

Idem in *Acrostichide*, quam in laudes annalium SVFFRIDI PETRI scripsit,
 ac *Frisiae* suae inseruit, Druidas patriae illustres ita celebrat:

Conspice, quam tetricos, dimisso lumine, vultus
 Ostendunt Druydes; passos tegit infula crines,
 Luridaque apportant veterum simulacra Deorum.
 Offert, ecce, sui vestitum a) pelle Leonis
 Nominis, b) Harco Deum: Stauonem c) de more trifulco
 Igne refulgentem Poppo, teretique sarissa
 Et galea armatum, tristis Serapio, Fostam. d)
 Nuda seni Freda est arcu e) Waldacha f) Vithoni
 Sarcina, et g) Oconi gemino h) Warns aliger angue.
 Immitemque grauant i) Hollerque et k) Meda Siuardum,
 Snein l) radians Synnam: reliquos quae nescio laruae.

- a) Hercules Nemei Leonis interfector, in Frisia Harco nuncupatus.
- b) Harco Druys, nomine II.
- c) Stauo, Iupiter, summus gentilium Deus.
- d) Fosta, iuxta НАМСОН. Frisiorum Mars, vel, ut alii, Vesta fuit.
- e) Diana Waldacha, et Venus Freda a Frisiis dictae.
- f) Vitho I.
- g) Occo, Druydum Frisiae vltimus.
- h) Warus, Mercurius.
- i) Holler, olim Pluto, quasi Hol-Heer, inferni dominus.
- k) Meda pro Medea, Medenblici culta, vrbi nomen dedit.
- l) Snein, Sol, Senecae cultus, vnde et vrbs ea Snits.

CATALOGVS SCRIPTORVM
DE
DRVIDIS

ET REBVS

AD ANTIQVITATES ILLORVM PERTINENTIBVS

MAXIMAM PARTEM COLLECTVS

A

B. IOANNE GEORGIO FRICKIO

ORDINE AVTEM DIGESTVS ET PASSIM LOCVPLETATVS

AB

ALBERTO FRICKIO.

VT VICEM ADEOQVE
BIBLIOTHECAE DRVIDICAE
FERRE QVEAT.

LECTORI ERVDITO AC BENEVOLO

S. P. D.

EDITOR.

PRimas hic tantummodo lineas conspicias, L. B. et velut iconem tractationis copiosioris, quam de scriptoribus, qui Druidarum historiam, variasque illorum antiquitates scriptis suis exposuerunt, instituere beatus FRATER meus in animum induxerat, morte vero praeuentus omnino non potuit: nullus autem plane dubito, quin haec, quam tuis nunc oculis subii-
 cio, maioris opellae sciagraphia, attentione tua non profus indigna censeatur. Non infuetum esse viris doctis, qui de re quapiam commentari satagunt, auctores colligere, quos idem eiusdem rei studium antea exercuit, et lectorum conspectui exhibere, vel solius IO. ALB. FABRICII constat, quem immortalis gloriae virum passim in scriptis suis eruditissimis varios eiusmodi scriptorum de variis argumentis catalogos contexuisse, magno eruditorum bono, quamplurimi norunt. Itaque dum in peruestigandis Druidarum antiquitatibus studium indefessum per aliquot annos optimus FRATER meus posuit, et industria summa euoluit libros longe plurimos, quos in rem suam fore credebat, nomina simul auctorum librorumque diligenter annotauit, olim quando libellum suum, dante Deo, editurus erat, comitem eidem bibliothecam Druidicam, si vocare ita velimus, adiuncturus. Confirmavit hanc eius industriam, vel potius si recte dicere, quod res est, velim, excitauit amico hortatu suo vir celeberrimus, ac summe venerabilis IACOBVS WILHELMVS FEVERLINVS, theologus tum temporis Altorffinus, hodie Goettingensis primarius,

marius, cuius olim fauore insigni ac plane singulari gauisus, non illo tantum tempore, quo Altorfii vixit, FRATER meus, sed etiam, quum in patriam rediisset. Ille enim vt est ad promo- uendas litteras omnis generis felici fidere natus, per litteras pri- mum significauit eximium institutum, quod secum voluerit, e- dendi aliquot voluminibus *thesauri antiquitatum litterariarum de Druidibus*, mox vero quum abiiciendum rursus consilium istud statueret, atque vicissim nostri conamina intelligeret, non solum vt alacriter incepta persequeretur, monuit, verum etiam libera- li manu multa egregia, quae in rem hanc facere poterant, com- municauit. Factum hinc est, vt, dum de conquirendis vndique scriptoribus et cum fructu euoluendis sollicitus erat, consilium si- mul ceperit, edendae cum sua commentatione *bibliothecae Druidi- cae*, s. scriptorum, qui res Druidarum quacumque ratione illu- strarunt, indicem, quantum fieri posset, locupletem, et ita qui- dem instruendum, vt ille non modo, alphabetico, quem voca- mus, ordine scriptores sisteret, sed etiam, quaecumque vel de auctoribus ipsis vel eorum libris memorabilia essent, ex historia litteraria et libraria adiiceret, librorum vero deinceps ipsorum re- censum daret nec iusto breuiorem, nec nimis amplum, huncque tandem annotatiunculis suis passim, vbi opus, illustraret. Lau- dabunt, spero, hanc beati FRATRIS voluntatem homines cor- dati doctique, et dolebunt forte mecum, tam praeclaris conati- bus immortuum omnino ante diem virum optimum esse, quum vtique ab illius diligentia expectari plurima bona poterant. E- nimvero vt et in magnis voluisse fat est, ita, dum beatus longe ac excellentius ipsi studium caeleste, ad quod euocatus a Numi- ne sanctissimo est, nunc non inuidebunt, hoc quidquid est opel- lae litterariae ab ipso relictae, aequis benignisque manibus acci- pient. Inter ea specimen recensiois a beato viro inchoatae da- bunt illa, quae de PICARDO, FORCATVLO atque TAILLE- PIED litteris ab illo consignata, sectione huius indicis secunda ex-

hibentur. Ordinem vero catalogi huius nostri quod attinet, in tres illum *classes* distingui quum rectissime posse mihi visum est; quarum *prima* scriptores antiquiores exhibet Graecos ac Latinos, qui de Druidis aliquid litteris prodiderunt; *altera* recentiores complectitur, qui data opera de iis vel singularibus libris, vel saltim pluribus capitibus exposuerunt; *tertia* denique illos continet, qui vel obiter et quasi aliud agendo illos attigerunt, vel ad illustrandas Druidarum, immo Celtarum in vniuersum, antiquitates aliqua, vel plura vel pauciora attulerunt. Ceterum quum et ante nos eadem opera functi viri celebres, eiusmodi scriptorum de Druidis catalogos dederunt IAC. LE LONG *lib. I. cap. III. de la bibliothéque historique de France*, numquam nobis visus: beatus IO. CHRISTOPH. WOLFIVS *annotat. ad Origenis philosophumena pag. 170. sq.* CHRISTIAN. GOTTLIEB BVDERVS, vir celeberrimus, et insignis olim noster fautor, *biblioth. scriptorum rerum Germanicar. §. XIII.* HENR. HEISENIVS, vir clariss. *oratione auspicali de eloquentia veterum Germanorum pag. 118. sqq.* IOAN. IARKIVS, vir erud. *ad SCHEDIVM de Diis Germanor. pag. 369. sq.* RVD. AVG. NOLTENIVS, vir doctiss. *conspectu thesauri antiquitatum Germanicar. pag. 36. sq.* ac denique eruditissimi SOCIETATIS TEVTONICAE LIPSIENSIS sodales *parte II. der Beiträge zur critischen Historie der Deutschen Sprache, Poësie und Beredsamkeit pag. 323. sqq.* illo nos quidem virum eruditorum labore haud parum adiutos nos esse, gratus profiteor, sed et adiectos a nobis scriptorum multo plures facile illi ipsi largientur; licet fortasse non plane nulli diligentiam nostram effugerint, a studiosis harum rerum obseruatoribus haud difficulter nostris adiiciendi. Quamuis igitur valde imperfecta haec opella nostra sit; tu tamen, beneuole et candide lector, pro aequitate tua eidem facile, vti quidem spero, ignosces, quippe memor, hanc imperfectionem non nostrae voluntati, sed durae fati acerbioris legi esse tribuendam. Bene vale!

CLAS-

CLASSIS I.

Scriptores de DRVIDIS, et rebus ad illos pertinentibus, antiquiores, Graecos et Latinos, complectens.

- A**ELIANVS variar. historiar. lib. II. cap. XXXI.
AMMIANVS MARCELLINVS lib. XV. cap. IX. historiar. cum obseruationibus HENR. VALESII, Paris 1681. fol.
ATHENAEVS deipnosophistarum lib. VI. fol. 246. cum obseruat. IS. CASAVBONI.
AVSONIVS de professorib. Burdigal. carm. IV. cum annot. VINETI.
CAESAR (C. IVL.) de bello Gallico lib. VI. cum commentatoribus, in edit. IVNGERMANNIANA, et DAVISIANA.
CAPITOLINVS (IVL.) Maximinis cap. XXII. cum comment. SALMASII, scriptor. historiae Augustae tom. II. p. m. 52.
CICERO (M. TVLL.) de diuinatione lib. I. et de legibus lib. V. it. orat. pro M. Fonteio, sect. XX.
CLEMENS ALEXANDRINVS Stromat. lib. I. fol. 357. sq. it. lib. III. fol. 539. et lib. V. fol. 658. edit. viri reuerendissimi IOAN. POTTERI.
CYRILLVS ALEXANDR. contra Iulianum lib. IV. fol. 133. ex edit. EZECH. SPANHEMII, sed breuissime.
DIODORVS SICVLVS biblioth. histor. lib. V. fol. 308. edit. RHODOMANNI.
DIONYSIVS HALICARNASS. antiquit. Roman. lib. I.
EVSEBIVS de praeparat. euangelica lib. IV. cap. VII. it. lib. III. cap. XI.
FESTVS (SEXT. POMPEIVS) lib. II. voc. Bardus.
HERODIANVS historiar. lib. VIII. cap. III. p. m. 340. sq. cum not. BOECLERI.
IOSEPHVS (FLAV.) antiquitt. Iudaic. lib. I. cap. VI. tom. I. fol. 20. edit. HAVERCAMPI.
IUSTINVS historiar. lib. XXIV. cap. VI.
LACTANTIUS (L. CAEC.) institution. diuin. lib. I. cap. VI. num. 3. et cap. XXI. num. 3.
LAERTIVS (DIOG.) de vitis philosophorum prooem. pag. 2. cum obseruatt. viror. doctorum in edit. MEIBOMIANA.

- LAMPRIDIUS (AEL.) Alexandro Seuero cap. 60. pag. m. 1029. et ad illum SALMASIUS.
- LIVIUS (TIT.) histor. Rom. lib. XLIV. cap. 37.
- LVCANVS (M. ANN.) de bello Pharsalico lib. I. vers. 450-462.
- LVCIANVS (SAMOSAT.) Hercule Gallico.
- MAXIMVS TYRIVS oratione XXXVIII.
- MELA (POMPON.) cosmographia, s. de situ orbis lib. III. cap. II. et VI.
- ORIGENES contra Celsum pag. 14. it. 19. sq. cum not. GVIL. SPENCERI; et philosophumen. cap. XXV. pag. 168. sq. edit. b. I. C. WOLFII.
- PAVSANIAS Graeciae descript. lib. I. fol. 6. it. lib. X. fol. 648. edit. SYLBVRGII.
- PLINIUS (C. SECVNDVS) historia naturali lib. XVI. cap. XLIV. fin. lib. XXIX. cap. III. XII. lib. XXX. cap. I. cet. cum obseruatt. IOAN. HARDVINI.
- SENEGA (M. ANN.) ἀποκολοκυνθίωσει, s. satyra Menippea de morte Claudii.
- STEPHANVS BYZANTINVS de vrbibus, fol. 246. edit. BERCKELIAN. Amstelod. 1678.
- STRABO rerum geographicarum lib. IV. fol. 302. edit. ALMELOVEENII.
- SVETONIUS (C. TRANQ.) Claudio cap. XX.
- SVIDAS in Δρυΐδας.
- TACITVS (C. CORN.) annal. lib. XIV. cap. XXX. historiar. lib. IV. cap. LIV. itemque vita Agricolae cap. XI. et in primis libro de moribus Germanorum, cum variis commentatorum, praecipue DITHMARI, obseruationibus. Vid. BVDERI *biblioth. scriptorum rerum Germanicar.* §. VI.
- TERTVLLIANVS (Q. S. F.) apologetico cap. XXIV. p. m. 238. sq. et cap. XI. pag. 92. cum annotationibus eruditissimis SIGEB. HAVERCAMPPI.
- VALERIUS MAXIMVS historiar. lib. II. cap. VI.
- VICTOR (SEXT. AVREL.) de Caesaribus cap. IV. pag. 237. edit. cum notis varior. Lugd. Bat. 1670. 8.
- VOPISCVS (FLAV.) Aureliano cap. XLIV. et Numeriano cap. XIV. p. m. 533. et 793. cum obseruatt. SALMASII.

CLASSIS II.

Scriptores de DRUIDIS recentiores, qui data opera de iis egerunt, exhibens.

QUum veri nobis videatur simile, beatum FRATREM auctorum de Druidis recensione vel ordine chronologico instituire voluisse, vel demum absoluta illorum enumeratione ordine alio collocandam statuisse, in praesenti quidem illa, quae de PICARDI, FORCATVLI, et TAILLEPIED monumentis paullo verbosius scripta reliquit, primo loco collocare visum est, quibus deinde reliqua breuiora a nobis, litterarum seruato ordine, adiiciuntur.

I.

IOANNIS PICARDI, Toutreriani, de prisca Celtopaedia, libri quinque. Quibus admiranda priscorum Gallorum doctrina et eruditio ostenditur, nec non litteras prius in Gallia fuisse ostenditur, quam vel in Graecia, vel in Italia: simulque Graecos, nedum Latinos, scientiam a priscis Gallis (quos vel ab ipso Noachi tempore Graece philosophatos constat) habuisse; ad **HUMBERTVM APLATIERA, Campaniae proregem et Alexiae praefectum.** Parisiis, ex typographia Matthaei Dauidis, via amygdalina, ad veritatis insigne, 1556. ex priuilegio regis, 4.

I. alph. 11. plag.

QVID in singulis libris speciatim contineatur, auctor ita exponit: Ostenditur primo libro, quanta sit apud multos auctores incertitudo super iis, qui litteras ac disciplinas primi coluerint: adhaec, quantum caecutiant, quamque varient inter se plerique scriptores, qui Gallos aut per malitiam, aut per ignorantiam merita litterarum laude priuent: denique recentissimis et veluti nuper natis Graecorum (qui aliorum omnium facta suis semper attribuere soliti sunt) mendaciis nihil esse credendum: itemque litteras longe antiquiores esse, quam ab illis traditum sit.

VIX Altero docetur, quantum litteris et eruditione claruerint prisca Galli, qui plus octingentis ante annis Graece philosophati sint, quam Graeci elementa litterarum a Cadmo fuerint assequuti: apud quos

quos etiam constet, quatuor praestantissimorum philosophorum genera, Samotheorum videlicet, Saronidarum, Druidarum et Bardorum successiue floruisse: qui omnes et eloquentiae cultores fuerunt, et exactam cuiusuis scientiae cognitionem habuerunt.

Tertio Graeciam a Gallorum populis illustratam olim fuisse: ipsisque maioribus nostris linguam illam, qua vsi sunt Graeci, tritam admodum fuisse ac familiarem: quam postea vna cum litteris ac disciplinis rudi Graeciae contulerunt.

Quarto adducuntur quam plurimae dictiones mere Graecae, quae hodie in vulgari nostro sermone quasi ipsius Graeci sermonis reliquiae passim a doctioribus obseruantur ac notantur. Deinde monstratur, vndenam effectum sit, vt aliud postea Gallis idioma contingerit. Insuper quibus causis linguae ipsius imitatio tribuenda sit: et quantis mutationibus obnoxium fuerit tam Gallicum idioma, quam aut Latinorum, aut quoduis aliud.

Postremo recentiorum quorundam supercilia retunduntur, qui Gallos contumeliose barbaros appellare non verentur, quum tamen infinitis paene annorum spatiis litteras prius habuerit Gallia, quam vel Graecia vel Italia: constetque, Italos plurimum et adiumenti et ornamenti a nostris habuisse. Ceterum quam peruerse faciant, qui barbariem iis obtrudant; qui nec litterarum, nec bellicae fortitudinis gloria illis vmquam fuerint inferiores, quin potius, si res propius examinetur, aliquanto superiores.

En libri summam, lector, qui totus ad ineptam Gallicae doctrinae ostentationem ac pompam compositus, nil nisi inania prodit, atque satis luculentum vaniloquentiae Gallicae testimonium exhibet. Initium operis auctoris ingenium scopumque libri statim prodit, ex quo hominem eiusque doctrinam, tamquam ex vngue leonem, cognosces.

„Scripturo de prisca Gallicae gentis, cuius vel ipso litterarum
 „nomine praestantior laus est, quam vt vmquam interciderere debeat,
 „eruditionis excellentia et claritate, tot ac tantas, affluente vndi-
 „que luculentissima virtutum prope omnium amplitudine, sese mi-
 „hi offerri video Iliadas, vt quidnam in tam vasta rerum praestan-
 „tissimarum silua primum persequar, aut quo stili genere rem tan-
 „tam tamque inexhausti laboris opus aggrediar, omnino nesciam,
 „conspiciamque haud minus arduum esse huiusce argumenti prin-
 „cipium

„cipium adinuenire, quam exitum: quum praesertim, si verbis rei
 „dignitatem consequi velim, nihil non magnum et praeclarum,
 „nihil non difficile et arduum, nihil non sublime atque suspicien-
 „dum occurrat. Neque enim vel de fumo, vel de asini umbra,
 „quod aiunt, nobis suscipiendus est sermo, non incondita delira-
 „menta - - sumus allaturi, sed rem profecto apprime nobilem, in-
 „signem, illustrem, quae effusissimas sui cultoribus laudes confert,
 „et cuius gratia homines ad parentum ac Deum prope vicem ho-
 „noris immodici titulo prosequimur.

Quando pag. 8. in causas inquit, cur Galli laudes suas, litte-
 rarum nomine partas, iacere permiserint, hoc magisne iniuria
 temporum, inquit, an scriptorum negligentia contigerit, vix ha-
 beo quid proferam. Pergit ibidem: sed nec illos propterea, qui
 ante nos vixerunt, probe excusandos censeo. Debuerunt enim, si
 non pro rei dignitate, quod certe fieri non potuisset, saltem pro
 ingenii viriumque captu ea attigisse, quae ad conseruandam aliquam
 Gallici nominis memoriam faciebant.

Quae libro II. habet, ea ex BEROSO illo commenticio hausta
 variis verborum ampullis exornare studet. Huc pertinent ea, quae
 de Mago, Samothe, Dryio siue Druide, Namnio, Bardo, Longone,
 huius Bardi filio cet. profert. Cetera, quum nostro minus scopo
 conuenientia sint, omittimus.

II.

De Gallorum imperio et philosophia libri septem.

STEPHANO FORCATVLO *iurisconsulto auctore. Parisiis apud*
Guilielmum Chaudiere, via Iacobaea, sub signo temporis, & hominis
siluestris. Cum privilegio regis. 1579. 4. 5. alph.

ERat hic ST. FORCATVLVS *doctor iuris in acad. Tholosana, et*
ordinis iuridici regens, uti vocatur in priuilegio regis, libro
addito. Quum ipse auctor, morte praeuentus, suum opus publici
iuris facere non potuerit, filio heredi per testamentum praecepit,
ut Catharinae Mediceae, celeberrimi nominis principi, atque reginae
tum temporis Gallicae, dicatum atque oblatum emitteret, quem-
admodum ille testatur in dedicatione. Accipe, lector, editoris filii

verba, e dedicatione excerpta, e quibus etiam scopum auctoris in hoc libro sibi praefixum cognosces.

„ Quoniam pro munere suo (pater) iuris scientiam Tholosae
 „ publice per triginta annos magna satis cum approbatione inter-
 „ pretatus est, factum est ideo, vt rationem elegerit non modo
 „ oneri suo publico non contrariam, sed etiam cordatis quibusque
 „ viris, nominisque Francici, domusque et Valesiae et Mediceae
 „ amantissimis commendabilem. Proinde per quindecim continuos
 „ annos elaboravit, vt originem, imperium, doctrinamque, Gallis
 „ perpetuam illustraret, historiam arcessens ab eo tempore, quo
 „ bellum Troianum dicitur contigisse, vt notum fieret, Francos ma-
 „ xime continuam seriem, vixque aut quam minimum interruptam
 „ regum omni virtutum genere excellentissimorum praeseferre pos-
 „ se, qui imperium latius circumduxerint, quam alius cuiuspiam
 „ regni gubernator; denique qui pro tempestate maxime puram in-
 „ tegramque doctrinam retinuerint. Quod vt probaret pater meus,
 „ antiquos quoslibet probatosque historiographos perlegit, vt prae-
 „ conium vnumquodque irrefragabili suo fulciretur testimonio.
 „ Quin etiam quum hoc suum tibi institutum declarasset, christia-
 „ nissimo Carolo, filio tuo, tecum Tholosam ingrediente, placuit im-
 „ perare, vt huic operi diligentissime finem imponeret. Quod pro
 „ virili exsequutus cet.

In septem libros distributum opus, et splendide satis impres-
 sum, nec capita nec lemmata in margine habet. Libri III. priores,
de Gallorum imperio et philosophia, vna cum V. et VI. inscripti sunt,
 IV. autem et VII. in fronte gerunt, *de Gallorum et domus Mediceae
 imperio et philosophia*. Magnum auctor eruditionis et multifariae le-
 ctionis apparatus ostendit, proinde multis ex rationibus, verissi-
 me iudicante SCHVRFLEISCHIO, *diff. de Druid. §. 5.* PICARDO
 praefendus; non tamen ab omni, eoque nimio, fabulosa antiqui-
 tatis amore liber est, quod ex iis maxime patet, quae libro I. et
 ex parte etiam II. de vetustissimis Gallorum regibus, horumque re-
 gimine, sapientia, et institutis, EXBEROSO affert. Post factam Sa-
 mothis et Magi mentionem, Saronem, regem pium atque doctrinae
 venerandum miraculo fol. 9. et 10. in scenam producit, qui parta
 pace, litterarium ludum scholasque totius regni, et orbis forte pri-
 mas posuerit. Fuit ille Saron, iuxta nostrum, *rex academiae Gallica-*
 nae

nae in Europa omnium cultissimae eruditissimus fundator. Fuit idem, a quo nominari coepere Saronides, theologi ac philosophi; qui, maiorum suorum vestigiis haerens, edocuit sublimes disciplinas, et iura dedit, citius quam Moses quadragentis plus minus annis legem - - promulgaret; qui Syros eruditionis et industriae singularis viros ad se euocauit, et sapienter disciplinam eorum domi aemulatus est; qui prae reliquis viris eruditis augures et mathematicos in honore habuit.

Quae pag. 40. sqq. de Druidibus affert, ea communia habet cum aliis, qui e veteribus de iis exposuere. Reliqua historica in seqq. libris proposita nos non tangunt.

III.

Histoire de l' estat et republicues des Druides, Eubages, Sarronides, Bardes, Vacies, anciens François, gouverneurs des pais de la Gaule, depuis le deluge universel, iusques a la venue de Jesus Christ en ce monde. Compris en deux livres, contenans leurs loix, police, ordonnances, tant en l' estat ecclesiastique, que seculier. Escrit nouvellement en François. A Paris chez Jean Parant, riie S. Jacques; avec privilege du roy. 1585. 8.

NON repetam, quae ex hoc F. N. TAILLEPIED opusculo in *nostra* dissertatione pluribus excerpti, sed eum saltim in finem h. l. eius meminisse volo, vt aliquis inter scriptores de Druidis locus ipsi adsignetur. Vellem vt integrum libelli exemplum nancisci ac legere mihi licuisset, quum, quod ego euolui, ab initio mutilum tribus prioribus plagulis careat, atque parte siue libro II. integro destitutum nihilominus quondam a possessore, tanti forsan hiatus nescio, compactum fuerit. Ne tractationi nostra aliquid desit, agedum, excerpamus leges et mandata Druidum, quae CAESARI, STRABONI aliisque veteribus, et e recentioribus FR. PATRICIO memorata et illustrata in vnum corpus auctor noster congeffit, et patria h. e. Gallica lingua scriptas lectoribus suis p. 97. vsque ad 104. exhibet sequentem in modum: „ Or a cause, qu'il est impossible de pou-
„ voir mettre toutes les loix des Gaules eu ce petit livre, ioint,
„ que toutes ne sont a ma cognoissance, ie reciterai seulement en

„ forme d' edictt, ce que j' ay peu recueillir des escrits de CESAR,
 „ STRABO, F. PATRICE, et autres, qui ont fait mention des Drui-
 „ des et de leur maniere de vivre en leurs derniers iours.

ORDONNANCES DES DRUIDES IVRISCONSULTES.

S. P. Q. G.

Comme ainsi soit, que par grace divine soyons deleguez au gou-
 vernement de tout le peuple, et que la charge totale nous en
 aye esté delaissee, quant a l'exterieur, a fin que de nostre part
 il ne survienne aucune confusion, par faute d' avertissement public.
 Nous, par meure deliberation, avec l' advis des Eubages, Vacies,
 Sarronides, nobles et autres du tiers estat, avons ordonné et or-
 donnons les articles cy dessous declarez, pour estre inviolablement
 observez, a l' exemple de noz devanciers et autres de nostre maniere
 de vivre, et ce, sur peine des amendes y contenues, et de punition
 exemplaire.

I.

Si sur toutes choses devons avoir en recommandation l' hon-
 neur de celuy, qui nous a mis sur terre, et que le devons recognoi-
 stre par sacrifices propitiatoires et expiatoires, a fin qu'il luy plaise
 de sa benigne grace, pardonner les pechez et offences, commis con-
 tre sa majesté divine, ordonnons, qu' on continuera les dits sacrifices,
 qui seront offerts par les Vacies, sacrificateurs ordonnez pour cest
 effect. Faisons neantmoins defences et inhibitions a tous les Gau-
 lois, de n' offrir ni presenter aux Dieux quelque sacrifice, que ce
 soit, voire fust sous espece de devotion particuliere, ou qu' on
 vouldist aller en bataille, ou qu' on en retournast victorieux, n'
 estoit qu' il fust offert par l' un des dits Vacies philosophes sacrifi-
 cateurs: car c'est chose juste & raisonnable, que par les prieres et
 oraisons des ceux, qui se sont mancipez au service divin, nous de-
 mandions des biens aux Dieux.

II.

Et pour ce que nos ancestres de long temps ont ordonné le sacrifice solennel, estre fait tous les ans le jour premier de l'an, a fin qu' il plaife a la majesté des Dieux, nous preserver de nuifance, ains nous donner le requis de nature, tout le long de l' année; voulons et ordonnons, que quand il aura esté proclame a haute voix par les Druides Vacies, que chacun si trouve en toute pureté et chasteté, laquelle pureté voulons aussi estre perpetuellement observée par lesdits Vacies, comme ont fait de toute antiquité leurs predecesseurs.

III.

Si quelqu' un par son obstination auroit esté excommunié et chassé des sacrifices, qu'il ne soit tant temeraire de si presenter, ny mesme d' assister devant nous, pour demander son droict de quelque cas, que premierement ne se soit reconcilié et satisfait a partie: car tel voulons estre fuy de tout le peuple, tant par eau que par feu, jusques a tant qu' il se recognoisse.

IV.

Nous ordonnons pareillement, que chacun assiste au sermon, qui sera fait par l' un des Vacies, a fin d' entendre la doctrine de la religion. Et si durant le sermon il y a qui caquette et babille, nous voulons, que par le Bideau ou correcteur, qui portera l' espée toute nue en signe de menaces, luy soit couppé un grand lambeau de se monteau. Et si, pour seconde et troisieme fois, il ne se veut taire, estant adverty, qu' on luy en coupe une si grande quantité, que son habillement ne soit difforme, et ne s' en puisse servir. Le semblable voulons estre fait en nos assemblées par les sergeans, quand ils voirront quelques uns, qui ne feront silence.

V.

Nous deffendons a toutes personnes de quelconque qualité qu' ils soient, de disputer de la religion, et encores moins des affaires de la republique, si non au lieu public et determiné par ceux, a qui il appartient.

VI.

Si quelque citoyen oit dire aux voisins, par bruit commun, ou autrement par quelconque maniere que ce soit, quelque chose de la

republique, soit tenu sur peine de punition et de amande arbitraire, reporter viftement les nouvelles aux gouverneurs et eschevins des villes.

VII.

Outreplus, nous prohibons et defendons, que nul soit si hardy de communiquer, reveler ou publier les affaires de ce royaume aux estrangers.

VIII.

Quand pour sçavoir les choses advanturieres et fatales par les Eubages, pour en decider par le regard des intestins et autres observations a ce requises, nous n'entendons qu'ils prennent autres corps humains, que celuy qui seroit arrivé le dernier d'entre eux au lieu determiné: n'estoit que de par nous y eut esté advisé autrement.

IX.

Et pour autant que nous cognoissons le grand profit, qui advient en ce pais de Gaule par la doctrine des Eubages, Vacies, Bardes et Sarronides, par meure deliberation les avons exemptez et exemptons de payer tributs, daces, imposts, tributs et subsides quelconques, mesme d'aller en guerre.

X.

Et a raison que pour jouir de ces privileges, plusieurs se voudroient rendre au nombre des susdits, nous deffendons expressement, que nul cy apres soit receu, sans avoir esté exactement examiné et de pres, par le recit de diverses leçons non escrites, qui contiennent plus de mil clauses et peryodes.

XI.

Nul aussi soit receu pour presider en justice, s'il n'a la chevelure tant du chef que de la barbe, grise et apparente, qui demonstre la preud homie de cil qu'on reçoit: et qu'il soit vestu de vestemens honorables et accoustumez, ainsi qu'il appartient: ce que voulons aussi estre garde en tous estats, qu'un chacun soit vestu selon sa qualité.

XII.

XII.

L'estandue de ce Royaume ne permettant, que puissions assister personnellement en chasque village, concedons par ces presentes plain pouvoir et puissance au peuple, d'eslire un maire viguier pour ouir les premieres doleances des parties, lesquelles fidelement nous seront rapportées pour en juger, si l'inthymé et l'agent ne peuvent s'accorder, devant ledit viguier. Octroyons aussi et permettons pour les querelles particuliers et paroles injurieuses, que les femmes pourront et seront constituées juges et arbitres, et ce qui sera arresté par elles, tenons et jugeons pour juge et arresté.

XIII.

Quant a l'estat de marchandise, duquel plusieurs se meslent, nous n'entendons que les marchandises soient portés hors de ce royaume, sans conge et licence speciale obtenüe de nous: mesme inhibons et defendons a tous marchands, tant estrangers que regnicoles, d'apporter par deça aucunes marchandises, qui puissent provoquer les hommes a estre effeminez et delicats.

XIIII.

Pour donner ordre entre les pauvres et riches, voulons qu'en toutes les villes y aye un hospital pour heberger et loger les souffreteux et malades, ou ils seront nourriz du bien public. Que si quelqu'un d'oresnavant est accusé et apprehendé en quelque larrecin, ordonnons qu'il soit adjugé et condamne aux sacrifices de Mercure.

XV.

Et pource que l'usure est une espece de larrecin, nous la prohibons et deffendons estroittement en ce royaume. Que s'il est question de prester argent a quelque pauvre indigent, nous n'entendons que le dit prenant s'oblige a payer plustost qu'en l'autre monde.

XVI.

A fin, qu'il n'y ait plus de procez pour le douaire des femmes, nous n'entendons plus qu'ils en reçoivent, n'estoit que l'homme en receut autant de sa part, que la femme en demanderoit. Si
l'une

l'une des parties decede, l'autre jouïra des fruiçts et revenus, qui feroient issus du dit douaire.

XVII.

Jusques à present on a observé ceste coustume, que les hommes ayent pleine puissance sur leurs femmes, voir de les chastier si elles defaillent. Et pour ce qu' il est advenu que quelques unes ont fait mourir leurs marys : a fin de mettre ordre en ces venefices, nous ordonnons, que la femme accusée d' avoir empoisonné son mary, le faiçt bien aueré, soit brusléé par les parens de son mary, ou tourmentée d' autre peine, selon l' exigence du delict.

XVIII.

Pour les grands accidents, qui adviennent des ieunes enfans, qu' on nourrit en la maison paternelle trop delicatement, a fin de pourveoir au profit de la republique, nous n' entendons qu' aucun, qui aura esté ainsi nourry mignardement, puisse avoir quelque office publique en la dite republique, ains par certain temoignage on soit assureé, que le promeu, aye esté nourry aux champs, l' espace de vingt ans pour le moins.

XIX.

Et quand ces ieunes enfans rentrent en la maison de leur peres, apprennent de vivre tant sobrement, qu' on estime d' eux que chose bonne pour l' advenir. Mesmes, si quelqu' un au dessous de l' aage de vingt cinq ans, est trouvé avoir le ventre tant gros, qu' il excede la mesure et grosseur accoustumée, nous voulons et ordonnons qu' il soit tué et mis a mort pour l' offence de gastrimargie.

XX.

La coustume estant en ce royaume d' ensevelir les corps des morts, et avec eux mettre en la terre ou dedans le feu, ce qu' ils ont le plus aymé en ce monde : nous permettons a ceux, qui se voudroient mettre par devotion dedans le feu ou en la fosse avec le corps mort, qu' ils s' y puissent mettre, secluse toute fraude et deception.

BEBELIVS (IVST.) de laudibus et philosophia veterum Germanorum, Argent. 1514. 4.

Excitatus b. GVNDLINGIO *hiflor. philof. moral. pag. 115. nobis numquam vifus.*

BVCHERIVS (AEGID.) Belgio Romano lib. V. cap. III. et IV. supra a nobis exhibitis pag. 165 - 184. it. cap. XI. fol. 175. et lib. VI. cap. XIV. fol. 211.

BVLAEVS (CAES. EGASSIVS) historia veterum academiaram Druidicarum, tomo I. historia academiae Parisienfis praemiffa, et fupra a nobis addita pag. 139 - 165.

DICKINSONVS (EDMVND.) de origine Druidum, * ad calcem Delphor. Phoenicizantium, in CRENII fascic. differtationum hiftorico-critico-philologicar. pag. 185. fqq.

* Libelli huius auctorem HENR. IACOB fuiffe tradit b. H. L. BENTHEM *im Engeländifchen Kirch- und Schulen-Staat pag. 1162. edit. b. MENZERI, vt huius proinde viri araffe vitulo DICKINSONVM appareat. Conf. IONSIUM de fcriptor. hiftor. philofoph. lib. III. cap. XXXII. §. 6. pag. 189. edit. DORNII.*

EYRINGIVS (M. EL. MART.) differt. de Druidis.

Citatum hunc DOEDERLINO, inueftigare nullibi, nedum videre mihi contigit. Ita b. FRATER. At enimvero fufpicor non alium effe, quam qui in differtatione c. 5. SCHVRZFLEISCHII respondentis munere functus eft, et forte non omnino nullas huius opellae partes fibi vindicare potuit, vt non raro in eiusmodi difputationibus fieri folet. Confirmat me in fententia vitae defcriptio b. EYRINGII nuper in *actis hiftor. ecclefiast. part. XXXII. exhibita, vbi pag. 257. idem innui mihi videtur.*

le FEVRE (IEAN) les fleurs et antiquitez des Gaules, ou il eft traité des anciens philofophes Gaulois, appelez Druides. Paris. 1532. 8.

FORCATVLVS (STEPH.) de Gallorum imperio et philofophia.

Vide fupra pag. 201. it. *Beyträge zur critifchen Hiftorie der Deutfchen Sprache, Poesie und Beredsamkeit, vol. I. pag. 328.*

FREY (IAN. CAECIL.) philofophia Druidum, Paris. 1640. 8.

Vide *Beyträge l. c. pag. 329. et KEYSLERI antiquitates feptentr. et Celtic. pag. 446. (m)*

GVNEBAVLD (M. I.) le reveil de l'antique tombeau de Chyndonax, Prince des Vacies, Druides, Celtiques, Dijonnois, avec la

diversité des ceremonies observées aux sepultures anciennes. a
Dijon 1621. 4.

Vide supra *LESCALOPERIVM* cap. XXXII. pag. 131. sqq.

HASAEVS (THEOD.) dissert. de etymo vocis Druidum, quae decima est in sylloge dissertationum et obseruationum philologicarum, post eius obitum a cel. NIC. NONNEN edita Brem. 1731. 8. pag. 609. sqq. legenda.

HEYMANN (M. CHRIST.) *Kurtz-gefasste Geschichte der vornehmsten Gesellschaften der Gelehrten, von den ältesten Zeiten an bis jezo*, vol. I. part. III. cap. VIII. pag. 175 - 233.

KEYSLERVS (IO. GEORG.) antiquitat. select. septentrional. et Celtic. Hanouer. 1720. 8.

Opus eruditissimum, ad illustrationem antiquitatum Druidicarum quam plurima continens, e quo etiam in commentationem nostram multa cum fructu excerpimus. Ceterum legenda de illo *acta eruditorum Lipsf. ann. 1721. pag. 162. sqq.* itemque *acta erud. Germanica, P. LXXI. vol. VI. pag. 1004. sqq.*

LAGERLOEFFIVS (PETR.) diatribe de Druidis, Vpsaliae 1689. 8.

Vide *Beyträge l. c. pag. 336. Holmiae*, forma quadripartita prodisse vult IONSIVS *de script. hist. phil. lib. III. cap. XXXIV. §. 6. pag. m. 192.*

LESCALOPERIVS (PETR.) theologia veterum Gallorum, commentario eius in CICERONIS libros de natura Deorum subiuncta, Paris. 1660. fol.

Exhibemus eam tibi, lector, integram, ob raritatem recusam, supra parte II. pag. 86 - 138.

MARTIN (IACQ.) la religion des Gaulois, tirée de plus pures sources de l'antiquité. a Paris 1727. II. Voll. 4.

Vide, quae de eo annotauimus supra *prolegom. §. XI. pag. 21. sq.*

OBRECHTVS (VLRIC.) exercit. de philosophia Celtica, respondente Ioan. Casp. Kbunio habita Argentor. 1676. 4.

Vide GVDLINGII *hisor. philos. moral. pag. 58.* Recusa deinceps est in *academicis illustris viri opusculis, iunctim* laudati KBVNII industria editis, pag. 270. sqq.

PICARDVS (IOAN.) *Toutrerian. de prisca Celtopaedia.*

Vide supra pag. 199. it. *Beyträge cet. l. c. pag. 327.* Erat PICARDVS hic Bellouaco oriundus, et Canonici regul. S. Victoris munere Parisiis functus, obiit 1617. Idem et editor GVIL. NEVBRIGENSIS; cetera non confundendus cum IOAN. PICCARTO, primo theologiae professo-
fore Altorfino, 1584. defuncto; quod fere factum videtur a celeb. BV-

DERO *biblioth. scriptor. rerum Germ. §. X. conf. GVNDLINGII colleg. histor. litter. pag. 418. seq.*

PVFENDORFIUS (ESAL.) *dissert. de Druidibus, Lips. 1650.*

Dignissima erat haec dissertatio, quam cum reliquis eiusdem illustris viri *opusculis* recudendam curaret vir itidem illustris IO. PETRVS A LVDEWIG, nuper demum defunctus, *Halae 1699. 8.* Vid. GVNDLINGII *hist. philos. moral. pag. 58. it. Beyträge l. c. pag. 330. et IONSIVS lib. III. c. XXX. §. X. p. m. 173.*

RAMVS (PETR.) *de moribus veterum Gallorum lib. ad Carolum Lotharingum Cardinalem, Paris. 1559. 8.*

Legere die *Beyträge zur critischen Historie der Deutschen Sprache cet. l. c. pag. 327. sq.* Sunt et ad manus nostras ex libro illo excerpta, e quibus non ineleganter versatum in re ista RAMVM fuisse patet.

SCHARFIVS (IO. FRID.) *de Gallorum Druidis.*

Titulus libelli huius academici sic habet: *Dei ope! Meletema historicum de Gallorum Druidis ventilandum sub moderamine M. IO. FRID. SCHARFII, P. P. OTTO RAHN Stetinensis ad d. IX. mens. Xbr. H.L. Q. C. Wittebergae litteris Iobannis Haken.* Habuit hanc dissertationem, perinde vt nos, in manibus b. REIMMANNVS, atque non modo legit et excerptit, sed etiam cum illa PVFENDORFII studiose contulit, atque plagii reum postremum e priore egit. Qua quidem in re vt facilius longe, immo et felicius, eruditus SOCIETATIS TEVTONICAE LIPSIENSIS sodalibus, quam celeb. REIMMANNO adstipulari me posse credo, ita confirmari mihi exinde in ista sententia luculenter admodum videor, quod sine anni mentione facta in lucem ediderit SCHARFIVS diatriben suam, eo forte consilio, vt si fraus plagii aliquando detegatur eo incertior reddatur lector, cui illa attribuenda sit; vt etiam REIMMANNO euenit. Vide eius *ideam systematis antiquitatis litterariae pag. 7. sqq.* et die *Beyträge zur crit. Hist. der D. S. l. c. pag. 331. sq.* Ceterum quum ex litteris illis P. P. nomini SCHARFII subiectis, *academiae Wittebergensis professorem publ.* effingat REIMMANNVS, (SCHOPPIVM vitiose IONSIVS *lib. III. cap. XXXVI. §. 23. p. m. 211.* et Lipsiensem prof. vocat cel. BVDERVS *l. c. fol. 23.*) equidem litteras istas interpretari malle in sequentem modum: *sub moderam. M. I. F. S. publice proponit O. R.* vt adeoque, si vel absoluendus a plagii crimine SCHARFIVS sit praeses, respondens tamen eiusdem reus agi possit, qui forte, vt fucum faceret patronis suis, confestim vt fieri interdum solet, illud speciale de Druidis Gallorum meletema ex PVFENDORFII ampliori commentatione, de Druidis, et generaliori, mutatis breuiusculis aliquibus effuratus est, atque quasi proprium laborem suum SCHARFIO secum defendendum publice commisit. Interim per me salua sit sua unicuique gloria; et aequi rerum arbitri de hac haeriolatione, vt aequum videbitur, iudicent.

SCHEDIVS (ELIAS) de Diis Germanis, syngr. in primis II. cum luculentis et copiosis IOAN. IARKII observationibus, Halae 1728. 8.
SMITH (THOM.) syntagm. de Druidum moribus et institutis, Londin. 1644. 8.

Vide *die Beyträge l. c. pag. 330.*

SCHVRFLEISCHIO (CONR. SAM.) praeside, veterum instituta Druidum excutiet M. ELIAS MART. EYRINGIVS. Viteberg. d. Jul. ann. 1697. 4.

Relata fuit deinceps post biennium haec dissertatio inter SCHVRFLEISCHII *opera historica politica, Berolini iunctim edita*, in quibus locum LVI. occupat *pag. 822. sqq.* legenda. Conf. etiam de illa *die Beyträge l. c. pag. 336. sq.* et IONSIVS *lib. III. cap. XXXVI. §. 23. p. m. 211.* et quae antea sub EYRINGII nomine monuimus.

TAILLEPIED (P. F. NOEL) *histoire de l'estat et republique des Druides, cet.* Vide supra *pag. 202. sqq.*

TOLAND (IOHN) a specimen of the critical history of the Celtic religion and learning: containing *an account of the Druids, or the Priests and Iudges; of the Vuids, or the Diuiners and Physicians; and of the Bards, or the Poets and Heralds of the antient Gauls, Britons, Irish, and Scots.*

Vide ACTA ERVDITORVM LIPSIENSIA *ad ann. 1729. pag. 356. sqq.* et post illa *die Beyträge zur critischen Historie der Deutschen Sprache cet. l. c. pag. 338. sqq.* Spes erat, virum illustrem, et de re litteraria, exemplo patrum, eximie promeritum FRID. OTTON. MENCKENIVM, Latine redditas has TOLANDI litteras eruditae ciuitati esse exhibiturum, qua quidem re procul dubio non plausum modo, sed et gratiam doctorum, vt reliquis suis omnibus, meruisset. Et est certe in manibus nostris schedula excellentis viri *ἀδελφός* ad b. LOTTERVM familiariter scripta, qua, quum prodiisse b. FRATRIS de Druidis commentationem accepisset, amice illum rogat, vt exemplum eius Vlma asportandum curare velit, sibi forte in versione operis TOLANDINI, quod sub manibus habere se ait, profuturum, quod etiam factum. Iam exacto tot annorum interuallo spes fere decollat, quum ex illo tempore aliis curam eruditam impenderit laboribus MENCKENIVS illustris; et, si recte memini, ipse ex ore illius ante aliquot annos Lipsiae audiui, se consilium istud plane abiiecisse. Itaque fortassis vanus iam fuerim nulliusque auctoritatis monitor publicus, qui ad illud iterum incundum virum celeberrimum denuo excitare cuperem; quam-

quamuis eruditorum longe plurimi iacturam tam egregii operis mecum iure meritoque dolebunt.

His adhuc adiungendum videtur, quod iam ante aliquot annos relatam nobis est in *neuen Zeitungen von gelehrten Sachen* ad ann. 1737. pag. 357. et 707. sq. virum munere et canitie venerabilem clarissimumque PAVLLVM SCHAUDIGIVM, pastorem ecclesiae Taubacensis, prope Wassertrüdingam in Marchionatu Onoldino, *historiam Druidicam* summo studio elaborasse, eamque ad sumtus typorum faciendos bibliopolis obtulisse, cuius et ibidem brevis delineatio exhibetur; quae tamen, quantum nobis constat, lucem adhuc nondum vidit.

Pari ratione eadem *nova litteraria* ad ann. 1739. pag. 511. significant, virum summe reuer. ac celeb. IO. GERH. MEVSCHENIVM, nuper demum mortalibus exemptum, plurimi studii ac laboris opus, *historiam sacram veterum Germanorum*, quam proxime prelo esse commissurum; e quo procul dubio et his nostris antiquitatibus Druidicis non parum lucis accedere debuit. Sed et hanc historiam, aequae ut illam Druidarum SCHAUDIGII adhuc exspectamus; vtraque vero ut tandem publici iuris fiat, votis conceptissimis exoptamus.

CLASSIS III.

Scriptores, qui DRUIDARVM antiquitates passim illustrarunt, proponens.

ABEL (CASP.) in *in Teutsch- und Sächsischen Alterthümern, Braunschweig* 1729. 8.

ACTA ERVDITORVM plurimis locis. Vide *indices generales*.

AIMOINVS monachus praefat. in *gesta Francorum* p. 8.

ALCIPHON ou le petit philosophe. tom. I. pag. 287.

ALFRICVS glossaria Saxonico-Latino.

AB ALEXANDRO (ALEXANDER) dierum genial. lib. III. cap. V. et XXIV. lib. IV. c. XIII. et lib. VI. c. XXVI.

ALSTEDIVS (IO. HENR.) *chronic. scholastic.* cap. XXX. pag. 205. *it. encyclopaed.* tom. I. pag. 103. et tom. IV. pag. 56.

- ALTHAMMERVS (ANDR.) scholiis in Taciti de moribus Germanorum libellum, Noriberg. 1529. et apud SCHARDIVM *tomo I. scriptorum rerum Germ.*
- ALTINGIVS (MENSON.) *notitia German. inferior. vid. NEOCORI bibliotb. nou. tom. I. pag. 160. sq.*
- ARNGRIMVS (IONAS) *de rebus Islandicis.*
- ARNKIEL (TROGILL.) *von der Cimbrischen Heyden. Religion P. I. passim, inpr. cap. XXXII. pag. 257. sqq.*
- ARPE (PETR. FRID.) *feriis aestivalibus pag. 383.*
- AVENTINVS (IOAN.) *annal. Boior. lib. I. fol. 22. b. edit. Germ. Francof. 1580. it. lib. II. cap. VI.*
- AYRMANNVS (CHR. FRID.) *diff. de origine et incrementis cultus idololatrici vett. Germanor. Gieß. 1727. 4.*
- BALVZIVS (STEPH.) *Capitular. regum Francor. tom. I. pag. 150. sqq.*
- BARONIVS (CAES.) *annal. ecclesiast. tom. I. ad ann. Chr. LVII. num. 35.*
- BARTHOLINVS (RICH.) *Austriados lib. I. p. 488. et p. 497. ap. REVERVM.*
- BARTHOLINVS (THOM.) *antiquitat. Danic. seu de causis contemtae a Danis adhuc gentilibus mortis, Hafniae 1689.*
- BASINSTOCHIVS (RICARD. VIT.) *historiar. lib. I. pag. 15 - 18. et subiunct. not. pag. 65 - 74. cet.*
- BECANVS (IO. GOROP.) *Francicis et Gallicis lib. I. Antwerp. 1580. fol.*
- BECMANNVS (IO. CHRISTOPH.) *historia Anhaltina.*
- BEDA *venerab. historia eccles. gentis Anglorum lib. I. cap. II. fol. 4. edit. Antwerp. 1550.*
- BERGERVS (IO. GVIL.) *diff. ad Tacit. de M. G. cap. XIX. sub tit. priscus Germanus non illitteratus, Witteb. 1722.*
- BERNARD (M. DAVID) *progr. de statu mortuorum ex mente veterum Druidum ad Lucani lib. I. vers. 404. sq. Lips. 1732. 4. vid. ACTA ACADEMICA tom. I. pag. 57.*
- BEROSVS *antiquitat. cum commentar. ANNII VITERB. pag. 55.*
- BERTIVS (PETR.) *commentar. rerum Germanicar. lib. III. Amst. 1632. 4.*
- BEYTRAEGE (Critische) *zur Historie der Deutschen Sprache, Poesie und Beredsamkeit, tom. I. pag. 323. sqq. it. pag. 363.*

- BIBLIOTHEQVE ANGLOISE tom. XI. pag. 261.
 BIBLIOTHEQVE BRITANNIQVE tom. III. pag. 6. 7. 36.
 BOCHARTVS (SAM.) Chanaan, lib. I. cap. 42. pag. 666. sq. opp.
 BOETHIVS (HECT.) descript. regni Scot. pag. 2. lin. 70. et pag. 8.
 lin. 42. cet. ap. SAVBERTVM *de sacrificiis* p. 155.
 BOSIVS (IO. ANDR.) opuscul. histor. pag. 521. edit. cel. WALCHII.
 BOTHONIS (CONR.) Chronicon Brunsvic. ap. LEIBNITIVM *script.*
rerum Brunsvic. tom. III.
 BOXHORNIVS (MARC. ZVER.) origin. Gallic. (Amst. 1654. 4.) cap.
 III. pag. 18. 51.
 BROWERVS (CHRIST.) antiquitat. Treuirens. passim, imprimis pro-
 parasceues tom. I. c. XI. p. 27.
 BRVCKERVS (IAC.) Kurze Fragen aus der philosophischen Historie
 tom. I. p. 190. sqq. tom. II. pag. 871. sq. it. Zusätze pag. 81 - 96.
 it. historia critica philosophiae, opere maiori prorsus eximio
 tom. I.
 BVCHANANVS (GEORG.) rerum Scoticarum lib. II.
 BVDDIVS (IO. FRANC.) compend. historiae philosophicae pag. 846
 sq. it. historia ecclesiast. V. T. tom. I. pag. 183. it. analect. histor.
 philos. pag. 43. sqq. it. isagoge hist. theol. pag. 922.
 BVDERVS (CHRISTIAN. GOTTLIEB) bibliotheca scriptorum re-
 rum Germanicarum, corpori historiae Germanicae STRVVIAN-
 NO praemissa. §. II. sqq.
 DE BVNAV (HENR. DN.) Teutsche Kayser - und Reichs - Historie
 tom. I. pag. 53. 63. 66. 625. sq. 628. 630. et alibi.
 BVCKHARDVS (IAC.) de fatis linguae Lat. in Germania part. II.
 pag. 13. sq.
 BVARNETIVS (THOM.) archaeolog. philos. cap. II. p. m. 340. sqq.
 CALVOER (CASP.) vet. Saxonia infer. gentil. et christiana part. I.
 lib. II. cap. III. p. 65. sqq. pag. 90. §. 208. et pag. 92. §. 216.
 CAMBDENVS (GVIL.) Britannia pag. 9. 10. 35. 540. et 546. edit. Lon-
 din. 1607.
 CANNEGIETER (H.) diff. de Brittenburgo, pag. 25. sq.
 CAPPIDVS STAVRIENSIS Fris. antiquitat. scriptor. vetustior, sed
 qui in fabulas propendet.
 CAVE (GVIL.) antiquitat. apostolic. pag. m. 22.

- CASTILLIONEVS (BONAV.) de Gallorum Insubrum antiquis sedibus ap. GRAEVIVM thes. antiqq. et historiarum Italiae tom. I.
- CELLARIVS (CHRIST.) geographia antiqua tom. I. p. m. 163. sq. et dissertatt. variis.
- CELTES (CONR.) de Hercynia silua pag. 743. et 745. it. poemat. de situ et moribus German. apud SCHARDIVM tom. I. it. descript. Noribergae apud BILIBALD. PIRCKHEIMERVM opp. fol. 123.
- CHASSANAEVVS (BARTHOL.) catalog. gloriae mundi, pag. 559. sqq.
- CLERICVS (DAN.) histor. medicin. Gall. lib. I. cap. IX. p. 27.
- CLVERIVS (PHIL.) Germania antiq. lib. I. cap. XXII. sqq.
- COLBERGIVS (EHREGOTT DAN.) monarchia Sueo Gothica pag. 28.
- CONRINGIVS (HERM.) de finibus imperii German. opp. tom. I. it. de iudiciis reipubl. German. tom. II. pag. 866. §. 9. it. animadversion. in Machiavelli principem, ibid. pag. 989. it. collect. monumentorum veterum de antiquo statu Germaniae, de antiquissimo statu Helmstadii et vicinia tom. V. it. de scriptoribus XVI. post C. N. saeculorum cum not. b. GOTTL. KRANTZII cap. II. §. 28. sq. tom. V. pag. 772. sqq. it. de origine iuris German. cap. I. opp. tom. VI. pag. 77-213. it. pag. 634.
- la CROIX du MAINE (FRANC.) bibliotheque du France.
- CRVSIVS (MART.) annal. Suevic.
- CVDWORTHVS (RADVLPH.) system. intellectual. vniuersi, pag. 13. (6.) it. pag. 45. sqq. it. pag. 567. sq. cum obseruatt. summe reuer. MOSHEMII.
- DAIVS (IO.) vel, vt alii, FOXVS (IO.) de antiquitat. Britannic. eccl. pag. 4. edit. Hanou. 1605. fol.
- DAVISIVS dictionar. Cambro-Britannic.
- DILHERRVS (IO. MICH.) commentat. de historia priscae Germaniae, Francof. 1718. 8.
- DISSERTATIONS HISTORIQUES sur divers sujets d'antiquité. Paris 1808. 8. vid. *biblioth. Mencken.* pag. 460.
- DITHMARVS (IVST. CHRISTOPH.) sylloge dissertatt. academicar. pag. 323. sqq. et inpr. ad TACITVM de mor. Germ.
- DOEDERLEIN (IO. ALEX.) antiquitat. gentilismi Nordgauiens. plurimis in locis, inpr. pag. 55. sqq.
- DOMINICVS (M. ANT.) dissert. de Treuga et pace; citat. DICKINSONO p. m. 188.

- DVPLEIX (SCIP.) Memoires des Gaules depuis le deluge jusques a l'etablissement de la monarchie Françoise. Paris 1634. fol. lib. I. cap. XVI. cet.
- ECCARDVS (IO. GEORG.) praefat. ad historiam studii etymologici LEIBNITH. Hanouer 1711. 8. it. Legib. Francorum Salicis illustratis. it. Franciae orientalis tom. I. pag. 406. sqq 417. sq 428. et alibi.
- EGENOLFFVS (IO. AVG.) histor. der teutschen Sprache part. II. pag. 192. it. 204. 207. sqq.
- EMMIVS (VBBO) rerum Frisicarum historia. Lugd. Bat. 1616. fol.
- ESCHENBACHIVS (ANDR. CHRIST.) dissertat. academic. III. Norimb. 1705. 8. it. Epigene, s. de poesi Orphica pag. 66. et 112. sqq.
- EXPLICATION de plusieurs textes difficiles de l'écriture sainte tom. I. pag. 109.
- FABRETTVS (CHRIST. AVG.) disquisit. an Germani Caesaris Taciti- que temporibus Druides habuerint? inserta *biblioth. Lubecens. tom. III. pag. 24. sqq.*
- FABRICIVS (GE.) Saxonia illustrata. Lips. 1606. 09.
- FABRICIVS (IO. ALB.) hydrotheologia pag. 322. sq. it. syllab. scriptor. de veritate relig. christ. pag. 714. sq. it. biblioth. Lat. mediae ac infimae aetatis tom. III. lib. VIII. pag. 903.
- de FALCKENSTEIN (HENR. DN.) antiquitat. Nordgauens. tom. I. fol. 109. et passim alibi.
- FAVCHET (CLAVD.) antiquites Gauloises. Paris. 1610. 4.
- FELLERVS (IOACH. FRID.) monument. ineditis; itemq. Leibnitian.
- FIGINVS (MARSIL.) de religione christiana cap. X.
- FRAENCKISCHE ACTA ERVDITORVM part. X. pag. 501.
- FRENCELIVS (ABRAH.) dissertat. de idolis Slauorum, apud C. G. HOFMANNVM *scriptor. rer. Lusat. tom. II. fol. 64.*
- DV FRESNE (CAROL.) DN. DVGANGE glossar. ad scriptores mediae et infimae Latinitatis, voc. *arbor.* it. fol. 200. sqq. *edit. Francof. ad Moen. 1710. fol. vbi plurima erudite curiosa.*
- a FÜRSTENBERG (FERD.) monumenta Paderbornensia Amst. 1672. 4. circa fin.
- DE GAILLARD (P. DROIT) methode de lire l'histoire. Paris 1579. 8. pag. 559.
- GALE (THEOPH.) philosophia generali P. I. lib. I. cap. VI.

- GALESIVS (IO.) ap. MENAGIVM in obseruat. ad LAERT. pag. 3.4.
- GESNERVS (CONR.) *Mithridate polyglotto* cap. II. alibique.
- GENSIVS (IAC.) de victima humana Groning. 1675. 12.
- GOSSELINVS (ANT.) *histor. veter. Gallorum P. I. cap. 35. vid. de eo BAYLE dictionnaire tom. II fol. 627. ed. cel. GOTTSCHEDII.*
- GROTIVS (HVGO) *indice nominum priorum Gotthorum, historiae Gotthorum, Vandalorum et Langobardor. a se congestae, subiecto pag. 588. it. de veritate relig. christian. pag. 79. sq.*
- GVILLIMANNVS (FRANC.) de rebus Heluetiorum lib. I. cap. V. pag. 20. *edit. GVNDLING.*
- GVNDLINGIVS (NIC. HIER.) *historia philosophiae moralis cap. VI. pag. 44. 59. et 115.*
- GVRTLERS (NIC.) *origin. mundi lib. I. cap. XIX. §. 24. sq.*
- GYRALDVS (LIL. GREG.) *operum tom. II. pag. 34. sq.*
- HACHENBERGIVS (PAVLL.) *Germania media pag. 289. locisque aliis multo pluribus.*
- HAGELGANS (IO. HENR.) *dissert. de prisca Germanorum aetate Coburg. 1635. 12.*
- HALTAVS (CHR. GOTTL.) *calendar. medii aevi praecipue Germanorum pag. 142.*
- HAMCONIVS (MART.) *Frisia, seu de viris rebusque Frisiae illustribus; ex quo praefectos Druidum apud Frisios hac ipsa parte II. libelli nostri exhibemus supra pag. 187. sqq.*
- HARENBERGIVS (I. C.) *idea iuris diuini, quod theologor. est in conuincendo et refutando pag. 12.*
- HECHTIVS (GODOFR.) *Germania sacra et litterata, passim. Vitemb. 1717. 8.*
- HEIDEGGERVS (IO. HENR.) *historia patriarcharum part. I. exercit. XIX. p. m. 582. sqq.*
- HEINECCIUS (IO. MICH.) *dissertat. de Crodone; vbi de physica Germanorum theologia; ap. LEVCKFELDIUM collect. scriptor. rerum Germ.*
- HEISEN (HENR.) *oratione auspicali de eloquentia veterum Germanorum, pag. 117. sqq. e quo hunc ipsum scriptorum de Druidis catalogum plurimis adauximus. Vide de eo Beyträge zur critischen Historie der Deutschen Sprache, Poesie und Beredsamkeit Vol. II. pag. 627. sqq.*

- HERTIUS (IO. NIC.) notitia veteris Germaniae populorum, seu
dissert. ad primordia iuris publ. German. pertinent. Giessae-
Hassor. 1709. hab.
- HEVMANNVS (CHR. AVG.) poeciles tom. I. pag. 636. sq.
- HEVRNIUS (OTTO) antiquit. philosoph. barbar. lib. II. cap. 32.
- HINCKELMANNVS (ABRAH.) detect. fundament Boehmiani p. 90.
- HISTOIRE CRITIQUE de l'etablissement des Bretons dans les Gau-
les, par Mr. de VERTOT. Paris 1720.
- HISTOIRE CRITIQUE de la philosophie par Mr. DESLANDES.
tom. I. pag. 70. sqq.
- HISTOIRE de l'academie royale des sciences et belles lettres tom. II.
- HISTOIRE LITERAIRE de la France tom. I. mox ab init.
- HISTOIRE VNIVERSELLE depuis le commencement du monde
jusqu' a present, d'une societé de gens de lettres, tom. I. dans
l' introduction pag 52. it. p. 21. sq.
- HISTOIRE ET REGLES de la poesie Françoise. Amst. 1717. 12.
- HOFMANNVS (IO. IAC.) lexic. vniuersal. tom. II. pag. 111.
Lugd. Bat. 1698.
- HORNIUS (GEORG.) histor. philosoph. lib. II. cap. XII.
- HOTTINGERVS (IO. IAC.) Helvetischer Kirchen - Geschichten
tom. I. pag. 37. sqq. it. pag. 58.
- HOTOMANNVS (FRANC.) Franco - Gallia cap. II. pag. 9. seqq.
it. pag. 365.
- HVETIVS (PETR. DAN.) demonstrat. euangel. prop. IV. cap. IV.
§. 8. it. quaestion. Alnetan. lib. II. cap. XXI.
- INDICVLVS superstitionum et paganiarum apud BALVZIVM, CAL-
VOERIVM, ECCARDVM aliosque.
- IONSIVS (IOAN.) de scriptoribus historiae philosoph. lib. III.
cap. XXVIII. §. XIII. pag. 159. et cap. XXXII. §. 6. pag. 189.
edit. DORNII.
- IOVIVS (PAVL.) historiarum sui temporis lib. XXXIV. tom. II.
pag. 686.
- IRENICVS (FRANC.) exegef. historiae German. lib. II. cap. IX.
fol. m. 55.
- IRHOVIVS (GVIL.) de palingensia s. metempsychosi veterum lib. II.
cap. VI. pag. 300. seqq.
- IUNGIUS (IOACH.) Germania superior. Hamb. 1685. 4.

- DE S. IULIEN (PIERRE) melanges historiques et recueils de diverses matieres. a Lyon. 1589. 8. praefat.
- IVNCKERVS (CHRISTIAN.) Anleitung zur Geographie der mittlern Zeiten. Jena 1712. 4.
- KIRCHMAIERVS (SEBAST.) diff. de Germanorum antiquor. idololatria, ad loca quaedam Taciti. Witteberg. 1663.
- KIRCHMANNVS (IOAN.) de funerib. Romanor. lib. III. cap. IV. pag. 330. sqq.
- KOELERVS (IO. DAV.) diff. de scholis veterum recentiorumque Germanor. Altorff. 1725. it. Programm. de Scaldis, seu poetis gentium arctoarum vetustissimis. ibid. 1724.
- VON KOENIGSHOVEN (IAC.) Aelteste Elsassische und Strafsburg. Chronica, cum annotat. SCHILTERI. Strafsburg 1698. fol. praefat. §. II.
- KORTHOLTVS (CHRISTIAN.) tract. de Philosophia barbarica. Jen. 1660. 4.
- KRANTZIVS (ALB.) Saxoniae lib. II. cap. IX.
- KYRIANDER (GVIL.) annal. Treuerens. P. III. p. 36.
- KÜHNIVS (IOACH.) obseruat. prima in LAERT. edit. MELBOM. pag. 511.
- LANSIVS (THOM.) consultat. de principatu inter Europae prouincias pag. 222. 602. et 662.
- LAVTERBACHIVS (IOAN.) diff. I. de carminibus veterum Germanorum. Jenae 1696. 4.
- LAZIVS (WOLFFG.) de gentium migrationibus lib. V.
- LEIBNIZIVS (GOD. GVIL.) epistol. ad diuersos tom. I. epist. 230. pag. 422. it. collectan. etymologicis, vid. *Beyträge zur crit. historie der Deutschen Sprache. cet. vol. I. pag. 363.*
- LEWIS (IOAN.) historia magnae Britanniae, angl. per TH. TWYNE, Lond. 1729. fol. vid. BIBLIOTHEQUE RAISONNEE des ouvrages des scavans de l'Europe tom. IV. pag. 363.
- LEXICON Allgemeines HISTOR. voc. Bardi, Druidae, Semnothei.
- VON LINGEN (HERM. VLR.) kleine Teutsche Schrifften P. I. pag. 8. et 31. it. P. I. Jenaischer academischer Neben Stunden p. 42. et 45. sq.
- LIPSIVS (IVST.) operum tom. IV. pag. 434. col. A. et pag. 617. col. A. itemque in TACITI annal. lib. XII. cap. 42. et in SENECAE quoque physiolog. Stoic. lib. III. diff. XII. pag. 172.

- LOCCENIVS (IOAN.) antiquitat. Sueo - Gothicar. lib. I. cap. III.
- LVBBERTI (HENR.) Verkehrtes und bekehrtes Teutschland, citante DOEDERLINO.
- MAGDEBURGENSES CENTVRIATORES centur. I. pag. 680. & centur. VII. pag. 542.
- MACKENZIE (GE.) defension. antiquitatis regalis Scotorum profapiae cap. II.
- MAIORIS (IO. DAN.) Bevölckertes Cimbrien. Ploen. 1692 fol.
- MARCEL (GVIL.) histoire des Gaules tom. I. cap. VI.
- MARTINIVS (MATTH.) lexico philolog. voc. *Bardus et Druides.*
- MASCOV (IO. IAC.) Geschichte der Teutschen tom. I. pag. 49. sq. et alibi it. dissertat. de primatibus, metropolitanis, et reliquis episcopis eccles. Germ. Lips. 1729. 4.
- MASENIVS (IAC.) ad Broweri annal. Treuiref. preparasceuen tom. I. pag. 104.
- MASIVS (HECT. GOTTFR.) de Diis obotritis pag. 31. 32. it. pag. 103. sq. 109. cet. in dissertatt. ejus academic. a SEVERIN. LINTROPPIO edit. pag. 1040. sqq.
- MATTHAEI (ANT.) veteris aevi analecta, recens. a NEO CORO *biblioth. libror. nouor. tom. II. pag. 75. sqq.*
- MEICHELBECKIVS (CAR.) prolegom. ad historiam Frisingensem tom. I. pag. 2.
- MEIBOMIVS (HENR.) senior, diff. de Irmenfula, Helmst. 1612. 4. et tom. III. *script. rerum German.* a nepote eiusd. nominis edit. pag. 3. sqq. recusa. it. in histor. Bardeuici ibid. pag. 79.
- MEINARDVS (FRANC.) orat. de visco Druidarum, quae prima est oratt. Augustoriti - Pictonum 1614. 8. editarum.
- MEINDERS (HERM. ADOLF.) antiquit. Saxon. et Franc. p. 174. sqq. cit.
- MELETIVS (IOAN.) epistola de sacrificiis et idololatria veterum Borufforum, Liuonum, aliarumque gentium vicinarum ad GESABINVM, in ACTIS BORVSS. tom. II. pag. 401 - 412.
- MELLINVS (GE. IAC.) diff. de Sueuia gentili, Jenae 1695. p. 26. 27. 34.
- MEMOIRES de Trevoux, ad ann. 1704.
- MENAGIVS (AEGID.) ad Laert. pag. 3. edit. MELBOM.
- MERVLA (GAVDENT.) de Gallorum cis - alpinorum antiquitate et origine lib. III. cap. I. et X. apud GREVIUM *thesaur. antiqq. et historiar. Italiae tom. I.*

- MERVLA (PAVL.) *Cosmographiae*, part. II. lib. III. cap. XI. e quo excerpta damus *supra pag.* 185. sq.
- MICRAELIVS (IOAN.) vom alten teutschen Pommerland.
- MIDDENDORPIVS (IAC.) *de academiis orbis terrarum celebribus* lib. V. pag. 113. sqq. et lib. IV. pag. 342.
- MILAEVS (CHRISTOPH.) *vniuersitatis rerum histor.* lib. V. qui agit de historiae litteratura pag. 324. 350. et 365.
- MISCELLANEA LIPSIENSIA tom. II. pag. 577.
- MONTANVS (ARN.) apud HELVETIVM pag. 33.
- DE MONTFAUCON (BERN.) *antiquité expliquée* tom. II. part. II. lib. V. cap. VI. pag. 436. sq.
- MORERY (LOÛIS) *Dictionnaire historique* tom. II. pag. 380.
- MORHOFIVS (DAN. GEORG.) *polyhistor.* tom. I. pag. 91. & 129. itemq. de *poesi German.* cap. IV. pag. 208. et cap. VI. pag. 279. sq.
- MVLLERS (IO. SAM.) *Gespraech der Welt- Weisen.*
- MYLAEVS (CHRISTOPH.) *libr. III. de prisca Gallorum lingua in quibus multa de Druidarum doctrina differuntur.* citat. NEANDRO *praefat. ad erotemata Graecae linguae* pag. 122.
- MYLIVS (ABRAH.) de *ling. Belg.* add. in *specie* ad cap. 21.
- NEVE BIBLIOTHEC part. XVIII. pag. 651. part. XL. pag. 892. et part. LXV. pag. 777.
- OLEARIVS (IO. CHRISTOPH.) *syntagm. rerum Thuringicarum.*
- OMEISIVS (MAGN. DAN.) *dissert. de Germanorum veterum theologia et religione pagana.* Altorff. 1693.
- OPORINVS (IOACH.) *historia critica doctrinae de immortalitate mortalium* pag. 2.
- ORTELIVS (ABR.) *tabb. Caesaris Galliae.*
- OTFRIDVS in *euangelio.*
- OTTO (EVER.) de *Diis vialibus* pag. 57. sq. *it. iurisprudencia symbolica* pag. 62.
- PALTHENIVS (IO. PHIL.) apud SCHILTER *thes. antiqq. teutonic.* tom. III. pag. 212. sq.
- PANTALEO (HENR.) *profopographia heroum atque illustrium viror. Germaniae*, P. I. pag. 41.
- PATRICIVS (FRANC.) de *institutione rei publicae.*
- PELLOVTIER (SIMON) opere longe eruditissimo, *histoire des Celtes, & particulierement des Gaulois et des Germains; in pr.* lib. II. cap. IX. X.

- PETRVS (SVFTR.) de Frisiorum antiquitate et origine. Franequ. 1698. vid. BARINGIVS praef. ad clau. diplom. pag. 31. not. (b)
- PEZRON (PAVL.) antiquité de la nation et de la Langue des Celtes. Paris 1703. 8.
- PIGHIVS (VINAND.) Hercule prodicio.
- PITHOEVS (PETR.) aduersar. succisii. lib. I. c. III. et lib. II. cap. VI.
- PONTANVS (IO. ISAAC.) glossar. prisce Gallico, ad calcem itinerarii Galliae Narbonensis. (Lugd. Bat.) pag. 292.
- POSTELLVS (GVIL.) Etrur. orig. pag. 233.
- PRAETORIVS (MATTH.) orb. Goth. lib. IV. cap. II. §. 4. pag. 27. sq.
- PREGIZERVS (IO. VLR.) Sueuia et Würtembergia sacra.
- REIMANNVS (IAC. FRID.) histor. litterar. German. Part. I. & II. pag. 19. sq. pag. 55 - 59. et pag. 150. 157. it. Idea systematis antiquit. litter. pag. 6. sqq. it. historia atheismi et atheor. pag. 304.
- REINESIVS (THOM.) var. lectio. lib. III. cap. I. pag. 306.
- RHENANVS (BEAT.) rerum Germanicar. lib. III.
- RHODE (ANDR. ALBR.) Cimbrisch - Holsteinische antiquitaeten-remarques; Hamb. 1720. 4. vid. *Deutsche Acta Erud.* vol. VI. pag. 1014. seqq.
- RHODIGINVS (LVD. COEL.) lectio. antiq. lib. XVIII. cap. XXII. pag. 855.
- DES ROCHES histoire de Dannemarck praefat. part. II.
- RORARIVS (HIER.) quod animalia bruta saepe ratione vtantur melius homine, *ex edit.* cel. GE. HEINR. RIBOVII pag. 497. sqq.
- ROSSENS (ALEX.) Wunderwürdiger Juden- und Heyden-Tempel aufs dem Englischen verteutschet durch DAVID NERRETER. pag. 917. sqq. it. pag. 13. sq.
- ROVILLARD (SEBAST.) Parthenie; ou histoire de la tres-auguste et tres-devote eglise de Chartres, dedie par les vieux Druides en l'honneur de la vierge, qui enfaiteroit. cet. Paris 1609. 8. cap. I. n. 5.
- ROWLANDS (HENR.) de antiquitatibus insulae Anglesgae, seu Monae, priscae sedis Druidum Britannorum, Dublini 1723. 4.
- RVDBECKIVS (OL.) Atlantic. pag. 817. cet.
- SAGITTARIVS (CASP.) antiquitat. gentilismi Thuring. lib. I. cap. III. it. historia Bardeuici. Jen. 1674. 4. it. de ianuis veterum p. 5. sq.
- SALMASIVS (CLAVD.) ad FLAV. VOPISC. Aurelian. c. 39. p. m. 522. a.

- SAVBERTVS (IOAN.) de sacrificis cap. VII. pag. 163. fqq.
- SCHATENIVS (NICOL.) historia Westphaliae, lib. I. p. 46. & annal. Paderborn.
- SCHEFFERVVS (IOAN.) Vpsal. antiq. cap. V. & XVI. pag. 308. sq. it. de philosophia Italica pag. 18.
- SCHILDIVS (IO.) de Caucis, nobilissimo veteris Germaniae populo. Lugd. Bat. 1649. 8. vid. KEYSERVVS pag. 78.
- SCHILTERVS (IOAN.) praefat. ad glossar. Alemann. pag. XVI. sq. it. glossar. pag. 87. sq. et pag. 243. sq.
- SCHLOEPKEN (CHRISTIAN.) chronic. Bardeuic.
- SCHMELZIVS (AMAD.) de idololatria vett. Misniae incolarum Lips. 1698. 4.
- SCHMIDIIVS (IO. ANDR.) dissert. de ouo mundano. Ienae 1693.
- SCHMINCKIVS (IO. HERM.) de cultu religioso arboris Iouis, praefertim in Hassia. Marburg. 1714. 4. it. de urnis sepulchralibus et armis lapideis vett. Cattorum. ib. eod. 4.
- SCHOTTELIVS (IVST. GEORG.) von der Teutschen Haupt-Sprache pag. 16.
- SCHVLZIVS (IOAN.) florum sparsione ad loca quaedam, in re litteraria controuersa pag. 217.
- SCHÜTZIVS (GODOFR.) de cruentis Germanorum gentilium victimis humanis, lib. Lips. 1743. 4.
- SCHVRZFLEISCHIVS (HENR. LEONH.) notitia bibliothecae principalis Vinariensis pag. 2. fqq.
- ASEELEN (IOAN. HENR.) select. litterar. pag. 457. sq.
- SELDENVS (IOAN.) analect. Anglo Britannic. pag. 861. seqq. et Jano Anglorum passim. it. de synedriis vett. Ebraeor. lib. I. pag. 1007. vol. I. tom. II. opp. it. de Diis Syris pag. 35. edit. BEYERI, et *huius obseruatt.* pag. 290.
- SENCKENBERGIVS (HENR. CHRISTIAN.) bibliotheca antiquitatum Germanicarum, adnexa prodromo iuris feudalis. Francof. 1735. 4.
- SERARIIVS (NIC.) de rebus Moguntiatis lib. I. cap. XV. pag. 63.
- SHERINGHAMVS (ROB.) de origine gentis Anglorum. Cantabrig. 1670. 8.
- SPANHEMIVS (EZECH.) commentar. ad IULIANI caesares pag. 303. edit. I. it. orbe Roman. pag. 93. edit. HEINECCI.
- SPANHEMIVS (FRID.) operum tom. II. fol. 389. sq.

- SPELMANNVS (HENR.) glossar. archaiologic. Lond. 1687. fol.
 SPENERVS (AR.) notitia Germaniae antiquae pag. 11. 97. sq. et 121.
 it. historia German. vniuersal. pragmat. tom. I. pag. 96.
 SPIZELIUS (THEOPH.) de re litteraria Sinensium, sect. VI. p. 79. sq.
 STAPLETONVS (THOM.) Vid. CLEFFELIUS *antiquitat. Germanor. po-*
tissimum septentrional. select. pag. 465.
 STRAVCHIVS (AEGID.) dissert. de computo veterum Germanorum
 Witteberg. 1661.
 STRVVIVS (BVRC. GOTTH) corp. histor. Germ. prolegom. sect. II.
 pag. 29. sqq. it. notitia Sueviae antiquae pag. 31. §. XLVII.
 STVCKIUS (IO. GVIL.) descript. sacrorum et sacrificiorum gentilium.
 TENZELIUS (GVIL. ERN.) Monathlicher Vnterredungen ann. 1689.
 pag. 711-714. ann. 1694. pag. 335. sq. ann. 1698. pag. 46. sq.
 THOMASIVS (IAC.) de triplici Gallorum philosophia, in praefatt.
 dispp. Lips. 1681. 8. praef. 79. it. de exustione mundi Stoica p. 62.
 it. dissert. de vagantibus scholasticis §. 121. sqq.
 THVANVS (IAC. AVG.) historiarum lib. XCII.
 TILLEMONT (SEBAST. LENAIN.) memoires pour servir à l'histoire
 des empereurs tom. I. pag. 28. et pag. 411. edit. Bruxell. 12.
 TOERNERVS (FABIAN.) dissert. de poesi Skalldorum septentriona-
 lium. Vpsal. 1717. 8. Vid. *Beyträge zur critischen historie der Deut-*
schen Sprache cet. vol. I. p. 105. sq.
 TOLLIVS (IAC.) epistol. litterar. Vid. NEOCORVS tom. III. p. 718. sqq.
 TORFFAEVS (THORMVND.) historia Noruegiae.
 TREVERVS (GOTTL. SAM.) delin. thesauri antiquit. Germanicar.
 Helmst. 1730. et 1733. it. anastasi Germani Germanaeque femi-
 nae. ib. 1730.
 TRICHORIVS (H. C.) musei Bremens. Vol. II. pag. 132. sqq.
 VELSERVS (MARC.) operum pag. 3. et 572.
 du VERDIER (ANT.) bibliotheque de France. Lyon 1585. fol.
 VERGILIUS (POLYDOR.) histor. Anglican. lib. I. pag. 27. et de re-
 rum inuentor. lib. IV. cap. XII.
 VIVES (LVDOV.) ad AVGVSTINI de ciuitate Dei lib. VIII. cap. IX.
 pag. 470.
 a VORBVRG (IO. PHIL.) historia Romano-Germanica tom. I. p. 13.
 tom. II. pag. 39. 67. 77. 427. et tom. III. pag. 351.
 VOSSIUS (GER. IOAN.) etymologico Linguae Latinae p. m. 64.
 F f et 187.

et 187. de sectis philosophor. cap. III. §. 6. sq. itemque de idolatria lib. I. cap. 35.

VRISLANDES Oudheden en Geschiedten met Aanteken. I. Deel. pag. 282 - 285. edit. in 8.

VSSERIVS (IAC.) antiquit. eccles. Britann. cap. III. IV.

WACHTERVS (IO. GEORG.) glossario German. maiori et minori passim. in 8. et fol.

WAEGEMANNVS (CHRISTOPH.) Entwurff von dem Druiden Fuß am Haynen-kamm, und an der Altmühl. Onolzbach 1712. 8.

WAGENSEIL (IO. CHRIST.) von Meister - Sängern, ad calcem comment. de Noriberga.

WEISIVS (CHR. HENR.) antiquitt. Misno - Saxoniarum singular. (Chemn. 1727. 8.) pag. 103.

WIDENMANNVS (IO. GE.) orat. de scholis priscos inter Germanos non omnino incognitis. Brandenburgi 1727. 4.

WINCKELMANNVS (I. I.) notit. vet. Saxo - Westphaliae lib. III. cap. II.

WOLFIVS (IOAN.) lection. memorabil. tom. II. pag. 112. sq.

WOLFIVS (IO. CHRISTOPH.) obseruatt. ad Origenis philosophumena pag. 168. sqq. it. Manichaeism. ante Manich. pag. 101. sq.

WOORDEN-BOEK (groot algemeen - historisch cet.) litt. D. p. 191.

ZIEGLERVS (HEINR. ANSHELM.) Schauplatz der Zeit. Lips. 1700. f.

ZIEGLERVS (HIER.) illustrium Germaniae viror. histor. aliquot singular. Ingolst. 1562. 4. cap. X.

ZORNIVS (PETR.) opuscul. sacr. tom. I. p. 38. sq. tom. II. pag. 220. et pag. 418. *

F I N I S.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

DEPARTMENT OF THE HISTORY OF ARTS AND ARCHITECTURE

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

CHICAGO, ILLINOIS

1963

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

CHICAGO, ILLINOIS

